

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN
MISIR VE TUNUS'TA İNSAN HAKLARI VE SİVİL
TOPLUMUN GELİŞİMİNE ETKİSİ**

Wiam Ezzi Tayeb BAAKER

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Levent Ersin ORALLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

KASIM 2022

**ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN MİSİR VE
TUNUS'TA İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİNE
ETKİSİ**

Wiam Ezzi Tayeb BAAKER

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ORTADOĞU VE AFRİKA ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

KASIM 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Wiam Ezzi Tayeb BAAKER

20/11/2022

ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN MİSİR VE TUNUS'TA İNSAN
HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİNE ETKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Wiam Ezzi Tayeb BAAKER

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Kasım 2022

ÖZET

İnsan hakları ve sivil toplumun rolü tüm toplumların gelişmesinde önemli bir role sahiptir. Ve toplumların yaşadığı demokrasi ve istikrarın boyutunu yansıtan önemli bir işarettir. Arap rejimleri de sürekli değişen ve gelişen bölgesel ve uluslararası bir ortamda yaşadıklarından, bu değişim ve gelişmeler bu rejimlerin bu iki alanla ne ölçüde ilgilendiğini etkilemiştir. Mısır ve Tunus, bu değişim ve gelişmelerden en çok etkilenen ülkeler arasında yer almakta ve bunun sonucunda farklı dönem ve aşamalardan geçmişlerdir. Hem Mısır hem de Tunus'ta insan hakları ve sivil toplum, insan haklarına olan ilginin ve bu sistemlerin sivil topluma sağladığı ilginin boyutunda bir artış ve düşüşe tanık oldu. Bu çalışma, 1990 yılından başlayarak tek kutuplu sistemin ortaya çıkışından günümüze bu değişkenlerin etkisini incelemekle ilgilidir. Mısır ve Tunus'ta insan hakları ve sivil toplumun gelişimini etkileyen dünyanın ve Arap bölgesinin tanık olduğu tüm değişiklikleri kapsamlı bir şekilde ele alıyoruz.

Bilim Kodu : 114107
Anahtar Kelimeler : Mısır, Tunus, insan hakları, sivil toplum, gelişmeler
Sayfa Adedi : 179
Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Levent Ersin ORALLI

THE EFFECT OF INTERNATIONAL AND REGIONAL DEVELOPMENTS ON
HUMAN RIGHTS AND CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT IN EGYPT AND TUNISIA
(M. Sc. Thesis)

Wiam Ezzi Tayeb BAAKER

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSIT
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

November 2022

ABSTRACT

Human rights and the role of civil society play an important role in the development of all societies. It is an important sign that reflects the extent of democracy and stability in which societies live. Since Arab regimes also live in a constantly changing and developing regional and international environment, these changes and developments have affected the extent to which these regimes are interested in these two areas. Egypt and Tunisia are among the countries most affected by these changes and developments, and as a result, they have gone through different periods and stages. In both Egypt and Tunisia, human rights and civil society have witnessed a rise and fall in the extent of concern for human rights and the attention these systems provide to civil society. This study is about examining the effects of these variables from the emergence of the unipolar system in 1990 to the present day. We cover comprehensively all the changes witnessed by the world and the Arab region affecting the development of human rights and civil society in Egypt and Tunisia.

Science Code : 114107
Key Words : Egypt, Tunisia, human rights, civil society, developments
Number of Pages : 179
Supervisor : Dr. Öğretim Üyesi Levent Ersin ORALLI

TEŞEKKÜR

Bana tek kelimeyle bile destek olan, bir iŐaretle bile yolumu aydınlatan ve yürümeye devam edebilmem için bana güç veren herkese teşekkür ederim.

Ayrıca bana ayırdığı değerli vaktinden dolayı Dr.Öğretim Üyesi Levent Ersin ORALLI 'a özellikle teşekkür etmek istiyorum.

Hayatımda bana her zaman yardımcı olan kardeşim Muhammed Baakar'a da teşekkür etmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLOLARIN LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	xii
SİMGELER VE KISALTMA LİSTESİ	xiii
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI	3
2.1. İnsan Hakları Kavramı	3
2.1.1. Etik, Hukuk Ve Sosyal Aktivizmde İnsan Hakları.....	3
2.1.2. İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması	4
2.1.3. İnsan Hakları Fikrinin Gelişim Aşamaları.....	6
2.1.3.1. Bazı Eski Uygarlıklarda İnsan Hakları	7
2.1.3.2. Doğal Hukuk Okulunda İnsan Hakları	9
2.1.3.3. Beyannamelerde Ve Anayasal Belgelerde İnsan Hakları.....	9
2.1.3.4 İnsan hakları için uluslararası yasal mevzuat	11
2.1.4. İnsan Hakları Kaynakları.....	14
2.1.4.1. Dini kaynaklar	14
2.1.4.2. İnsan Haklarının Kaynağı Olarak Ulusal Anayasalar.....	15
2.1.4.3. İnsan Hakları Kaynağı Olarak Uluslararası Sözleşmeler, Tüzükler Ve Beyannameler.....	15
2.1.5. İnsan Hakları Türleri	15
2.1.6. Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Mekanizmalar	18

2.1.6.1. Küresel Düzeyde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Mekanizmalar (Birleşmiş Milletler Ve Kuruluşları)	19
2.1.6.2. Batı Bölgesel Düzeyde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Mekanizmalar	20
2.1.6.3. Arap Bölgesel Düzeyinde Ve Arap Devletleri Ligi'nde İnsan Haklarının Korunması İçin Mekanizmalar	21
2.1.6.4. Afrika Şartı'nda İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Mekanizmalar	22
2.1.7. Uluslararası İnsan Haklarının Uygulanmasındaki Zorluklar	23
2.2. Uluslararası Düzenleme Çerçevesinde Sivil Toplum Kavramı.....	24
2.2.1. Sivil Toplum Kavramı	24
2.2.2. Sivil Toplumun Ortaya Çıkışı Ve Kavramının Gelişimi	26
2.2.2.1. Klasik Batı Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı.....	26
2.2.2.2. Modern Batı Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı	28
2.2.2.3. Çağdaş Arap Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı.....	31
2.2.3. Sivil Toplumun Rolü Ve İşlevleri	32
2.2.4. Sivil Toplumun Özellikleri.....	34
3. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN TUNUS'TA İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİNE ETKİSİ.....	37
3.1. Başkan Zine El Abidine Ben Ali Döneminde	38
3.1.1. Cezayir 1992'de İç Savaş	39
3.1.2. Barselona Süreci Ve “Akdeniz İçin Birlik” Girişimi	43
3.1.3. 11 Eylül Olayları Ve Terörle Mücadele	44
3.1.4. Halkın Öfkesindeki Artış Ve Devrimin Ortaya Çıkmasından Önce Olanlar	46
3.2. Devrimin Patlak Vermesi 17 Aralık 2010.....	53
3.3. Geçiş Dönemi Adaleti Aşaması	56
3.3.1. Dernekler Yasası 2011.....	62
3.4. Başkan Moncef Marzouki'nin Görev Süresi	71

3.4.1. Hakikat Ve Haysiyet Komisyonu	80
3.4.2. Tazminat Ve Rehabilitasyon	81
3.4.3. 2014 Anayasası.....	81
3.5. Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi'nin Görev Süresi.....	84
3.6. Cumhurbaşkanı Kais Saied'in Görev Süresi.....	96
3.6.1. Parlatentonun Kapatılması, Anayasanın Askıya Alınması Ve Yargı Bağımsızlığının Ortadan Kaldırılması	101
3.6.2. Sivil Toplumun Kısıtlanması.....	101
3.6.3. Human Rights	102
3.6.4. 2022 Anayasası.....	103
4. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN MİSİR'DAKİ İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUM GELİŞİMİNE ETKİSİ	109
4.1. Mısır Ve İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Ve Bölgesel Anlaşmalar.....	109
4.2. Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Görev Süresi	115
4.2.1. Uluslararası Sistemin Tek Kutuplu Bir Sisteme Dönüşmesi.....	117
4.2.2. 11 Eylül Olayları Ve Irak'ın İşgali.....	123
4.2.3. 2000 Yılıının İkinci Filistin Ayaklanması	127
4.3. Küreselleşme Ve İnsan Hakları Ve Sivil Toplum Üzerindeki Etkisi (25 Ocak Devrimi).....	133
4.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Devrime Bakışı.....	139
4.4. Müslüman Kardeşler Kuralı	141
4.4.1. Rabaa Katliamı 14 Ağustos 2013	143
4.5. Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi'nin Görev Süresi	145
4.5.1. Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi Döneminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Ve İnsan Hakları Örgütlerinin Durumu	148
4.5.1.1. 2017 Tarihli 70 Sayılı Sivil Toplum Kuruluşları Kanunu	148
4.5.1.2. 2019 Tarihli 149 Sayılı Kanun	150

4.5.1.3. İnsan Hakları Örgütlerinin Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Kendilerine Uygulanan Kısıtlamalarla Başa Çıkmadaki En Önemli Stratejileri	155
4.5.2. Mevcut Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi'nin Başkanlığı Sırasında İnsan Haklarının Durumu	158
4.5.1.4. 2022 Dünya İklim Zirvesi'ne Ev Sahipliği	165
5. SONUÇ	167
KAYNAKLAR	171
ÖZGEÇMİŞ	179

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo

Sayfa

Tablo 4.1. Dönem boyunca (2004-2010) Mısır'daki işçi protestolarının gelişimi .. 129

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Tunus'ta yeni STK'ların kuruluşlarının yıllara göre dağılımı (1980-2012).....	52
Şekil 3.2. Tunus'ta STK'ların üye sayısına göre yıllara göre dağılımı (1980-2012).....	52
Şekil 3.3. Tunus Sivil Toplumunun Demokrasiye Geçişte Oynadığı Roller.....	77
Şekil 3.4. 2022 Tunus anayasa referandumunun sonuçlarının yüzdeleri.....	104
Şekil 3.5. 2022 Tunus anayasa referandumuna katılım yüzdeleri	105
Şekil 4.1. Mısır'da STK'lara yapılan mali yardım eğilimi 2006-2015	143

SİMGELER VE KISALTMA LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltma	Açıklama
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB Avrupa Birliği	
AD	Acil Durumu
AMTF	Afrika Masa Tenisi Federasyonu
ASSUK	Aşırılıkları ve Suistimalleri Soruşturmak İçin Ulusal Komisyon
BMKP	Birleşmiş Milletler Kakınma Programı
BYSK	Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu
DAY	Demokratik Anayasa Yürüyüşü
EİKÖ	Ekonomik İşbirliği ve Kakınma Örgütü
GİBYO	Görsel- işitsel İletişim için Bağımsız Yüksek Otorite
HHK	Hakikat ve Haysiyet Komisyonu
KAÇDM	Kadın Araştırmaları, çalışmaları Dokümantasyon ve Bilgi Merkezi
SİG	Silahlı İslami Grup
STK	Sivil toplum kuruluşu
TAD	Tunuslu Avukatlar Düzeni
TGİS	Tunus Genel İşçi Sendikası
TGUS	Tunuslu Gazeteciler Ulusal Sendikası
TİHB	Tunus İnsan Hakları Birliği
TİHB	Tunus İnsan Hakları Birliği
TİKÖ	Tunus'ta İşkeneceye Karşı Örgüt
TKD	Tunus Demokratik Kadınlar Derneği
TÖGB	Tunuslu Öğrenciler Genel Birliği
TSTE	Tunus Sanayi, Ticaret ve El sanatları Birliği
UBB	Ulusal Barolar Birliği
UBİRK	Ulusal Bilgi ve İletişim Reformu Kurumu
UİHK	Ulusal İnsan Hakları Konseyi

UIÖÖ	Ulusal İşkenceyi Önleme Otoritesi
UKM	Ulusal Kurucu Meclis
USÖK	Ulusal Sivil Özgürlükler Konseyi
UYZGK	Ulusal Yolsuzluk ve Zimmete Geçirme Komisyonu
YDD	Yargı Denetimi Derneği

1. GİRİŞ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi dünyanın en dinamik ve bu nedenle de hem uluslararası hem de bölgesel değişimlerden en çok etkilenen bölgelerden biridir. Ancak, dünyanın insan hakları alanında tanık olduğu devrime ve sivil toplumun gelişmesine rağmen, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi bu alanlarda gerçek bir gelişmeden uzak kalmıştır. İktidardaki baskıcı rejimler, hak ve özgürlükler alanında gerçek ve gerçekçi reformlardan kaçınmak için zaman zaman baskı, diğer zamanlarda pohpohlama ve manipülasyon uygulamalarına devam eder. Bununla birlikte, yirminci yüzyılın doksanlı yıllarından bu yana bölge, büyük dönüşümlerin gerçekleşmesine önemli ölçüde katkıda bulunan birçok uluslararası ve bölgesel dış ve iç değişkene tanık olur. Tüm bu değişim ve durumların sonucu, 2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ayaklanmaların patlak vermesiydi ve bu, bölge ülkeleri için yıllarca süren siyasi baskı ve insan hakları ihlallerinin hak yörüngelerini iyileştirmeleri için bir fırsat penceresi temsil eder (Saral, 2021). Bölgede ayaklanmaların patlak vermesine yol açtı ve insan haklarını otoriter hükümetlerin otoritesine meydan okumada kritik bir unsur haline getirir. Protestocular bu ayaklanmaların amacını öncelikle insan hakları, sosyal adalet, ekonomik fırsat, özgürlük ve haysiyet açısından formüle ettiler. Otoriter rejimlerin devrilmesi, bölgede insan haklarını ilerletmek için tarihi bir fırsat olarak görülür. İnsan haklarındaki gelişmeler demokratikleşme ve çatışma çözümü üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğundan, sivil toplumun ve yerel politika yapıcılarının, geçiş sürecindeki ülkelerde insan haklarının ve sivil toplumun rolünün iyileştirilmesine birincil hedef olarak odaklanması önemlidir. Çünkü insan haklarının korunması için kurumsal ve yasal bir çerçevenin oluşturulması esastır. Sonuç olarak, Tunus ve Mısır, insan haklarının teşviki ve korunması için gerekli kurumsal ve yasal çerçevelerin oluşturulmasında birçok zorlukla karşı karşıya kalır. Tunus ve Mısır, Arap bölgesinde devrim sürecini yazayıp sonrasına geçebilen yegane ülkelerdir. Devlet oluşumu ve anayasa üretimi ile sonuçlanan bir geçiş sürecine doğru yürüdüler. Bu nedenle, uluslararası ve bölgesel değişikliklerin genel olarak insan haklarının gelişimini ve sivil toplumun rolünü ne ölçüde etkilediğini öğrenmek için uygun örneklerdir. Bu nedenle bu çalışmada, bu değişkenlerden etkilenmede büyük paya sahip olan iki ülkeyi etkilemiş ve etkilemeye devam eden tüm uluslararası ve bölgesel değişkenleri tespit etmeye çalışılmaktadır. Ve ayaklanmalardan sonra bir devlet kuruluşu oluşturmaya en iyi şekilde hareket edebilen iki ülkediler. Bu, sistemi çevreleyen değişikliklerin insan

hakları gelişiminin ilerlemesini ve sivil toplumun rolünü nasıl etkilediğini bulmak içindir. Soruyu cevaplamak gerekirse, bu değişkenlerin bu iki alana olan ilgilerinin gelişmesinde bu değişkenlerin olumlu ve etkili bir rolü var mıydı, yoksa değişiklikler onlara olumsuz bir katkı mı sağladı?

2. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

2.1. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları kavramı, diğer siyasi ve sosyal terimler gibi tartışmalı bir kavram olmaya devam etmektedir. Kesin ve spesifik bir kavram üzerinde anlaşmaya varılamayan terimlerden biridir. Bunun nedeni, vizyon ve bakış açısındaki farklılıktır. Kavramın doğası ve belirli grup ve gruplar tarafından özel amaçlar ve çıkarlar doğrultusunda siyasallaştırılma ve sömürülme olasılığı, terimin ortaya çıkışını gelişimini ve mekanizmalarını araştırmamızı gerektirmektedir.

2.1.1. Etik, Hukuk Ve Sosyal Aktivismde İnsan Hakları

Etik bir perspektiften bakıldığında, insan hakları, insan davranışında empati ve fedakarlığa dayalı adil muamele ile ilgilidir. Felsefedeki adalet kavramlarıyla da ilgilidir. Bu görüşün savunucuları, insan haklarını öncelikle ahlaki talepler olarak görürler. Ahlaki düşüncede insan hakları ifadesi genellikle daha genel haklar kavramından ayırt edilemez (Çiftçioğlu ve Bozkurt, 2021: 669).

Bir hakkın ahlaki temeli, doğal hukuk, sosyal sözleşme, adalet ve diğer adalet teorileri gibi kavramlara dayanabilir. Tüm bu felsefi geleneklerde hak, bireylerin ya insan olmaları nedeniyle ya da siyasi bir topluluğun (vatandaşlar) üyesi olmaları nedeniyle verilen bir yetki olarak görülür. Aydınlanma filozofları, doğa durumu teorilerinden kişi-merkezciliği türettiler. Sosyal sözleşme filozofları, özellikle Jean-Jacques Rousseau, devletin gücünü, doğal haklardan optimum düzeyde yararlanma becerisine adadı. Yani, doğum veya statüden bağımsız olarak her bireyin doğasında bulunan haklar. İnsan haklarının ahlaki temeli, insani gelişme, haysiyet, aileye ve topluma karşı görevler, doğal haklar, bireysel özgürlük ve toplumsal cinsiyete veya sınıfa dayalı sömürüye karşı sosyal adalet gibi kavramlar kullanılarak tanımlanır.

Hukuki pozitivistler, insan haklarını resmi bir norm belirleme sürecinin ürünü olarak görürler. Bu süreç, toplumun (ulusal veya uluslararası) yönetildiği kuralların resmi formülasyonu anlamına gelir. Öte yandan, "doğal haklar", doğal düzenden veya ilahi kökenden türemiş olup, devredilemez, değişmez ve mutlak haklardır. "Yasal hukuka" dayalı haklar, bir deklarasyona, yasaya, anlaşmaya veya başka bir standarda yol açan siyasi ve yasal bir süreç aracılığıyla tanınır. Bunlar zaman içinde değişebilir

ve mutlak bir standart dayatmaktan ziyade insan haklarına saygıyı geliştirmek için tasarlanmış istisnalara veya sınırlamalara tabidir. Yetkili bir organ tarafından ilan edildiklerinde sosyal düzenin bir parçası olurlar. Neredeyse her ulusun kural koyma sürecine katılımına dayalı olarak daha yüksek bir evrensellik derecesine ulaşırlar.

Hukuki metinlere yazılmadan önce, insan hakları genellikle haksızlığa uğrayan insanların iddialarından doğar. Bu nedenle kültürel olarak ahlaki ve dini inanç sistemleri tarafından tanımlanan ahlaki duygulara dayanır. Örneğin, 1894'te Yüzbaşı Dreyfus'un bir Alman casusu olarak haksız yere kınanmasına verilen yanıt toplumsal tepkilerdi. Bu tepkiler, 1897'de Fransız İnsan Hakları Birliği'nin ve diğer örgüt ve komitelerin kurulmasına yol açtı (Marks, 2016:2-4). Latin Amerika, Afrika ve Asya, 1980'lerde ve 1990'larda Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra çoğalan olağanüstü bir dizi insan hakları grubunun oluşumuna tanık oldu. Bu STK'lar, mahkûmlara kötü muameleye, işçilerin sömürülmesine ve kadınların dışlanmasına duyulan öfkenin körüklediği toplumsal hareketler olarak ortaya çıktı. ya da köleliğe, ırkçılığa, sömürgeciliğe ve apartheid'e karşı mücadelelerin bir parçası olarak ortaya çıktı.

Sosyal değişim hareketleri, savunuculuklarının temeli olarak genellikle insan haklarını kullanır. Hakim ahlak felsefesi teorileri veya mevcut insan hakları yasaları endişelerini gidermiyorsa, çalışmaları teoriyi ve yasal formülleri değiştirmeye yöneliktir.

Bu savunuculuk söyleminde insan hakları çağrısı, söylemin yasal ve felsefi kalıplarından daha az meşru değildir. Genellikle ikincisi için bir ilham kaynağıdır. Kısacası, insan haklarından ilham alan toplumsal hareketlerin gücü, yalnızca insan hakları kavramını zenginleştirmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası toplumun değişmesine de katkıda bulunur(Nickel, 2019).

2.1.2. İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması

İnsan haklarının ne olduğunu bilmek için (haklar ve özgürlükler) ile ilgili hakim kavramları bu çerçevede ele almak gerekir. Haklar kelimesi kendi içinde belirsiz bir kelimedir ve çeşitli yasal ilişkileri tanımlamak için kullanılmıştır. Bilim adamlarının bir bölümü, hakkın genellikle dar bağlamında kullanıldığını belirtir; bu, hak sahibinin belirli bir görev karşılığında bir şeye hak kazandığı gerçeğiyle ilgilidir. Bir başka bölüm ise, “hak” kelimesinin genel anlamıyla insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeye ve insan menfaatlerini güvence altına almaya yönelik bir dizi ölçüt

içerdiğini belirtmektedir. Yani bu hak insan gruplarıyla bağlantılıdır ve onların gelişmesiyle birlikte gelişir ve daha sonra yasal standartlar ve metinlerle belirlenir (İbrahim, 2007: 264-265). Hak kavramı da zamana, mekana ve topluma göre değişen değişken bir içeriğe sahiptir. Örneğin bir toplumda daha önce doğru olan bir durum yasalarla ortadan kaldırılabılır ve hak olmaktan çıkabilir, ve tam tersi, bir hak olmayan yasal bir durumun yeni yasalar veya anayasalar tarafından bir hak olarak kabul edilebileceği durumlarda. Hukuk, hakları düzenleyen bir mekanizma olarak toplumsal değişimlere açık kaldığından, toplumsal ve siyasal gelişmeler yeni yasalar aracılığıyla hukuku ve dolayısıyla hakları etkiler. Hukuk, toplumsal değişimleri sürekli izlemek zorundadır, çünkü izleme kabiliyetini yitiren hukuk sistemleri daha katı hale gelmekte ve uygulanamayan bir model olarak toplum dışında kalmaktadır(Çeçen, 1990: 24-25). Özgürlük ise (kamusal) çerçeve tarafından tanımlanan sosyal bir olgudur. Yani, bireyin istediği gibi ve kişisel dürtülerine göre hareket etmesi mutlak bir özgürlük değildir. Daha ziyade görecelidir ve kamu otoritesinin veya devletin müdahalesi ile onu örgütleyerek ve maddi ihtiyaçlar sağlayarak yasal standartlar ve belirleyicilerle ele alınması ve çerçevesi gerekir. Standartlar ve kontroller olmadan özgürlük gevşektir ve bu kaos ve düzensizlik demektir. Ancak kanunla bağlantılı ve düzenlenmişse, amaca uygun hale gelir ve kamu yararına ulaşır. Ancak çağdaş hukuk çalışmaları, özgürlüklerin ifadesinden çok hakların tanımını kullanma eğilimindedir ve hatta özgürlük kavramını insan hakları içine dahil eder. Bunun nedenleri, devletin bu özgürlüğü düzenlemeye ve bunun için yasal kontroller koymaya müdahale etmesinden kaynaklanıyor gibi görünüyor. Ayrıca birçok uluslararası kuruluş ve onların özel komiteleri ve uluslararası sözleşmeler, kamu özgürlüklerinin ifadesinden çok insan hakları tanımını kullanmıştır(Öztekın, 2013: 157-158).

İnsan haklarının belirli bir tanımı yoktur, ancak kavramı bir toplumdan diğerine veya bir kültürden diğerine farklılık gösterebilen birçok tanım vardır. Çünkü insan hakları kavramı esas olarak toplumun ortak vicdanındaki algı ve kültür ile ilgilidir. Bu nedenle, bu terimi tanımlamak için bir dizi tanımı gözden geçirmek gerekmektedir.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin yazarlarından René Cassin bunu şöyle tanımlamıştır:

Sosyal dalların özel bir dalı, İnsan onuruna dayalı insanlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi ve her insanın kişiliğinin gelişmesi için gerekli hak ve kolaylıkların belirlenmesi ile ilgilidir(Almalouki, 2018: 803).

Donnelly tarafından şu şekilde tanımlanmıştır: Bir kişinin insan olarak sahip olduğu haklardır (Nweke, 2020).

Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Kofi Annan, 1997'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ellinci yıldönümünde bunu şöyle tanımlarken,

Bölünemez evrensel ve bağımsız haklar, Aksine insanı insan yapan şeydir. Kutsal İnsan Onuru Evi'ni kurduğumuz temel budur. İnsan hakları, barış ve kalkınmanın temellerini oluşturan tüm dinlere ve kültürlere karşı tüm hoşgörü geleneklerinin ifadesidir (Hamdosh, 2014: 387).

Birleşmiş Milletler bunu şöyle tanımladı: Irk, cinsiyet, milliyet, dil, din veya diğer herhangi bir statüye bakılmaksızın tüm insanlara özgü haklardır. Bu haklar, yaşama hakkı, özgürlük, çalışma hakkı, eğitim.....vb hakları içerir. Ayrım gözetilmeksizin herkesin bu haklara hakkı vardır(Nweke, 2020).

İnsan haklarının birçok tanımına rağmen, iki temel anlamı ayırt edilebilir. Birinci anlama göre insan hakları, bir kişinin sırf insan olduğu için sahip olduğu haklar olup, sabit ve doğal haklardır. Demek ki bunlar, insanın insanlığından kaynaklanan ve onun haysiyetini teminat altına almayı amaçlayan manevi haklardır. Ancak ikinci anlama göre insan hakları, yasal haklara, yani ulusal toplumlarda ve uluslararası sözleşmelerde yasalarla güvence altına alınan haklara atıfta bulunur. Böylece denilebilir ki, birinci anlam insan haklarını devletin varlığına bağlamıyorsa, ikinci anlamın devletin varlığının gerekliliğini varsaydığı söylenebilir.

2.1.3. İnsan Hakları Fikrinin Gelişim Aşamaları

İlkel toplumlarda insan hakları fikri net değildi ve sabit standartlarla tanımlanmadı. Bu nedenle, insan hakları seti tek bir kurala dayanıyordu; bu, güce ve kabile sosyal etkisine sahip olanın, bu hakları kullanma hakkına sahip olduğudur. İnsan uygarlığının ilerlemesiyle birlikte, mevzuat (yönetici devletin otoritesi) fikri netleştikten sonra hakim normları kodlamak ve bunları bağlayıcı hükümlerde formüle etmek için harekete geçti. İnsan hakları fikrinin gelişiminin en önemli aşamaları şu şekilde tartışılabilir:

2.1.3.1. Bazı Eski Uygarlıklarda İnsan Hakları

Eski insan uygarlıkları, çeşitli toplumlarını insan hakları da dahil olmak üzere çeşitli yönlerden organize eden yasaların ve yasaların çıkarılmasının başlatıcılarıydı. Bu uygarlıkların en önemlileri tarafından bu alanda nelerin organize edildiğine bakılarak bu hakların mahiyeti şu şekilde araştırılabilir:

- Eski Irak Medeniyetleri

Mezopotamya uygarlıkları en eski insan uygarlıklarıdır ve insan haklarıyla en çok ilgilenenlerdir. Hukuk, adalet ve özgürlük, eski Irak düşüncesinin temelleri arasındaydı. Bu dönemde yer alan metinlerin ışığında adalet ve eşitlik kelime dağarcığı temelinde insan ilişkilerini ve örgütlenmesini ele alan birçok yasal kod ortaya çıkmıştır. Ayrıca ihlali nedeniyle ağır cezalar da uygulandı. Adalet fikrine gelince, eski Iraklılar bu fikri fark ettiler ve bunu hayatın gerçeğinde doğrulamaya çalıştılar, bu yüzden onlar için adalet her insan için meşru bir haktı. Hammurabi Kanunları bazı metinlerinde adaletin güvencelerini ve aile üyeleri arasındaki ve alacaklı ile borçlu arasındaki ilişkiler gibi birden fazla alanda, hukuki sorumluluk alanında ve yargı sistemini ele almıştır. Siyasi haklara gelince, tarihi araştırmalar, insanlığın kayıtlı tarihinde bilinen ilk siyasi parlamentonun, şehrin işlerinin yürütülmesinde halkı temsil etmek üzere Babil'deki Sümer ülkesinde bulunduğunu göstermiştir (İbrahim, 2007: 267).

- Mısır Uygarlıkları

Mısır, yazılı hukuk, adaletin üstünlüğü, özgürlük ve eşitlik anlayışı açısından çağdaşlarına örnek oldu ve öncülük etmesine katkıda bulundu. Mısır uygarlıklarında insanlar üç kategoriye ayrıldı: soylular, halk ve köleler. Sınıfın varlığına rağmen toplumda dini hoşgörü vardı. Ayrıca, kadınlar erkeklere eşitti, örneğin, soylu kadınlar soylu erkeklere eşitti ve genel sınıftaki kadınlar aynı sınıftaki erkeklere eşitti (Gürbüz, 2018: 11).

- Yunan Ve Roma Uygarlıkları

Bu medeniyetlerin felsefi siyasi ve hukuki düşünce alanındaki büyük katkılarına rağmen, haklar fikri net ve spesifik değildi. Bu hakların temelleri ile bu hakların içerdiği siyasi ve sosyal uygulamalar arasında çelişki mevcuttu. Yunan uygarlığı ile ilgili olarak, Yunan toplumu, adaletin ve hukuka saygının toplumun geçerliliğini ve

erdemlerinin bir ölçüsünü ifade ettiğini vurgulayan geleneklerin egemenliğindeydi. Platon, cumhuriyet yönetiminin ilk kaygısının yönetilenlerin mutluluğunu tamamlamak olduğunu gördü. Ayrıca sivil toplumun adaletten başka bir temeli olmadığını ve ona dayandığını bilmeyen her devletin yozlaşmış bir devlet olduğunu gördü. Doğrudan demokrasinin bir yönetim biçimini ve siyasi hakların bir ifadesini benimsediğini vurguladı. Ancak tüm bunlara rağmen, Yunan toplumu da sınıf ayrımına dayanıyordu. Özgür Yunanlıların kültürü model ve egemendi. Vatandaşlık kavramı, sahibine sivil üyelik veren ve siyasi hayata katılmasını sağlayan bir ayrıcalıktı. Köle sınıfına gelince, Aristoteles onların (köleyi) Yunan ailesinin mutluluğunu elde etmek için gerekli araçlardan biri yapan doğanın ürünleri olduklarını söyler. Aynı şekilde, kadınlar kölelerden daha şanslı değillerdi, çünkü Yunan yasaları kadınların medeni haklarından mahrum bırakılmasını ve hayatlarının çeşitli aşamalarında erkeklerin kontrolü altına alınmasını, kamusal hayattan tecrit edilmesini ve iş bulmalarının engellenmesini şart koşuyordu.

Roma uygarlıklarına gelince, Roma toplumu da eşitsizliği devam ettirdi. Kanun önünde eşitlik yoktu ve kamu sınıfına vatandaşlık hakkı veya halk meclislerine katılma hakkı tanınmadı. Kadınlar ayrıca köle olarak satılmalarını önleme hakkı gibi medeni haklardan da mahrum bırakıldı (İbrahim, 2007:268-269).

- Çin Ve Hint Uygarlıkları

Laozi ve Konfüçyüs gibi filozoflar zihin özgürlüğü hakkında düşündüler. Bir ülkeyi yönetmek için bilgeliğin gerekli olduğunu gördüler. Filozof Mo Ti, insan sevgisinin her türlü sorunu çözenin anahtarı olduğunu vurguladı. Bu nedenle Çin medeniyetinde insan ve insanlık entelektüel bir temelde ele alındı.

Hint medeniyetinde insan haklarının ünlü filozof Buddha'nın determinist ilkeleri çerçevesinde düşünce temelinde ele alındığı söylenebilir.

1. Hiçbir canlıyı öldürmemek.
2. Verilmeyeni kabul etmemek.
3. Yanlış bir şey söylememek.
4. Keyif verici içkiler içmemek.
5. Cinsel olarak iffetli kalmak. (Gürbüz, 2018: 11-12).

2.1.3.2. Doğal Hukuk Okulunda İnsan Hakları

Bazıları modern insan haklarının izini antik Yunan ve Roma'da doğal hukuk teorilerinin ortaya çıkışına ve ortaçağ Hıristiyan teolojisine kadar takip ediyor. İnsan hakları, Avrupa'daki on yedinci ve on sekizinci yüzyıl isyanlarında, Aydınlanma filozoflarının felsefesinde, Fransız Bildirgeleri'nde ve Amerikan Devrimleri'nde doruğa ulaştı (Marks. 2016:5-6).

Doğal hukuk okulu, insanın toplumdan önce var olduğuna ve toplumların ortaya çıkmasından önce doğa durumunda yaşadığına inanır. Doğal hukuk filozoflarının bakış açısına göre haklar, insandan kaynaklanır ve meşruiyetini devletin çıkardığı yasalardan değil, insan doğasından alır. Bunun nedeni -yukarıda belirttiğimiz gibi- insanın varlığının devletin varlığından önce gelmesi ve hakların, özellikle özgürlüklerin, toplumun ve devletin kuruluşundan önce gelmesidir ve bu nedenle doğaldırlar ve doğal hukukun temeli olarak kabul edilirler. Bu ekolün düşünürlerinden biri de doğal hukuka büyük önem veren Thomas Aquinas'tır. Bireylere kutsal haklar vermiş ve onları ilahi yasanın bir parçası olarak kabul etmiştir. Aynı şekilde, savaş ve barış hukukunu savunan Hollandalı hukukçu Crouchius da.

Birçok önemli felsefi teori, doğal hukuk fikrine dayandırılmıştır ve bunlar sosyal sözleşme teorileri olarak bilinmektedir. Hobbes, bireylerin normal bir hayat yaşadıklarını, ancak hayatlarının sefil olduğunu ve güçlülerin zayıfları istismar ettiğini gördü. Bu nedenle bireyler doğuştan gelen durumdan kurtulmaya ve herkes için istikrarlı bir yaşamı garanti eden bir toplum kurmaya karar verdiler. Bu, hükümdar lehine tüm doğal haklarından vazgeçerek olur, yani mutlak monarşi fikrini benimsemiş ve hükümdarı herhangi bir yasaya bağlı olmadığını düşünmüştür. Ona göre yasa, hükümdarın iradesine tabidir. Bu nedenle Hobbes, doğal hukukun bir destekçisi değildi ve hükümdar tarafından kurulan pozitif hukuktan başka bir şeyi kabul etmiyordu. John Locke, doğal yaşamın doğal yasaya tabi olduğunu ve tüm bireylerin özgür ve eşit olduğunu savundu. Locke'a göre bireyler toplumu örgütlemek ve güç yaratmak için bazı haklarından vazgeçmişlerdir. Ama karşılığında, yaşam, özgürlük ve mülkiyet gibi doğal hakları ellerinde tuttular (İbrahim, 2007:271-272).

2.1.3.3. Beyannamelerde Ve Anayasal Belgelerde İnsan Hakları

İnsan hakları, salt entelektüel ve felsefi ilkeler olduktan sonra siyasi toplumların ve bu toplumlardaki yönetim araçlarının gelişmesiyle yasal bir çerçeveye

haline geldi. Bu gelişme, bugün insan hakları bildireleri olarak bilinenler ve çeşitli sosyal alanlarda anayasal belgelerin geliştirilmesi de dahil olmak üzere çeşitli boyutlar aldı.

- 1. İngiliz Belgelerinde İnsan Hakları:** İnsan hakları fikirleri sayısız deklarasyonda ve anayasal belgelerde bulundu. Bu belgelerin en önemlisi 1215 Magna Carta idi. Magna Carta, temel hakları birey veya parlamento düzeyinde düzenlemiş ve mutlak monarşiyi anayasal kısıtlamalarla sınırlamıştır. 1628'de, Kral ve Parlamento arasındaki bir ihtilafın ardından sözde Haklar Bildirgesi yayınlandı. Bu belge, kişilik haklarına saygı gösterilmesini, barış zamanında sıkıyönetim ilan edilmemesini ve Parlatentonun onayı olmadan vergi alınmasını şart koşar. 1689'de Parlamento, Haklar Bildirgesi olarak adlandırılan şeyi kabul etti. Bunların en önemlilerinden biri, kralın, yasaları durdurma, yasaların uygulanmasından muaf tutma veya Parlatentonun onayı olmaksızın vergi koyma gücünden onun aracılığıyla mahrum bırakılmasıdır. Bu belgeler, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanarak, parlatentonun rolünü güçlendirerek, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstererek mutlak güce son vermektedir (Equality and Human Rights Commission, 2018).
- 2. Amerikan Belgelerinde İnsan Hakları:** İnsan haklarına artan ilgi ve bunların anayasal yasallaştırılması - özellikle İngiltere'de - Amerikan kolonileri de dahil olmak üzere sömürgeler üzerinde önemli bir etkiye sahipti. İngiliz sömürgecilerin kamuoyu tarafından onaylanmaması, Virginia Deklarasyonu ile sonuçlandı. Bu beyannamesi , basın özgürlüğünü ve din özgürlüğünü içeriyordu ve bireyin kişisel özgürlüğünün ihlal edilmemesi gerektiğini vurguladı. Ardından aynı yıl bağımsızlık ilanı geldi. Bağımsızlık Bildirgesi, yaşam ve özgürlük hakkını onayladı. 1787 Amerikan Anayasası ise, yazıldığı dönemde insan haklarını açıkça belirtmese de, daha sonra 1789-1791 yılları arasında birkaç kez değiştirilmiştir. Değişiklikler, insan haklarının tanınmasını içeriyordu. Bu değişiklikler, inanç hürriyetini, insanın kendisinde ve parasında hürriyetini, köleliğin ve seçimlerde eşitliğin yasaklanmasını vurgulamıştır (Dargan, 2021).
- 3. Fransız belgelerinde insan hakları:** İnsan haklarını yazarken ve düzenlerken Fransız Devrimi'nin fikirleri mevcuttu. Özellikle Fransız halkının, onları

yöneten mutlak monarşiden çektiği acı ve zulümden sonra. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, Fransa'daki ilk insan hakları belgesidir. Bu belge iki temel unsuru vurguladı: eşitlik ve özgürlük. Ayrıca bireyin mülkiyet, güvenlik ve baskı ve zorbalığa karşı direniş hakkını vurguladı. 1793 Gironda Ekonomik ve Sosyal Haklar Projesi ve Montard Eşitlik, Özgürlük ve Çalışma Bildirgesi gibi başka insan hakları beyannameleri de vardı. (İbrahim, 2007:274).

2.1.3.4 İnsan hakları için uluslararası yasal mevzuat

On dokuzuncu yüzyıl, büyük ihlallerden sonra insan haklarının korunmasını kodlamaya yönelik ilk uluslararası yasal girişimlere tanık oldu. Uluslararası insan hakları düzenleme gelişimini anlamak için aşamalar şu şekilde ele almak gerekir:

İnsan haklarının uluslararası kanunlaştırılması, geleneksel uluslararası hukukun yaygınlaşmasından ve hüküm sürmesinden sonra başlamıştır. Ardından, bundan sonra uluslararası hukukun oluşumuna olan ilgi başladı.

Uluslararası Teamül Hukuku Döneminde İnsan Hakları

Bu dönemde insan haklarının korunması kaygısı, kölelikle mücadele, köle ticaretiyle mücadele, insani müdahale ve azınlıkların korunması şeklinde olmuştur. İngiltere ve Fransa arasındaki 1814 Paris Antlaşması, köleliğe ve köle kaçakçılığına karşı mücadele sorununu çözen ilk antlaşmaydı. Kölelerin nakline karıştığından şüphelenilen gemileri teftiş etmek gibi, bununla mücadele etmek için belirli yöntemler benimsenmiştir. 1885'te Berlin Konferansı, uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak köle ticaretini yasaklayan başka bir anlaşmayı onayladı. Bu anlaşma, imzacı her ülkenin bu ticareti sınırlamak için her türlü yolu kullanmayı taahhüt ettiğini vurguladı (D'Amato, 2010:4-5). Ayrıca 1889 Brüksel Konferansı düzenlendi. Bu konferans, köle ticaretinin kaldırılması için idari önlemleri onayladı. Kendisi tarafından onaylananların uygulanmasını takip etmek için uluslararası bir izleme de kuruldu. Uluslararası örf ve adet hukuku kapsamındaki genel ilke, devletlerin iç ve dış işlerine karışmama olmakla birlikte, insan haklarının korunması alanında bazı ilkeleri tanımlamıştır. Bu ilkelerden biri, ilk olarak Avrupa ülkeleri tarafından kıta dışındaki zayıf ülkelere karşı uygulanan insani amaçlı müdahaleydi. Savaş mağdurlarına ilişkin uluslararası insancıl hukuk kurallarının yanı sıra. Bu yasa, 1864'ten beri somutlaşan

uluslararası bir gelenekle oluşturulmuştur. Ardından 1899-1907 Lahey Sözleşmeleri ve buna ek olarak azınlık haklarının korunmasına ilişkin uluslararası anlaşmalar imzalandı (Değerli, 2020:70).

Milletler Cemiyeti döneminde insan hakları

Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, insan haklarına ilişkin açıkça uygulanabilir herhangi bir genel ilke içermiyordu. Bununla birlikte, tüm Manda belgeleri, Manda Devletlerini Manda'ya tabi olan toprakların halklarının kültürel, ahlaki ve maddi düzeyini yükseltmek için çalışmakla yükümlü kılmıştır. Ve bu ülkeler, sakinlerine vicdan ve inanç özgürlüğünü garanti etmek ve köle ticaretini yasaklamakla yükümlüydüler. Ayrıca, azınlığın korunması ilkesinin uluslararası kamu hukukunun bir kuralı haline getirilmesi için uluslararası çabalar gösterilmiştir. Bazı ülkeler için geçerli olan ve yalnızca bazı hakların korunmasını garanti eden istisnai bir sistemdi.

Uluslararası toplum, birçok kurban üreten iki dünya savaşının acılarına ve trajedilerine tanık oldu. Milyonlarca masum insanın hayatına mal olan birçok soykırım vardı. Çeşitli ülkelerdeki bariz insan hakları ihlalleri sonucunda uluslararası toplum, insan hakları kurallarının örgütlenmesi ve odaklanması gereğini üstlenmiştir. İnsan haklarının korunması konusu, kapsamlı bir küresel organizasyon olan Birleşmiş Milletler altında elde edilebilecek temel mesele haline geldi.

Birleşmiş Milletler döneminde insan haklarının örgütlenmesi üç ana alanı kapsıyordu: Birleşmiş Milletler Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve 1966 tarihli iki uluslararası sözleşme. Bireylerin hakları hükümetleri tarafından ihlal edildiğinde Haklar Komitesine şikayette bulunma haklarına ilişkin Medeni ve Siyasi İnsan Hakları Sözleşmesinin Seçmeli Protokolüne ek olarak. Bu, temel hak ve özgürlüklerin tüm insanlara içkin olduğu, devredilemez ve ayırım gözetilmeksizin herkes için geçerli olduğunun uluslararası bir kabulüdür (Khashan, 2018: 4-6).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, oluşmakta olan yeni dünya düzeninin öne çıkan bir özelliği olarak insan haklarına küresel ilgi artmıştır. Bu ilgi çeşitli eylemlerle ifade edilmiştir, bunlardan en önemlisi:

- Birleşmiş Milletler ile ilgili olarak: İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmedeki rolü, uluslararası toplumun, insanlığın temsil ettiği doğuştan gelen haysiyet ve devredilemez haklara ve dünyada özgürlük, adalet ve

barışın temellerini temsil ettiğine olan inancından kaynaklanmaktadır. 1990'larda uluslararası toplumun insani meseleleri ele alış biçimindeki en büyük değişiklik, Birleşmiş Milletler'in bu çalışmaya geniş çapta dahil olmasıydı.

- 1993'te Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, İnsan Hakları Merkezi'nin başına bir Genel Sekreter Yardımcısı atadı. Bu Genel Sekreter, insan haklarının geliştirilmesine yönelik politikaların belirlenmesinden sorumludur. Birleşmiş Milletler'in bölgesel insan hakları örgütleriyle ilişkilerini koordine eden bir merkezdir.
- Kapsamlı uluslararası insan hakları konferansları düzenlenmiştir, bunlardan en önemli: 1993 Viyana Konferansı, Birleşmiş Milletler'in insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına yönelik faaliyetlerinde bir dönüm noktası oldu. Ayrıca barış yapma ve barışı koruma, önleyici diplomasi ve sosyal ve ekonomik kalkınma ile ilgilenmektedir. Konferans, insan haklarının uluslararası meşruiyetine ve tüm devletler tarafından bunlara saygı gösterilmesi görevine yeni bir vurgu ekledi.
- Viyana Konferansı'nın tavsiyelerine dayanarak, Genel Kurul Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin pozisyonunu belirledi. Bu iş pozisyonu, insan hakları standartlarının pratikte uygulanması amacıyla oluşturulmuştur. Ayrıca Birleşmiş Milletler sözleşmelerinin denetim organlarına ve İnsan Hakları Konseyi tarafından kurulan özel mekanizmalara destek sağlamak amacıyla kurulmuştur.
- Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP), dünyadaki insani gelişme hakkında yıllık raporlar hazırlamaya başladı.
- Birleşmiş Milletler, insan hakları faaliyetlerini uluslararası barışı koruma görevlilerinin misyonlarına dahil etmiştir. Bu operasyonlardan bazıları Birleşmiş Milletler Şartı'nda Bölüm VI'dan Bölüm VII'ye de aktarılmıştır(Güç kullanımına ve baskıcı önlemlere izin veren bölüm).
- BM Güvenlik Konseyi'nin rolü artık yalnızca insan haklarının uluslararası korumasını güçlendirmek değil, Konsey'in en önemli rolü bu korumayı etkinleştirmek ve onaylamak olmuştur. Baskı ve önleme tedbirleri Bölüm VII

uyarınca yerine getirilmedi, ancak Uluslararası Ceza Mahkemesi içinde cezai sorumluluğu tetikleyecek şekilde genişletildi.

- Birleşmiş Milletler, Genel Kurul'un altmışıncı oturumunda İnsan Hakları Komisyonu'nun yerini almak üzere İnsan Hakları Konseyi'ni kurdu. Konseye, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına evrensel saygıyı geliştirme ve ihlallerini ele alma sorumluluğu verilmiştir. Konsey ayrıca, uluslararası insan hakları hukukunu daha da geliştirmek amacıyla insan hakları alanında eğitim ve öğretim ile danışmanlık hizmetleri vermek ve tavsiyelerini Genel Kurul'a sunmakla görevlendirilmiştir (İbrahim, 2007:290-292).

2.1.4. İnsan Hakları Kaynakları

2.1.4.1. Dini kaynaklar

- **Yahudilikte insan hakları:** Allah'ın Peygamberi Musa'ya indirilen Yahudi dini, insan haklarının bir yönüne atıfta bulunmuştur. Bu, bireyi ve grubu özgürleştirme hedefine odaklanması yoluyla, ancak bu konuda çok fazla ayrıntıya girmemiştir. Bu genel amaca ulaşmak için, kutsal kitapların vurguladığı en yüksek değer özgürlük ve baskıdan kurtulma hakkıydı.
- **Hıristiyanlıkta insan hakları:** Hıristiyanlık, insanın kurtuluşu ilkesine ve onun yüksek statüsünün tanınmasına odaklanır. Bu din sevgi, adalet, eşitlik ve hayırseverlik ilkelerini vurgular. İnsanın Allah'ın yeryüzündeki sureti ve gölgesi olduğunu, insanların tek babalıklarından dolayı kardeş olduklarını ve aralarında hiçbir sebeple fark olmadığını kabul eder (Alniyadi, 2008:18).
- **İslam'da insan hakları:** İslam Şeriatı, insan haklarının, görevlerinin ve onun kamusal özgürlüklerini kullanma biçiminin düzenlendiği temel kuralları ortaya koyar. Bu kurallar şunları içerir:
  1. Prensip olarak, Kitap veya Sünnet'te açık bir metin tarafından yasaklananlar dışında her şey caizdir ve yasak değildir.
  2. Bireyin özgürlüğünün ve hakkının sınırları, başkalarının sınırları ve haklarında sona erer, dolayısıyla hiç kimse başkalarının hak ve özgürlüklerine halel getiremez.
  3. Bireyin menfaati ile toplumun menfaati kesiştiğinde kamu menfaatine bağlı kalınmalıdır.

4. Hak ve hürriyetler kullanılırken İslam ahlakına uyulmalıdır (İbrahim, 2007:270).

2.1.4.2. İnsan Haklarının Kaynağı Olarak Ulusal Anayasalar

Devletin en üst yasası olarak anayasa ve belirli bir siyasi grubun hukuki ve siyasi ifadesi olduğu için bireylerin hak ve özgürlüklerinin doğrudan kaynağı haline gelmiştir. Bu, yalnızca bu hükümetin ve bu özgürlüklerin doğasını tanımlamak açısından değil, aynı zamanda bunların uygulanmasını ve yararlanılmasını sağlayan kontrollerin belirlenmesi ve aralarında denge ilişkilerinin kurulması açısından da geçerlidir. Dünyanın çeşitli ülkelerinin anayasaları, insan haklarının kullanılmasını sağlayan ve bunların korunmasını sağlayan yasal metinlere ve mekanizmalara yer vermiştir.

2.1.4.3. İnsan Hakları Kaynağı Olarak Uluslararası Sözleşmeler, Tüzükler Ve Beyannameler

İnsan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili birçok uluslararası sözleşme, tüzük ve bildiğe bulunmaktadır. Bu tüzük ve beyannameler, insan haklarının önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Bunun nedeni, Birleşmiş Milletler Şartı, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beynamesi ve Çocuk Hakları Bildirgesi gibi bu haklarla ve ilgili özgürlüklerle ilgili birçok hüküm içermesidir. Yukarıdakilere ek olarak, 1950 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve onu değiştiren müteakip protokolleri, 1967 Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ve diğerleri gibi uluslararası ve bölgesel nitelikte anlaşmalar, tüzükler ve beyanlar vardır(Flowers, 1998).

2.1.5. İnsan Hakları Türleri

İnsan haklarının çeşitli bölünmeleri ve sınıflandırmaları ortaya çıkmıştır. Bazıları onu birbirini takip eden dört nesle böldü.

1. Birinci nesil: Doğal haklar, bir şekilde miras aldığımız veya doğal bir sistemin parçası olarak sahip olduğumuz haklardır. Bu haklar verilmez, kazanılmaz veya kanunlaştırılmaz, korunmaları gerekir. Bu hakları garanti altına almanın veya talep etmenin geleneksel yolu, yasal mekanizmalardır.
2. İkinci nesil: ekonomik, sosyal ve kültürel haklar. Bu haklar, çalışma hakkı, barınma hakkı, yeterli ücret hakkı vb. gibi bireyin ve grubun tam insan potansiyeline ulaşmak için edinmeleri gereken çeşitli sosyal düzenlemeleri ve

hizmetleri içerir (Ife, 2015: 46). Bu nesil, Rusya'daki Bolşevik devriminin başarısına ve onun Sovyetler Birliği devletine dönüşmesine adanmıştı. Aynı zamanda, ortak mülkiyet ve sosyal adalet talep eden düşüncenin geliştirilmesine ve tekel ile karakterize edilen anti-emperyalizm çağrısında bulunan fikirlere de ithaf edilmiştir. İkinci nesil insan hakları, devletin daha aktif ve pozitif rolleri gerektirdiği için pozitif haklar olarak tanımlanmıştır. Bu haklarda devlet, sadece onların korunmasından değil, çeşitli sosyal düzenlemeler yoluyla bu hakların uygulanmasından da sorumlu olur (Göksel, 2012: 157). İkinci nesil hakları kapsayan çeşitli uluslararası sözleşmeler ve insan hakları mekanizmaları olmasına rağmen, ikinci nesil haklar her zaman yasal ve anayasal mekanizmalarla garanti altına alınmamaktadır. Bu mekanizmaların en önemlilerinden biri bu alandaki Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesidir.

3. Üçüncü nesil: İnsan hakları, yirminci yüzyılın son otuz yılında üçüncü nesilden evrimleşmiştir. Bu kuşak, insan haklarının fazla bireysel olduğu ve Batı liberalizmine dayandığı ve bu nedenle kolektif normlara sahip kültürlerle, özellikle Asya kültürleriyle ilişki kuramadığı yönündeki eleştirilere bir tepki olarak ortaya çıktı. İşte bu eleştirilere cevap vermek ve daha fazla toplumu insan hakları çerçevesine dahil etmek için üçüncü nesil (kolektif haklar) önerilmiştir. Bu grup, yalnızca toplu düzeyde tanımlandığında anlam ifade eden hakları içerir. Yani, bir topluma, nüfusa veya ulusa aittirler ve bireyler de bunlardan yararlanabilseler de, doğrudan bireyler için geçerli olan haklar değildirler. Bu haklar arasında ekonomik kalkınma hakkı, barışçıl bir toplumda yaşama hakkı, temiz su, temiz hava vb. hakları bulunmaktadır (Ife, 2015:47-50).
4. Dördüncü kuşak haklar: İnsan onurunun korunmasına ilişkin haklar, bilimin bazı kişiler tarafından kötüye kullanılması durumunda olabileceklerden insanları korumak için tesis edilmiştir. Avrupa Konseyi'nin insan klonlamasını yasaklayan yasal belgeleri bu haklara örnektir (Gürbüz, 2018:8). Yani çağdaş yaşamın gereklerinin gerektirdiği haklar bütünüdür. Kirlilik ve kitle imha silahları olgusu gibi bireylerin daha önce bilmediği birçok gelişme ortaya çıktı ve böylece insanlık için yeni talepler ortaya çıktı.

Bu yeni talepler, temiz bir çevre hakkı ve bilgiyi bilme ve dağıtma ve saklamama veya gizlememe hakkı ile temsil edildi. Böylece kavramın gelişimi, uluslararası sistemin ve uluslararası toplum içindeki etkileşimli ilişkilerin gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla insan hakları türleri aşağıdaki gibi detaylandırılabilir:

- Birinci tip: bireysel haklar: Bu haklar, benimsediği siyasi sistemin biçimi ne olursa olsun, organize bir siyasi grupta yaşayan bir birey olarak insan tarafından yararlanıldığı için köken olarak kabul edilir. Bu haklar, bireye bağlılığı ne olursa olsun yasal olarak yalnız olmasıyla ilgilidir. Bu haklar çağdaş siyasi hukuk düşüncesinde gruplar halinde sınıflandırılır.
- Medeni haklar: Bu terim, bireyi korumak ve onun yararına olan belirli eylemleri gerçekleştirmesini sağlamak için yasalarca tanınan haklar kümesini ifade eder. Cinsiyet, din, renk veya sosyal statü ne olursa olsun tüm bireylerin hakkıdır. Bu haklar, yaşam hakkı, fiziksel korunma hakkı vb. gibi haklardır. Bu, insanın vücudunda özgür olması ve ister güç ister şiddet kullanılarak olsun, kendisine yapılan her saldırının önlenmesi anlamına gelir. Aynı şekilde, kamu otoritesi tarafından getirilebilecek ve bu hakkın israfına yol açabilecek her türlü kısıtlama veya yükümlülüğün önüne geçilmelidir.
- Siyasal Haklar: Bu grup, belirli bir siyasi grubun üyesi olarak bir bireye tanınan hakları içerir. Bu, vatandaş olduğu ve vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu toplumun işlerinin yönetimine katılmasını sağlamak amacıyla. Bu haklar, kamusal yaşama katılma hakkı, seçimlere katılma hakkı ve kendi kaderini tayin hakkını içerir.
- Sosyal, ekonomik ve kültürel haklar: Siyasi ve medeni haklar, insan haklarına yönelik ulusal ve uluslararası ilginin ortaya çıkışının ilk aşamalarında en yaygın olanıydı. Daha sonra bu haklar dizisi, yeni bir neslin ortaya çıkışını ifade etmek için ortaya çıktı. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılabilmesi için yasal kuralların çıkarılması yeterli değildir. Ancak bu hakların hedeflediği temel ihtiyaçların karşılanması için olumlu adımlar atılmalıdır. Örnekler, çalışma hakkı ve devletin tatmin edici çalışma koşulları sağlayarak bu hakkı güvence altına alması, eğitim hakkı ve kültürel yaşama katılma hakkıdır.

- İkinci tip: toplu haklar: Bu haklar, yalnızca belirli özellikleri ve özellikleri paylaşan bir grup insan tarafından kullanılabilmesi ve yararlanılabileceği için toplu haklar olarak tanımlanmaktadır. Bu haklar bireysel olarak kullanılamaz, ancak aynı zamanda ikili sayılan bazı haklar da vardır. İnanç özgürlüğü gibi bu ikili haklar hem bireysel haklar hem de toplu haklar olarak görülebilir. Toplu hak türleri arasında barış hakkı, kendi kaderini tayin hakkı ve azınlık hakları yer alır.

2.1.6. Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik Mekanizmalar

İnsan hakları ve temel özgürlükler konularına yönelik ulusal ve uluslararası ilgi ve bunların kullanılmasını sağlamak için gerekli garantilerin sağlanması, yalnızca bu hakların ve bu özgürlüklerin vurgulanmasıyla sınırlı kalmadı. Bu ilgi, birçok uluslararası sözleşmede anayasaların ve ulusal mevzuatın özünde insan haklarının tanınmasıyla sona ermemiştir. Aksine, bu hakları sağlamak için küresel, bölgesel, ulusal, hükümet ve sivil toplum düzeylerinde birçok mekanizma ve önlem alınmıştır. Ancak, vurgulanması gereken önemli bir gerçek, insan hakları ve temel özgürlüklerin öncelikle ulusal veya ülke içi bir mesele olduğudur. Dini öğretiler ve filozofların ve sosyal düşünürlerin katkılarının yanı sıra ulusal kaynakların da bu hak ve özgürlüklerin asıl kaynağı olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, devletler genellikle ulusal anayasalarında veya temel yasalarında insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını vurgulayan hükümler koymaya çalışmaktadırlar. Dünyadaki hemen hemen her ülkenin, insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasını güvence altına alan açık hükümleri anayasalarına veya temel yasalarına dahil etmeye çok hevesli olduğu belirtilmektedir. İnsan haklarının korunmasına yönelik ulusal hükümet mekanizmalarının en yaygın biçimleri arasında şunlar olduğu söylenebilir:

- Yargı mekanizması: özellikle anayasa mahkemeleri.
- İhtisas organları mekanizması: yani, bu amaçla bir bakanlığın kurulması gibi, öncelikle insan hakları alanında takip ve gözetim görevlerini yürütmek üzere kurulmuş olanlar.
- Diplomatik koruma mekanizması: Bir devletin başka bir devlete karşı uluslararası sorumluluk davası açma prosedürünü ifade eder. O veya tebaalarından bazıları, birinci ülkenin vatandaşlarından birine veya birkaçına

herhangi bir şekilde zarar verdi. Çünkü uluslararası hukuka aykırı bir fiil işlenmiştir ve zarara uğrayan kişi, haksız fiilin meydana geldiği bu ülkenin iç hukuku kurallarına göre zararı giderememiştir. Kişi haklarının ihlali durumunda olduğu gibi, verilen zararın maddi veya manevi olması bu konuda eşittir. Bu anlamda diplomatik koruma, devletin şartlarını yerine getirdiğinde kullanabileceği yasal olarak devredilemez haklarından biridir.

2.1.6.1. Küresel Düzeyde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik

Mekanizmalar (Birleşmiş Milletler Ve Kuruluşları)

İnsan haklarına uluslararası yaklaşım, 1945'te Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana büyük bir gelişmeye tanık oldu. O yıldan beri, insan hakları ve bunların çeşitli garantileri konusu, uluslararası insancıl hukuk denilen şeyle birlikte, uluslararası insan hakları hukuku olarak bilinen şey haline geldi.

Uluslararası insan hakları hukuku, insan hakları ve temel özgürlüklerin düzenlenmesi ile ilgili bir dizi kuralı içerir. İster işgal altında, ister her türlü silahlı çatışma altında olsun ve dar anlamda uluslararası çatışmalar olarak kabul edilenler ile uluslararası nitelikteki iç çatışmalar ve hatta özel iç çatışmalar olarak tanımlananlar arasında ayırım yapmadan. Birleşmiş Milletler, Şartın bu genel kurallarını ve hükümlerini uygulamaya koymaya çalışmıştır. Bu nedenle, ilgili birçok uluslararası sözleşmeler, anlaşma ve beyanname oluşturmaya ve yayınlamaya çalıştı. Bunların en önemlileri, 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve silahlı çatışmalarda sivillere ve savaş esirlerine yönelik muameleye ilişkin 1949 tarihli dört Cenevre Sözleşmesiydi...vb. 1948'de Genel Kurul tarafından onaylanan İnsanlığın Yasaklanması ve Yok Edilmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme ile 1966 Medeni ve Siyasi Haklar ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeler de kurulmuştur. Ayrıca, 1977 yılında bu antlaşmalara bağlı iki protokolü oluşturmuş ve daha sonra başka anlaşmalar da kurmuştur (United nations, 2020). Bu anlaşmalara ek olarak Genel Kurul, 1959 yılında İnsan Hakları Bildirgesi ve 1960 yılında Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesi Bildirgesi gibi bu alanda birçok önemli bildiri yayınlamıştır. tüm İnsanların İşkence ve Zalim, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Maruz Kalmaktan Korunmasına Dair Bildirge 1975 ve Kalkınma Hakkı Bildirgesi 1986..vb. Birleşmiş Milletler ayrıca insan haklarıyla ilgili belirli konuları tartışmak için birçok konferans çağrısında bulundu. Bu

konferansların en önemlileri arasında 1968 yılında Tahran'da düzenlenen Uluslararası İnsan Hakları Konferansı ve 1975 yılında Mexico City'de düzenlenen Uluslararası Kadın Yılı Uluslararası Konferansı sayılabilir. 1978'de Cenevre'de düzenlenen Irkçılık ve Irk Ayrımcılığına Karşı Dünya Konferansı'nın yanı sıra..vb. Ayrıca, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesini takip eden dönemde, Birleşmiş Milletler kuruluşlarının ihtisas uluslararası kuruluşlarından biri olarak Uluslararası Çalışma Örgütü çerçevesinde birçok sözleşme akdetmiştir. Örneğin, 1949 tarihli Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakkı İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Sözleşme, 1949 tarihli Ücretlerin Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve 1952 tarihli Sosyal Güvenlik Asgari Düzeyine İlişkin Uluslararası Sözleşme'den söz ediyoruz (Alrashidy, 2001:56).

Son olarak, özellikle savaş veya silahlı çatışma zamanlarında insan hakları ihlallerine yönelik cezai hesap verebilirlik için etkili bir uluslararası sistemin varlığı, bu haklara saygı gösterilmesini sağlayan ve onları baltalamayan en güçlü garantilerden biridir. Bu, ilgili ulusal mevzuat ve kanunlar, özellikle ceza kanunları ile bağlantılıdır. Bu sistemin varlığı, bu ihlallerin sorumlularının sorumluluktan kaçmalarını engelleyecek ve onları cezaya maruz bırakacaktır. Çağdaş uluslararası toplum böyle bir sistem kurmaya yönelik adımlar attığını dikkat ediyoruz. Belki de bu adımlardan en önemlilerinden biri, dünyanın 1990'lı yıllarda tanıdığı ve ceza mahkemelerinde temsil edilen geçici uluslararası cezai hesap verebilirlik sistemidir. Birleşmiş Milletler himayesinde 14 Haziran-17 Temmuz 1998 tarihleri arasında İtalya'nın başkenti Roma'da toplanan Uluslararası Diplomatik Konferans, insan hakları alanındaki en büyük ve eşi görülmemiş olayı temsil ediyor. Bu konferans, insan haklarına ve temel özgürlüklere gereken saygıyı sağlamak için gerekli garantileri pekiştirdi. Bu konferansa 160 ülke, 13 uluslararası kuruluş ve 136 STK katıldı. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü onaylandı ve özellikle silahlı çatışma zamanlarında bu hak ve özgürlüklerin ağır ihlalleri ele alındı.

2.1.6.2. Batı Bölgesel Düzeyde İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik

Mekanizmalar

- Amerikan insan hakları sözleşmesi: 7-22 Kasım 1969'da San Jose, Kosta Rika'da düzenlenen İnsan Hakları Konferansı'nda yapılmıştır. Bu sözleşmenin en önemli hükümlerinden biri, temel insan haklarının tanınmasıdır. Bireyin bir devlete bağlı olması nedeniyle bu haklardan

yararlanamadığını ancak bu hakların kaynağının kişinin kendisi olduğunu vurguladı. Bu anlaşmadaki en önemli şeylerden biri, insan haklarını güvence altına alacak araçları içermesidir. Bu araçlar, Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'nun ve Amerikan İnsan Hakları Mahkemesi'nin kurulmasıydı. Sıradan bir kişi, şikayetin nedenlerini inceleyen ve onu çözmeye çalışan Amerikan İnsan Hakları Komisyonu'na şikayette bulunabilir. Bunun mümkün olmaması halinde, Sözleşme'ye üye devletlerin Mahkeme'nin bu konudaki yargı yetkisini kabul ettikleri durumlarda ilgililere veya Mahkeme'ye göndereceği bir rapor hazırlar. Buna ek olarak, yargı denetimi komite ve mahkeme aracılığıyla sağlanmaktadır. Amerikan Devletleri Örgütü'nün yetkili organları tarafından, üye devletlerin bu anlaşmanın hükümlerine bağlılığı ve burada yer alan yükümlülüklerinin yerine getirilmesi üzerindeki siyasi kontrolün yanı sıra (Çakar, 2018: 424).

- Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme: 4 Kasım 1950'de Roma'da toplanan Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme'yi yayınladı. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, ihtilaf durumunda bir uzlaştırma organı olarak kurulmuştur. Ardından 3 Eylül 1958'de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kuruldu. Bu mahkeme, insan hakları ihlalleriyle ilgili davaları hukukun üstünlüğüne uygun olarak karara bağlayan ve Avrupa Sözleşmesi'nde öngörülen yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayan bir yargı organı olarak görev yapar (The Equality and Human Rights Commission, 2017).

2.1.6.3. Arap Bölgesel Düzeyinde Ve Arap Devletleri Ligi'nde İnsan Haklarının Korunması İçin Mekanizmalar

- Arap bölgesel örgütü (hükümet ve sivil toplum): Başlangıç noktası, Arap bölgesel hükümet organizasyonu çerçevesinde insan hakları durumunu belirlemektir. Arap Çalışma Örgütü gibi bazı uzmanlaşmış Arap örgütlerine ek olarak, esas olarak Arap Devletleri Ligi tarafından temsil edilmektedir. Bu örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan uluslararası örgütün sayısız deneyimiyle karşılaştırıldığında, büyük ölçüde geri olarak kabul edilir. Arap Devletleri Ligi'nin insan hakları alanında attığı ilk büyük adım

belki de Arap Devletleri Ligi Konseyi'nin 3 Aralık 1968'de kalıcı bir Arap bölgesel insan hakları komitesinin kurulmasına ilişkin kararıydı. Sivil toplum kuruluşlarına gelince, toplum yaşamının birçok alanında, özellikle insan hakları ve genel olarak insani gelişme konularında önemli bir rol oynamaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları arasında Arap Hukukçular Birliği ve Arap İnsan Hakları Örgütü bulunmaktadır (Nafiaa, 1982:13).

- Arap İnsan Hakları Sözleşmesi: 23 Mayıs 2004 tarihli Arap İnsan Hakları Sözleşmesi, Arap Birliği'nin insan hakları konusuna verdiği önemi teyit etti. Arap Devletleri Ligi, meselenin sadece bazı anlaşmalarda insan haklarını şart koşarak tamamlanmadığını, bunun yerine kapsamlı bir insan hakları anlaşmasına veya tüzüğüne acil bir ihtiyaç olduğunu değerlendirdi. Bu tüzük, çok sayıda uluslararası sözleşmeden ilham almıştır. Arap İnsan Hakları Şartı'nın iki özelliği ile ayırt edildiği söylenebilir.
- Arap iklimine vurgu: yazarları, Arap çerçevelerinde insan haklarının özgüllüğünü vurgulamaya hevesliydi.
- Siyonist ırkçılığı ve yabancı egemenliğini ortadan kaldırmak için çalışmakla ilgilendiler, çünkü bunlar insan onuruna meydan okuyordu (Alniyadi, 2008:40-41).

2.1.6.4. Afrika Şartı'nda İnsan Haklarının Korunmasına Yönelik

Mekanizmalar

28 Haziran 1981'de Kenya'nın başkenti Nairobi'de düzenlenen Afrika Birliği Örgütü'nün (Afrika Birliği'ne dönüşmeden önce) Afrika Devlet Üyeleri Zirvesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi'ni onayladı. Şartta belirtilen bireysel ve toplu haklar dizisi, kahverengi kıtanın Batılı güçlerin egemenliğinden yaşadığı acıyı yansıtıyor. Haklar ve görevler arasında bir denge sağlamak için, tüzük bireylere ve halklara düşen görevleri içeriyordu. Hak ve özgürlüklerden yararlanmanın bir zorunlulukla eşleştiği ve her bireyin üzerine düşen görevi yerine getirmesini gerektirdiği vurgulandı. Şart, insan haklarını korumaya yönelik önlemleri ele aldı, bu nedenle Afrika Birliği Örgütü (Afrika Birliği) çerçevesinde bir Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu kurulmasına karar verildi. Bu komisyon, Afrika'da insan ve halkların haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulmuştur. Ayrıca, kuruluş insan haklarını korumak için başka mekanizmalar da geliştirmiştir. Bu gelişmeyi, 1998

Afrika Şartı Protokolünü kabul etmesiyle gerçekleştirdi. Bu protokol, Afrika kıtasında insan hakları ve temel özgürlüklerin gerekli korunmasının uygulanmasını daha iyi izlemek için Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'ni kurdu (Alatrash, 2021: 291).

2.1.7. Uluslararası İnsan Haklarının Uygulanmasındaki Zorluklar

- Uluslararası sözleşmeler, uluslararası hukukun geleneksel bir kuralını oluştursalar da, bir genellik unsurundan yoksundurlar. Ancak, prosedürleri üye devletlerle sınırlı olduğundan, bu devletlerin bu anlaşmalarda yer alan bazı hükümlere çekince koymasına ek olarak genel değildir.
- Bunun en önemli nedenlerinden biri de Üye Devletlerin kendi içlerindeki insan hakları durumunu netleştirmek için gönüllü olarak sundukları raporların güvenilirliğinin olmamasıdır. Bir devletin mevzuatında veya insan haklarına saygı gösterme yükümlülüklerini yerine getirmesinde kendisine bir başarısızlık atfetmesinin beklenmediği durumlarda.
- Çünkü insan hakları alanında devletler tarafından işlenen ihlalleri dikkate alan uzmanlaşmış uluslararası ve yerel yargı organları bulunmamaktadır. Bu, 2006 yılında Uluslararası İnsan Hakları Konseyi'nin kurulmasına ve insan haklarının korunmasına evrensel saygıyı teşvik etme ve ihlallerini ele alma görevine rağmen (Ibrahim, 2007: 296). Ancak bu, Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna tavsiyelerde bulunma formülünün ötesine geçmez.
- Uluslararası insan hakları anlaşmaları, bu hakların ihlaline ilişkin özel cezalar içermemektedir. Bu yaptırımlar, yalnızca uluslararası kamuoyu baskısında veya insan hakları komitelerinin kınanmasında ve raporlarının yayınlanmasında temsil edilir.
- Büyük güçler, insan hakları konusunda Birleşmiş Milletler'in araçlarını kullanırken çifte standartla uğraşırlar. Bu, her ülkenin siyasi gereksinimlerine ve çıkarlarına bağlıdır.

2.2. Uluslararası Düzenleme Çerçevesinde Sivil Toplum Kavramı

2.2.1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramı, konuşmacının ideolojik konumu ile değişir. Bu terimin liberal kavramı, sosyal demokrat anlayıştan ve radikal demokratik anlayıştan olduğu kadar İslami anlayıştan da farklılık göstermektedir. Aynı zamanda Üçüncü Dünya'da Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndekinden farklı biçimler alır. Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, liberal demokrasi kalıplarına ulaşıldı ve buradaki tartışma, sivil toplumu salt demokrasiden ayıran bir yön alıyor. Ayrıca, özellikle vatandaşlara yönelik yerel girişimler, çevre koruma örgütleri veya alternatif eğitim okullarındaki veliler düzeyinde, parlamentolardan daha doğrudan siyasi katılım biçimleri için bir arayış vardır. Bunun yanı sıra bir yaşam biçimi, alternatif bir kültür ya da bir baskı grubu olarak feminist çalışmanın farklı alanlarında ya da farklı düzeylerde uzmanlaşmış sivil toplum kuruluşları düzeyinde olduğu gibi.

Sivil toplum, geline aşamada birçok konuya hazır cevaplar vermeye hazır hale gelmiştir. Devlet dışında sosyal bir referans bularak komünist ülkelerdeki tek parti otoritesine uygun bir cevaptır. Liberal ülkelerdeki bürokrasiye ve karar alma sürecinin merkezileşmesine, piyasa ekonomisinin toplumsal yaşam, sağlık, kültür ve sanat üzerindeki denetimine de bir yanittir. Bir yanda Üçüncü Dünya diktatörlüklerine, diğer yanda organik ve geleneksel yapılarına bir cevaptır (Bishara, 2012: 44-45). Ortaya çıkışından bu yana, kavramın ana entelektüel temellerinin formülasyonuna ve kristalleşmesine katkıda bulunan birçok düşünce okulu ortaya çıkmıştır.

John Locke, sivil toplumu politik toplumla (devlet) eşitledi. Ona göre her ikisi de eşanlımlıdır ve tek bir şeyi ifade eder, o da doğa durumundan politik toplum durumuna geçiş ve farktır. John Locke, sivil toplumu, bireylerin doğal hukuk çerçevesinde sahip oldukları eşit haklarını güvence altına almak için girdikleri toplum olarak tanımlamıştır. (Doğal) toplumda kontrol uygulayabilecek otorite yokluğunun bireysel hakların kullanılmasını tehdit ettiğini gördü. Bu nedenle, bu hakları garanti altına alacak bir sivil toplum oluşturulması kararlaştırıldı.

Hobbes'a göre sivil toplum, mutlak yönetim biçimini alsa bile, onun için sözleşmeye dayalı bir toplumdur. Hobbes, bireylerin sivil toplum deneyimine girişinin (gönüllü) bir giriş olduğuna ve bunun temel amacının doğal hukuk uyarınca sahip oldukları eşit hakları korumak olduğuna inanmaktadır. Her şeyden önce güçlü bir

otoritenin bu hakları korumak ve uygulanmasını kolaylaştırmakla görevli olması şartıyla. Dolayısıyla bireylerin bu otoriteye itaat ve boyun eğme yükümlülüğü, otoritenin (devletin) işlevini yerine getirmedeki başarısı için gerekli muadili olmaktadır.

18. yüzyılda bu alandaki en büyük katkı Alman filozof Hegel'e ve daha az ölçüde Karl Marx'a olmuştur. Hegel'e göre sivil toplum, aile ve devlet arasındaki sosyal ve ahlaki alanı temsil eder. Bu, sivil toplumun oluşumunun devlet kurulduktan sonra gerçekleştiği ve toplum içinde birliğin sağlanmasında önemli bir rolü olan devlet tarafından sürekli olarak izlenmesi gerektiği anlamına gelir. Öte yandan, sivil toplumun, devlet bu bütünlüğü kazanmadan kendi uyumunu elde etme yeteneğinin olduğunu reddetti. Karl Marx'a gelince, sivil toplum bir sınıf mücadelesi alanıdır. Marx'a göre sivil toplum, devletin kurulmasından önce tüm toplumsal yaşamı oluşturuyordu. Siyasi seviyeyi veya devleti ekonomik ilişkilerin gelişme seviyesi olarak tanımlar. Sivil toplum, devlet, kültürel sistemler ve inançlar da dahil olmak üzere üst yapının doğasını belirleyen temeldir (Abhari, 2015: 16-18).

Sivil toplum düşüncesinin ortaya çıkmasına ve desteklenmesine toplum sözleşmesi filozoflarının fikirleri büyük katkı sağlamıştır. Buna göre, sivil toplum, toplum sözleşmesi teorisine göre, her insan topluluğunun doğa durumundan, sözleşmeye dayalı bir anlaşmaya dayalı bir siyasi yapının varlığı ile temsil edilen sivil devlete taşındığı bilinebilir (Issa, Reza, 2017: 7).

Klasik çağda, Yunan fikirlerinin odak noktası insan ve toplum olduğunda, belirsiz bir sivil toplum kavramı ortaya çıktı. Sokrates, Platon ve Aristoteles, sivil toplumu, içinde adaletin, rasyonelliğin, cesaretin ve bilgeliğin bulunduğu iyi toplum olarak algıladılar. Diğerlerinin yanı sıra bu nitelikler, vatandaşların becerilerine göre işbirliği yaptığı ideal bir toplum veya ülke üretir. Toplum ve devlet arasında bir ayırım yapma girişimi yoktu, aksine klasik filozoflar ikisinin birbirinden ayrılamaz olduğunu görüyorlar.

Adam Smith, sivil toplumu rekabet ve piyasa değişikliğini içeren ekonomik faaliyetler olarak tasarladı. Smith, politik alanın ekonomik ve piyasa alanından farklı olduğunu iddia etmek için erken düşünürlerden ayrıldı. Kişisel çıkar peşinde koşmak ve toplumun ortak iyiliğine katkıda bulunmak için bireysel özgürlüğün olduğu bu ekonomik alan, Smith'in sivil toplum olarak gördüğü şeydir (Udegbunam, 2014).

Dünya Bankası (2010) sivil toplumu şu şekilde tanımlamaktadır: Kamusal yaşamda varlık gösteren çok çeşitli sivil toplum kuruluşları ve kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kuruluşlar, üyelerinin veya başkalarının çıkarlarını ve değerlerini etik, kültürel, politik, bilimsel veya dini bir temelde ifade eder (Swinder. Mathew. Dolly, 2020: 141).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (EİKÖ) (2006) bunu şu şekilde tanımlamaktadır: Toplumun gönüllü olarak etrafında örgütlendiği ve çok çeşitli çıkarları ve bağları temsil eden derneklerin çokluğudur. Topluluk temelli kuruluşları, yerli kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarını içerebilir (Jensen, 2016: 13).

Oxford Concise Dictionary of Politics, onu ne devlet ne de aile olmayan ara bağlar (gruplaşmalar) seti olarak tanımlar. Sivil toplum, gönüllü dernekleri, şirketleri ve derneğin gönüllü üyeliğe dayalı olduğu diğer tüzel kişileri temsil eder (Ebu hazim, 2016: 193).

2.2.2. Sivil Toplumun Ortaya Çıkışı Ve Kavramının Gelişimi

Sivil toplumun çağlar boyu süren bir geçmişi vardır.Kuruluşundan ve kavramının gelişiminden üç aşamada bahsedebiliriz. Birincisi, 17. ve 18. yüzyıllarda klasik çağda Batı düşüncesinde sivil toplum. İkincisi, 19. yüzyılda modern çağda Batı düşüncesinde sivil toplum. Son olarak, yirminci yüzyılda çağdaş Arap düşüncesinde sivil toplum. Aşağıdaki gibi detaylandırılabilir.

2.2.2.1. Klasik Batı Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı

18. yüzyılın ortalarına kadar devlet ve sivil toplum arasında bir ayrım yoktu. Aristoteles'ten beri sivil toplum ve devlet özdeş olarak görülmüştür. Aristoteles'e göre bir sivil toplumun üyesi olmak, devletin üyesi olmak ve dolayısıyla devletin yasalarına göre ve diğer üyelere zarar vermeyecek şekilde hareket etmekle yükümlü olmak demektir. Aristoteles adalet, özel mülkiyet ve hukukun üstünlüğü gibi değerleri vurgulasa da devletin ilahi boyutunu da vurgulamıştır. Bu devletin yüce amaçları doğrultusunda, gerektiğinde ailenin dahi olsa tüm özel alanlarına müdahale hakkına sahip ideal bir devletin kurulması gerektiğini vurguladı. Dolayısıyla tüm şehri kuşatan siyasi topluluk olarak kabul edilen sivil toplum, devletten ayrı veya devlete karşı bir alan tanımlamaktan uzaktır (Tamer, 2010: 91-92).

Sivil toplum fikri, Rönesans döneminden on sekizinci yüzyıla kadar Batı düşüncesinde kullanılmıştır. Bu, Avrupa ülkelerinin Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi filozoflar tarafından toplumsal sözleşme fikri üzerine kurulan doğal halden kentleşme durumuna geçişi ile yapıldı. Toplum sözleşmesi filozofları, ortaçağ bunalımının kalıntılarından kurtulmak ve eskisinin yıkıntıları üzerinde yeni bir düzen kurmak istediler. Doğal hak teorisi ve toplum sözleşmesi, egemenlik, mülkiyet, vatandaş ve demokrasi gibi yeni kavramlar üretmiştir. Bu entelektüel tartışmalar, sivil toplum kavramını tanıtmaya bir başlangıçtı. Yani ilâhi hakka dayalı doğal bir toplum ile cehaletin, adaletsizliğin, eşitsizliğin ve zulmün hakim olduğu bir feodal sistemin yıkıntıları üzerine kurulacak toplum. Toplumsal sözleşmenin felsefesi, mutlak mülkiyetin gerekçesini vurgulayan Hobbes ile başlamıştır. Ancak John Locke ve Rousseau, mutlak monarşiyi toplumsal sözleşmenin özünün antitezi olarak görüyorlardı (Abdel Razek, 2020: 29-31).

Hobbes, tüm sivil otoritenin toplumsal kökenli olduğunu düşündü. Doğal devletten sivil siyasi devlete geçiş için, eşit ve bağımsız bireyler arasında, bireylerin özgürlüklerinden ve hükümdara karşı tüm haklarından feragat ettiği özgür bir sözleşme olması gerektiğine inanıyordu. John Locke ve Rousseau mutlak güç fikriyle çelişirken, John Locke, doğa yasasının diktelerini aşarsa ve vatandaşların özgürlüklerine haksız yere dokunursa, gücü kontrol etme ve izole etme olasılığını sosyal sözleşmesine dahil etti. Böylece John Locke toplumu devlet meşruiyetinin kaynağı haline getirmiş, Jean-Jacques Rousseau ise eşitlik ilkesini sivil toplum kavramına sokmuş ve demokrasiyi onun ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Temsili sistemi reddetti ve onu halk egemenliğinin bir sahtekarlığı olarak gördü. Sosyal adaleti özgürlüğün şartı haline getirmiş, özel yönetimin kamu yönetimi ile uyumlu olmasını şart koşmuş ve tek başına halkı egemen olarak kabul etmiştir (Issa, Reza, 2017:8).

Hobbes'a göre devlet, bireyin çatışmacı ve düşmanca kişiliği açısından sivil toplum üzerinde önceliğe sahiptir. Hobbes, din de dahil olmak üzere sivil toplum unsurlarını devletin çatısı altında bir araya getiriyor, çünkü tüm yasaları yapan devlet olduğu için artık dini yasalara ihtiyaç kalmayacak. Aksine, John Locke devletin sınırlı bir güce sahip olduğunu gördü ve ona göre toplumun devlete göre önceliği var. Sözleşmenin ilk aşamasının, bireylerin bir sivil toplum oluşturmak için bir araya

gelmesi ve ardından hükümet biçimini oluşturması olduğuna inanıyordu. John Locke, Hobbes'un aksine, sivil toplum içindeki sosyal gruplara büyük ağırlık verdi. Ona göre aile merkezli bir aşiret sistemi içinde yaşayan insanların bir araya gelerek kendi aralarında anlaşarak oluşturdukları toplumun adı sivil toplumdur (Tamer, 2010: 92-93). John Locke, doğa durumu ve devletin kökeni konusunda Hobbes ile benzer bir görüşü paylaşır, ancak ondan, devletin mutlak güce sahip olamayacağı konusunda farklıdır. John Locke, yasa yapma ve düzeni sağlama yetkisine sahip ortak bir güç oluşturmak için bir toplumsal sözleşmeye giren vatandaşların, devletin ihlal etmemesi gereken belirli hakları elinde bulundurduğunu savunur. Bu haklar arasında örneğin yaşam hakkı, hürriyet hakkı, mülkiyet hakkı...vb. Aynı şekilde, John Locke, Hobbes gibi, sivil toplumu devletle eşanlı görür. Kamu otoritesinin (devletin) ve vatandaşların karşılıklı yükümlülüklerine sahip olduğunu, böylece vatandaşların otoriteye tabi olduğunu ve otoritenin temel haklarını güvence altına aldığını gördüler (Jensen, 2016: 15).

2.2.2.2. Modern Batı Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı

Modern Batı düşüncesinde sivil toplum kavramıyla ilgilenen en önemli filozoflar arasında Hegel, Karl Marx ve Antonio Gramsci yer almaktadır. Hegel, ahlaki yaşam alanını üç ayrı alana ayırmıştır: aile, sivil toplum ve devlet. Hegel, aile yaşamında temel geçerli normları karşılıklı sevgi, saygı, özveri, itaat, takım çalışması ve paylaşılan duygu ve düşünceler olarak gördü. Aksine sivil toplumda aile bireyleri arasındaki uyum bozulur ve onları birbirine düşman kılar, çünkü sivil toplum Hegel için bir farklılık ve çatışma alanıdır. Hegel, bireylerin, sosyal sınıfların ve her türlü sosyal kurum ve kuruluşun sivil toplumu oluşturduğunu gördü. Ayrıca toplumların kendi iç çatışmalarını çözemeyeceklerine, dolayısıyla devlet kontrolüne ihtiyaçları olduğuna, aksi takdirde sivil kalamayacaklarına inanıyor. Ahlaki yaşamın üçüncü alanı devlettir ve etik, aile ve sivil toplumdan farklı görünmektedir. Ona göre burjuva toplumu, dolayısıyla sivil toplumdan daha yüksekte tutmak ve sivil toplumun çelişkilerini ortadan kaldırmadan açacaktır. Hegel'e göre devlet, sivil toplumun kendisi için yapamadığını yapar ve bu nedenle Hegel, Hobbes'un aksine devleti sivil toplumu korumak için bir görev olarak görür (Udegbum, 2014).

Hegel'den sonra sivil toplum üzerine görüşlerini ortaya koyan iki önemli düşünür Karl Marx ve Gramsci vardır. Hegel devleti vurgularken, hem Marx hem de Gramsci

sivil toplumu vurgular. Marx, sivil toplumu burjuva toplumu ile eşanlamli olarak kullanir, ancak onun görüŖüne göre, devlet, çıkar çatışmalarından muaf olmadığı için, devlet içindeki çıkar çatışmasına bir çözüm değildir. Karl Marx, sivil toplumun on sekizinci yüzyılda burjuvazi ile birlikte geliştiğini savundu. Sivil toplumun devlete bağlı olmadığını, aksine devletin sivil topluma bağlı olduğunu açıkladı. Bu anlamda sivil toplum, burjuva sınıfının devlet üzerindeki egemenliğini de üreten bir alandı. Marx'a göre sivil toplum altyapı, devlet ise üst yapıdır. Ekonomik ilişkiler alanı olarak sivil toplum, devletin sosyal ve ekonomik temelini oluşturur. Devlet, siyasi ve hukuki temeli oluşturur ve bu nedenle devletin faaliyeti, yönetici sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşir. Marx, sivil toplumun toplumu siyasi, sosyal ve ekonomik alanlara bölerek gerçek toplumun yıkımına katkıda bulunduğuna inanır. Ona göre sivil toplum, bireyleri toplumun diğer üyelerine göre faydayı en üst düzeye çıkarmak olan rakipler olarak oluşturur (Tamer, 2010: 95).

Sivil toplum ile devleti birbirinden ayıran bir diğer düşünür de Gramsci'dir. Gramsci, İtalyan burjuva sisteminin egemenliğine karşı sivil toplum olarak nitelendirdiği işçi sınıfı, aydınlar, kiliseler ve köylülerin ittifakını savundu. Sivil toplum kavramını tanımlayan bu ittifaktır. Marx'ın aksine Gramsci, sivil toplumun yalnızca ekonomik faaliyetlerle sınırlı olmadığına inanıyordu. Gramsci, Hegel ve Marx arasında bir orta yol olarak kabul edilebilir ve sivil toplum ile devleti uzlaştırmayı amaçlayan bir yaklaşım sunar. Devletin bir tiran olarak görülmemesi gerektiğine inanıyor. Devletin de inandırıcı bir yönü vardır ve sivil toplumun devletin bir parçası olarak görülmemesi beklenir.

Sivil toplum konusunu inceleyen başka birçok filozof ve düşünür vardır. Aşağıdakileri onlardan tanımlıyoruz: On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda, bazı liberal filozoflar, merkezi hükümetin siyasi gücü kötüye kullanma olasılığına dikkat çekti. Böylece iktidara karşı bir güvence istediler ve burada sivil toplum, modern siyasi yapının tepesinde yoğunlaşan gücün kötüye kullanılması olasılığına karşı bir savunma olarak görülmeye başlandı. Tocqueville, özgürlük ve eşitlik elde etmenin en güvenli yolunun ademi merkezizetiiliği kullanmak olduğunu gördü. Ayrıca özgürlük ve eşitliğin sağlanması için siyasi, ekonomik ve bilimsel alanlar başta olmak üzere çeşitli alanlarda bazı dernek ve birliklerin kurulmasıyla olacağını gördü. Bu, vatandaşları kişiliklerinden kurtarmak ve onları kamu işlerine katılmaya teşvik etmek içindir.

Tocqueville'e göre bireyin en doğal hakkı, işini başkalarıyla paylaşmak ve onlarla ortak çalışmaktır. Ayrıca devlet ne kadar merkezileşirse gücünün de o kadar büyük olduğunu görür. Gücü ne kadar büyükse, devletin özgürlükler için oluşturduğu tehlike de o kadar büyük olur. Dolayısıyla Tocqueville'e göre devlet, sivil toplumun özgürlüklerini sınırlar ve bu nedenle sınırlandırılması gerekir ve bu sınırlama ancak sivil toplum aracılığıyla olur. Buna karşılık Thomas Paine, sivil hükümetler ile sivil toplumun ortaya çıkışı arasında bir ilişki kurmuştur. Sivil hükümet, özgür ve eşit bireylerin aktif rızasıyla doğal olarak yetkilendirilen anayasal hükümetler anlamına gelir. Medeniyet ne kadar gelişirse, hükümete olan ihtiyaç o kadar az olur, çünkü bir medeniyet ne kadar kendi kendini örgütler ve yönetirse, Paine, sivil toplumun kendi kendini yönetme yeteneğine o kadar güvenir. Sivil toplumun kapasitesi ne kadar büyükse, devlet kurumlarına ve kanunlarına olan ihtiyacı o kadar az olur. Thomas Paine, devletin gücünün sivil toplum lehine sınırlandırılması gerektiğini savundu.

Adam Smith, sivil toplumu rekabet ve piyasa değişikliklerini içeren ekonomik faaliyetler olarak tasarlamıştır. Burada, politik alanın ekonomik alandan ve piyasa alanından farklı olduğunu iddia etmesiyle ilk düşünürlerden ayrıldı. Smith, ekonomik alanı, kişisel çıkar peşinde koşma ve Smith'in sivil toplum olarak tanıdığı toplumun ortak iyiliğine katkıda bulunma özgürlüğünün olduğu yer olarak gördü (Udegbunam, 2014). Ancak görüşü dardı çünkü vatandaşların özgürlüğünün ve çıkarlarının sadece ekonomik faaliyetlerle sınırlı olduğunu belirtti.

1989'da Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte sivil toplum fikri yeniden çarpıcı biçimde genişledi ve farklı şekillerde anlaşılmaya başlandı. İnsan hakları gibi konularla ilgilenen sosyal hareketler ve aktivistler, onu partizan olmayan siyasetin markası olarak gördüler. Batılı hükümetler ve uluslararası kurumlara gelince, sivil toplum, neoliberal politika gündeminde “iyi yönetim” hedefleri için çok ilgi çekici hale geldi. Uluslararası bağışçılar ve hükümetler, sivil toplumun demokrasiyi güçlendirmeye ve piyasa reformlarını kolaylaştırmaya olumlu katkısından emindiler. Burada sivil toplum esas olarak uluslararası ve yerel STK'ların temsilcisi haline geldi ve terim birçokları için demokrasi kavramının kendisiyle değiştirilebilir hale geldi. Sonuç olarak, bugün birçok insan sivil toplumu her yerde ve her bağlamda demokrasi için bir gereklilik olarak görmektedir.

Sosyologlar, özellikle antropologlar, sivil toplum kavramının Batı kültürel bağlamından doğan bir şey olduğunu savunuyorlar. Bu nedenle, daha geleneksel organizasyon yapılarına sahip bağlamlara uygulanamaz. Bu eleştiriye yanıt olarak, sivil toplum kavramını, devlet iktidarının düzenleyicisini temsil eden, çoğunlukla Batılı olmayan örgüt biçimleri olarak anlamada başka bir eğilim vardı. Bu örgütler, yerel geleneksel kurumların yanı sıra dini ve etnik hareketleri içeriyordu (Jensen, 2016:17).

2.2.2.3. Çağdaş Arap Düşüncesinde Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum terimi, Arap İslam mirası ve siyasi düşünce üzerine yeni bir kavram olarak kabul edildiğinden, yirminci yüzyılda Arap düşüncesinde ortaya çıktı. Avrupa kökenli bir terimdir ve Avrupa çevresi için geçerli olan özel özelliklere sahiptir, bu nedenle Arap çevresine bir yabancı olarak gelmiştir. Arap doğası, sivil toplumu Arap ülkelerinde demokrasi ve siyasi reform elde etmek için bir mekanizma olarak görüyordu. Kavram Arap çevresine yabancıydı ama sonra onunla dayanışma içinde oldu. Sivil toplum, bir yanda toplumsal yapının dayandığı temel birim, diğer yanda devlet ve onun resmi kurum ve organları olarak kabul edildi. Çağdaş Arap devleti, sivil toplumu, devletin gelişimi ve ilerlemesi için olduğu kadar, sosyal gelişme sürecinin bir motoru olarak görüyordu. Bazıları sivil toplum kavramının devletin otoritesini sınırlayan bir dizi kısıtlama şeklinde sunulduğunu savundu. Devletin idari ve güvenlik kurumlarının müdahalesini engelleyen bir dizi kontrol olarak kabul edildi. Bu, sivil toplumun rolünün Arap ülkeleri için modernizasyon projesiyle ilgili olduğu anlamına gelir. Diğerleri, Arap ülkelerindeki sivil toplumun öncelikle siyasi boyutunda kullanıldığını gördü. Aynı zamanda totaliter devlete ve tek parti sistemlerine direnmek için bir silah olarak kullanıldı. Bu nedenle sivil toplum, demokratik güçler, muhalefet hareketleri ve İslami hareketler coşkulu olmuş, amaçlarına hizmet eden içeriklere yer vermeye çalışmışlardır (Alkashab, 2007:54).

Sivil toplumun devletle olan ilişkisinde devlet, sivil toplumu destekler ve ona büyüme araçları sağlar ve sivil toplum, devleti durgunluk ve yaşlanmadan korur. Kültürel ve ideolojik gelişim sayesinde devletin zayıf topluma karşı güçlü olduğu ortaya konmuştur. Bunun nedeni, sivil toplumun devletten varoluşsal bağımsızlık aşamasına henüz ulaşmamış olmasıdır. Ancak aynı zamanda devlet, Arap dünyası ülkelerindeki sivil toplum kurumlarını devlet kurumlarının bir uzantısı olarak hareket

eden kuruluşlara dönüştürmeyi başardı. Böylece, Arap dünyasındaki sivil toplum sorununun, toplum yaşamının tüm alanlarında devlet otoritesinin genişlemesi ve yayılmasına odaklandığını görüyoruz (Zatoot, 2018: 50).

Son olarak, sivil toplum kavramının kapsamlı ve genel olduğu ve bunun konusunun öneminden ve dünyanın onunla meşgul olmasından kaynaklandığı sonucuna varıyoruz. Farklı toplumlar da öyle, öyle ki her toplumun kendine has bir özelliği var. Sivil toplumun ilk olarak on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa toplumuyla ortaya çıkan siyasi ve sosyal bir çatışmanın ortasında ortaya çıktığı yer. Sivil toplum kavramı, ortaya çıktığı ana noktanın vahşi (doğal) aşamadan kentleşme aşamasına geçiş olduğunu düşünmektedir. Bu, başka bir bağlantıya değil, özgür irade bağlantısına dayanmaktadır. Daha sonra bu kavram, devletin rolüne ve sivil toplumun rolüne odaklandıkları, devleti temel, başlangıç ve son olarak ele aldıkları modern Batı düşüncesine taşındı ve bu, geniş kapsamından kaynaklanmaktadır. Daha sonra bu terim, bu kavramın teorik olarak köklendirilmesinin zorluğuna tanık olduğu çağdaş Arap dünyasının ülkelerine taşındı ve hala dikenli bir konu.

2.2.3. Sivil Toplumun Rolü Ve İşlevleri

Sivil toplum kuruluşları propaganda ve hizmet rolünün ötesine geçerek kalkınma rolüne geçmiştir. Gerçekliği yapısal olarak değiştirmek, yetenekleri en üst düzeye çıkarmak, hakları savunmak ve değişimden çıkarı olan sosyal güçleri güçlendirmek için iş yapıldığı anlamına gelir. Bu ona meşruiyet kazandırır ve gelişimini toplumun sosyal yapılarını geliştirme çerçevesinde yapar. Çünkü bir yanda toplumda, diğer yanda devlet ile resmi kurum ve kuruluşları arasında toplumsal yapının ve değerler sisteminin dayandığı temel birimdir. Sivil toplum kendine memur, gözlemci ve siyasi, kültürel ve sosyal baskı rolünü emanet etmiştir. Bu, durumun yaşayan gerçekliğinin gereklilikleri doğrultusunda yerel kalkınma yaratmak içindir.

Sivil toplumun yerine getirmesi gereken birçok işlev ve rol vardır ve bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- Sivil toplum kuruluşları, yoksulluğun azaltılması ve dezavantajlı kesimlerin güçlendirilmesi alanlarında hükümetle siyasi diyaloglara katılmaktadır. Bu kuruluşlar hükümete yalnızca bu alanlardaki politikaların oluşturulmasında değil, aynı zamanda politikaların uygulanmasında, izlenmesinde ve gözden geçirilmesinde de yardımcı olur.

- Mahkemelere erişimi olmayanlara adli yardım sağlanmakta ve vatandaşların baskıcı durumlardan korunması sağlanmaktadır (Swinder. Mathew. Dolly, 2020:143-144).
- Planlama ve tasarıma dahil ederek kalkınma çalışmasına katılım ve bu, hükümetin insanlara dost olmayan bazı politikalarını geri almasına bile yardımcı olur (Abu Hazeem, 2016: 196).
- Sivil toplum, insan mülkiyeti de dahil olmak üzere mülkiyeti de korur (Abdul Razzaq, 2020: 83).
- Koruma: Sivil toplum, vatandaşların devlet müdahalesi olmaksızın hayatlarını organize etmekte özgür oldukları, devlet dışındaki sosyal alandır. Devlet, özel alanın korunmasını sağlamalıdır ve sivil toplumun görevi, devlete bunu hatırlatmak ve gerektiğinde bunu yapmaya mecbur etmektir.
- Devlet ve vatandaşlar arasında arabuluculuk: Sivil toplum, merkezi otorite ve sosyal ağlar arasında bir denge sağlamalıdır. Bu işlev, devletin faaliyetlerini kontrol etmek, sınırlamak ve etkilemek için devletle kendi kendine örgütlenen derneklerin sürekli değişimine odaklanır.
- Katılımcı sosyalleşme: Sivil toplum, insanlara demokratik haklarını nasıl uygulayacaklarını öğreten demokratik bir okuldur. Aynı zamanda onlara vatandaş olma ve kamusal yaşama katılma kapasitelerini nasıl edineceklerini de öğretir. Bu, gücün ademi merkeziliğini destekler ve özgürlüklerine yönelik olası saldırılara karşı savunma mekanizmaları olarak hareket eden vatandaşlar arasında dayanışma yaratır.
- Topluluk oluşturma: Sosyal organizasyonlara katılım, mevcut toplumsal bölünmeler arasında köprü kurmaya katkıda bulunur. Aynı zamanda sosyal uyumu güçlendirmeye yardımcı olur ve bireylerin kendi aralarında bağ geliştirme ihtiyaçlarını karşılar.
- Kamusal İletişim: Sivil toplum aracılığıyla insanlar tartışma, katılım ve demokratik karar alma için bir alana sahiptir (Paffenholz. Spurr, 2006: 7-8).
- Gözlemci: Sivil toplum hükümetleri ve kurumları izler ve onları sorumlu tutar. Örneğin, bazı sivil toplum kuruluşları insan hakları ihlallerini izler ve hem yerel seçmenlere hem de uluslararası kuruluşlara bilgi sağlar.

- Sivil toplum, ötekileştirilenleri savunur ve toplumları değişime ve gelişmeye iter.
- Hizmetlerin sağlanması: kırsal alanlarda su ve sanitasyon sağlanması gibi (Cooper, 2018:10-9).

2.2.4. Sivil Toplumun Özellikleri

- Uyarlanabilirlik: Bu, kurumun faaliyet gösterdiği ortamdaki gelişmelere uyum sağlama yeteneği anlamına gelir, ne kadar çok kurum uyum sağlayabilirse o kadar etkili olur. Farklı adaptasyon türleri vardır:
- Zamansal adaptasyon: uzun bir süre boyunca devamlılık.
- Nesil adaptasyonu: Nesillerin birbirini takip etmesine ve değişmesine rağmen devam etme yeteneği anlamına gelir.
- İşlevsel uyum: Kuruluşun yeni koşullara uyum sağlamak için faaliyetlerinde ayarlamalar yapabilme yeteneği anlamına gelir.
- Bağımsızlık: Kurumun başka kurum, grup veya kişilere tabi olmaması anlamına gelir.
- Karmaşıklık: kurum içindeki dikey veya yatay seviyelerin çokluğu. Yani bir yanda düzenleyici organlarının çokluğu, iç hiyerarşik seviyelerin varlığı ve faaliyet gösterdiği toplum içinde en geniş ölçekte coğrafi yayılımı. Sivil toplumun oluşumundaki bu maddi dayanak, toplumdaki çeşitli bölünmeleri yansıtır. Ayrıca bunları, toplumun bölünmesine ve birliğinin parçalanmasına yol açan çatışma ve rekabet yerine, işbirliği, bütünleşme ve barışçıl ve onurlu rekabet ilişkilerine dönüştürmeye çalışır. Dolayısıyla sivil toplum tek veya homojen bir blok değil, çoğulluk ve çeşitlilik ile karakterize edilen gruplardan oluşur ve bunlar arasında uzlaşma sağlamayı amaçlar.
- Homojenlik: yani, kurum içinde faaliyetinin pratiğini etkileyen çatışmaların olmaması. Çatışmayı çözme yöntemi ne kadar barışçıl olursa, kurumun gelişiminin kanıtı o kadar fazla olur ve bunun tersi de geçerlidir. Sivil toplum mutlaka homojenlik ile karakterize edilmez, ancak rekabet ve farklılık için bir arena olarak hizmet edebilir. Ancak işbirliği ve rekabete dayalı ilişki

kalıplarının çatışma pahasına artması, bu toplumun canlılığının bir göstergesi olarak kabul edilir (Abhari, 2015: 35-36).

- Sivil toplumu oluşturan kurum ve kuruluşların sahip oldukları maddi veya manevi kaynaklar, sivil toplumun rolünü oynayabilmesi için en önemli gereksinimlerden biridir. İster siyasi ister sosyal alanda olsun ve devletle olan ilişkisini devlet karşısında bağımsızlığını güvence altına alacak şekilde yönetmek. Ancak kaynaklar kıtsa, sivil toplum yardım istemek için hükümete başvurmak zorunda kalır. Bunu, bu desteği alan kuruluşların işlerine devlet müdahalesi izlemektedir. Aynı zamanda toplumun çöküşüne yol açan yolsuzluğun kapılarını da açar.
- Özgürlük: Üyeleri seçme ve iradeyi ifade etme özgürlüğüne sahip olmadan sivil toplum var olmayacaktır.
- Hukuka ve düzene saygı: Gerçek bir sivil toplumun tesisi, hukuk kurallarını koyabilen ve anayasada bireyler ve gruplar için öngörülen hakları koruyan bir devletin varlığını gerektirir. Devletin bu rolü olmadan sivil toplum, gerçek anlamdan yoksun, içi boş bir varlığa dönüşecektir. Aksine, daha tehlikeli olan, demokrasinin yokluğunda zalim bir hükümet tehdidinden daha az tehlikeli olmayan bir şekilde bireylerin özgürlüklerini tehdit eden bir düşmana dönüşebilmesidir. Sivil toplumun gücünün, demokratik bir otorite tarafından yönetilen güçlü bir devletin varlığından vazgeçmediğini bu şekilde görüyoruz. Devletin bir niteliği olarak güç, tiranlık değil, yönetilenlerin ihtiyaç ve taleplerine cevap verme yeteneği anlamına gelir. Unutulmamalıdır ki, sivil toplumun gücü, mevcut sistemden ya da hukuktan ayrılması anlamına gelmemekte, aksine gücü, siyasi oyunun hakim kurallarına bağlılığı ve saygısı ile ilgilidir.
- Tolerans: Hoşgörü, herhangi bir toplumu sivil olarak adlandırmamızı sağlayan şeydir. Medeniyet ruhunun hakim olduğu sivil toplum, bireylerin ve grupların görüş ve çıkarları bakımından farklı oldukları diğerlerinin varlığını kabul ettikleri toplumdur. Görüşlerini ifade etme haklarına saygı göstermeli ve hiçbir tarafın gerçeğe tek başına sahip olmadığını kabul etmelidirler. Fikirlerin ve eğilimlerin çokluğu ve farklılığının doğal ve sağlıklı bir olgu olduğu kabul edilmelidir. Rekabet ise toplumun dayanışmasını ve birliğini

azaltan bir eksiklik olmadığı gibi şiddetli bir mücadeleye dönüşmedikçe de sorun teşkil etmez. Bu, yarışma taraflarının kendileri için barışçıl katılım kanallarını ve kabul edilebilir ve izin verilen davranış kurallarını tanımlayan yasal kurallardan sapmaları durumunda gerçekleşir (Issa, Reza, 2017: 10-13).

3. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN TUNUS'TA İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUMUN GELİŞİMİNE ETKİSİ

Tunus, genellikle sözde Arap Baharı'nın nadir başarı öyküsü olarak tanımlanır. Tunus'taki geçiş dönemi terör saldırıları, ekonomik krizler, siyasi açmazlar ve laiklerle İslamcılar arasındaki çatışmalar gibi birçok zorluk ve engelle karşılaşa da, ayaklanmalardan en olumlu etkilenen ülke Tunus olarak kabul ediliyor. Hukuki ve siyasi sistemleri dramatik değişiklikler geçirdi. Bu dönemde ülke, gelişmiş sivil haklar ve temel özgürlükler, filizlenen aktif hareketler ve nispeten istikrarlı siyasi kurumlar ile nispeten başarılı bir geçiş yaşadı. Ayaklanmalardan iki yıl sonra Freedom House, büyük ölçüde iyileştirilmiş insan hakları sicili nedeniyle Tunus'un statüsünü "özgür değil"den "kısmen özgür"e yükseltti. İki yıl sonra Freedom House, ilerici bir anayasayı kabul etmesi, yönetimdeki iyileştirmeler ve özgür ve adil parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle Tunus'u bölgedeki tek özgür ülke olarak seçti. Ayaklanmalardan sonra İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yayınlanan raporlar da ülkenin gelişen insan hakları siciline övgüde bulundu. İnsan haklarının korunması açısından demokratik geçişin olumlu sonucu, sistemin türü de dahil olmak üzere çeşitli yerel ve uluslararası faktörlerin bir araya gelmesiyle belirleniyor. yasal yapı, bağımsız bir yargı ve canlı bir sivil toplum. Tunus'un nispeten başarılı geçişi, çoğunlukla tarihi ve kültürel geçmişi, yüksek eğitilmiş nüfusu, geniş orta sınıfı, yönetici rejimden ziyade "devlete sadık" ordusu, canlı sivil toplumu, düşük stratejik önemi ve büyük ölçüde homojen bir nüfusu ile açıklanmaktadır. Devlet kapasitesi ve istekliliği, geçiş sürecindeki bir ülkede insan haklarının iyileştirilmesinde de önemli bir belirleyicidir. Ancak, Tunus'taki durumun değişmesine etkin bir şekilde katkıda bulunan birçok iç ve dış değişken vardır ve bu değişkenler Tunus'ta geçiş dönemi adaletini birçok zorluğa sokmuştur. Bu bölümde, Başkan Bin Ali rejiminden bu yana Tunus'taki durumu, ardından devrimi ve bu devrimin Tunus sivil toplumu ve insan hakları hayatında getirdiği radikal değişiklikleri okumaya çalışacağız. Bunu takip eden geçiş dönemi adaleti ve bu adaletin şu ya da bu şekilde bu değişikliklerin gerçekleşmesine büyük katkı sağlayan uluslararası ve bölgesel değişikliklerin ışığında bugüne kadar karşılaştığı zorluklar.

3.1. Başkan Zine El Abidine Ben Ali Döneminde

Ben Ali, 7 Kasım 1987'de barışçıl bir darbeyle iktidara geldi ve Ben Ali, Başkan Habib Bourguiba'nın sağlığının artık iyi olmadığını ve sağlığının bozulması nedeniyle artık ülkeyi yönetemeyeceğini kanıtladı. Bin Ali, demokrasiyle ilgilendiğini söyleyerek halkı yanıltmayı başarmış, adil ve şeffaf seçimler düzenlemiş ve tutukluları da serbest bırakmıştır. Muhalefetin parçalarını bütünleştirmeye ve sansür altında çoğulculuğun önünü açmaya çalıştı (Amnesty International, 2009).

İnsan haklarına yönelik olumlu bir resmi siyasi söylem seksenlerin sonu ve doksanların başından beri kristalize oldu. Bu, yeni siyasi sistemin kendisini yurtiçinde ve yurtdışında insan haklarına saygılı demokratik bir sistem olarak sunma konusundaki keskinliği nedeniyle, eski Cumhurbaşkanı Bin Ali'nin ilk dönemindeydi (Aliani, 2012). Bin Ali döneminin başlangıcında, siyasi sistem, 1988'de partiler için ilk kanunun çıkarılması ve siyasi partiler tarafından Ulusal Şart'ın imzalanması yoluyla somutlaşan bir tür açıklık ve siyasi liberalleşme biliyordu. Doksanlı yılların başından beri eski Cumhurbaşkanı Bin Ali'nin konuşmalarında insan hakları ön planda olmuş ve devlet birçok uluslararası insan hakları sözleşmesini onaylamıştır. Hükümet, Ocak 1991'de Tunus'ta insan haklarıyla ilgili ilk resmi yapı olan İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Yüksek Komisyonu'nu kurdu. Aynı yılın Haziran ayında, görevi devletin insan hakları alanındaki politikasını izlemek ve desteklemek olan Devlet Başkanlığına bir danışman atanmıştır. Bu danışman, ülkedeki insan hakları gerçeği hakkında Cumhurbaşkanı'nı bilgilendirir ve bu alanla ilgili mevzuat yönü hakkında, ister iç kanunlar düzeyinde ister uluslararası anlaşmaların onaylanması düzeyinde görüş bildirir. Bu danışman, çalışmalarını İçişleri Bakanlığı tarafından yönetilen bir dizi bakanlıkta kurulmuş olan insan hakları birimleriyle koordine eder¹ Bu hücreler, şikayetleri aldıkları ve yanıtladıkları devlet ve vatandaşlar arasında bir bağlantıyı temsil eder ve devlet ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi yürütmeleri beklenir. 3 Şubat 1989 tarih ve 3 sayılı Kanunla ağır iş cezası da orijinal ceza skalasından kaldırılmıştır.

Seksenlerin sonunda ve doksanların başında, siyasi sistem insan hakları aktivistlerini barındırmak için çalıştı. Bu, saltanatının başlangıcında açık ve demokratik görünen ve daha sonra yavaş yavaş otoriterliğe yönelen rejime karşı siyasi muhalefeti azaltma girişimi gibi görünüyordu. Örneğin, Tunus İnsan Haklarını

---

¹ Bu bakanlıklar İçişleri, Dışişleri, Adalet ve Sosyal İşlerdir.

Savunma Birliği başkanı Mohamed Charfi, 1989 yılında Eğitim Bakanlığı başkanlığına atandı.

3.1.1. Cezayir 1992'de İç Savaş

Cezayir iç savaşı, Cezayir rejimi ile “İslami Kurtuluş Cephesi”ne ve siyasal İslam'a bağlı fikirleri benimseyen çeşitli gruplar arasındaki silahlı bir çatışmadır. Çatışma, Cezayir'deki 1991 parlamento seçimlerinin sonuçlarının iptal edilmesinin ardından Ocak 1992'de başladı. "İslami Kurtuluş Cephesi", içinde belirli bir zafer elde etti ve bu da Cezayir ordusunu, İslamcı bir zafer korkusuyla ülkedeki parlamento seçimlerini iptal etmek için müdahale etmeye sevk etti. Çatışmanın asıl başlangıcı, "İslami Kurtuluş Cephesi"nin, ulusal parlamento seçimlerinde iktidar partisi "Ulusal Kurtuluş Cephesi"ni yenmeyi başardığı Aralık 1991'de oldu. İlk turdan sonra seçimler iptal edildi ve ordu ülkenin kontrolünü ele geçirmek için müdahale etti. İslami Kurtuluş Cephesi daha sonra yasaklandı ve hükümet kasten binlerce üyesini tutukladı. İslamcı grupların tepkisi, hükümete ve destekçilerine karşı silahlı bir kampanya başlatmaları oldu. Ve dağları üs olarak alan silahlı gruplar kurdu. Bu gruplar aynı zamanda İslami Kurtuluş Cephesi'ne de savaş ilan etti çünkü cephe 1994'te hükümetle müzakereler yürütüyordu. Görüşmeler sona erdikten sonra seçimler yapıldı ve ordu adayı General Liamine Zeroual seçimleri kazandı. Saldırı için dağları bir üs olarak kullanan Silahlı İslami Grup (SİG) ve (Tekfir vel Hicret) grubu, 1997'de doruğa ulaşan, hükümet yanlısı tüm mahalleleri veya köyleri hedef alan bir dizi katliam başlattı. Katliamlar ve çok sayıda can kaybı, her iki tarafı da 1997'de hükümetle tek taraflı ateşkese zorladı. Bu arada, ordu yanlısı parti parlamento seçimlerini kazandı. 1999'da yeni bir başkan seçildi ve çok sayıda savaşçı geri çekilip yeni af yasasından yararlandı. Gruplar 2002 yılına kadar dağılmaya ve kısmen ortadan kaybolmaya başladı ve daha sonra Ekim 2003'te El Kaide'ye katılan Selefî Vaaz ve Savaş Grubu adlı parçalanmış bir grup dışında düşmanlıklar sona erdi (Omar, 2019).

Böylece Tunus'taki rejim Cezayir'deki olaylardan etkilenmiş ve insan hakları ve özellikle İslamcıların kapsamını kısıtlamaya başlamıştır. Ayrıca bu toplumu ve kurumlarını kısıtlamak amacıyla sivil topluma odaklanmaya başladı. Taciz, başta Tunus Birliği olmak üzere insan hakları aktivistlerini barındırma girişimlerine paralel olarak devam etti. Sadece birkaç yıl süren bir balayından sonra hükümet ile İslamcılar arasında kriz patlak verdi ve 1991 darbe girişiminin açıklanmasının ardından güvenlik

güçleri onları yargıladı ve yargıladı. Dolayısıyla, Genel İşçi Sendikası dışında artık sivil toplumda, insan haklarının farkında olanlar dışında Bin Ali rejimini rahatsız eden örgütlü bir güç yok. Sonuç olarak, siyasi otorite 1992 yılında Dernekler Yasasını değiştirmiş ve hükümete sadık yeni üyelerin bu örgüte daha kolay nüfuz edebilmesi için Tunus İnsan Hakları Birliği'ni temelinde yeniden sınıflandırmıştır. İçişleri Bakanlığı, 14 Mayıs 1992'de Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği'ni bir kamu kuruluşu olarak sınıflandıran bir karar yayınladı². Bu da, uygulamada, siyasi otoriteye çok sayıda sadık kişinin katılımına yol açacak olan, talep eden herkesin üyeliğini kabul etmesini Birliğe dayattığı anlamına gelir. Bu, Birlik içindeki güç dengesini bozacak ve iktidardaki rejime karşı kritik pozisyon alma yeteneğini kaybetmesine neden olacaktır (The Arabic Network for Human Rights Information, 2009).

1992 yılında çıkarılan Dernekler Kanunu, derneklerin niteliklerini yetki alanlarına göre sınıflandırılmasıyla ilgili olarak belirlemek için yeni bir kriter eklemiştir. Bu bağlamda, kanunun birinci bölümü, derneklerin faaliyet ve amaçlarına göre aşağıdaki sınıflandırmaya tabi olduklarını belirtmektedir: Kadın dernekleri Spor dernekleri Bilim dernekleri Kültür ve sanat dernekleri Hayır kurumları, acil durum ve sosyal dernekler Gelişim dernekleri Dostluk dernekleri Genel nitelikteki dernekler. Böylece kanun koyucu, derneklerin faaliyetlerine yeni bir koşul eklemiştir, ancak bu koşul belirsizliğini korumaktadır. Çünkü o, dernek tipini oluşturmak isteyenlerin dernek tipini belirtmesi gerekliliğini vurgularken, sınıflandırma kriterlerini belirtmeden münhasıran bir liste vermekle yetinmiştir. Bu sınıflandırma, öncelikle derneklerin kendi yetki alanlarındaki faaliyetlerini sınırlandırmayı ve listelendikleri kategori dışında faaliyette bulunmamalarını amaçlamıştır. Dönemin İçişleri Bakanı, mevcut dernekleri sınıflandırma yetkisine sahipti ve bunu takdirle yapma konusunda tam özgürlük verildi. Bakan, kalkınma dernekleri arasında sınıflandırdığı Al-Wadiyat gibi uzmanlıkları dışındaki bazı dernekleri veya bilimsel dernekler kategorisinde tabip derneklerini sınıflandırdı. En çok sorun yaratan kategori, bu terimin net olmaması ve alanlarının belirtilmemesi nedeniyle genel nitelikteki organizasyonlar kategorisi olmaya devam etmektedir. Bu durum, insan hakları örgütlerini genel nitelikteki örgütler kategorisine sokmaya ve onları üyelik ve sorumluluklarla ilgili katı

---

² 1992 yasasında, kamu niteliğindeki derneklerin, siyasi ve medeni haklarından yoksun olmadıkça veya dernek amaçlarıyla bağdaşmayan faaliyet ve uygulamalarda bulunmadıkça, ilke ve kararlarına bağlı olan herhangi bir kişinin katılımını reddedemeyeceğine dair bir fıkra yer aldı.

prosedürlere tabi tutmaya açık hale getirdi (Shukair, 2017: 1-2). Lig, İçişleri Bakanı'nın kararını anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle İdare Mahkemesi'nde dava etti. İdare Mahkemesi, dava açıldıktan dört yıl sonra bu kararı iptal etti. Birlik artık üyelerini seçebiliyordu, ancak bu, siyasi otoritenin Birliği kısıtlamaya devam etmesini ve yıllık konferanslarının düzenlenmesini engellemesini engellemedi. 1994 konferansından sonra, Lig bir mahkeme kararıyla iptal edilen 2000 yılına kadar beşinci konferansını düzenleyemedi. Dava, seçimleri kazanamayan iktidar partisine bağlı dört adayın sonuçlara karşı dava açtığı yönetim kurulu seçimlerinin sonuçlarının açıklanmasının ardından başladı. Bu da 27 Kasım 2001 tarihinden itibaren derneğin faaliyetlerinin dondurulmasına ve adli idareye verilmesine yol açtı. Derneğin altıncı konferansını yapması engellendi ve 2000-2009 yılları arasında üç kez yargıya sevk edildi (The Arabic Network for Human Rights Information, 2009). On yıl boyunca, yetkililer Lig konferansının düzenlenmesini engellediler. Ancak 14 Ocak 2011'den sonra Birlik, faaliyetlerinin etkin bir şekilde tanınmasını, tüm haklarını geri kazanmasını ve mevcut otoritelerden bağımsız olarak faaliyet göstermesini sağladı. Birlik, insan hakları alanındaki çalışmalarını sürdürmek için genel merkezine ve faaliyetlerine yeniden başladı ve Eylül 2011'de altıncı konferansını gerçekleştirdi. Birliğin ülke genelinde 28 şubesi var, 21'i insan haklarını özgürce savunuyor. Böylece Tunus Birliği gibi köklü bir örgüt, iktidar partisine ve siyasi otoriteye boyun eğmeden diktatörlük rejimine karşı koyma ve insan haklarına saygıyı sağlama görevlerini yerine getiremedi. Cemiyet, iktidar partisine mensup kişiler tarafından kurulmuş ve yalnızca devlet yapılarında temsil edilen partilerin onayladığı bağımsızları kabul etse de, kısa sürede otorite ve iktidar partisiyle çatışmaya girmiştir. Tunus Birliği, devletin Lig'in bağımsızlığının belirtilerini hissetmesi halinde her an patlayabilecek olan sürekli bir kriz içinde yaşadı. Böylece rejim, iktidar partisi ile tanınmış veya tanınmayan diğer partiler arasındaki siyasi uzlaşmaya saygı duymadığı argümanını kullanıyor. Eylül 2016'daki son konferansında bölünmeler meydana geldiğinden, Lig'i iktidar partileri dışından kontrol etme girişiminin hala masada olması dikkat çekicidir. Bunun nedeni, bazı muhalif politikacılar tarafından, özellikle de Halk Cephesi'ne bağlı partiler tarafından ve Birliğin idari yapısında sorumlulukların ve siyasi kotaların nasıl üstlenileceği konusunda çatışan partiler tarafından kontrol edilmeye çalışılmasıdır (Shukair, 2017: 4).

İslami Rönesans Partisi, adını Al-Nahda olarak değiştirdikten sonra parti olarak yasal tanınma talebinde bulunduğundan İslami eğilim kısıtlamalardan zarar görmeye devam etti. Partinin talebi reddedildi, ancak seçimlere bağımsız aday olarak katıldı ve en fazla oyu aldı. Bu, Bin Ali'nin onlara karşı yeni bir şiddet kampanyası başlatmasına ve onları keyfi tutuklamalar ve işkence kadar ulusal güvenlik için bir tehdit olarak görmesine neden oldu. Tunus'a bu dönemde polis devleti denmesinin nedeni budur. Tunus'un insan hakları standartlarına bağlılık beyanına rağmen, vatandaşların haklarını ihlal ediyordu. Tunus'taki rejim, karakollarda çok sayıda sistematik işkence yöntemi kullandı ve bu, 1992'de gözaltında tutuldukları sırada bazı tutukluların ölümüne neden oldu (Amnesty International, 2009).

İnsan hakları aktivistleri de dahil olmak üzere birçok muhalif veya sivil toplumun bağımsız unsurları, ifade özgürlüklerine yönelik kısıtlamalar ve keyfi infazlar dahil olmak üzere işkenceye maruz kaldı. Tunus İnsan Hakları Birliği (TİHB), Bin Ali'nin baskıcı politikalarına tepki olarak 1992'de kendini feshetti. 1977 yılında kurulan bu dernek, bölgedeki ilk önemli yerel insan hakları örgütüdür (Human Rights Watch, 2015). Birliğin Genel Sekreteri Khamis al-Shammari, 1995 yılında Sosyal Demokratların lideriyle birlikte, hükümetin kısıtlayıcı politikalarından şikayet eden Bin Ali'ye gönderilen bir mektup nedeniyle tutuklandı (Human Rights Watch, 2016).

Ancak diğer yandan bu aşamada insan hakları alanında da bazı reformlar yapılmıştır. Rejim üzerindeki baskılar yoğunlaştı ve Tunus halkı o dönemde Cezayir'deki gelişmeleri aktararak korku salmaya çalıştı. Başta sosyal alanda olmak üzere birçok alanda reform ve düzenlemeler yapılmış, 1992 yılında Ulusal Dayanışma Fonu kurulmuş, yoksulluk ve temel sağlık hizmetleri gibi konularda adımlar atılmıştır. Ayrıca Ortadoğu ve Afrika'daki hiçbir ülkede bulunmayan Kadın İşleri Bakanlığı da kadın haklarıyla ilgilenmek üzere kurulmuştur.³ Bin Ali'nin derneklerin ve insan hakları örgütlerinin faaliyetlerini kısıtlamak için Dernekler Yasasını çıkardığı aynı yıldır. Bu dönemde STK'lar sadece ilkokul geliştirmeye odaklandı ve kadın hakları, insan hakları veya işçi hareketleriyle ilgilenen sadece 10 STK vardı.

İnsan hakları örgütleri ve sivil toplum için kamu finansmanı, şeffaf ve bağımsız kriterler olmaksızın çifte standart politikasına ve siyasi ilişkilere göre sağlandı. Bu,

---

³ Bu bakanlık bünyesinde Kadın Araştırma, İnceleme, Belgeleme ve Bilgilendirme Merkezi ve Arap Kadınları Komitesi gibi 20'den fazla kadın örgütü kurulmuştur.

bağımsız derneklerin faaliyetlerinin kısıtlanmasına ve onları sınırlı kendi kendini finanse etmeye veya Avrupa Birliği'nden veya Avrupa tarafından finanse edilen kurumlardan dış finansman aramaya zorlamaya yol açmıştır. Ancak bu şekilde fon sağlanması, devletin müdahale ederek derneğin hesaplarını dondurmasını veya bu fonlardan yararlanmasını engellemesini sağladı. Bu nedenle, kamu finansmanının genellikle iktidar partisine boyun eğme ve sadakat koşuluyla sınırlı olduğunu görüyoruz. İlki 1990 yılında kuruluşunun başında olmak üzere iki kez 50 milyon dolarlık mali destek alan Tunus Demokratik Kadınlar Derneği'nin başına gelen de buydu. Ancak dernek, devletin insan haklarına saygı göstermesini, tutuklulara işkence yapmayı bırakmasını ve adil yargılanmasını talep ettiğinde bu destek durdu. Aynı dernek, 2008 yılında, Tunus devletinin ilk evrensel periyodik inceleme raporunu İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu aynı dönemde tekrar talep ettikten sonra ikinci fonu aldı (Shukair, 2017: 7-8).

3.1.2. Barselona Süreci Ve “Akdeniz İçin Birlik” Girişimi

1995 yılında başlayan Barselona Süreci ve 2008 yılında Barselona Sürecinin devamı olarak gelen AB girişimi, MENA (Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesi) bölgesindeki uzun vadeli rejimlerde kademeli liberalleşme değişiklikleri çağrısında bulundu. Barselona Süreci ve Avrupa Birliği Akdeniz Girişimi, Arap rejimlerinin siyasi ve güvenlik ilişkilerine, ekonomik ve mali anlaşmalara ve sosyal ve kültürel ortaklıklara daha fazla bağlılık göstermelerini gerektirdi. Uluslararası toplumun demokratikleşme ve liberalleşme yönündeki bu baskılarına yanıt olarak, Arap rejimleri, rejimlerine yurt dışından destek toplamak amacıyla sivil toplum örgütlerini seçici olarak katılmaya zorlama eğiliminde oldular. Hem Tunus'taki Bin Ali rejimi hem de Mısır'daki Mübarek rejimi, otoriter rejimlerin güçlü iç konumlarını korurken uluslararası perspektife nasıl uyum sağladığını gösteriyor.

Otoriter rejimler, uzun ömürlülüğün sırrının adaptasyonda yattığını öğrendiğinde, bazı sivil toplum örgütleri, aynı Arap rejimleri tarafından kullanılan uzun süredir devam eden “otoriter dayanıklılık” stratejisinin bir parçası haline geldi. Otoriter dayanıklılık, otoriter devletlerin, uluslararası toplumun “demokrasi ve demokratikleşme” ihtiyaçlarına yanıt verirken, etkilerini artırırken ve rejimlerinin ihtiyaçlarını yerel düzeyde karşılama biçimini ifade eder. Tunus'taki Zine El Abidine Ben Ali gibi otoriter rejimler, sivil toplum örgütlerini tamamen bastırmak ve onların

"demokratik acizliklerine" istenmeyen dikkatleri çekmek yerine, seçici bir liberalleşme kurdu ve sivil toplumu bir devlet tekeli içinde çerçeveledi (Bellaigue, 2012). Sonuç olarak, coğrafi olarak başkent Tunus'ta veya kıyı kentleri Sfax ve Sousse'de bulunan bazı STK'lar, Bin Ali rejiminin baskıcı kısıtlamaları altında faaliyet gösteriyor. İnsan hakları aktivistleri de sık sık çeşitli gerekçelerle hapse atıldı. Örneğin, Kasım 2005'te BM sponsorluğunda düzenlenen Dünya Medya Zirvesi öncesinde, önde gelen insan hakları aktivistlerine karşı devlet baskısında bir artış oldu. Bu, devletin saklamaya çalıştığı şeyi uluslararası topluluğa göstermekten korkmak içindir.

Öte yandan, bu yüzyılın ilk on yılının ortalarında Adalet Bakanlığı'nın adına insan hakları terimi eklendi. Tüm disiplinler için üniversite eğitim programlarına insan hakları konusu da eklenmiştir. Tunus bu alanda birçok uluslararası konferansa katılmış ve bir çoğuna ev sahipliği yapmıştır. İnsan hakları alanındaki yasama sistemi giderek gelişmiştir. Ağustos 1999 tarihli 89 Sayılı Kanunla Ceza Kanununa 101. Fasıll da eklenmiştir. Bu yasa, İşkenceye Karşı Sözleşme hükümlerine uygun olarak işkence suçunu tanımlar ve tanımlar. İnsan hakları alanında bu değişiklikleri yapmak, Bin Ali rejiminin uluslararası forumlarda insan haklarına saygı duyan ve onları geliştirmek için çalışan demokratik bir ülke olarak Tunus'un olumlu imajını sunma konusundaki istekliliğinin bir parçasıdır (Tunisian League for the Defense of Human Rights, 2009).

1999 ve 2000 yıllarında yapılan seçimlerde uluslararası seçim gözlemcilerinin katılmasına izin verilmemiş ve Bin Ali bu seçimlerde de ezici bir çoğunlukla iktidarda kalmıştır. Bunun üzerine hükümet karşıtı gösteriler başladı. Bu gösteriler Zarzis, Djerba ve Jabniana gibi bölgelerde Şubat 2000'de İslami kesimin de katıldığı yerlerde başladı. Sivil direniş, iktidardaki rejime karşı mücadelenin zeminini genişletmeye devam etti (Birdane, 2017:40). 11 Eylül olaylarının ardından teröre karşı savaş, Tunus polis devletinin kitlesel insan hakları ihlallerini haklı çıkarmasına veya gizlemesine de yardımcı oldu.

3.1.3. 11 Eylül Olayları Ve Terörle Mücadele

11 Eylül 2001 olaylarının Tunus'taki insan hakları ve sivil toplum üzerinde önemli bir etkisi oldu. Rejimin bu iki alana ilgisini çekmek ve onlara verilen özgürlüğü artırmak yerine tam tersi oldu. Rejim, insan haklarına saygı duyduğu ve sivil toplumu desteklediği gibi yanlış bir imaj yaratmaya devam etti, ancak aynı zamanda rejimin

muhafiflerini ve rejimi ve politikalarını eleştiren herkesi öldürmek için teröre karşı savaşı kullandı.

İnsan hakları aktivistlerinin ve laik siyasi muhalefet üyelerinin ve aşırı İslamcı güçlerin tutuklanması, 11 Eylül 2001 olaylarından sonra Fas'ta yayılanlardan ve küresel Arapların terörizme karşı yükselişinden etkilendi. Belki de kültürel ve tarihsel özgünlüğü dikkate almadan iç politikaların benimsenmesinde uluslararası bağlamın etkisi yanlış bir yola girmesine neden olmuştur.

Yetkililer, Müslümanlara ve siyasi muhalefete yönelik tutuklamaları ve baskıları haklı çıkarmak için güvenlik ve terörle mücadele endişelerini aşırı kullandı. Rejim, İslamcı gençlere karşı birçok taciz ve keyfi tutuklama yöntemi kullandı. Rejim ayrıca zorla kaybetme, işkence ve diğer kötü muamele biçimleri, askeri mahkemeler de dahil olmak üzere adil olmayan yargılamalar ve hapisanelerde suistimaller de uyguladı. Ayrıca, insan hakları savunucularına kötü muamele yapıldı ve ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne kısıtlamalar getirildi (Amnesty International, 2009). Bin Ali kapsamlı bir terörle mücadele yasası çıkardı ve İslamcı hareketleri ve diğer muhalifleri bastırmak için yasal bir araçtı. Rejim, siyasi muhaliflere karşı bir kampanya düzenledi ve bu kampanya teröre karşı bir kampanya olarak kabul edildi. Bu, Tunus'a standartları Avrupa Birliği'ne aktarma bağlamında terörizme karşı seçkin bir müttefik statüsü verdi. Bu bağlamda, Avrupa Birliği, Tunus'ta rejimin işlediği ve bu usul ve mevzuatın uygulanması sonucunda insan haklarını etkileyen ihlallerin boyutunu dikkate almamıştır. Belki de bu, teröre karşı savaşın korkunç sonuçlarından biri ve siyasi çıkarlara hizmet etmek için kültürel ve sosyal referanslarından uzak Batılı politikaları benimseyen Arap ülkelerinin çoğunu karakterize eden özelliktir.

Özellikle en dezavantajlı kesimler için daha da kötüleşmesi muhtemel bir sosyal krizin varlığına işaret eden birçok göstergeler vardı. Bu göstergeler arasında, yaygın işsizlik, yolsuzluk ve adam kayırma nedeniyle "Al hawz Almangami"nin 2008 yılında tanık olduğu sivil itaatsizlik de vardı. Bu protesto hareketi altı aydan fazla sürdü ve bu süre zarfında polis barışçıl yollarla onu dağıtamadı, bu da onu azami güvenliği seferber etmeye ve göstericileri dağıtmak için ordunun yardımını aramaya sevk etti.

Burgiba'nın yönetiminden bu yana Tunus, siyasi ve ekonomik alanlarda baskın bir güç olmaya devam eden sivil toplum ve devlet arasındaki ufkun kapanmasıyla karakterize edildi. Bu, insan hakları ilkelerinin uygulanmasını engelledi ve hakim

demokratik söylem ve insan haklarına bağlılığa rağmen bireysel özgürlüklerin bastırılması devam etti. Ancak pratikte durum böyle değildi ve sivil toplum, toplumsal ve siyasi güçler oldukları için muhalefetten uzak, iktidardaki makamlara yakışır şekilde çalışmaya devam etti. Devlet kademeli reformlara yer bırakmadı ve bunlar hakkında konuşulmasına bile izin vermedi. Sonuç olarak halk, paralel bir güç elde etmek için devletin prangalarından kurtulmanın bir çözümü olarak devrimi seçti (Arab Center, 2014).

3.1.4. Halkın Öfkesindeki Artış Ve Devrimin Ortaya Çıkmasından Önce Olanlar

Yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında, Tunus'ta hükümeti eleştiren ve olumsuz tutumlar sergileyen bazı muhalifler, internette hükümeti eleştiren ilk yazarlardan biri olan gazeteci Taoufik Ben Brik'in de aralarında bulunduğu bazı muhalifler ortaya çıkmaya başladı. Tunus'ta özellikle sosyal medya ve internetin engellenmesiyle muhalefet sesleri yükselmeye başladı. Bin Ali hükümetinin ifade özgürlüğüne yönelik baskıcı tutumları, Tunus halkı arasında yurttaşlık bilincini artırmaya başladı. Uluslararası kuruluşlar da raporlarında Tunus hakkında çok olumsuz yorumlar yapmaya başlamış ve bu gelişmelerle birlikte 2004 seçim süreci başlamıştır. 24 Ekim 2004'te Zine El Abidine Ben Ali, oyların %94,48'ini alarak 5 yıllık bir dönem için dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. Bir kez daha, uluslararası seçim gözlemcilerinin bu seçimde görev almasına izin verilmedi. 2005 yılında Tunus yerel seçimleri yapıldı ve (DAY) seçimleri tekrar kazandı. Bu yıllarda Tunus ekonomisinin olumsuzlukları artmaya devam etti, işsiz eğitimli gençlerin sayısı yaklaşık %50'ye ulaştı, ithalat ve ihracatta Avrupa'ya bağımlılık ve Bin Ali ailesinin iddia edilen yolsuzlukları hükümetin imajını önemli ölçüde aşındırdı. TGİS ve TSTE gibi büyük sendikalar ile insan hakları örgütleri gibi sivil toplum unsurları sosyal haklar ve iş güvenliği gibi konularda ekonomik reformları aynı oranda desteklememiştir.

2005 yılında, muhalefet figürleri arasında bir uzlaşma girişimi başlatıldı. Hamma Hammami, Khamis Al-Shamri (Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği lideri) bu girişime katıldı. Mokhtar Yahyaoui (İslami yargıç), Lotfi Hajji (gazeteci), Samir Dilo (avukat, bağımsız sol görüş), Abdel-Raouf Ayadi (avukat, Halk Meclisi, İslamcı) ve Muhammad Nouri (İslami) de bu girişime katıldı. Bu ittifak, insan hakları iddiaları için ortak bir zemin oluşturdu ve ifade ve örgütlenme özgürlüğü talepleri dile getirildi.

Bu diyaloglarda cinsiyet eşitliği, vicdan özgürlüğü, din-devlet ayrımı gibi konular ele alındı ve rejim baskısı nedeniyle gizlice yürütüldü. Ancak bu miting rejimin baskılarına dayanamadı ve bu toplantı 2009 yılında sona erdi. Kirevan, Manastır ve Cendouba ofislerinin de katılımıyla genişleyen gösterilere polis sert tepki verdi ve göstericiler tutuklandı. Bin Ali, Gafsa valisini ve maden şirketinin müdürünü tansiyonu düşürmek için görevden aldı ancak bu da sorunu çözmeye yetmedi. Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği başlangıçta yerel bir destekçiydi, ancak daha sonra Gafsa direnişinin ana temsilcisi oldu.

Ülkedeki yatırımların neredeyse tamamının Bin Ali, ailesi ve akrabaları olması ve ülke kaynaklarını sömürerek servet yaptıkları iddiaları halkı daha da kızdırdı. 2009'da yapılması planlanan seçimlerde yeniden aday olacağı söylentileri daha da fazla alarma neden oldu. Bin Ali ve ailesi etrafında oluşan mafya yapısı ekonomik veriler açısından iyi görünse de kamuoyuna yansımaya durum, ifade özgürlüğü, insan hakları ihlalleri ve hükümetin son Gafsa olayları sırasındaki pozisyonu Arap Baharı yürüyüşünü hazırlayan sebepler olarak Tunus toplumunda bir dönüşümün önünü açmıştır (Birdane, 2017: 45-46). Tunus'ta devrimden önceki gösteri ve grevlerde etkili olan geleneksel sivil toplum grupları arasında Tunus Genel İşçi Sendikası (TGİS) olarak bilinen ulusal sendika vardı. 2008'de Gafsa'da ve 2010'da Sfax'taki sendikal grevlerden bu sendika sorumluydu. Bu grevler, sivil toplum kuruluşları arasında daha fazla işbirliği için bir itici güç yaratılmasına katkıda bulunmuştur (Romdhani, 2012). Bu yüzyılın ilk on yılının sonunda, özellikle 2008'deki "Alhawz Almangami" protestolarından sonra, kovuşturmaların yoğunluğu arttı. Çeşitli insan hakları örgütlerine (Tunus İnsan Haklarını Savunma, Özgürlük ve Eşitlik Örgütü, Ulusal Özgürlükler Konseyi...vb.) mensup bir dizi aktivist, yasadışı hesap verebilirliğe maruz kaldı. Güvenlik yetkilileri, yerel aktivistlerin bölgesel ve uluslararası örgütlerle iletişim kurmasını ve anlaşma yapmasını engelledi ve uluslararası örgütlerin Tunus'taki hareketlerini kısıtladı. Örneğin, Jalula Azzouna, Avrupa-Akdeniz İnsan Hakları Ağı heyetini evinde kabul ettikten sonra Kasım 2009'da soruşturuldu. Bu heyet, saha çalışması yapmasını ve insan hakları aktivistleri veya ihlal mağdurları ile görüşmesini engellemek için takip edildi (The Arabic Network for Human Rights Information, 2009).

İnsan hakları derneklerinin maruz kaldığı tacizler arasında, bazı insan hakları örgütlerinin genel merkezlerinin ve bazı aktivist insan hakları avukatlarının ofislerinin kimliği belirsiz kişiler tarafından çalınması da yer alıyor. Bu hırsızlıklar arasında, 2010 yılında Tunus Birliği'nin genel merkezinin, özellikle de Dernek belgelerinin saklandığı bilgisayarın merkezi biriminin, içeriğinin bir kısmının çalındığı yer aldı. Bazı gazeteler, güvenlik makamlarının emriyle, siyasi ve insan hakları aktivistlerine karşı semptomlarını etkileyen ve onları ihanet ve zorlama ile suçlayan bir karalama kampanyası başlattı(The Arabic Network for Human Rights Information, 2010). Casusluk ve güvenlik arayışlarına ek olarak, otorite insan hakları derneklerini finansman açısından kısıtladı. Otoriteye bağlı olmayan insan hakları dernekleri, diğer dernekler gibi devletten mali destek almadıkları için dış fonlara bel bağlamıştır. Ancak yetkililer, derneklerin bakiyelerini donduran veya transferlerin kendilerine ulaşmasını engelleyen Merkez Bankası aracılığıyla bu fonlardan yararlanmasını sınırladılar. Örneğin, biri merkezi düzeyde bir dokümantasyon ve yasal rehberlik merkezi kurmak, diğeri ise şubeleri desteklemek amacıyla Avrupa Birliği'nden Tunus Birliği'ne verilen hibe iki kez reddedildi. İktidardaki rejim, insan hakları örgütlerinin itibarını zedelemek ve onları vatana ihanetle ve dış tarafların yararına çalışmakla suçlamak için uzun süredir dış finansmanı kullanıyor (The Arabic Network for Human Rights Information, 2003).

Seksenlerin sonlarında eski Cumhurbaşkanı Bin Ali döneminin başlamasıyla birlikte Tunuslu feministler, kadın hakları mücadelesi ile sistemin demokratikleştirilmesi talebini birbirine bağladılar. Bu, Tunus Demokratik Kadınlar Derneği olan feminist devletin dışından yeni bir feminist hareketin kristalleşmesinin başlangıcıydı. Cinsiyetler arasında tam ve etkili eşitlik ve eşit fırsatlar, özgürlük, demokrasi ve sosyal adalete ulaşmak için bir ön koşuldur. bu gerçek demokrasi, kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da hak ve itibarı garanti eden kamusal ve özel özgürlükleri garanti eden demokrasidir. Bu feministler, partilerdeki çalışmalarını ile dernekteki çalışmalarını arasında herhangi bir müdahale yaratmamaya her zaman istekli olsalar da, derneklerinin her bir siyasi partiden bağımsızlığını vurguladılar. Ancak buna rağmen, genel olarak siyasi konularda bir mücadele dengesine sahip oldukları için Bin Ali döneminde rejim muhalifleri arasında sınıflandırıldılar. Dernek, ataerkillikle mücadele etmek ve her türlü cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak için çalıştığını duyurdu. Dernek ayrıca kadına yönelik her türlü şiddete karşı olduğunu da

teyit etti. Örgüt ayrıca Tunus'u onur, özgürlük, demokrasi ve sosyal adalet temelleri üzerine inşa etmek için yıllık laik, ilerici bir söylem geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya çalıştı. Derneğin talepleri arasında uluslararası sözleşmelerde belirtildiği üzere mirasta eşitlik ve kadınların eş seçme özgürlüğü yer alıyordu. Bu, Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenebileceği anlamına gelir. Bu, geri kalan Arap ülkelerindeki tüm Müslüman kadınlar için hala yasak olan bir şey. Başta işkence konusu olmak üzere insan hakları ihlallerinin izlenmesine gelince, siyasi kaos ve İslamcılara ve solculara yönelik baskı dalgalarının takibi bağlamında insan hakları örgütleri peş peşe kurulmaya başlandı. 1998'de Tunus'ta Ulusal Özgürlükler Konseyi, Moncef Marzouki, Mustafa Ben Jaafar ve Siham Ben Sardin de dahil olmak üzere dernekteki aktivistler tarafından kuruldu. Aynı şekilde 2003 yılında Tunus İşkenceye Karşı Derneği, İslamcılar 2001 yılında Uluslararası Siyasi Mahkumları Destekleme Örgütü ve 2009 yılında Özgürlük ve Eşitlik Örgütü kurulmuştur.

İhlalleri belgelemek ve adli yardım sağlamakla daha fazla ilgilenen kuruluşlara ek olarak, Tunus daha sonra Arap İnsan Hakları Enstitüsü gibi çalışmalarla ve insan hakları bilincini yaymakla daha fazla ilgilenen merkezlere tanık oldu. Eğitim ve araştırmalarla uğraşan insan hakları merkezleri, ihlaller konusunda açık ve doğrudan tavır almadıkları için, esas olarak araştırma ve inceleme yapmaya ve eğitim kursları düzenlemeye dayanan çalışmalarında daha fazla özgürlüğe sahiptir. Siyasi sistemin göreceli açıklığının, 12 Nisan 1988'de Tunus'ta Uluslararası Af Örgütü'nün bir şubesinin açılmasına izin verdiği de belirtilmelidir (Arab Reform Initiative, 2017).

Küresel durgunluğun getirdiği ekonomik ve sosyal değişimler, yüksek işsizlik oranları ve Tunuslu gençlerin yasadışı göçü, gerileyen Ben Ali rejimine karşı yeni bir Tunus sivil aktivizminin ortaya çıkmasına neden oldu. Rejimin düşüşü, Tunus, kentsel kıyı şehirleri, nüfusun marjinalleştirilmiş ve terk edilmiş iç bölgeleri ve tarihsel olarak haklarından mahrum edilmiş olanlar arasındaki büyüyen ekonomik uçurumda kendini gösterdi. Ayrıca 2008 ve 2010 yıllarında rejimin grevleri bastırmak için aşırı güç ve yürütme yetkisi kullanması, hızla değişen topluma karşı gücünü korumak için mücadele ettiğini gösteriyor. Yeni Tunuslu aktivistler, Tunus'ta onlarca yıllık toplu eylemin birikmiş deneyimi üzerine inşa ettiler. 1978 ve 1984'te TGİS ve sendikaların şiddetli bir şekilde bastırılmasından ve 2008'deki grevlerden, 1990'larda Ennahda'nın bastırılmasına kadar, Tunuslu aktivistler rejimle etkileşimlerini en iyi nasıl yeniden

formüle edeceklerini biliyorlardı. Aralarında 120.000 işsiz mezunun da bulunduğu Tunuslular, rejime karşı yeni bir protesto dalgası başlatmak için bilgiyi kullanmaları, politika yapıcılara ulaşmaları ve rejime karşı birleşme için çalışmaları gerektiğini biliyorlardı (Romdhani, 2012). Tunuslu blog yazarları, insan hakları savunucuları ve Bin Ali rejimini eleştiren ABD belgelerini ifşa eden WikiLeaks tarafından sağlanan bilgilere erişim, dönüşümün Tunus'ta şekillenmesini sağladı.

Tunus sivil toplumu 2010 yılındaki ikinci şehir olan Sfax'taki grevin ardından birleşti ve maden alanını desteklemek için bir komite kuruldu. İnsan hakları aktivistleri, Baro avukatları, sendika üyeleri, Öğrenci Birliği (TÖGB) ve tanınmış Tunuslu kişilerden oluşan bir karışım, komisyonun faaliyetlerini üç farklı hedef etrafında koordine etti:

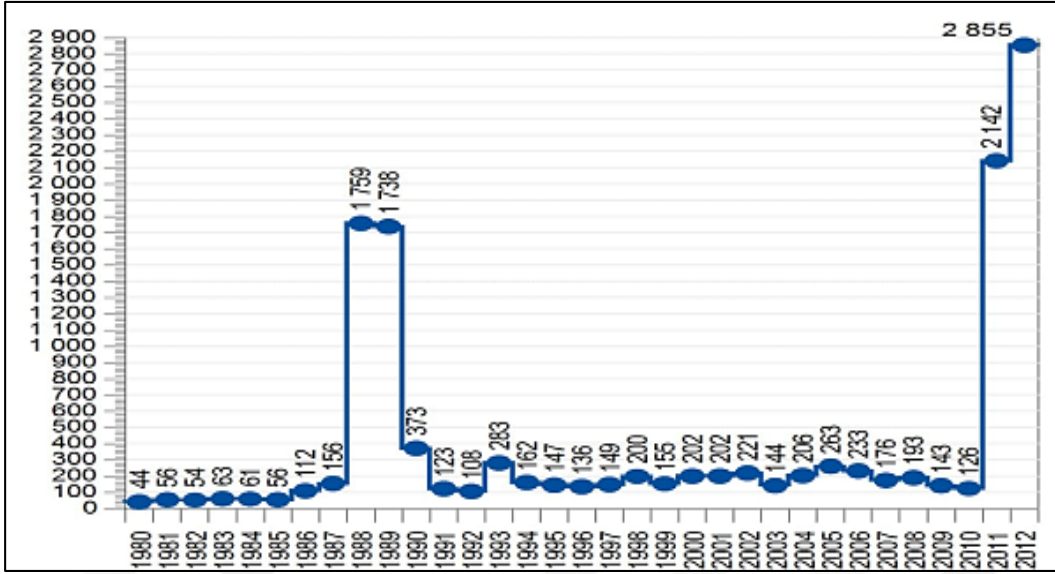
1. Yargı önünde hareketin liderlerini savunmak.
2. Rejimin grevcilerin ve muhalefetin hareketi etrafında kurduğu sessizlik duvarını kırmak.
3. Mahkumların ailelerine yardım etmek (maddi olarak).

Tunuslu sivil toplum aktivistlerinden oluşan yeni ağ, temsil edilme ve yozlaşmış rejimin toplumsal sorunlarının ele alınması çağrısında bulundu. Ayrıca yaygın işsizlik ve bölgesel eşitsizlikle mücadele çağrısında bulundu. Tunusluların sivil katılımı, mevcut rejime karşı baskı olmaksızın dayanışma içinde “her kesimden İslamcılar, sol sendikacıları, ekonomik ve sosyal liberalleri ve Fransız tarzı laikleri” birleştirdi. Tunus'un yeni sivil katılımı, tüm tarafları ekonomik ve sosyal değişim talepleri etrafında birleştiriyor. Değişim talepleri, yerel, ulusal ve sanal olarak yeni ve mevcut gruplar ve aktivistler arasındaki işbirliği ve koordinasyon yoluyla ortaya çıktı. Bin Ali rejimi ve onun sivil toplumu ve aktivizmi yönetmeye yönelik “uyarlanabilir otoriter” mekanizmaları, Tunus'un yeni sosyal sermayesini ezmekte güçsüzdü (Deane, 2013: 3).

Tunus'ta bağımsızlıktan bu yana insan hakları ihlalleri rutin bir hal almıştır, ancak aynı zamanda hakların dili Tunus siyasi söylemi için her zaman önemli olmuştur. İki lider, Burgiba ve Bin Ali, Tunus'un uluslararası toplum nezdindeki laik ve modern bir devlet imajını korumaya çalıştılar. İnsan hakları söylemine hükmetmeye devam ettiler, ancak aynı zamanda ülkedeki her türlü siyasi rekabeti, eleştirel medyayı ve insan hakları aktivizmini bastırdılar. Uluslararası toplum, bölgedeki diğer

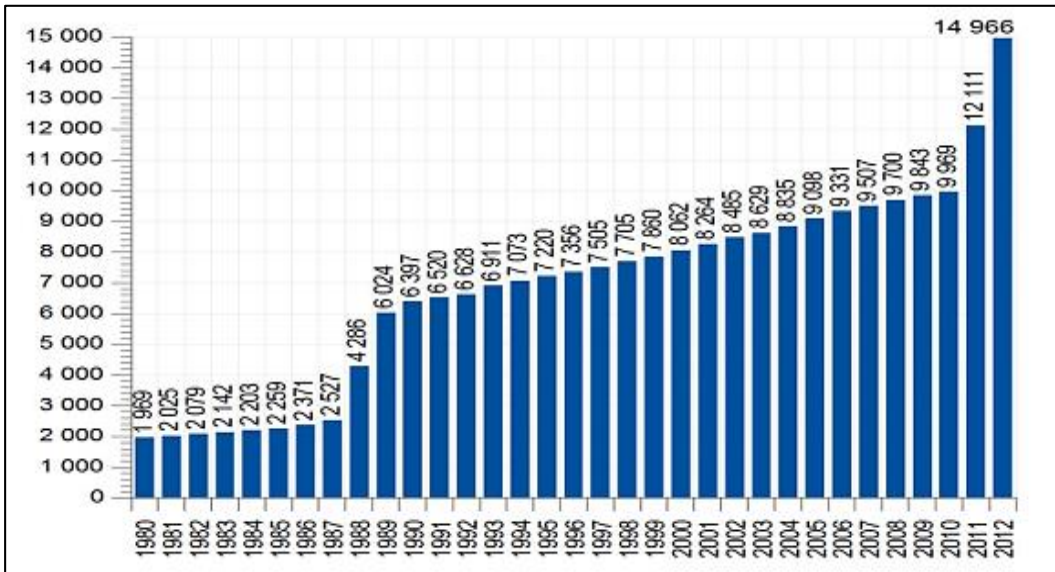
Müslüman ülkelerin aksine Tunus'u ilerici kadın hakları örneği olarak özellikle övdü. Ancak Tunus'taki otoriter rejimler yalnızca laik ve iyi eğitilmiş kadınların haklarını desteklediler ve kadın hakları konusunda devlet tekeli söylemlerine (başka bir deyişle devlet feminizmine) izin verirken, bağımsız feminist örgütler bastırıldı. Batılı ülkeler için Tunus, İslamcı hareketlere karşı güvenilir bir ortak ve garantör olmuştur. Sonuç olarak, Tunus'a karşı hiçbir zorlayıcı önlem veya yaptırım uygulanmadı. Bu, medeni ve siyasi haklara ilişkin uluslararası insan hakları hukuku kurallarının Tunus tarafından vatandaşlarına sıklıkla yasaklanmış olmasına rağmen böyledir (Lynch, 2018).

Aslında rejimin insan hakları konusundaki tutumu, uluslararası insan hakları sözleşmelerini onayladığı, uzmanlaşmış resmi yapılar oluşturduğu ve yıllık insan hakları ödülleri dağıttığı için ikirciklilik ile karakterize edildi. Aynı zamanda özgürlükleri kısıtladı, siyasi aktivistlerin izini sürdü, gözaltına aldı, işkence yaptı, adil olmayan yargılamalarda yargıladı ve hapse attı. İnsan hakları hareketi siyasi sistemle yüzleşmede karşılaştığı zorluklara rağmen, özellikle bu hakların çoğu 1959 anayasasında yer aldığından, Tunus vatandaşının insan haklarından yararlanması için mücadele etmeye devam etti. Sivil toplum örgütlerine gelince, rejim onlara çeşitli kısıtlamalar getirdi. Sivil toplum örgütleri, Ben Ali'nin saltanat dönemi boyunca, görev süresinin başında, sayılarında önemli bir artışa katkıda bulunan özgürlüğe kavuştukları zamanlar hariç, kısıtlandı. Devrime kadar bazı küçük atılımlarla bu şekilde kaldı.

Şekil 3.1. Tunus'ta yeni STK'ların kuruluşlarının yıllara göre dağılımı (1980-2012)
Kaynak: Tunus'ta İstikrar Denklemi Üzerine Bir Araştırma, Youssef Yaman, 2018, s. 13 (Source: Data Base IFEDA)

Şekil 3.1'de görüldüğü gibi, 1987'de Bin Ali'nin iktidara gelmesinden 1989'a kadar kısmi özgürlük ortamında STK'larda belirgin bir artış gözlemlendi. Sadece 1988'de 1.759 yeni STK açılırken 1990'da bu sayı 373'e düştü. Bundan sonra, devrimle birlikte 2142'ye yükseldiği Arap Baharı devrimine kadar neredeyse ihmal edilebilir düzeyde hafifçe yükselmeye ve düşmeye devam etti.

Şekil 3.2. Tunus'ta STK'ların üye sayısına göre yıllara göre dağılımı (1980-2012)
Kaynak: Tunus'ta İstikrar Denklemi Üzerine Bir Araştırma, Youssef Yaman, 2018, s. 14 (Source: Data Base IFEDA)

Benzer şekilde Şekil 3.2, özellikle Bin Ali'nin 1987'de iktidara gelmesinden 1990'a kadar Tunus'taki STK üye sayısının arttığını göstermektedir. Yani demokrasi ve insan hakları sloganının atıldığı ve ilk seçimlerin yapıldığı aynı dönemde. Toplumun insan hakları ve sivil toplum konusundaki sürekli farkındalığı ve siyasi katılımın önemi nedeniyle sayı artmaya devam etti. İktidar rejimi tarafından uygulanan tüm tacizlere rağmen, kamuoyunun farkındalığı devam etti. Bir diğer önemli yükseliş ise 14 Aralık 2010'daki Yasemin Devrimi'ni takip eden dönemde meydana geldi. STK'lara üyeliğin önündeki bürokratik ve siyasi engellerin kaldırılması, prosedürlerin azaltılması ve izin sürecinin kısmen kaldırılması üyeliğin katlanarak artmasında etkili oldu.

3.2. Devrimin Patlak Vermesi 17 Aralık 2010

Tunus'ta devrim 17 Aralık 2010'da Bouazizi olayından sonra aniden ve uyarı yapılmadan patlak verdi. Devrim, sıradan insanların kendi kendilerini harekete geçirmesinin sonucuydu. Devrimciler, gençler ve işçiler gibi yeni aktif ağlar oluşturmak için kendilerini herhangi bir partiden veya toplumsal çerçeveden ve ayrıca İslami Rönesans Hareketinden uzaklaştırdılar. Rejim, vatandaşların protestolarına şiddetle karşılık verdi ve bu onları yoğunlaştırdı. Özellikle kötüleşen yaşam koşulları, siyasi özgürlük eksikliği, temel insan hakları ihlalleri, ekonomik ve sosyal hakların yokluğu, yaygın işsizlik, ülke genelinde istikrarsızlık ve yaygın yolsuzluk olgusu ışığında. Bu konuların dikkate alınması özellikle gençleri ilgilendiren konular arasında yer almakta ve her zaman siyasi gerilimin artmasının nedenlerinden biri olmuştur (Arab Center, 2014).

Tunus'taki halk ayaklanması, öncelikle devletin insan haklarına saygı gösterme, koruma ve garanti etme konusundaki başarısızlığından kaynaklandı. Yıllarca süren sistematik insan hakları ihlallerine yanıt olarak, protestocular uluslararası insan hakları dilini kullandılar ve mevcut otoriter yönetime meydan okuyarak “ifade özgürlüğü”, “demokrasi” ve “insan hakları”nın uygulanmasını talep ettiler. Bu olaylar siyasi aktörlere insan hak ve özgürlüklerinin yapay devlet yapılarının değil, insan doğasının bir ifadesi olduğunu kanıtlamakla kalmamış, aynı zamanda ülkede insan haklarının geliştirilmesine yönelik umutları da artırmıştır. Siyasi aktörler, meşru otorite ve halk desteği talep etmek için defalarca bunlara atıfta bulundukça, insan hakları tekrar eden

bir söylem konusu haline geldi. Bu, siyasi arka planlarından veya bu konudaki önceki konularından bağımsızdır (Amnesty International, 2017).

Rejim gösterilere karşı koymaya ve halkın öfkesini emmeye çalıştı. 20 Aralık 2010'da Sidi Bouzid'e gelen Kalkınma Bakanı Mohamed Nouri Jouini, 10 milyon dolarlık bir işgücü programı sözü verdi ancak protestolar devam etti. Devam eden protestolarda polisin insanlara karşı orantısız güç kullanması bazı protestocuları öldürdü ve birçoklarını da yaraladı. Aralık ayının sonunda sivil toplum örgütleri de protestolara destek vermeye başladı ve hepsinden öte Tunus Barosu avukatları cübbelerini giyerek adliye önünde oturma eylemi yaptı. Bu protesto sırasında polis göstericilere şiddet uyguladı. Tunus Genel İşçi Sendikası ve diğer bazı sendikalar da Gafsa bölgesinde protesto gösterileri düzenledi ve çatışmalar yaşandı. Ocak ayının ilk haftaları, Kasserine ve Thala şehirlerindeki protesto gösterilerinde keskin nişancıların bölge sakinlerine ateş açması sonucu ölümlere tanık oldu. Fransa Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu, ayaklanmanın başlangıcından bu yana 79 kişinin hayatını kaybettiğini açıkladı. Bu süreçte sadece sokaklarda değil internet ve sosyal medyada da hareketlilik devam etti. Çeşitli forumlarda, bloglarda, Facebook sayfalarında ve Twitter gönderilerinde genç sosyal medya kullanıcıları ağlar oluşturmuş ve gösterileri harekete geçirmeye katkıda bulunmuştur. Ben Ali döneminde devlet kontrolündeki internet kullanımı çok sınırlıydı ve YouTube ve Dailymotion gibi sitelere erişim yasaktı. Siber aktivistler Selim Emou ve Aziz Emami'nin Mayıs 2010'daki eylemleri ve Anonymus ve Wikileaks gibi siteler protestolara sağlanan varsayımsal destek örnekleridir. Bir başka çevrimiçi aktivist ve insan hakları savunucusu olan Lina Ben Mhenni de diğer aktivistler gibi "Tunuslu Kız" adlı blogunda yazdığı yazılar nedeniyle tutuklandı ve polis şiddetine maruz kaldı. Bu sanal hareketler nedeniyle devrim, Facebook Devrimi, Sanal Devrim ve Wikileaks Devrimi gibi isimler aldı. Tunus'ta dönüm noktalarından biri olan 14 Ocak 2011, 23 yıllık diktatörlük rejimini kırmak ve demokrasi hayallerine bir adım daha yaklaşmak ve bunun Ortadoğu'daki ilk örneği olması açısından çok önemli. Olayların başlamasından sonra Zeynel Abidin Bin Ali birçok alanda reform sözü vermesine rağmen halkı buna ikna edememiş ve gösteriler artarak devam ederken ülkeyi terk etmek ve kaçmak zorunda kalmıştır. Zeynel Abidin Bin Ali'nin ülkeden kaçmasının ardından 15 Ocak 2011'de Mohamed Ghannouchi ilk ulusal birlik hükümetini kurdu ve Tunus Meclis Başkanı Fuad Mebazaa geçici cumhurbaşkanı olarak atandı (Birdane, 2017: 42).

Bu talepler, batı merkezinden başlayıp tüm ülkeye yayılan ve Sfax kentine ve oradan da başkente ulaşan devrim taleplerinin özünü oluşturmuştur. Devrim, rejimin devrilmesi ve tüm anayasal yetkileri elinde tutan Bin Ali'nin kaçmasıyla sona erdi, Yüksek Yargı Konseyi'nin ve yürütme erkinin başıydı. Bin Ali, partisi aracılığıyla Parlamento'ya hakim oldu, böylece tüm yetkiler kendi elindeydi ve meseleyi Siyasi Güvenlik aracılığıyla yönetti. Dolayısıyla bu devrim, başında toplumsal, sonunda siyasal bir devrimdi (Arab Center, 2014).

Başkanın 14 Ocak 2011'deki uçuşuyla Tunus rejimi geri çekildi ve Tunus'ta iktidarın yeniden kurulmasına izin verdi. Böylece Tunus'ta tek partili devlet yapılarını dönüştürme görevi, mevcut siyasi kurumlar içinde faaliyet gösteren sivil toplum gruplarının ve yeni kurulan sivil toplum aktivist ağlarının sorumluluğu haline geldi. Tunus'un "dayanışma ruhu", devrimin başlangıcını ve sivil toplum aktivizmi için örgütlenme özgürlüğü ve kurumsal reform için bir başlangıç noktası oluşturdu. Sivil toplumun ortaya çıkışı ve toplumun güçlendirilmesi genellikle demokratikleşmenin itici güçlerinden biri olarak kabul edilir. Tunus aynı zamanda sivil toplum örgütlerinin devlet-toplum ilişkilerindeki rolüne ve bir grup yeni sivil eylemcinin ajansı ve etkisine değinmeye başlayan ilk Arap Baharı ülkesidir. Sivil dernekleri düzenleyen Tunus yasalarının geçmişi 1888'e kadar uzanıyor. Tunus'taki geçici hükümet, daha fazla sivil katılımı teşvik ederek ve yeni siyasi partiler ve sivil örgütler oluşturarak ülkenin yasalarını derhal reforme etti (Rishmawi ,2007).

Tunus devrimi, bir dizi Arap ayaklanmasının ilki olarak kabul edildi, çünkü Tunus protestoları bölge ülkeleri için bir dönüm noktası oldu. Özellikle Mısır, Yemen, Libya, Bahreyn ve Suriye, Arap Baharı'nın ortasında her ülke için farklı tepkilerle bir güç krizinden zarar gördü. Ekonomik fırsatların ve hoşnutsuzluğu ifade etmek için siyasi temsilin yokluğunda, halk gösterileri Arap halk protestosu için bir platform sağladı. Medya ve sosyal ağlar aracılığıyla, insanlar liderlerine değişim için açıkça baskı yaparken, genç erkekler ve kadınlar Orta Doğu'da yaşanan otokratlara karşı ayaklandılar. Tunus, başka hiçbir ülkenin Tunus'un tedrici ilerlemesine ayak uyduracak geçişte olmadığı, benzersiz bir hızda değişim aradı. Tunuslular devlet-toplum ilişkilerini yeniden şekillendirme sürecini başlatırken, Başkan Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a hızlı çıkışı, kurumsal liderliğindeki değişimin hızlı bir şekilde uygulanmasına izin verdi. Tunus'un geçiş sürecindeki Arap Baharı ülkeleri için

dersleri, Arap dünyasındaki vatandaşlar için sivil katılım için yeni standartlar yaratan yeni bir “dayanışma ruhu” yaratmanın ön saflarında yer alan Tunus sivil toplumuyla başlıyor (Bellaigue, 2012).

3.3. Geçiş Dönemi Adaleti Aşaması

Tunus siyasi haritası, ülkenin siyasi geçiş ve demokratik açılım aşamasına girmesiyle 14 Ocak 2011'den sonra önemli ölçüde değişti. Bu dönüşüm, insan hakları aktivistlerinin pozisyonlarındaki değişim başta olmak üzere yeni değişkenler tarafından yönetilen Tunus insan hakları hareketine yansdı. İnsan hakları aktivistleri bazı durumlarda muhalefetten güç ve karar alma pozisyonlarının dizginlerini elinde tutmaya geçtiler. Bunun yerine, teşhir, ifşa ve belgeleme, siyasi alanda sivil toplumun ve insan haklarının rolünün açık bir şekilde kabul edilmesi ışığında politika önermek ve yasa tasarıları önermekten ve yeni kurumları ve farklı yapıları savunmaktan daha az önemli işlevler haline geldi. Tunus sivil toplumunun tamamı, ülkenin 2011 ayaklanmasından sonra tanıdığı siyasi ve yasal liberalleşme ışığında yapısal ve işlevsel dönüşümlerden geçti. Bu, insan haklarının içeriğinin genişlemesine yol açtı. Kamusal ve siyasi özgürlükler ile beden dokunulmazlığının insan hakları örgütlerinin öncelikleri arasında yer almasından sonra, 2011 yılından sonra dikkatler ekonomik ve sosyal haklar ile bireysel özgürlüklere çevrilmiştir. Ayrıca, işkence konusu artık özellikle siyasi muhalifleri ilgilendirmiyor, aynı zamanda kamu hakları meseleleriyle ilgilenenleri de içeriyor.

Öte yandan bu gerçeklik, bir yandan sosyal güçlerin ve İslamcı partilerin bazı hak ve özgürlüklere muhalefeti, diğer yandan büyüyen terör olgusu olmak üzere yeni meydan okumalar ortaya çıkardı. Selefiler, grup, dernek veya parti olsunlar, ifade özgürlüğünü kutsallıklara yönelik saldırılara kapı açtığı gerekçesiyle eleştirdiler. Terör konusuna gelince, güvenlik gereklilikleri ile insan haklarına saygı arasındaki karşıtlığı bir kez daha gündeme getirdi (Aliani, 2012).

Ocak 2011 devriminden bir gün sonra devlet bocaladı ama düşmedi. İki meclisli parlamento feshedildi ve 1959'dan beri yürürlükte olan anayasa aynı kaldı. Günlük işleri yönetmek ve Kurucu Meclis seçimlerine hazırlanmakla görevli bir geçici hükümet kuruldu. Yeni özgürlük, sivil toplumun diktatörlük altında uzun süredir bastırıldığı devlet kontrolünün prangalarından kurtulmasına ve aylar içinde büyüyecek olan ivmeyi, canlılığı ve yaratıcılığı geri kazanmasına izin Verdi (Kéfi, 2015).

14 Ocak 2011 ve eski Cumhurbaşkanı Bin Ali'nin ayrılmasından sonra, önemli sayıda insan hakları aktivisti muhalefetten komitelerde, seçilmiş konseylerde ve bakanlıklarda doğrudan siyasi çalışmaya geçti. Tunus insan hakları hareketi ve belki de diktatörlükten muzdarip ve özgür, kabul edilebilir ve istikrarlı bir temsil sistemine ulaşmamış ülkelerdeki insan hakları hareketi için siyasi ve insan hakları arasındaki çalkantılı örtüşme kaçınılmaz görünüyor. Bu durumlarda, insan hakları savaşçıları aynı zamanda zorunlu olarak diktatörlüğe, otoriterliğe ve onları bünyesinde barındıran egemen rejime karşı savaşçılardır. Partizan siyasi çalışma alanının kapatılması, kamu işleri yapmakla suçlananları, STK'lara ve diğer sivil eylem kanallarına verilen daha küçük alanlara girmeye ve bunlardan yararlanmaya itiyor. Bu örtüşme, 2011'den önce siyasi muhaliflerin insan hakları örgütleri bayrağı altında hizalanmasında netlik kazandı. Aynı zamanda, siyasi özgürlüklerin ve partizan çalışma üzerindeki kısıtlamaların yokluğu ışığında, siyasi muhaliflerin siyasi otoriteye karşı faaliyetlerinde de belirgindi. Bu, İslamcı ya da solcu insan hakları aktivistlerinin siyasi arenaya dönüşünü ve Bin Ali rejiminin düşüşünden sonra birçoğunun karar verici pozisyonlara gelmesini açıklıyor. Aynı zamanda, insan hakları derneklerinin sayısı daha da arttı ve faaliyetleri daha da çeşitlendi ve birçoğu ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile marjinal grupların ve azınlıkların haklarına odaklandı (Arab Reform Initiative, 2017).

Bu tehlikeli aşamada, devrim, siyasi reform ve demokratik dönüşüm hedeflerine ulaşmak için özellikle Yüksek Komisyon aracılığıyla sivil toplum ön plandaydı. Bu komisyon, geçiş sürecinin sorunsuz geçişi için gerekli yasal organları ve mekanizmaları oluşturmuştur. İslami siyaset teorisi ve kamu hukuku alanında uzmanlaşmış önde gelen bir hukuk profesörü olan Ayyad Ben Achour tarafından yönetildi. Yüksek Komisyon, siyasi partilerin, ulusal kuruluşların (sendika merkezi, işveren dernekleri), meslek kuruluşlarının (baro, hakimler, gazeteciler, üniversite öğretim üyeleri, mühendisler vb.) temsilcilerini ve bağımsız ulusal şahsiyetleri bir araya getirdi. Bu organ, devletin işleyişi için gerekli yasal araçları benimseyerek, feshedilen parlamentonun bıraktığı kurumsal boşluğu doldurdu. Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu (BYSK) kuruldu ve Ekim 2011 seçimlerinin organizasyonu ile görevlendirildi. Bu seçimler, ülke tarihindeki ilk özgür ve şeffaf seçimlerdir. Aynı zamanda, diğer birçok komite, geçişin diğer yönlerinin düzgün bir şekilde çalışmasını sağlamıştır. Bunlar arasında Ulusal Medya ve İletişim Reformu Komisyonu (UBİRK),

Ulusal Yolsuzluk ve Zimmete Geçirme Komisyonu (UYZGK) ve Ulusal Suistimalleri Soruşturma Komisyonu (ASSUK) bulunmaktadır. Bu geçici komitelerin üyeleri en önde gelen sivil toplum uzmanları ve aktörleri arasından seçilmiştir. Bu komiteler, genel af, siyasi partiler kanunu, yeni seçim kanunu gibi siyasi geçiş için akıllıca bir mimari anlayışı verdi. Bu komiteler ayrıca medya ve yargı sektörleri gibi reform ihtiyacı olan sektörleri de belirledi. Bu komisyonlar aynı zamanda diktatörlük dönemine nihai bir çözüm bulmayı amaçlayan geçiş dönemi adaletinin de temellerini attı. Gönüllülük esasına göre, ancak devletin lojistik desteğiyle faaliyet gösteren bu komiteler, seçimlerin ardından ve kalıcı yasal kurumlar kurulduktan sonra dağıldı. Bu kurumlar, örneğin Ulusal Kurucu Meclis (UKM), Görsel-İşitsel İletişim için Yüksek Bağımsız Otorite (GİBYO), Hakikat ve Onur Komisyonu'nu içerir. Aynı doğrultuda, yeni özgürlük, sivil toplumun uzun süredir diktatörlük altında bastırılmış olan devlet kontrolünün zincirlerinden kurtulmasını sağladı. Devrimi takip eden aylarda artan ivmeyi, canlılığı ve yaratıcılığı yeniden kazandı. Böylece binlerce dernek, kurulmaları için gerekli olan şart ve prosedürlerin kolaylaştırılmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Diğer bazı dernekler, örneğin Monitörler, Tunus Seçimler ve Demokrasi Derneği gibi geçişte önemli bir rol oynadı. Bu derneklerden biri de Bağımsız Seçim Yüksek Kurumu (BYSK) ile birlikte seçim süreçlerinin doğru yürütülmesine katkıda bulunan (İzliyorum) derneğidir. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren onlarca başka derneği de sayabiliriz. Bu dernekler arasında Polis Reformu Derneği (Al-İslah), Mali Şeffaflık Derneği (AMTF), Yargı Denetimi Derneği (YDD) vb.

Terazi 2011'den sonra değişti ve dün kurban olanlar bugün iktidarın bir kısmını elinde tutanlar. Hatta bazıları ülkenin en yüksek koltuklarına oturdular ve en önemli mevkileri işgal ettiler. Başlangıç, Devrimin, Siyasi Reformun ve Demokratik Geçişin Hedeflerine Ulaşma Yüksek Otoritesi ile oldu ve bu, ister kamuya mal olmuş kişiler olarak isterse de örgüt ve derneklerin temsilcileri olarak olsun, birkaç insan hakları şahsiyetini içeriyordu⁴. Bu organın önemi, barışçıl bir demokratik geçiş için yasal

---

⁴ Hukuk profesörü Ayyad Ben Achour, Bin Ali rejiminin düşmesinden birkaç gün sonra cumhurbaşkanlığı ve yasama seçimlerine hazırlanmak üzere Siyasi Reform Komitesi adlı bir komite oluşturmak üzere 17 Ocak 2011'de görevlendirildi. Bu komitede yaklaşık 16 hukuk ve siyaset bilimi uzmanı yer aldı. Ancak kısa süre sonra bu komite devrim, siyasi reform ve demokratik geçiş hedeflerine ulaşmak için en üst organ haline geldi. Siyasi partileri, sivil toplum kuruluşlarını ve tanınmış kişileri temsil eden yaklaşık 150 üye bu komiteye katıldı.

mekanizmalar oluşturmak üzere farklı siyasi ve ideolojik çıkarlardan temsilcileri bir araya getiren kurum olması gerçeğinde yatmaktadır. Bu organ, ister sivil toplumdan isterse siyasi topluluktan olsun, çeşitli aktörler arasında bir müzakere arenasını temsil ediyordu. Bu, çok sayıda insan hakları aktivistinin komisyona girmesine izin verdi. Oluşturulan resmi kurumlara çok sayıda insan hakları aktivisti atandı. Örneğin, Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği'nin eski başkanı Taoufik Bouderbala, Ocak 2011'de Ulusal İhlalleri Araştırma Komisyonu başkanlığına atandı⁵. Ülkedeki çeşitli seçimlere birçok insan hakları aktivisti de katıldı. Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği'nin eski başkanı Moncef Marzouki, ülkenin ilk seçilen cumhurbaşkanı oldu. "Almotamar men agl alcomhoriye" partisini yeniden faaliyete geçirdikten ve seçimlerdeki başarısına kadar başkanlığını yaptıktan sonra 2011'den 2014'e kadar üç yıl görev yaptı (International center of transitional justice, 2015).

Bin Ali'nin firarından sonra, Başbakan Mohamed Ghannouchi ülkenin cumhurbaşkanı olduğunu ve iki haftadan kısa bir süre içinde iktidardan ayrılacağını açıkladı. Ancak Anayasa Konseyi, belgeleri inceledikten sonra, Başbakan'ın görev süresinin dayandırılacağı net bir yetki bulunmadığını açıkladı. Ve cumhurbaşkanı istifa etmediğinden ve görevinden ayrılması bilinen koşullarda ve acil durum ilan ettikten sonra gerçekleştiğinden beri. Ve cumhurbaşkanı görevlerini yerine getiremediğinden, bu ülkenin nihai bir iş göremezlik durumuna ulaştığı anlamına gelir. Bu nedenle Konsey, Anayasa'nın 57. maddesine başvurulmuş Başkanlık makamının boş ilan edilmesine karar verdi. Buna göre 15 Ocak 2011 Cumartesi günü Temsilciler Meclisi Başkanı Muhammed Fouad Al-Mubazaa'nın geçici olarak Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği açıklandı. Teknokratlardan oluşan geçici hükümetin başına Temsilciler Meclisi Başkanı Beji Caid Essebsi getirildi. Gannuşi hükümeti ve iki katılımcı parti, İlerici Demokrat Parti, Yenileme Hareketi ve siyasi ve sendika partilerinin geri kalanını içeren Devrimi Koruma Ulusal Konseyi kuruldu. Talepleri devrimin çıkarlarını tamamlamak için birleşti ve Cumhuriyetin geçici Cumhurbaşkanı ülkeyi yönetecek bir geçici hükümet atama kararı aldı. Ayrıca, Parlamentonun iki kanadını oluşturan Temsilciler Meclisi ve Danışma Kurulu başta olmak üzere, anayasa çalışmalarının askıya alınmasına ve temel anayasal kurumların feshedilmesine karar

---

⁵ Bu komite, Bin Ali'nin ayrılmasından hemen sonra oluşturulan üç komiteden biridir. Diğer iki komite, Ben Achour'un başkanlığındaki Siyasi Reform Komitesi ve Abdel Fattah Omar'ın başkanlığındaki Ulusal Yolsuzluk ve Rüşvet Konusunda Gerçek Bulma Komitesi'dir.

verildi. Bu da 23 Mart 2011 tarih ve 2011-14 sayılı kamu idaresinin geçici teşkilatlanması ile ilgili Kararname uyarıncadır. Yeni anayasayı hazırlamakla görevli Kurucu Meclis seçimlerinin Temmuz ayında yapılması kararlaştırıldı, ancak daha sonra Ekim 2011'e ertelendi. Bu seçimler aracılığıyla halk, yeni anayasayı hazırlamak üzere Ulusal Kurucu Meclis üyelerini atar. Demokratik ve şeffaf bir şekilde organize edildi, böylece ülke bu sefer geçiş dönemi adaleti sürecinin ikinci aşaması olarak girdi ve siyasi iradenin herkes tarafından kabul edilecek bir yol formüle edilmesi ifade edildi. Seçimlerde Nahda partisi, geçiş aşamasına liderlik etmek ve demokratik geçişin temellerini atmak için oyların %40'ından fazlasını kazandı. Daha sonra Nahda Partisi, Cumhuriyet için Kongre Partisi ve Ettakatol Emek ve Özgürlükler Partisi'nden oluşan iktidardaki üçlü koalisyon olan (Troyka) kuruldu. Bu aşama, demokratik bir anayasa, bir seçim yasası ve dini-laik kutuplaşmayı önleyen demokratik dönüşümü sağlayacak bir dizi yasal çerçeve ile sonuçlandı (Arap Merkezi, 2014).

Geçici hükümet, popüler siyasi taleplerle ve ekonomik ve sosyal hakları sağlama ve yolsuzlukla mücadele etme zorluğuyla karşı karşıyaydı. Tazminat talepleri birçok mağdur ve aileleri için artmıştı ve bu nedenle ilk çabalar, kamu parasını korumak için geçiş dönemi adaletini benimseme ihtiyacına odaklandı. Eski rejimin sembollerinin yönetimden ve siyasi hayattan arındırılması, ayrıca devrim günlerinde göstericilere karşı işlenen ihlallerin cezai sorumluluğu ve tazmin edilmesi de dahil olmak üzere siyasi reform sürecini başlatma ihtiyacı çağrısında bulundu. Dini şiddet ve devlet-İslam ilişkisi de dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin taleplerine kapı açmaya da çağrıda bulunuldu. Burgiba ve Bin Ali döneminde üst düzey görevlerde bulunan kişileri görevden alarak yönetimi ve yargıyı tasfiye etmek için bir kampanya önerildi. Ancak bu tedbirler hukuka aykırı, koordinasyonsuz ve yasal ilkeleri dikkate almadığı için bazı eleştirilere neden olmuştur. Yargının bağımsızlığına ilişkin şüphelerle, eski parti mahkemesinin kararı iptal edildi ve önceki iki rejimin sembollerinin katılımı konusu Tunus'ta tartışmalı bir konu oldu. Devrim sırasında protestoculara karşı işlenen yolsuzluk ve ihlallere ilişkin gerçek tespit araştırmaları yapmak üzere iki komisyon ve siyasi reform sürecini araştırmak üzere üçüncü bir komisyon kuruldu. Bin Ali, devrilmeden önce bu komitelerin kurulmasını önermişti. Komiteler, çalışma organlarını ve çalışma yöntemlerini belirleyecek, organize edecek ve hükümet ve yargı ile ilişkilerini belirleyecek herhangi bir mevzuat olmamasına rağmen 20 Ocak 2011 tarihinde göreve başlamıştır. Ulusal Rüşvet ve Yolsuzluk Soruşturma Komisyonu, Bin

Ali rejiminden 27.000.000 \$'a el koyduğu için kuruluşunun başlangıcında etkili olduğunu kanıtladı. Ama sonra bu komite, büyük yolsuzluk davalarını soruşturmaya başladığında yargıyla çatıştı. Komite, yargının çalışmasına müdahale etmekle suçlandı ve komite başkanı Abdel Fattah Omar'ın ölümünden sonra çalışmaları birkaç hafta süreyle askıya alındı. Buna rağmen, 5.000'den fazla dava incelendikten sonra 400'den fazla dava Cumhuriyet Savcılığına sevk edildi. İkinci komite, 17 Aralık 2010 tarihinden itibaren başlayan süreçte işlenen ihlallere ilişkin ulusal komitedir. 18 Şubat 2011 tarih ve 8 Sayılı Kararname ile kurulmuş ve başkanlığını Sayın Taoufik Bouderbala yapmıştır. Bu komisyon, işlenen ihlaller için bireysel sorumluluğu belirleme ve ihlal mağdurları için mali veya diğer tazminat tavsiye etme yetkisine sahiptir. Komite, Nisan 2012'de kurbanların isimlerini listeleyen ve sayılarının 338 ölü ve 2.174 yaralı olduğunu tahmin eden bir rapor yayınladı. Polis bunların %60'ını öldürdü ve %96'sını yaraladı. Rapor ayrıca hükümetin ve İçişleri Bakanlığı'nın temel sorumluluklarını da ortaya koyuyor. Rapor, mağdurlara tazminat sağlanması ve cezasızlıkla mücadele için tavsiyelerde bulunuyor ve daha uzun bir geçmiş ihlalleri kapsayacak bir hakikat komisyonu kurulmasını tavsiye ediyor. Siyasi Reform Yüksek Komitesi'ne gelince, hükümete kamu hayatını yöneten ve düzenleyen temel mevzuatın reformunu amaçlayan tavsiyelerde bulundu. Komite bir dizi kriter belirledi ve Ekim 2011'deki seçimlerden kimlerin men edileceğini belirledi (International center of transitional justice, 2015).

Devrimci Hedeflerin Gerçekleştirilmesi, Siyasi Reform ve Demokratik Geçiş Yüksek Otoritesi, yeni dernek yasaları oluşturdu ve STK'lar için bir dizi olumlu koruma sağladı. Teoride, Tunus'un yeni dernek yasaları, sivil toplum kurumlarında reform yapmak için "yapılması gereken" bir listedir. Yeni yasalara göre, sivil toplum kuruluşları, bekleyen hükümet politikaları ve mevzuatları hakkında tanıklık etmeye ve yorum yapmaya ve bunları etkilemeye teşvik ediliyor. Böylece sivil toplum kuruluşları, devletin baskıcı yasal engellerinden ve kısıtlayıcı kayıt gerekliliklerinden kurtulmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının bağışçıları ve finansörleri artık devlet baskısına maruz kalmıyor. Dernekler bilgiye erişebilir, devlet kurumlarının rolünü değerlendirebilir, performansı artırmak için önerilerde bulunabilir, toplantı, konferans, gösteri ve her türlü sivil faaliyet organize edebilir. Resmi bir kayıt süreci yoluyla bir dernek kurma üzerinde hükümet kontrolü olmasına rağmen, derneklerin kurulması nispeten kolaydır. Dernekler, fonları dağıtmak için hükümete başvurma fırsatları olan

bir dizi bağışçıdan fon alabilirler. Mevcut Tunus Dış Finansman Yasası, Kararname 88 (2011), Madde 35, derneklerin Tunus ile diplomatik olarak bağlantılı olmayan ülkelerden yardım veya bağış kabul etmesinin yasak olduğunu belirtir. Derneklerin, bu ülkelerin çıkarlarını ve politikalarını savunan kuruluşlardan yardım kabul etmesi de yasaktır (Rishmawi, 2007).

3.3.1. Dernekler Yasası 2011

24 Eylül 2011 tarihinde derneklerin örgütlenmesine ilişkin yeni bir kararname çıkarılmıştır. Bu yeni kanun 22. Kanun'u iptal etti ve bu kararname dernek kurma, derneklere üye olma ve dernekler çerçevesinde faaliyet gösterme özgürlüğünü garanti ediyor. Bu yeni yasa, sivil toplum kuruluşlarının rolünü ve gelişimini güçlendirmeyi ve bağımsızlıklarını korumayı amaçlamaktadır. Bu kanun aynı zamanda derneğin sadece ilan yoluyla kurulmasını amaçlamış ve vize sistemini kaldırmıştır. Bu kararnamenin ayırt edici özelliği, daha önce dernek kurmak için 7 Kasım 1959 tarihli kanunla gerekli olan vizeyi iptal edip yerine reklam sistemini getirmesidir. Bu, derneğin tebligat ibrazından ve kuruluş bildirgesinden itibaren kurulmuş olduğu ve başvuruyu yapmak için artık delil olarak bir makbuz almayı beklemediği ve vize almak için uzun süre beklemediği anlamına gelir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı'nın mutlak ve sınırsız yetkisinin kaldırılması için dernek kuruluş taleplerini almakla görevli merciler İçişleri Bakanlığı'ndan veya bölgesel düzeydeki temsilcisinden Hükümet Genel Sekreteri'ne devredildi. Böylece derneği kurmak isteyenler, başvurularını alındı teyidi ile kayıtlı Hükümet Genel Sekreterine posta yoluyla göndermekle yetinirler. Ancak kuruluş başvurusunda derneğin adı, konusu, amacı, merkezi veya şubelerinin genel merkezi de dahil olmak üzere derneğe ilişkin doğru bilgiler yer almalıdır. Ayrıca, derneğin Tunuslu kurucuları için ulusal kimlik kartının bir kopyasını ve yabancılar için ikamet belgesinin bir kopyasını içermelidir. Ana sözleşmenin kurucular veya temsilcileri tarafından da imzalanması gerekir. Dernek kurma başvurusunu yaptıktan sonra ilgili makamlara bildirim kartını iade etmeleri için otuz gün süre verilir. Bundan sonra, varış bildiriminin alındığı tarihten itibaren 7 gün içinde derneğin adını, konusunu, amacını ve merkezini belirten Tunus Cumhuriyeti resmi matbaasına bir tebligat yapılması gerekir. Veya derneğe varış bildiriminin ulaşmaması durumunda, mektubun gönderildiği tarihten itibaren 30 gün geçtikten sonra depozito matbaaya yapılır. Tunus Cumhuriyeti resmi basını, zorunlu bildirim, tevdi tarihinden itibaren 15

gün içinde Resmi Gazete'de yayınlar. Ancak bazen, sürelerin sona ermesine rağmen, resmi matbaa, derneği Tunus Cumhuriyeti'nin resmi gazetesinde kaydetmeyi reddediyor ve bu da onu yasadışı bir duruma sokuyor.

Yeni kararname, Dernekler Kanununda 1992 yılında yapılan revizyonun örgütlenme özgürlüğünü kısıtlamak için getirdiği sınıflandırmayı kaldırmıştır. Yeni yasa, derneklerin faaliyetlerini kısıtlayacak veya engellemeye ve bazı durumlarda da feshedilmeye maruz bırakacak ihlallere düşme korkusu olmadan faaliyetlerini yürütmelerini sağladı. Olumlu yönlerine rağmen bu KHK, bazı hükümlerinin fiilen uygulanmasını etkileyecek eksikliklerin bulunması nedeniyle uygulamada eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eksiklikler ve boşluklar, kuruluş ve finansman prosedürleri için özellikle önemli olan konularla ilgilidir. Ceza sistemiyle ilgili olarak, bazı dernekler, özellikle başkent dışındaki dernekler için, Tunus Cumhuriyeti Resmi Gazetesinde 11. maddede belirtilen dosyalama ve yayımlama sürelerinin kısa ve yetersiz olduğu kanaatinde. Diğer dernekler ise Resmi Gazete'de yayımlanma ve dosyalama işleminin yapılmaması durumunda hukuki sonucu sorgulayarak kararnamenin bu konuda muğlak olduğunu değerlendirdi. Diğer bazı dernekler de, kararnamenin resmi matbaanın yayınlamayı reddettiği durumu düzenlemediğini kaydetti. Kararnamenin resmi matbaayı belirtilen süreler içinde yayınlamak zorunda bırakması gerektiğini belirtti. Bir başka gözlem de, kararnamenin hükümetin genel sekreterinin erişim bilgi kartını vermeyi reddetmesinin yasal sonuçlarını tam olarak kontrol etmediği yönünde (Shukair, 2017: 9-11).

2011 yılından sonra, derneklerin çalışmalarını düzenleyen yeni kararnamenin Altıncı Bölümü hükümlerine göre derneğin kaynakları, üyeler tarafından sağlanan aboneliklerden oluşmaktadır. Derneğin kaynakları ayrıca kamu yardımları, yurt içi ve yurt dışı bağışlar, bağış ve vasiyetler ile Derneğin mal, faaliyet ve projelerinden elde edilen gelirlerden oluşur. Kararname, devlete, kamu finansmanı kriterlerinin kararname ile belirlenmesi şartıyla, etkinlik ve projeler bazında derneklere yardım ve destek sağlamak için gerekli fonları ayırmasını zorunlu kıldı. Kararname, derneklerin daha önce kabul edemedikleri yabancı fonları kabul etmelerini sağladı. Avrupa Birliği'nden aldığı finansmanı ve mali yardımı uzun süre alamayan Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği'nin başına gelen de buydu ve bu fonlar Tunus bankalarında kaldı.

Dernek yurt dışından fon sağladığında, kabul edildiği tarihten itibaren bir ay içinde kaynaklarını, değerini ve konusunu yazılı ortamlardan birinde ve internet sitesinde belirtmek zorundadır. Dernek, dernek içinde ve herkese karşı şeffaflığı sağlamak için, aynı zamanda yayın bildirimini ile birlikte varış garantisi yazılı bir mektup hakkında Hükümet Genel Sekreterine bilgi vermelidir. Tüm derneklerin kaynaklarını amaçlarına ulaşan faaliyetlere harcaması gerekmektedir. Özel finansman, dernekten yabancı fon sağlayıcıya, ülkede uluslararası sözleşmelerin uygulanması hakkında uluslararası kuruluşlara resmi raporların amaçlarına giren alternatif veya dayanışma raporları veya eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları düzenlemek veya alternatif veya dayanışma raporları veya eğitim ve bilinçlendirme kampanyaları sunmak için yapılan taleplere dayanmaktadır. Yabancı fon sağlayıcılar, fon sağlanan kuruluşların programları doğrultusunda belirli konularda forumlar veya kampanyalar düzenlemek veya belirli faaliyetleri yürütmek için fon teklifleri sundular. Örneğin, derneğin faaliyeti şiddeti ortadan kaldırmayı amaçladığında, Oxfam gibi bazı fon sağlayıcılar 2016'da Halkın Temsilcileri Meclisi'ni (Tunus'taki parlamento) kadına yönelik şiddete karşı bir yasa çıkarmaya teşvik etmek için bir kampanya düzenlemeyi önerdiler. Dernekler yabancı ülkelerin büyükelçiliklerinden fon alabilir ve bazı dernekler amaca yönelik faaliyetlerde bulunmak için İsveç veya Danimarka gibi İskandinav ülkelerinin büyükelçiliklerinden fon talep eder. Ancak Amerika'nın Filistin meselesindeki konumu veya bazı diktatör yöneticilere verdiği destek nedeniyle Orta Doğu Ortaklığı Girişimi aracılığıyla ABD Büyükelçiliği'nden fon almayı reddediyor. Ancak, yerel Yeniden Birleşme Derneği de dahil olmak üzere bazı dernekler ABD fonlarını kabul ederken, ne Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği ne de Tunus Demokratik Kadınlar Derneği sınırlı mali kaynaklarına rağmen ABD fonlarını kabul etti (Shukair, 2017: 13-15).

2011 yılında Tunus'ta STK sayısı yaklaşık 10 bine ulaştı. Bu kuruluşlar arasında en düşük %1'lik kesim insan hakları alanında çalışanlar, en fazla sayıda kuruluş ise kalkınma alanında çalışanlardır. Devrime kadar rejimin demokratik bir nişanı olarak var olan örgütler, devrim süreciyle birlikte yerini yeni nesil STK'lara bırakmaya başladı. Ocak 2011 itibarıyla 310 vatandaşlık örgütü, 190 hak örgütü ve 68 kadın hakları örgütü kurulmuştur. Tunus'ta da bilimsel konularla ilgilenen 494 yeni STK, 43 çocuk hakları kuruluşu, gençlikle ilgilenen 63 ve çevre ile ilgili 167 yeni STK kuruldu. Burgiba ve Bin Ali dönemlerinde siyasi egemenliğin etkisiyle zayıf bir yapıya sahip

olan İslami hayır kurumlarının sayısı devrim süreciyle birlikte artmış ve aynı zamanda siyasal bir kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu örgütler devrim sonrası Libya sınırlarında meydana gelen krizle kurumsallaşma sürecine girmiştir. İslami STK'lar, kendilerini laik kuruluşlardan farklı olarak tanımlayarak ve toplumun dezavantajlı kesimlerinin sorunlarına hızlı çözümler bularak kolay ve hızlı destek alabilmişlerdir.

Bin Ali rejiminin çöküşüyle başlayan demokratikleşme süreci İslami unsurların kamusal alana yayılmasını sağlamıştır. Devrimden sonra bireyler kadar dernekler de dini inançlarını gösterme özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu dini gruplar klasik dini çalışmalara ve hayırseverliğe yöneldikçe, dini gruplar her zamankinden daha görünür hale geliyor. Çoğunlukla yerel bazda faaliyet gösteren Müslüman STK'lar, laik örgütlerle işbirliği yapmaktan kaçınmıyor ve liberal sivil toplum çerçevesinin dışında görünüyor. Örneğin özellikle Sfax bölgesinde sayıları artmaya başlayan zekat ve dernekler İslam ekonomisi üzerine yeni söylemler geliştirmektedir. Bu hayır kurumlarının bir kısmının uluslararası bağışlara kapılarını açarak piyasa odaklı bir yaklaşım benimsemeleri ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Batı'dan meşruiyet kazanmaları rekabet güçlerini de artırmıştır. Tunus'taki devrimden sonra yerel sosyal ihtiyaçların belirlenmesinde ve bunların uluslararası İslami derneklere bağlanmasında önemli bir rol oynadılar. Bu derneklerin özellikle Körfez ülkelerinden sağladığı paranın Tunus toplumunun imajını değiştirme riskini taşıyıp taşımadığı ve Vahhabi bir vizyon getirip getirmeyeceği tartışmalı bir konu ve temsilcileri tarafından reddediliyor (Birdane, 2017: 60-63).

Yeni derneklerin refahı, vatandaşların sivil toplum aktivizmi için gerçek coşkusu tarafından yönlendirildi. Ama aynı zamanda birçok Tunuslu için, özellikle de gençler için işsizliğe bir alternatif sağlayan yabancı fonların mevcudiyeti nedeniyle. Devrim sonrası dönemde ayrıca, belirli siyasi gelişmelere yanıt olarak harekete geçen çok sayıda yatay olarak örgütlenmiş ve gayri resmi toplumsal hareket ve bireysel kampanyalar ortaya çıktı. Yeni siyasi bağlamda, yeni aktörler ortaya çıktı, Ulusal Kadın Birliği gibi devletle müttefik olan eski örgütlerin çoğu rollerini yeniden tanımlamak ve dağılma baskısını ortadan kaldırmak için mücadele etti. Siyasi muhalefet geçmişine sahip sivil toplum kuruluşları, siyasi geçiş sürecinde kritik bir rol oynamış ve siyasi aktörlere önemli alternatifler sunmuştur. Bu, gerekli deneyime ve organizasyonel yapılara sahip oldukları için özellikle erken aşamalarda geçerliydi.

Şubat 2011'de 28 siyasi parti ve sivil toplum kuruluşu bir araya gelerek 'Devrimi Koruma Ulusal Konseyi'ni kurdu. Her ne kadar USÖK, TKD, TGUS ve TİHB, gerçek bir hükümet rolünden ziyade bir danışma rolü tercihi nedeniyle daha sonra geri çekildi. Mart ayında, Tunus Genel İşçi Sendikası ve TAD'ı içeren organ, "Devrim, Siyasi Reform ve Demokratik Geçiş Amaçlarına Ulaşmak için Yüksek Otorite"yi oluşturmak üzere "Siyasi Reform Yüksek Komisyonu" ile birleştirildi. Ancak sivil toplum kuruluşlarının doğrudan siyasi rolü uzun sürmedi. Ekim 2011'de Ulusal Kurucu Meclis'in seçilmesinden sonra, sivil toplumun siyasi faaliyetinin büyük bir kısmı anayasa hazırlama sürecine aktif katılıma kaymıştır. 2010-2011 Tunus devrimi ve Arap bölgesini takip eden protesto dalgası, vatandaşların harekete geçmesi için yeni alanlar yaratarak sivil toplumun yayılmasının yolunu açtı. 2011 yılında 9.969 olan sivil toplum kuruluşu sayısı 2019 yılında 22.844'e yükselmiştir (Hudákova, 2019).

Devrimin en önemli kazanımları: İnsan hakları ve sivil toplum alanında devrimi takip eden en önemli kazanımları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Tunuslu yetkililerin devrimin ardından aldığı ilk önlemler, özgürlük mücadelelerinin bir sonucu olarak uzun yıllar takibe tabi tutulan insan hakları savunucularının rehabilitasyonu oldu. Bu, onlara yönelik daha önceki siyasi suçlamaları iptal ederek, devrimin şehit ve yaralıların haklarını güvence altına alarak ve geçiş dönemi adaletinin yolunu açarak olur.
- Devrimden sonra yayınlanan ilk kararname, rejimin hem insan hakları aktivistlerine hem de siyasi muhalefete yönelik ihlallerine ilişkindi. Zulüm ve tiranlığın kurbanlarının rehabilitasyonu, vatandaşlarının onuruna saygı duyan yeni bir devlet inşa etmek için acil bir gereklilik haline geldi. Bu, genel yasama affı ve tazminat olmak üzere birbirini tamamlayan iki eksene dayalı bir politika benimseyerek yapılır. Genel yasama affına ilişkin 19 Şubat 2011 tarih ve 1 Sayılı Kararname, 500'den fazla mahkumun serbest bırakılmasını sağladı. Bu mahkumlar, hak sahiplerinin yararına 8.700 af belgesi verilmesine ek olarak, siyasi nitelikteki suçlamalarla tutuklandı.
- İlgililerin siyasi, sendikal ve dernek faaliyetleri bazında geçmişten tamamen kopmak ve tüm takipleri durdurmak gibi net bir seçenek benimsenmiştir. Unutulmamalıdır ki Tunus hukukundaki genel af, verilen ceza ile birlikte suçu sildiği için fiiller değilmiş gibi af kapsamına girmektedir (Ceza

Muhakemesi Kanunu'nun 376 ve 377. maddeleri). Af, özellikle devletin iç güvenliğini ihlal etmekten hüküm giymiş kişileri; Rejime zararlı olduğu düşünülen yazı ve basın haberlerini yayınlayarak çok sayıda kişinin hüküm giydiği Basın Dergisi'nin hükümlerini ihlalle ilgili faaliyetlerden hüküm giydiler. Dernekler, siyasi partiler, halka açık toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin hükümlere aykırı faaliyetlerde bulunmakla suçlanan ve hüküm giyenler de affedildi.

- Suçun ve cezanın silinmesi ile sınırlı ise mağdurların rehabilitasyonu eksik kalır. Bu kapsamda 19 Şubat 2011 tarih ve 2011-1 sayılı KHK ile genel aften yararlananların işe dönme ve tazminat talep etme hakları düzenlenmiştir.
- Devrim sırasında kaydedilen suistimallerle ilgili gerçeklerin araştırılması, sorumluların takibi ve mağdurların rehabilitasyonu ile devrim şehit ve yaralıların haklarının güvence altına alınması için üç temel önlem alınmıştır.
- 18 Şubat 2011 tarih ve 2011-8 sayılı Kararname ile Ulusal Gerçek-Soruşturma Komitesi kurulmuştur. Bu komisyon, 17 Aralık 2010 tarihinden itibaren kaydedilen suistimalleri ve ihlalleri araştırmayı taahhüt etmiştir. Komisyon, mağdurları, ailelerini ve tanıkları dinlemenin yanı sıra soruşturmalara ilgili tüm belgelere de erişebildi. Komite, 17 Aralık 2010'dan Ocak 2011'in sonuna kadar olan dönemde işlenen suistimallere ilişkin ön sonuçların yayımlanması için girişimde bulunmuştur. Komisyon, kurbanların sayısını 240 olarak tahmin etti ve 13-16 Ocak 2011 tarihleri arasında 1.464 kişinin yaralandığını ve düzinelerce mahkumun yakılarak öldürüldüğünü ortaya koydu. 14 Ocak 2011'in ilk günlerinden bu yana, Cumhuriyet Savcılığı, çok sayıda protestocunun ölümüne ve çok sayıda kişinin yaralanmasına neden olan baskıya karıştığında şüphelenilen kişilerin izini sürüyor. Kovuşturmalarda, hem baskı emri verdiğinden şüphelenilen yetkililer hem de bazıları yargılama aşamasına gelen suistimaller işlediğinden şüphelenilen güvenlik görevlileri yer aldı.
- Devrim şehitlerinin ruhlarına bağlılık ve Tunus halkının haysiyeti ve özgürlüğü için yaptıkları fedakarlıkları takdir etmek için, kurbanların yararına bir dizi önlem alındı. Ve bu, devrimin şehit ve yaralıların tazminiyle ilgili

24 Ekim 2011 tarih ve 2011-97 sayılı Kararnameye göre. Bu işlemlerden bazıları maddi nitelikte olup, esas olarak mağdurlara veya ailelerine aylık maaş vererek ve devlet pahasına ücretsiz ulaşım ve tedavi sağlayarak onlara tazminat, yardım ve ayrıcalıklar vermektir. Bu önlemlerin diğerleri, esas olarak, ulusal grubun devrimin kurbanlarına "vatan şehitleri" oldukları için minnettarlığını tanımlarını ifade eden, doğaları gereği semboliktir. Bu bağlamda yerel gruplar şehitlerin isimleriyle sokaklara ve meydanlara isim vermeli ve şehitlerin listesini içeren devrimi anmak için bir anıt inşa etmelidir. Kararnamede ayrıca devrim sırasında özgürlük ve haysiyet savunucularının mücadelesinin eğitim programlarına dahil edilmesi şart koşuldu. Bu, genç nesillerin bu fedakarlıkların değerine duyarlı hale getirilmesine, özgürlük ve haysiyet değerlerinin paylaşılmasına ve bir insan hakları kültürünün yayılmasına katkıda bulunacaktır.

- 16 Aralık 2011 tarihli ve 2011-6 sayılı Kurucu Kanun'un kamu makamlarının geçici örgütlenmesine ilişkin 22. Faslı, Ulusal Kurucu Meclis'e, yargının yeniden düzenlenmesini üstleneceği, yüksek yargı, idari ve maliyenin yeniden yapılandırılmasını üstleneceği temel yasaları çıkarmasını zorunlu kılmıştır. konseyler ve yargı sisteminde reform için temellerin belirlenmesi Yargı bağımsızlığı için uluslararası standartları uygulayın.
- 19 Ocak 2012 tarih ve 2012-22 sayılı Kararname ile insan haklarına ilişkin politikanın önerilmesi, takibi ve uygulanmasından sorumlu İnsan Hakları ve Geçiş Dönemi Adaleti Bakanlığı oluşturulmuştur. Ayrıca, ilgili makamlarla koordineli olarak, bu hakları yayınlamayı, pekiştirmeyi ve ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmelere uygun olarak kullanılmasını sağlamayı taahhüt eder. Ayrıca, ulusal uzlaşma çerçevesinde geçiş dönemi adaletine ulaşmak için kapsamlı bir mekanizma geliştirmek için yasal çerçeveyi hazırlamak ve sivil toplum bileşenleriyle koordinasyon sağlamakla görevlendirildi.
- Geçmişteki uygulamalardan kesin bir kopuş sağlamak için devrimin ardından alınan ilk önlemler, "siyasi polis" olarak bilinen Devlet Güvenlik Dairesi'nin kaldırılması oldu.
- Tunus makamları, dürüstlük ve şeffaflığı tesis etmek için gizli gözaltı yerlerinin varlığını kamuoyuna açıkladı. İçişleri Bakanlığı, kolluk

kuvvetlerine yönelik şikayetlerin ardından, devrim olayları sırasında görevlerini yerine getirirken işledikleri suistimallere ilişkin iddiaları da içeren idari soruşturmanın sonuçlarını yargıya havale etti. Ayrıca, barınma, geçim, hijyen ve hijyen açısından gözetim koşullarını iyileştirmeye çalışırken fiziksel dokunulmazlığa saygıyla ilgili yasal prosedürlere bağlılığı teyit etmek için bir çalışma muhtırası yayınladı.

- Ölüm cezasına çarptırılanlarla ilgili olarak, ilki 16 Şubat 2011'de alınan iki önlem belirlendi. Bu prosedür, ölüm cezasına çarptırılanların ailelerini ziyaret etme ve onlardan yiyecek alma hakkının tanınmasında temsil edilmektedir. Bu uygulama, hem hükümlülerin hem de ailelerinin psikolojik durumlarının iyileşmesi ve aralarındaki bağın yeniden kurulmasını sağlaması nedeniyle olumlu etki yaptı. İkinci önlem, 14 Ocak 2012'de, devrimin birinci yıldönümü vesilesiyle alındı ve idama mahkum edilenlerin (122 hükümlü) cumhurbaşkanlığı affı ile temsil edildi. Buna göre ölüm cezası hapis cezasına indirildi. Bu önlem, Tunus'un bu konuda verdiği taahhütlerle uyumludur.
- Sık sık eksiklikleri nedeniyle eleştirilen işkenceye ilişkin metin yürürlükten kaldırıldı. 1984 Uluslararası Sözleşmesi'nin gereklerine tam olarak uyan bir işkence tanımını içeren yeni bir metinle değiştirildi. Bu temel mevzuat değişikliği, Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu'nun tamamlanmasına ilişkin 22 Ekim 2011 tarih ve 2011-106 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile gerçekleştirilmiştir. Bu revizyonla, Ceza Kanunu'nun mükerrer 101. maddesinde aşağıdaki işkence tanımına ilişkin bir alıntı yapılmıştır: İşkence, ister fiziksel ister zihinsel olsun, şiddetli acı veya ıstırapla sonuçlanan her eylem anlamına gelir. Bu işkence, bir kişiye, kendisinin veya bir başkasının işlediği veya işlediğinden şüphelenilen bir fiil hakkında bilgi veya itiraf elde etmek amacıyla kasten yapılır. Ayrıca, ırk ayrımcılığına dayalı herhangi bir nedenle acı, ıstırap, yıldırma veya zorlama da işkence kapsamına dahildir. Görevi sırasında veya görevi sırasında işkence emrini veren, kışkırtan, onaylayan veya yapmaktan kaçınan kamu görevlisi veya benzeri işkenceci sayılır. Yeni yasa ayrıca, işkence suçunun düzeyinde temel olarak aşağıdaki noktaları etkileyerek köklü değişiklikler getirdi: Çocuğa uygulanan işkence cezasının 8 yıldan 10 yıla, ampütasyon, kırık veya kalıcı sakatlık ile

sonuçlanması halinde 16 yıla çıkarılarak sertleştirilmesi. İşkence mağduru çocuk ise, reşit olma yaşından itibaren hesaplanan zamanaşımının kaldırılarak özel bir zamanaşımının kabul edilmesiyle kamu davası zamanaşımı süresinin 10 yıldan 15 yıla uzatılması. Tunus hukuku, işkence altında alınan itiraflar için yasal sisteme ilişkin herhangi bir açık hüküm içermiyor ve bu da hukuk sisteminin işkenceye karşı güvenilirliğini etkileyen bir yasal boşluk oluşturuyordu. Bu nedenle 22 Ekim 2011 tarih ve 2011-106 sayılı KHK bu boşluğu doldurmaya geldi. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 155. Bölümüne, aşağıdaki açıkça ifade edilen 2. fıkra eklenerek: "Sanığın ifadeleri, itirafları veya tanıkların ifadeleri, işkence veya zorlama sonucu verildiği kanıtlanırsa geçersizdir." Tunus mevzuatı, Tunus'a işkence altında alınan ifadeleri açıkça geçersiz kılan bir yasama metni kabul etmesi çağrısında bulunan uluslararası kurum ve kuruluşların tavsiyeleriyle uyumlu hale geldi. Ayrıca, yargıçlara yasa dışı olarak alınan itirafları ve ifadeleri geçersiz kılmak için yasal bir temel sağladı. İşkence tehdidi durumunda iadeyi önlemek, 22 Ekim 2011 tarih ve 2011-106 Sayılı Kararnameye önemli bir ektir. Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 313. maddesine, "kişinin işkenceye maruz kalacağından korkulması halinde" iadenin yasak olduğunu belirten üçüncü fıkra eklendi.

- Hapishane kurumlarının bağımsız denetimini güçlendirmek için devrimden sonra hükümetler arası yapıların ve ulusal ve uluslararası STK'ların istisnasız tüm Tunus cezaevlerine teftiş ziyaretleri yapmasına izin verilmesi kararlaştırıldı. Böylece Tunus İnsan Haklarını Savunma Birliği, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Dünya İşkenceyle Mücadele Örgütü ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği cezaevlerine izleme ziyaretleri gerçekleştirebildi. Bu gözetimin, ceza infaz hakimi, İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Yüksek Komisyonu ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi tarafından yürütülen periyodik izlemenin güçlendirilmesine katkıda bulunduğu belirtilmelidir.
- Hamile veya emziren kadın mahpusa özel koruma sağlamak amacıyla, kanun koyucu, 4 Ağustos 2008 tarihli ve 2008-58 sayılı hamile ve emziren kadın mahpuslara ilişkin Kanun'u çıkarmış ve temelde aşağıdaki prosedürleri düzenlemiştir: Hamile veya emziren kadın mahpuslar, hamilelik ve emzirme döneminde, anne ve çocuk için tıbbi, psikolojik ve sosyal bakımın sağlandığı

özel bir yere yerleştirilir. Hamile veya emziren mahpuslar için ayrılan alan, sivil giyimli kadın gardiyanlar tarafından korunmaktadır. Tutukluluk süresince annelerine refakat eden çocuklar ile bir yaşına gelene kadar cezaevinde doğan çocuklar kabul edilmektedir. Çocuğun yüksek yararını göz önünde bulunduran aile hakiminin kararı ile bir yılı geçmemek üzere uzatılabilen bir süredir. Tutukluluk süresince annelerine refakat eden çocuklar ile bir yaşına gelene kadar cezaevinde doğan çocuklar kabul edilmektedir. Çocuğun yüksek yararını göz önünde bulunduran aile hakiminin kararı ile bir yılı geçmemek üzere uzatılabilen bir süredir.

- 24 Eylül 2011 tarih ve 2011-88 sayılı derneklerin örgütlenmesine ilişkin Kanun Hükmünde Kararname, örgütlenme özgürlüğünün kullanılmasına uygun bir yasal çerçeve oluşturmak üzere eski mevzuatın yerini almıştır. Bu kararname, İçişleri Bakanlığının dernek kurma konusundaki tüm yetkisini kaldırarak ve Hükümet Genel Sekreterini bu konuda yetkili yapı olarak atayarak, önceki rejimin kurduğu şeyi tamamen ortadan kaldırmaktadır. Uluslararası Siyasi Mahkumları Destekleme Derneği, Tunus'taki Ulusal Özgürlükler Konseyi, Tunus İşkenceye Karşı Derneği ve Özgürlük ve Eşitlik Derneği gibi daha önce yasaklanmış birkaç dernek yasal izinler alabildi. Devrimden sonra, 13'ü insan haklarının savunulmasında uzmanlaşmış olmak üzere 1.300'den fazla dernek kuruldu. "Tunus Vatandaşlık Birliği", "Tunus Basın Özgürlüğü Merkezi", "Tunus İnsan Hakları Kültürü Geliştirme Derneği" ve "uluslararası insan hakları topluluğu" gibi. Sendika çoğulculuğu, Tunus Genel İşçi Sendikası tarafından temsil edilen tarihi sendikal örgütlenmeye katılan yeni sendikaların (Tunus İşçi Sendikası ve Tunus Genel İşçi Sendikası) yaratılmasında kutsal kabul edildi. Sendikalaşma hakkı, İç Güvenlik Güçleri gibi, bundan yoksun bırakılan taraflar için de tanınmıştır (İç Güvenlik Güçleri Genel Statüsü'nün gözden geçirilmesi ve tamamlanmasına ilişkin 25 Mayıs 2011 tarih ve 2011-42 sayılı Kararname) (United nations, 2012).

3.4. Başkan Moncef Marzouki'nin Görev Süresi

23 Ekim 2011'de Tunuslular, ülkelerinin tarihindeki ilk serbest seçimlerde oy kullanmak için sandık başına akın etti. "Yasemin Devrimi"nden dokuz ay sonra

şenlikli bir havada yapılan seçim seçimlerinden "Ulusal Kurucu Meclis" ortaya çıktı. Seçim sonuçlarının zirvesinde, Zine El Abidine Ben Ali döneminde yasaklanan ve Mart 2011'de resmen tanınan İslamcı "Ennahda Hareketi" yer aldı. Seçimlerde Ennahda, Kurucu Meclis'i oluşturan 217 sandalyeden 89'unu kazandı. Moncef Marzouki liderliğindeki Cumhuriyet için Konferans "Almotamer mena acil alcumhuriya" (milliyetçi sol) partisi ise 29 sandalyeyle ikinci oldu. 12 Aralık 2011'de Ulusal Kurucu Meclis, Ben Ali'nin şiddetli bir rakibi olan Moncef Marzouki'yi cumhurbaşkanı seçti⁶. Bu arada, Nahda hareketinin genel başkan yardımcısı Hamadi Cebali hükümeti kurmakla görevlendirildi.

İnsan hakları aktivistlerinin insan hakları sorunlarıyla ilgili performansları, ulaştıkları resmi web sitelerine göre değişiyordu. 2011 yılı öncesinde insan hakları faaliyetleri siyasi faaliyetleri ile ilgili olan çok sayıda insan hakları aktivistinin, 2011 yılından sonra, mensup oldukları partilerin stratejileri çerçevesinde ağırlıklı olarak siyasi alana odaklandıkları görülmektedir. İktidarda ve karar verici konumlarda bulunmaları, insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesini engellemedi. Bu ihlaller arasında Siliana'da ilaçlama olayları ve Amerikan büyükelçiliği olaylarında suçlanan iki genç Selefî'nin 2013 yılında uzun bir açlık grevi sonucu cezaevinde ölmesi yer alıyor⁷. Öte yandan, 2011'den önce parti üyeliği olmayan bazı aktivistlerin performansı, cinsel azınlıkların hakları gibi bazı hassas insan hakları konularına karşı zayıflıktan muzdaripti. Öte yandan, bazı yerlerde insan hakları aktivistlerinin varlığı, özellikle Devrim, Siyasi Reform ve Demokratik Geçiş Hedeflerine Ulaşma Yüksek Otoritesi ve İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Yüksek Komisyonu bünyesinde olumluydu. Devrimin hedeflerine ulaşmak için Yüksek Otorite, siyasi hayatı özgürleştiren en önemli yasal metinleri geliştirdi. Hafida Choucair (insan hakları aktivisti ve Demokratik Kadınlar Derneği'nin kurucularından ve Yüksek Komisyonun Uzmanlar Komitesi üyesi), eşitlik ilkesini seçim listelerine dahil etmek için seçim

---

⁶ Marzouki siyasete insan hakları üzerinden girdi ve ardından Bin Ali'nin yönetimine açık bir muhalefet yaptı ve bu onu 1994'te birkaç ay hapis cezasına çarptırdı ve ardından 2011'de rejim değişikliğine kadar birkaç yıl Fransa'da kendi kendini empoze ettiği sürgünde yaşadı.

⁷ Peygamber'e hakaret eden bir Amerikan filmi protesto etmek amacıyla Eylül 2012'de Tunus'taki ABD Büyükelçiliği'ne düzenlenen saldırı davasında tutuklanarak yargılanmak üzere hapse atıldılar. İki genç de tutukluluk sürelerini ve koşullarını protesto etmek için açlık grevine başladı. Ayrıca, suçlama veya yargılama olmaksızın gözaltına alındıkları ve grevlerinden yaklaşık iki ay sonra sağlıkları bozuldu ve öldüler. Siliana'da güvenlik görevlileri 27 Kasım 2012'de işsizlik ve yoksulluğu protesto eden göstericilere pompalı tüfekle ateş açarak çok sayıda protestocunun gözünde çok sayıda yaralanmaya neden oldu.

yasasını hazırlamakla görevli grup içinde çalıştı. İnsan hakları aktörlerinin çalışma alanları, cinsel, etnik ve dini azınlıkların hakları gibi daha önce pek dikkat edilmeyen diğer hakları da içerecek şekilde 2011'den sonra genişledi. Genel olarak azınlıklar konusu, Tunus'un geçiş döneminin ilk aylarından beri bildiği kimlikle ilgili genel bir tartışma çerçevesinde gündeme getirildi.

Etnik azınlıklarla ilgili olarak, 2011'den 2016'ya kadar en az on Amazigh derneği ortaya çıktı. Bu derneklerin çoğu kültürel faaliyetlere odaklanır ve dili korumak ve ülkenin yerli halkı olarak Amazigh'in kültürel özgünlüğünü doğrulamak için çaba gösterir. Ancak, internet sitelerinde ve yayınlarında, insan hakları terimlerinin yaygınlaşmasının ve yasal ve gelişimsel eşitlik taleplerinin olduğu fark edilmektedir. Ayrıca, eğitim kurumları da dahil olmak üzere dil ve kimliğin tanınması için çağrıda bulunuldu. Tunus'ta sayısı bir milyonu aşan siyahiler de haklarına saygı gösterilmesini talep ederek, günlük yaşamda ve medyada ne kadar aşağılayıcı muamele ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını kampanya ve yayınlarında ortaya koydu. Irk ayrımcılığıyla mücadele amacıyla (Manamati) yani Helmy ve Adam Eşitlik ve Kalkınma Derneği gibi dernekler düzenlediler ve bazı aktivistler ayrımcılığı suç sayan bir yasa çıkarmaya çalışıyorlar.

Sosyal ve ekonomik haklar, devrimin ekonomik taleplerle bağlantısı ve başlangıcından bu yana sloganlarının çoğunun çalışma hakkı ve sosyal adalete bağlanması nedeniyle 2011'den sonra önemli bir yer tuttu. Hepsi çalışma hakkını savunan çeşitli örgütler ortaya çıktı ve cumhuriyetin bazı eyaletlerine yayıldı, ancak en aktif olanları eğitim derecesi sahiplerinin, özellikle de üniversite derecelerinin iş bulma hakkı üzerinde çalışanlardır (Arab Reform Initiative, 2017).

Oybirliği ve geçmişin mirasıyla nasıl başa çıkılacağı konusunda fikir birliği sağlamak gerekiyordu. Bu nedenle, Geçiş Dönemi Adaleti Üzerine Ulusal Diyalog, eski Cumhurbaşkanı Zine El Abidine Ben Ali'nin mirasıyla başa çıkmak için en iyi yaklaşım konusunda ülkedeki çeşitli gruplarla geniş istişareler yapılmasını sağlamak için 14 Nisan 2012'de başladı. Sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerle yapılan bir dizi istişareden sonra, istişareleri denetlemek ve Ulusal Kurucu Meclis'e sunulacak geçiş dönemi adaleti yasasını hazırlamak üzere bir teknik komite kuruldu. Bu komite on iki üyeden (geçiş dönemi adaleti alanında çalışan sivil toplum kuruluşlarının 10 temsilcisi ve İnsan Hakları ve Geçiş Dönemi Adaleti Bakanlığı temsilcileri)

oluşuyordu. Süreç, katılımı harekete geçirdi ve mağdurların vizyonları ile Tunus'un geçiş dönemi adaleti modeline ilişkin beklentilerinin bütünleştirilmesine büyük ölçüde yardımcı oldu (International center of transitional justice, 2015). Mayıs 2012'de, geçiş dönemi adaleti konusundaki ulusal diyalogu koordine etmekle görevli bir teknik komitenin atanmasına ulaşıldı. Geçiş dönemi adaleti ve vatandaşların gerçeğe ilişkin beklentilerine ilişkin tüm taraflarla ve tüm görüşlerle istişarelerde bulunmak üzere altı alt komite kuruldu.

Yargıya gelince, yargı, eski rejimin suçlarını yolsuzluk ve göstericilere karşı işlenen ve askeri mahkemelerin sorumlu olduğu ihlal iddialarıyla soruşturmaya başladı. Ben Ali ilk kez 2011 yılında kamu fonlarını zimmete geçirmek suçundan 35 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve 2012'de protestocuların ölümlerine karıştığı kanıtlanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Eski İçişleri Bakanı ve 20 kıdemli memur, protestocuları kasten öldürmekten mahkum edildi, ancak bu, ceza bağlamında temel insan haklarıyla çelişen, gıyaben gerçekleştirildi. Bunları askeri mahkemeler tarafından yürütmek, askeri kurumun Bin Ali'nin yolsuzluğuna daha az karıştığını ve davaların bütünlüğü için daha uygun olduğunu söylememizi sağlıyor, çünkü Bin Ali güvenliğe ve polise bağımlıydı. Ancak bu yargılamaların sivil yargı tarafından yapılması kurumlara olan güveni güçlendirecekti. Yüksek rütbeli subaylar suçları yalnızca astlarının emriyle işledikleri için, yargılamalar bu suçlardan doğrudan sorumluları tespit etmemekle eleştirildi. Ordu, özellikle sistemin, bireyin otoritesinin veya yönetici ailenin değil de devletin bir temsilcisi olarak hareket ettiğinde, devlet ve rejim arasındaki ayırım ile karakterize edilmiştir. Bu, diğer ülkelerdeki diğer transferlere kıyasla çok sayıda cinayeti saymadan rejimi devirme sürecini kolaylaştıran bir Tunus özelliğidir (Bishara, 2012: 282).

Troyka hükümeti, 19 Ocak 2012'de 2012-23 Kararnamesi uyarınca Ennahda Partisi Samir Dilou başkanlığında bir İnsan Hakları ve Geçiş Dönemi Adaleti Bakanlığı kurdu. Adalet Bakanlığı'na entegre edilmiş ve geçiş dönemi adaleti ilkelerine ilişkin ulusal mutabakata uygun olarak hesap verebilirlik, hesap verebilirlik ve uzlaşma temelinde eski rejimin ihlallerini ele almak için stratejiler geliştirmesi görevlendirilmiştir. Geçiş dönemi adaleti önlemlerinin uygulanması, bağımsız bir organa değil, yürütme makamına bağlanmıştır ve bunun özellikle çok acı çeken Ennahda için süreci kolaylaştıracağı savunulmaktadır. Ancak bunun yürütme

organının tahakkümüne ve yeni bir şiddet döngüsü oluşturma veya önceki rejimin suçlarını siyasi meşruiyet kazanmak için kullanma ihtimaline yol açabileceğini düşünmediler.

Ocak 2011'den bu yana geçiş dönemi adaleti prosedürleri, ciddiyet ve adalet, hakikat arayışı ve etkilenenlerin tedavisine yönelik güçlü bir arzu ile karakterize edilmiştir. Ancak, düzenleyici ve yasal bir çerçevenin yokluğunda ve onu yürütme makamına bağlayarak adaletin kapsamını tehdit eden özel zorluklarla karşı karşıya kaldı. Bu tedbirlerin zorunlu hale getirilmesi için bir kanunla taçlandırılması gerekiyordu. Ulusal istişareler birkaç acele tedbir aldı ve Bin Ali rejiminin bir bütün olarak incelenmesini ve ihlallerin nedenlerini mümkün kılacak yolları belirlemek gerekiyordu. Ve belirli suçlarla veya belirli bir süre ile sınırlı kalmaması ve en önemlisi geçiş dönemi adaleti için bir strateji geliştirmesi. Son olarak, 15 Aralık 2013'te geçiş dönemi adaleti yasası kabul edildi. Bu yasa, Tunus halkının mezheplerini bir araya getiren ve demokrasi eğilimini pekiştirmek için geçiş dönemi adaletini benimseyen sosyal ve siyasi gelişmeleri güçlendiren geniş bir ulusal istişare sürecinin doruk noktasıydı. 24 Aralık 2013 tarihinde, 2013 tarihli 53 sayılı geçiş dönemi adaletinin kurulması ve düzenlenmesine ilişkin kanun yayımlandı. Geçiş Dönemi Adaleti Yasası, Hakikat ve Haysiyet Komisyonunu kurarak ve Tazminatlar, Hesap Verebilirlik, Kurumsal Reform, Soruşturma ve Ulusal Uzlaşma başlıklarını getirerek geçmişteki insan hakları ihlallerini ele almak için kapsamlı bir yaklaşım tanımlamaktadır. Ayrıca Tiranlık Mağdurları için Haysiyet ve Rehabilitasyon Fonu (Madde 41) ve insan hakları ihlalleri vakalarıyla ilgilenmek üzere eğitilmiş yargıçlar tarafından yönetilen özel komiteler kurdu. Kadın ve çocuklara yönelik ihlaller Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun meselelerinin merkezinde yer alıyor. Bu komite, öncelikle, cezasızlık anlamına gelmeyen, ulusal birliği güçlendirmeyi, adaleti ve toplumsal barışı sağlamayı, bir hukuk devleti inşa etmeyi ve vatandaşların devlet kurumlarına olan güvenini yeniden tesis etmeyi amaçlayan uzlaşmayı amaçlamaktadır. Kanun, adaletin sağlanması için önce gerçeğin ortaya çıkarılmasını, ardından hesap sorulmasını, ardından ulusal birliğin korunması için uzlaşmayı öngörmektedir.

Siyasi cephe, devrimden sonra ülkeyi yönetmede, şiddetli siyasi iktidar mücadeleleri arasında büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. Aynı zamanda, insanlar karşılanmayan beklentiler ve taleplerden giderek daha fazla tatmin olmadılar. Bu

durum ister istemez artan toplumsal hoşnutsuzluğa ve şiddetli çatışmalara yol açtı ve bu da siyasi muhalefetin iki liderinin "suikast"ına yol açtı. Diğer Arap Baharı ülkelerinde hüküm süren kaosun önlenmesinde Tunus'ta sivil toplumun oynadığı rolün önemini ölçmek için sivil toplum kuruluşlarının gerçekleştirdiği eylemleri hatırlamak gerekiyor. Bu, iki sol kanat liderin, Chokri Belaid ve Mohamed Brahmi'nin siyasi suikastlarından sonra ortaya çıkan kriz sırasındaydı. 2013 yazıydı, on binlerce Tunuslu, İslamcı Ali Larayedh liderliğindeki hükümetin feshedilmesini talep etmek için ülke genelindeki şehirlerde her gün protesto gösterileri düzenledi. Nedeni, ekonomik krizin ağırlaşması, aşırı dinciliğin yükselişi ve bunun doğal sonucu, terörizm ve toplumsal rahatsızlık (işsizlik, güvensizlik, enflasyon...) ve bu da hükümetin yetersizliğini ve istenilen düzeye gelemeyeceğini gözler önüne seriyordu. Ülke, İslamcılar ve laikler olmak üzere iki uzlaşmaz bloğa bölündü ve her iki taraf da iç savaşın eşiğindeydi. Ulusal Kurucu Meclisin çalışmaları askıya alındı ve hükümetin çalışmaları durduruldu. İşte o zaman sivil toplum, durumu kurtarmak için dört ulusal örgütün himayesinde Ulusal Diyalog'u başlatarak tekrar müdahale etti. Bu ulusal örgütler, Tunus Genel İşçi Sendikası (TGİS), Tunus Sanayi, Ticaret ve Sanayi Birliği (TSTE), Ulusal Barolar Birliği (UBB) ve Tunus İnsan Hakları Birliği (TİHB) idi. Bu örgütlerin başkanları, parti liderlerinin tutumlarını uzlaştırmayı ve onları müzakere masasına getirmeyi başardı. Eylül'den Aralık 2013'e kadar bir dizi toplantı, tüm taraflarca kabul edilebilir bir çözüm bulmalarını sağladı. Bu çözüm, hükümetin feshedilmesini, günlük işleri yönetecek, 2014 yılı sonuna kadar yasama ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması için koşulları yaratacak ve yeni anayasanın kabul edilmesini hızlandıracak teknokratik bir hükümetin kurulmasını temsil ediyordu. Tunusluların krizi aşmasını, uzlaşma olduğuna inandıkları demokratik geçişi kurtarmasını ve umudu yeniden tesis etmesini sağlayan tüm tarafların titizlikle takip ettiği senaryo buydu (Jamil, 2015).

Ülke çapındaki tüm STK'lar iki strateji izlemiştir. Öncelikle, sivil toplum temsilcileri doğrudan yasa koyucularla birlikte çalıştı ve anayasanın hazırlanmasında ve siyasi partilerle müzakerelerde ilerlemeye yardımcı oldu. Diğer stratejiler, Tunus toplumunu anayasa tartışmalarına dahil etmektir. Bu iki yönlü yaklaşım, Tunuslu sivil toplum aktörlerinin anayasa yapım sürecinde özgürlük, adalet ve demokrasi gibi temel hedeflerini korumalarına yardımcı oldu. STK'lar bu seçimde de Yüksek Seçim Kurulu yardımcılığı görevlerini sürdürdüler.

Şekil 3.3. Tunus Sivil Toplumunun Demokrasiye Geçişte Oynadığı Roller

Kaynak: Arap Baharı sürecinde Tunus'ta demokrasiye geçişte sivil toplumun rolü, Merv Berdan, 2017, s. 86.

Seçimlerin şeffaf ve özgür bir şekilde yürütülmesinde önemli rol oynadı. 2011 seçimlerinden bu yana demokrasiye geçişte önemli rol oynayan Tunus sivil toplumu bu seçimlerde tecrübesini artırarak sürece katkı sağlamıştır. Yaklaşık 14.000 vatandaş gözlemci olarak görev yaptı ve birçok STK, seçimlerin ardından raporlarını ve görüşlerini açıkladı. Bu STK'lar arasında Morakbon, Atid, Marsad Chahed, Kalkınma ve İnsan Hakları Sivil Kutbu, Tunus Kadın Seçmenler Birliği, Ovia İslam ve Demokrasi Çalışmaları Merkezi, Sınır Tanımayan Gençlik, I-Watch ve Tunus İnsan Hakları Ligi yer alıyor. Bu kuruluşların Tunus halkını oy kullanmaya teşvik etmek için yaptıkları önemli çalışmalar sayesinde, özellikle beklenenin üzerinde katılım sağlandı. Bu süreçte en önemli rol, Ulusal Diyalog'un 2012'de ilan edildiği ve 2013'te tam olarak faaliyete geçtiği Tunus'taki en büyük dört STK'ya aittir. Demokrasiye geçişin ılımlı ve şiddetsiz olması, siyasilerin ve sivil toplum unsurlarının uzlaşarak seçimleri ve anayasa yapım süreçlerini iyi yönetmesinden kaynaklanmaktadır. İzledikleri strateji, Nahda Partisi'nin konumu ve muhalefet partilerinin bu dört STK'nın yol haritasına bağlılıkları sonucunda geçiş süreci başarılı oldu. Özellikle en köklü STK olan TGİS, 400.000'den fazla üyesi olan bu arabuluculuk ekibinin en önemli üyesidir.

İnsan Hakları Örgütü'nün yıllık raporlarına göre, Arap Baharı'nın başlangıcından bu yana Tunus'ta insan hakları, demokrasi ve sivil toplumla ilgili gelişmeler her zaman olumlu olmadı. Örneğin, 2012'de Tunus'ta operasyonun ilk yılında kolluk kuvvetleri tarafından protestolarda orantısız bir güç kullanımı vardı. Ayrıca çok sayıda cinayet ve tutuklama oldu, basın özgürlüğü kısıtlandı ve aşırı şiddet kullanıldı. 2013 yılında

Tunus'ta medya ve ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar ve protestoculara karşı aşırı güç kullanımına ilişkin şeffaf bir soruşturma yapılmadı. Sidi Bouzid, Siliana ve Hergla kentlerinde işkence, fiziksel taciz, keyfi tutuklama ve gözaltı ihlalleri yaşandı ve Selefi militanlar saldırılar düzenledi. 2014 yılında benzer gelişmeler 2013 yılında yaşanırken, fiziksel saldırı, cezaevi ve tutukluluk koşulları, keyfi tutuklamalar, yargının bağımsızlığı ve şeffaflığı ihlalleri devam etti. Hükümet bu ihlalleri soruşturmak için adımlar attı, ancak polis ve güvenlik güçleriyle yürütülen soruşturmaların şeffaflıktan yoksun olduğu söylendi (Birdane, 2017). Tunus İnsan Hakları Savunma Birliği, güvenlik güçleri ile devrim şehitlerini anmak isteyen göstericiler arasında şiddetli çatışmaların patlak verdiği 9 Nisan 2012'de 173 fiziksel ve fiziksel olmayan saldırı ve 41 hak ihlali vakasını belgeledi. 2012 yılında 97 devlet şiddeti, işkence ve zulüm vakası belgelenmiştir; bu vaka 2013 yılındaki 28 vakaya karşılık gelmektedir. Bu ihlallerin failleri listesinin başında güvenlik görevlileri gelirken, onu Selefi zanlıları takip ederken, bu ihlallerden kimliği belirsiz kişiler sorumluydu. Geri kalan davalar (şiddet içeren hırsızlık veya ceza davaları) Şiddetin çeşitli biçimleri, akademik özgürlüklerin, giyim özgürlüğünün, sendikal hakların, siyasi faaliyetlerin vb. ihlalinin içeriyordu (Amnesty International, 2018).

Kamu fonlarından yararlanma ile ilgili olarak, derneklere kamu finansmanı sağlanmasına ilişkin kriterler, prosedürler ve koşulları belirleyen 18 Kasım 2013 tarih ve 5183 sayılı Kararname yayınlanmıştır. Bu, derneklere kamu fonu tahsis etme kriterleri, prosedürleri ve koşullarının belirlenmesi ve kamu fonlarından yararlanan derneklerin izlenmesi ve izlenmesine yönelik mekanizmaların kontrol edilmesi amacıyla geldi. Kararnamede, derneğin olağan genel kurulu tarafından derneğin hesapları için bir denetçi atayarak derneğin hesaplarının izlenmesi gereği vurgulandı. Bu, denetçinin derneğin mali tablolarına ilişkin raporunu hükümet genel sekreterine ve dernek yönetim organının başkanına sunması içindir. Ancak yabancı fon elde etme olasılığını tanıyan kararname, birçok suistimalin kapısını açık bıraktı. Bu suistimler arasında, bazı siyasi partilerin, özellikle dış fonlardan yararlanmaları yasak olduğu için, fon elde etmek için bağlı kuruluşlarına bağımlı olmaları yer almaktadır. Bu, siyasi partilerin örgütlenmesine ilişkin 24 Eylül 2011 tarihli 87 Sayılı Kararnameye göredir. Büyük finansal potansiyellerle ortaya çıkan hayır kurumları ve dernekler olgusunun büyümesi, derneklerin dış veya dış finansman sorununun gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu, bazı dernekler için fon kaynaklarının sorgulanması ve Maliye Bakanlığı,

Tunus Merkez Bankası ve Sayıştay'ın denetim eksikliğini ortaya koymak suretiyle yapılır. Bazı gözlemciler, derneklerin dış kaynak temin etmesine izin verilmesinin bazı siyasi partilerin bu fonları dolaylı ve gayri meşru yollardan elde etmelerine yardımcı olacağını düşünmüştür. Ve bazı yabancı fonların bazı kuruluşlar tarafından silah satın almak ve teşvik etmek ve şiddet eylemleri gerçekleştirmek için kullanılmış olabileceği. 2011 tarihli 88 sayılı dernekler kararname taslağının Devrimin Hedeflerine Ulaşma Yüksek Otoritesi'nin görüşülmesi sırasında dış finansman konusu gündeme geldi. Bazı partiler, ulusal meseleyi ve bu dernekler tarafından verilen kararların bağımsızlığını etkileyebileceğinden, derneklerin dış finansman almasına izin verilmemesini talep etti. Ancak, en sonunda üst organ, dış finansmanı engellemek yerine şeffaflığı sağlamak için etkili ve doğru gözetim mekanizmaları kurmayı kabul etti. Bu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Savunucularını Koruma Teşkilatı Bildirgesi'nin 13. Maddesi de dahil olmak üzere karşılaştırmalı hukuka ve uluslararası standartlara uygundur. Bu madde, “Üyelerden aidat ve bağış almak, yerli veya yabancı her türlü gerçek veya tüzel kişiden hediye, bağış ve yardım kabul etmek ve derneğe gelir ve kar sağlayacak faaliyetlerde bulunmak suretiyle derneğin mali kaynaklarını geliştirme hakkını” belirtir. Bu kararın üyelere dağıtılmaması kaydıyla faaliyetlerinde kullanılır.

Yabancı fonlarda kaydedilen ihlallere rağmen bazı dernekler aldıkları yabancı fonları medya ve Tunus Cumhuriyeti resmi gazetelerinde düzenli olarak ilan etmektedirler. Yabancı bağışçılar, Tunus'taki derneklere sağladıkları mali yardımları da yıllık raporlarında açıklıyor. Örneğin, Atid, Bosla, Tunus Demokratik Kadınlar Derneği, Arap İnsan Hakları Enstitüsü ve Tunus İnsan Hakları Birliği medya ve web sitelerinde dış fonlarla yürüttükleri projelerin reklamını yapmaktadır. Bununla birlikte, Tunus'taki insan hakları örgütlerinin durumu, uygun kamu finansmanı olmadığında istikrarsız ve kırılgan olmaya devam ediyor. Kendi kendini finanse etmenin kıtlığı ve modern örgütleri kalmaya teşvik etme bahanesiyle bazı derneklerin yararına diğerlerinin pahasına özel fonların yönlendirilmesi nedeniyle. Finansmanla ilgili en önemli ikilem, fonun nasıl izleneceği ve yararlanan derneklerin ne ölçüde yararlanacağıdır. Özellikle Tunus İşçi Partisi'nin bir hizbine bağlı Musawah Derneği gibi her yönden siyasi partilere bağlı birçok dernek kurulduktan sonra (Shukair, 2017:15-16). Bu dönemdeki en önemli istasyonlardan şu şekilde bahsedilebilir:

3.4.1. Hakikat Ve Haysiyet Komisyonu

Geçiş Dönemi Adaleti Yasası (Madde 16), Hakikat ve Onur Komisyonu'nun niteliksel ve zamansal yargı yetkisini ele aldı ve en fazla makaleyi ona tahsis etti. Bu kanun, görev tanımını, oluşumunu, üyelerinin görevlerini, kendisine verilen görev ve yetkileri, çalışma şeklini, teşkilatlanmasını ve kendisi için belirlenen bütçeyi 70 maddeden 54'ünde tanımlar. Bu da onu Tunus'ta geçiş dönemi adaleti görevlerini üstlenen en önemli komisyon yapıyor. Bu komite, devlet kurumları, grupları veya kendi adına veya koruması altında hareket eden bireyler tarafından verilen hapis veya sistematik insan hakları ihlalleri türünde uzmanlaşmıştır. Geçici yargı yetkisi ise Komisyon üyelerinin belirlendiği tarihten başlamak üzere dört yıl olarak belirlenmiş ve görevlerinin tamamlanmaması halinde talebi üzerine bir yıl uzatılmıştır. Toplantıya, Temmuz 1955 ile 24 Aralık 2013 tarihleri arasında Tunus'ta rapor edilen insan hakları ihlallerinde geçiş dönemi adaletinin uygulanmasını denetleyen insan hakları savunucusu Sihem Bensedrine başkanlık etti. Bu, biri yolsuzluk ve ekonomik suçları soruşturmak üzere iki ayrı komite aracılığıyla yapılır. Mali yolsuzluk davalarında tahkim mahkemesi görevi görür ve 14 Ocak 2011'den 30 Aralık 2013'e kadar yağmalanan fonları geri alabilir. Bir diğeri, insan haklarını ve mağdurların haklarını savunan derneklerin katıldığı insan hakları ihlallerini araştırmak için. Ocak 2014'te Ulusal Kurucu Meclis Komitesi, Hakikat ve Haysiyet Komisyonu komisyon üyelerini seçmek üzere görevlendirildi. Adaylık için bir çağrı yayınladı ve Mayıs 2014'te komisyon üyelerinin listesi açıklandı ve komisyon üyeleri insan hakları, mağdur dernekleri ve yargı adaleti de dahil olmak üzere Tunus toplumundaki çeşitli grupları temsil etmek üzere dikkatlice seçildi (International center of transitional justice, 2015). Kanun, hazırlık çalışmalarının ilk altı ayını tanımlıyor (Madde 56).Komisyon, çalışmalarının fiilen başladığı Ocak 2015'ten 30 Nisan 2015'e kadar 11.000'den fazla şikayet aldı. Komisyon, dosyaları düzenlemeye ve ihlalleri ciddi ihlaller ve daha az ciddi ekonomik ve sosyal ihlaller olarak sınıflandırmaya başladı. Daha sonra tedavi, mağdurla yapılan ve tazminat teklifiyle biten bir duruşmayla başlar. Ya da işkence ve cinayet gibi ciddi davalarda mağduru yetkili yargıya dosya hazırlanmasıyla sonuçlanan uzun bir duruşma yoluyla tedavi gerçekleştirilebilir. Siyasi ve mali yolsuzluk yapan ve görevine devam eden çalışanların dosyaları da incelenerek haklarında şikayette bulunularak görevden uzaklaştırılırlar.

Ancak komisyon, hazırlık aşamasındayken gerçeği ortaya çıkarmasına engel olan engellerle karşılaşmaya başladı. Cumhurbaşkanlığı kurumu ile cumhurbaşkanlığı arşivlerini sağlama yetkisi arasında bir anlaşma olmasına rağmen arşivlere ulaşamadı. Komisyon, cumhurbaşkanlığı arşivinin ulusal arşive dönüştürülmesini istemişti, ancak cumhurbaşkanlığı güvenliğinden bazı sendikacılar buna karşı çıkınca komisyon kendilerine dava açtı. Bunun nedeni, arşivi korumanın ortaya çıkan demokratik devlet için zararlı olması ve bunu yapmak isteyen herkesin otoriter rejimi yeniden üretmeyi istemesidir. Bu nedenle, ulusal diyalog gerçekleri bulmayı teşvik etmelidir. Komisyonun adli izin alması gerektiğini söyleyenler var ama bu, Geçiş Dönemi Adaleti Yasası'nın 56. maddesiyle çelişiyor.

3.4.2. Tazminat Ve Rehabilitasyon

Belki de onarım, rehabilitasyon ve rehabilitasyon arzusu, geçiş dönemi adaleti prosedürlerini düzenli bir yola doğru hareket ettiren ilk güdülerden biridir. Bunun nedeni, Tunus halkının uzun süredir baskı ve şiddetin tahakküm ve tezahürlerinden muzdarip olmasıdır; bu da devrim yoluyla kapsamlı toplumsal değişime yönelik eğilimi haklı çıkarabilecek olan şeydir. Geçiş Dönemi Adaleti Yasası'nın (10) maddesinde, ihlale uğrayan mağdurlar için tazminat hakkı belirtilmektedir, ancak kategorileri, mağdurun tanımını, tazminatın boyutu ve şeklini açıkça belirtmemiştir. kapsamlı onarım programı tanımlanmalıdır. Önceden standartlar belirlenmeli ve yaşa, sosyal statüye, cinsiyete ve ihlalin türüne göre ayrıntılı bir yaklaşım benimsenmelidir. Çünkü tüm ihlaller aynı derecede değildir ve tazminat ödeyecek taraf, toplu tazminattan kimlerin yararlanacağı ve kimlerin alacağı belirlenmelidir. Dahil edilen mağdurların listesi belirlenmeli ve kanun tüm bu detayları atlamış (Jawani, 2015: 50-54).

3.4.3. 2014 Anayasası

Tunus'ta gerekli kapasitenin oluşturulması kapsamında yasal çerçevenin oluşturulması açısından anayasa yapım süreci en önemli adımlardan biriydi. Tunus'taki anayasa yapım süreci, önceki rejim tarafından ihlal edilen Tunusluların temel haklarının nasıl garanti altına alınacağı konusundaki kritik sorulara farklı partilerin farklı yaklaşımlarını yansıttı. Süreç, Tunus deneyimini Arap ayaklanmasının diğer ülkelerinden farklı kılan, tüm tarafların sürekli bir uzlaşma arayışı ile karakterize edildi. Bu dönemde, Ennahda ayrıca fikir birliği lehine taviz vermeye daha yüksek

derecede isteklilik gösterdi. Anayasa taslağında tek yasama kaynağı olarak bir Şeriat "metni"nin hariç tutulması gibi daha önce kabul edilmiş ideolojilere sürekli olarak önemli tavizler verildi. Ayrıca, kadının statüsüne ilişkin makede "eşitlik" kelimesi gibi doğrudan referanslar kabul edildi. Vicdan ve inanç özgürlüğü hakkının verilmesi fikri de kabul edildi.

Ayaklanma sonrası dönemde anayasa yapım süreci çok önemliydi. İnsan hakları konusunda yapıcı bir tartışma ortamı sağladı ve yeni anayasa bağlamında insan haklarına ilişkin İslamcı ve laik tutumlara ilişkin ilginç içgörüler sağladı. Anayasa yapım sürecine, İslamcı siyasi gruplar -özellikle Ennahda üyeleri- ve seküler hareketler -özellikle (المؤتمر من أجل الجمهورية) " Cumhuriyet için Kongre" ve Ettakatol üyeleri- kendi çıkarlarına ve ideolojilerine öncelik verme mücadelesi hakimdi. Görüşülen bir kişi, süreci "tanımlayıcı terimlere karşı bir savaş" olarak nitelendirdi. Ulusal Kurucu Meclis'e üç taslağın sunulduğu süreç üç yıl sürdü. Bu taslakların her biri tartışmalara ve değişikliklere konu olmuştur. İlk taslak Ağustos 2012'de sunulduktan sonra, ikinci taslak 14 Aralık 2012'de ve üçüncü taslak 25 Nisan 2013'te geldi. 6 Şubat 2013'te laik muhalefet lideri Chokri Belaid'in öldürülmesiyle birlikte taslak hazırlama süreci durduruldu. Son olarak, yeni anayasa 26 Ocak 2014'te Ulusal Kurucu Meclis tarafından kabul edildi. uluslararası insan hakları hukuku standartlarını geniş ölçüde içeren ve hem laik hem de İslami aktörler tarafından kabul edilen hükümleri içeren. Bu fikir birliğine varmak ve hemen hemen tüm siyasi aktörleri tatmin eden ve Tunusluların bir arada yaşamasını sağlayan bir anayasa oluşturmak, parti içinde çok hassas konulara değindiği için Ennahda için riskli bir adımdı. Muhafazakarlar ve laikler, bazen çelişkili iki farklı noktadan yola çıktılar. Nahda partisi milletvekillerinin çoğunluğu anayasanın İslami ilke ve değerlere atıfta bulunmasını istedi. Ancak diğer taraf, kültürel veya dini istisnalar olmaksızın evrenselliği içinde insan haklarına atıfta bulunmak istedi. Bu savaş laiklerle muhafazakarlar arasında gerçekleştiğinde, Gannuşi çok cesur bir adım attı. Anayasada şeriatın söz edilmeyeceğini ve 1959 anayasasının sadece 1. maddesini koruyacağımızı çünkü o madde yeterince islam'a atıfta bulunacağını açıkladı. Açıklamasının ardından Şura Konseyi'ni oylamaya çağırdı ve neyse ki Gannuşi'nin beyanı lehinde açık bir çoğunluk vardı.

Varılan nihai fikir birliği, hem İslamcıları hem de laikleri aynı şekilde tatmin eden çok önemli iki maddeyle, 1. ve 2. maddelerle sonuçlandı. Çoğu laik ve dini siyasi aktör, 1956 anayasasının “Tunus, dini İslam olan özgür, egemen ve bağımsız bir ülke” olduğunu açıkça belirten 1. Maddesini korumayı kabul etti. “Tunus, vatandaşlığa, halkın iradesine ve hukukun üstünlüğüne dayalı sivil bir devlettir” diyen 2. madde. İslamcılar, 1. maddeyi, ülkenin dini kimliğini tanımladığı için, İslam'ın ana yasama kaynağı olduğunu ilan eden özel bir madde eklemeye gerek duymadan yeterli gördüler. Ayrıca ikinci maddeye de itirazları olmadı (Lynch, 2018).

Tunus, ayaklanmaları takip eden ilk üç yılda demokratik kurumların kurulmasında oldukça etkili çabalar gösterdi. Ancak devrimden yıllar sonra, demokratikleşme sürecinde ciddi bir yavaşlama ve insan haklarını koruma konusunda isteksizlik şeklinde bir gerileme var. En önemlisi, gerekli kapasitelerin oluşturulması ve bazı durumlarda halihazırda var olan kurumlar siyasi aktörler tarafından engellenmiş veya yavaşlatılmıştır. 2011'den 2014'e kadar, Tunus'un geçiş sürecinde karşılaştığı olağanüstü zorluklara rağmen, Tunuslular arasında insan haklarını koruma konusunda ciddi bir istek vardı. İnsan haklarının korunması için gerekli yasal ve kurumsal çerçeveleri oluşturma niyeti yüksekti. Bu aynı zamanda insan hakları örgütleri tarafından yayınlanan olumlu raporlara ve çeşitli siyasi aktörlerin ülkenin yasal ve siyasi sisteminde dinin yeri gibi tartışmalı konularda fikir birliğine varma konusundaki istisnai isteklilik seviyelerine de yansdı (Human Rights Watch, 2016). Pek çok Tunuslu da bu dönemi bir özgürlükler dönemi olarak nitelendirdi, ancak 2014'te başlayan dönem, insan haklarının korunmasına yönelik hazırlık ve kapasite geliştirmede ciddi bir düşüşün işaretlerini verdi. 2014'ten bu yana Tunus hükümeti, insan haklarını etkin bir şekilde korumak için gerekli kurumları kuramadı ve bu da ülkedeki insan hakları durumunu olumsuz etkiledi. Nida Tounes'in 2014 seçimlerini kazanmasıyla eski rejimden birçok yüzün siyaset sahnesine dönmesi, hükümetin kapasite geliştirmeye daha az ilgi göstermesinin ana nedenlerinden biriydi. Ayrıca, devam eden ve artan ekonomik istikrarsızlık, hükümetin insan haklarını korumak için gerekli kurumları kurma kabiliyetini kısıtlamış ve güvenlik endişeleri, insan haklarını olumsuz yönde etkileyen yasal ve kurumsal önlemlere yol açmıştır.

3.5. Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi'nin Görev Süresi

Troyka koalisyonunun Ocak 2014'te tahttan çekilmesinin ardından, laikleri ve İslamcıları tek bir akımda toplamayı başaran Tunus'ta siyasi çatışma bir kez daha siyasi arenaya hakim oldu. Bu aşama, Mehdi Jomaa başkanlığındaki tarafsız bir hükümet sırasında 26 Ocak 2014'te yeni bir anayasanın onaylanmasıyla sonuçlandı. Ardından 26 Ekim 2014 tarihinde milletvekili seçimlerinin yapılmasına karar verildi. Seçim sonuçları Ennahda koltuklarında bir düşüş gösterirken, Beji Caid Essebsi liderliğindeki Nidaa Tounes partisi ilerleme kaydetti. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turu 23 Kasım 2014'te, ikinci tur ise Beji Caid Essebsi'nin kazandığı 12 Aralık'ta yapıldı. Ekonomik büyüme sorunları, siyasi birlikler, terörist saldırılar ve Tunus'un İslamlaşmasına yönelik artan korku, ülkenin büyük bir krize geçişini tehdit etti. Özellikle çöp toplama, yüksek işsizlik oranları ve siyasi istikrarsızlık gibi basit günlük ihtiyaçların karşılanamaması, bir Ben Ali dönemi nostaljisi atmosferi yarattı. Nidaa Tounes'u seçmenler için çekici bir alternatif haline getiren, ülkeyi yönetmesi için daha deneyimli geleneksel politikacılara yönelik popüler bir istek vardı. Nidaa Tounes, 2012 yılında Habib Bourguiba ve Ben Ali'ye hizmet eden 88 yaşındaki politikacı Beji Caid Essebsi tarafından kuruldu. Ennahda karşısında kuruldu ve Bin Ali yetkililerini, Ben Ali dönemi partilerini ve Sol Birlik liderlerini kendine çekti. Siyasi kriz ve ekonomik zorlukların ortasında gerçekleşen 2014 seçimlerinde Nidaa Tounes Ulusal Kurucu Meclis'te (217 sandalyeden 85'i) sandalyelerin çoğunluğunu kazandı ve onu 69 sandalyeyle Ennahda izledi. Nidaa Tounes basit çoğunluktan 24 sandalye kaybederek, Nidaa Tounes ile iki Ennahda ve iki küçük parti (Özgür Yurtseverler Birliği ve Afaq Tounes) arasında büyük bir koalisyon kuruldu. Koalisyon, zayıf ekonomik büyüme, güvenlik sektörü reformu ve yargı reformu gibi Tunus'un karşı karşıya olduğu birçok zorluğun üstesinden gelmeyi başaramamış olsa da, bu son dönemde kadın haklarına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Örneğin, Temmuz 2017'de Tunus parlamentosu kadına yönelik şiddeti ele alan kapsamlı bir yasayı kabul etti. Ardından, Eylül 2017'de Adalet Bakanı, Tunuslu kadınların Müslüman olmayan erkeklerle evlenmesini yasaklayan emri yürürlükten kaldırdı (Human Rights Watch, 2018). Ancak bu dönemde atılan bazı yasal adımlar, yasal çerçeve alanında kapasite geliştirme açısından bir geri tepme tehdidinde bulundu. En tartışmalı konulardan biri, yolsuzluk davalarına karışan Bin Ali dönemi yetkililerine çalınan parayı iade etmeleri koşuluyla af sağlayan uzlaşma tasarısıyla ilgiliydi. Nidaa Tounes ve Ennahda üyeleri,

bu yasayı kaynak yaratarak ve milyarlarca doları geri kazanarak ülke ekonomisini yeniden canlandırmak için atılması gereken bir adım olarak savundular. Tasarıya geçiş dönemi adaleti sürecinin tamamına zarar vereceği gerekçesiyle sivil toplum ve siyasi muhalifler tarafından şiddetle karşı çıkılsa da, Eylül 2017'de kabul edildi (Lynch, 2018).

Büyük Koalisyon döneminde, sürekli güvenlik tehditleri Tunus halkının temel hak ve özgürlüklerine meydan okumaya devam etti. Özellikle 2015 terör saldırılarının ardından Tunus hükümeti hak ve özgürlükler konusundaki tutumundan geri adım atmaya başlamıştır. Olağanüstü hal ilan edildi ve hükümet, yetkililerin şüpheli teröristleri 15 gün boyunca herhangi bir suçlama olmaksızın gözaltına almalarına izin veren bir terörle mücadele yasası çıkardı. Ayrıca 2017 yılında Polis Sendikası, güçlü iç ve dış baskılar nedeniyle geri çekilen "Silahlı Kuvvetlere Yönelik Saldırıların Önlenmesi" konulu yasa tasarısı için lobi faaliyeti yürütmüştür. Ancak, Ekim 2018'de Burgiba Caddesi'nde meydana gelen intihar saldırısı nedeniyle tasarı yeniden gündeme geldi. İnsan haklarıyla ilgili bir diğer endişe verici gelişme, sivil toplum kuruluşları ile hükümet arasındaki artan güven açığı nedeniyle azalan üretken işbirlikçi çalışmadır. Özellikle endişe verici olan, sivil toplum kuruluşları da dahil olmak üzere vakıfların zorunlu ulusal tescilini öngören 2018 tarihli 30 Sivil Toplum Kuruluşları Yasasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 2014 yılından bu yana ülkede insan haklarının korunmasını etkileyen en önemli sorunlardan biri, anayasa ile güvence altına alınmış ve insan haklarının korunmasına adanmış kurumların oluşturulamamasıdır. HHK'nin çalışmaları özellikle askıya alındı, ana koalisyon ortağı Nidaa Tounes, HHK'nin çalışmalarını küçümsedi ve komisyonun açık oturumlarından hiçbirine katılmadı. Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasına yönelik rızaya dayalı desteğin olmaması ve Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun çalışmalarının askıya alınması, bu yavaşlamanın gerçek nedeninin Bin Ali dönemi yetkilileri olduğu yönünde şüpheler yarattı. Nidaa Tounes, yalnızca Ben Ali'nin DAY'sinin örgütsel altyapısını değil, aynı zamanda önde gelen isimlerini de devraldığı için genellikle eski rejimin bir devamı olarak görülüyor.

Tunus parlamentosu tarafından Mart 2018'de Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun görev süresinin yedi ay uzatılmasına karşı oylama, devrimden sonra kurulan önemli bir kurumu sekteye uğrattı. Bu, Tunus'ta geçiş dönemi adaleti ve insan haklarının korunmasının yavaşladığına dair güçlü bir sinyal gönderdi. Hakikat ve

Haysiyet Komisyonu'nun görev süresinin uzatılmasına karşı yapılan meclis oylaması, eski rejimden birçok siyasi figür de dahil olmak üzere esas olarak Nidaa Tounes üyeleri tarafından desteklendi. Bu, Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun önceki insan hakları ihlalleriyle ilgili davaları ceza yargılamasına havale etmeye başladığı bir zamanda geldi (Amnesty International, 2018). Özellikle Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun görev alanına giren Nahda Hareketi, yasal ve usule aykırılık nedeniyle oylamayı geçersiz ilan etti. Oylamanın ardından Ennahda, geçiş dönemi adaleti sürecini başarıyla tamamlamanın önemini vurgulayan bir açıklama yaptı. Ancak aynı zamanda bir kurum olarak Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nu da savunamadılar. Ancak Meclis oylamasına tepki olarak Hakikat ve Haysiyet Komisyonu, görev süresinin uzatılmasının Meclis işi değil, kendi işi olduğunu açıkladı ve yine de yıl sonuna kadar görevlerine devam edeceklerini vurguladı (Saral, 2019).

Tunus'taki terör tehditleri ve operasyonları, güvenlik servislerinin insan haklarını ihlal edebilecek uygulamalarda bulunması için bir gerekçe sağladı. Hükümetin 2015 yılında sunduğu yasa tasarısı sivil toplum kuruluşlarından sert tepki aldı. Anayasaya aykırı olduğunu, ifade ve basın özgürlüğüne düşman olduğunu ve özgürlüğün kazanımlarının tamamını bitirme korkusunu artırdığını gördü. Sivil toplum örgütleri, devlet görevlilerine ve ajanlarına yönelik her saldırıyı suç sayan yasal cephaneliğin, güvenlik güçlerine yönelik herhangi bir saldırıya karşı koymak için yeterli olduğunu düşündüler. “Ulusal güvenlik sırları” ve “küçümseme” gibi kavramların bir olayı ya da belirsizliğini basitçe haber vermek veya bir olayı tasvir etmek için ağır cezalar içeren yeni yasa tasarısı, silahlı kuvvetleri her türlü eleştirinin üzerine çıkarıyor ve cezasızlık olasılığını artırıyor.

Bu dönemde Tunus, yasama düzeyinde önemli gelişmelere tanık oldu, ancak reformlar eksik kaldı. Bu, özellikle onlarca yıldır baskı ve diktatörlük yaşayan bir ülkede yasaların ve yasaların hak ve özgürlükleri korumak için yeterli olmadığını teyit ediyor. Halk Temsilcileri Meclisi, Ceza Muhakemesi Kanununda aşağıdakiler de dahil olmak üzere önemli değişiklikleri onayladı: Şüphelinin tutuklandıktan sonra avukatıyla görüşme hakkı olduğu gibi, avukatı ile bireysel olarak otuz dakika görüşme hakkı da vardır, bu da işkence ve kötü muameleye maruz kalma ve zorla itiraf alma olasılığını azaltır. Gözaltı süresi de üç günden iki günü aşmayan bir süreye indirildi ve bu süre bir kez yenilenebilir. Bu prosedürler, şüphelinin avukatının varlığının 48 saat

boyunca reddedildiği terör davalarında şüpheliyi içermez. Ancak bu önlemler, önemine rağmen sınırlı kaldı, Halk Temsilcileri Meclisi, sendika yapılarının yargıçlara yaptığı önerileri dikkate almadı. Sendika yapıları hakimlerden şüpheli için tıbbi muayenenin gizliliği, ikinci bir bağımsız doktora danışma hakkı ve yabancılar için bir tercüman bulundurma zorunluluğu dahil olmak üzere daha fazla güvence talep etti.

Kasım 2015'te Tunus başkentinin merkezinde başkanlık muhafızlarına yönelik intihar saldırısı meydana geldiğinde, Başkan Essebsi olağanüstü hali yeniledi. Bu, kamu güvenliğini bozacak toplantı ve yürüyüşleri yasaklayan 1978 tarihli bir kararnameye dayanmaktadır. İçişleri Bakanlığı'na, olağanüstü halin yenilenmesiyle yenilenmek üzere, kişileri sınırsız süreyle gözetim ve ev hapsine alma izni verildi. Hak ve Özgürlükler Gözlemevi'nin raporuna göre, gözetim ve müşahede altına alınanların sayısı 138'e ulaştı. İçişleri Bakanlığı, onları ya gerilimden dönen ya da yasaklı Ensar El Şeriat örgütüne üye olarak nitelendirdi, ancak birçoğunun kesin bir suçlaması yok. İçişleri Bakanlığı ayrıca kararının yazılı bir örneğini ilgililere vermeyi reddediyor, bu da onların yargıya şikayette bulunmalarını engelliyor. Bu gözlemcilerin çoğu, işlerinde, eğitimlerinde ve seyahatlerinde günlük yaşamın zorluğundan da şikayet etmektedirler. Bu, 49. Bölümde insan haklarına uygulanabilecek ve yalnızca gerektiğinde uygulanması gereken kısıtlamaları tanımlayan Anayasa'ya açıkça aykırıdır (Cairo Institute for Human Rights Studies, 2018).

Bu aşama, aşağıdaki gibi detaylandırılacak birçok insan hakları ihlaline sahne olmuştur:

- Keyfi yaşamdan mahrum bırakma: Önemli insan hakları sorunları arasında, başta terörist gruplar tarafından olmak üzere yasa dışı veya keyfi öldürme raporları ve hükümet görevlilerinin işkence iddiaları yer alıyordu. Terörle mücadele veya olağanüstü hal yasaları ve ifade ve basın özgürlüğüne yönelik gereksiz kısıtlamalar kapsamında çok sayıda şüpheli tutuklanmış ve keyfi gözaltında tutulmuştur. Medya ve sivil toplum, çok sayıda kişinin şüpheli kötü muamele veya yetersiz tıbbi bakım nedeniyle gözaltında öldüğünü bildirdi. Tunus Bağımsız İşkenceyi Önleme Örgütü, mevcut en son 2018 raporunda gözaltında üç şüpheli ölüm bildirdi (Amnesty International, 2019).
- İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza: Yasa bu tür uygulamaları yasaklasa da, yerel ve uluslararası kuruluşlara

verilen ilk elden açıklamalara göre, polisin tutukluları sert fiziksel muameleye maruz bıraktığı bildiriliyor. Birçok önde gelen yerel insan hakları avukatı, polis karakolları ve gözaltı merkezlerindeki zalimane uygulamaları ve işkenceyi kınadı. İnsan hakları STK'ları da hükümeti terörle mücadele yasalarının uygulanması, istismarcıların cezasız kalması ve işkence iddialarını soruşturma konusundaki isteksizliği nedeniyle eleştirdi (U.S. Embassy Tunis, 2020). Tunus İşkenceye Karşı Örgüt, Aralık 2016'da yayınladığı aylık raporunda, Kasım 2016'da ihlal sayısında önceki iki aya göre artış olduğunu doğruladı. Ofis, cezaevlerinde ve güvenlik merkezlerinde 12 işkence ve kötü muamele vakası olduğuna dair raporlar almıştı. Komisyon, bu dönemde Tunus'ta ihlallerin artmasının nedenini cezasızlık kültürünün pekiştirilmesine ve hesap verebilirlik eksikliğine bağladı (Ben Lamari and Chakroun, 2013). Tunus, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından 10 Aralık 1984 tarihinde kabul edilen İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni onaylayan ülkelerden biriydi. Tunus'un İşkenceye Karşı İhtiyari Protokol'ü onaylamadaki gecikmesi, Bin Ali rejiminin Sözleşme'ye uygun olarak her dört yılda bir İşkenceye Karşı Komite'ye rapor sunmama kararından kaynaklandı. 1998'de komisyon, ikinci raporunda, Tunus'ta işkencenin sistematik olduğu sonucuna vardı. Hükümet daha sonra, Nisan 2016'da Cenevre'deki İnsan Hakları Konseyi'ndeki İşkenceye Karşı Komite'ye üçüncü bir raporun sunulması da dahil olmak üzere düzenli raporlar sundu. Bu olumlu gelişmelere rağmen, ortaya çıkan rejimin işkenceye son verme yönündeki siyasi iradesi henüz doğru yasal çerçeveye desteklenen sürdürülebilir bir gerçekliğe dönüşmemiştir. Uluslararası Af Örgütü, 2016 yılında BM İşkenceye Karşı Komite'ye verdiği bir notta, Tunus'ta işkencenin hala var olduğunu doğruladı. Ciddi bir yeniden yapılanma sürecinden geçmemiş ve personeli anlamlı bir rehabilitasyondan fayda görmemiş güvenlik teşkilatlarının işkence uygulamalarının devam etmesi muhtemeldir. İnsan hakları örgütleri, işkence vakaları da dahil olmak üzere ihlalleri belgelemeye, politika yapıcılar üzerinde baskı oluşturmaya ve bu tür olaylar hakkında kamuoyunu bilinçlendirmeye devam ediyor. Bu vakaların ve ihlallerin bildirilmesi ve duyurulması önleme çabalarına katkıda

bulunur ve kuruluşlar mağdurların davalarını mahkemeye taşımalarına yardımcı olur. Tunuslu insan hakları savunucuları, gözaltı merkezlerinde işkence ve diğer kötü muamelelerin yanı sıra hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından cinsiyete dayalı kalıcı şiddet uygulamaya devam ediyor. Örneğin, Haziran 2016'da TİKÖ, gözaltı merkezlerinde, tutuklamalar sırasında ve hapisanede altı şiddet, istismar ve tıbbi ihmal vakası bildirdi. Aynı raporda örgüt, o ay aldığı şikayet sayısında bir azalma olduğunu kaydederek, bu düşüşün "sorgulamaların başında avukatın zorunlu bulunmasına ilişkin yeni yasanın" uygulanmasına bağlanabileceğini öne sürdü. Bu aynı zamanda cesaret verici bir başlangıç ve yeni yasanın uygulanmasıyla birlikte ihlal oranlarının düşmesini bekleyen insan hakları örgütlerinin konumunun teyidi olarak kabul edildi (Amnesty International, 2016). Ancak bu yasadan sonra bile ihlaller, zalimane muamele ve işkence yürürlükte kaldığı için mesele beklendiği gibi gitmedi. İşkence ve kötü muamele iddialarına yanıt vermek üzere 2013 yılında kurulan ve idari olarak bağımsız bir organ olan Ulusal İşkenceyi Önleme Kurumu (UIÖO), ilk raporunu 26 Haziran 2019'da yayınladı. Komisyon, 2016-2017 döneminde işkence ve kötü muameleyle ilişkin ayrıntılı raporlar sunmuştur. Rapora göre, bildirilen ihlallerin çoğu, şahısların gözaltına alınmasından hemen sonra, şahıs polis nezaretindeyken meydana geldi. Ulusal İşkenceyi Önleme Kurumu da 2018 yılında gözaltı merkezleri ve cezaevlerinde işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin 125 rapor aldığını bildirdi. Aynı bir gelişmede, Tunus'taki Ulusal İşkenceyi Önleme Kurumu'nun 2018 raporu, güvenlik görevlilerinin gözaltı merkezlerindeki vatandaşlara yönelik saldırıları da dahil olmak üzere tutuklulara veya tutuklulara yönelik 23 işkence ve kötü muamele vakasına dikkat çekerek işkencenin devam ettiğini kaydetti. 2018 yılında, Hapishaneler ve İnkılaplar Genel Otoritesi, cezaevi sistemi içinde iddia edilen 16 işkence veya görevi kötüye kullanma vakasını Adalet Bakanlığı Onur Kuruluna (Bakanlık ve Cezaevleri ve İnkılaplar Genel Otoritesinden yetkililerin yer aldığı bir disiplin organı) rapor etmiştir (U.S. Embassy Tunis, 2020).

- Cezaevleri ve gözaltı merkezlerindeki koşullar: Hapishane ve gözaltı merkezi koşulları, özellikle aşırı kalabalık ve yetersiz altyapı nedeniyle uluslararası

standartların altındaydı. Yasa, tutukluların hüküm giymiş mahkumlardan ayrı tutulmasını şart koşuyor, ancak Adalet Bakanlığı aşırı kalabalığın mahkeme öncesi tutukluları hükümlülerle birlikte tutmaya zorladığını bildirdi. Hapishanelerin çoğu başlangıçta endüstriyel kullanım için inşa edilmiş ve daha sonra gözaltı tesislerine dönüştürülmüş ve sonuç olarak standart altı aydınlatma, havalandırma ve ısıtma dahil olmak üzere yetersiz altyapıdan zarar görmüştür. Ülkedeki 27 cezaevinden sadece bir tanesi kadınlar içindir ve yedi tanesi kadınlar için ayrı kanatlara sahiptir (Sfax, Jendouba, Sousse, Kasserine, Harboub, Gafsa, El Kef). Mahpuslara sunulan sağlık hizmetleri yetersizdi ve çok az sayıda cezaevinde ambulans veya tıbbi donanımlı bir araç vardı. Yetkililer, gardiyanlar, diğer görevliler ve tutukluların güvenliği için donanımdan yoksun olduklarını belirtti (Human Rights Watch, 2018).

- Keyfi Tutuklama ve Duruşma Öncesi Gözaltı: STK'lar, 1973 tarihli olağanüstü hal yasınının, devlet güvenliğine tehdit oluşturduğundan şüphelenilen herhangi bir kişiyi, çoğu zaman bu kişilerin tutuklanmalarına yol açan mahkeme kararlarını görmelerine izin vermeden, ev hapsine almak için kullanılmasını eleştirdiler. Duruşma öncesi tutukluluk süresi öngörülemez kalmıştır ve esas olarak yargının yetersizliği ve kapasite eksikliği nedeniyle bir aydan birkaç yıla kadar sürebilir. Cezası beş yılı aşan veya ulusal güvenliği ilgilendiren suçlarda tutukluluk altı aya kadar sürebilir ve mahkeme kararıyla dört aylık iki ek süre daha uzatılabilir. Bu süreden sonra bir duruşma planlanırsa, tutuklular 14 aydan daha uzun süre tutulabilirler. Cezası beş yılı geçmeyen suçlarla ilgili davalarda mahkeme, ilk altı aylık tutukluluk süresini sadece üç aya kadar uzatabilir. Bu aşamada mahkeme bir soruşturma yürütür, argümanları dinler ve her iki tarafın kanıtlarını ve taleplerini kabul eder.
- Basın özgürlüğü dahil ifade özgürlüğü: Anayasa ve yasalar, basın da dahil olmak üzere ifade özgürlüğünü sağlar ve hükümet, kısıtlamalara rağmen öncelikle bu hakka saygı gösterir. Bağımsız bir basın ve etkili bir demokratik siyasi sistem, genel olarak bu özgürlüğe elverişli bir ortamın yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Bazı medya kuruluşları ve sivil toplum, hükümetin ara sıra medyaya müdahale etmesi ve medya sahipliğinin birkaç siyasi partinin

veya ailenin elinde toplanması konusunda endişelerini dile getirdi. “Genel ahlaka” hakaret sayılan kamusal söylemler ve kanunda tanımlanmayan terimler, suç teşkil eden fiiller olarak görülmeye devam etti. Ceza kanunu hükümleri ve telekomünikasyon, örneğin, "kamu düzenine veya ahlaka zarar veren" veya "kamu ahlakının anlamını rencide edecek şekilde" insanları kasten rahatsız eden konuşmaları suç sayar (U.S. Embassy Tunis, 2020). İnsan Hakları İzleme Örgütü 15 Ekim 2019'da bir bildiri yayınladı. Bu açıklamada, "Tunuslu yetkililerin, insanları çevrimiçi yorumları için kovuşturmak için cezai karalama, "yanlış bilgi yayma" ve "kamuya açık iletişim ağları aracılığıyla başkalarına zarar verme" yasalarını kullandığı ileri sürüldü. Aktivistler ayrıca hükümetin medyaya müdahalesi ve medya sahipliğinin yoğunlaşması konusundaki endişelerini dile getirdiler. STK'lar, rejim tarafından ceza yasası ve askeri adalet yasalarının gazetecileri, avukatları ve sivil toplum aktivistlerini hedef almak için kullanıldığını bildirdi. Kanunlar, bir idari veya adli makamın üyelerine karşı iftira, asılsız iddialar ve "ordunun onuruna, itibarına veya moraline" yönelik saldırıları suç sayar (Human Rights Watch, 2019).

- Barışçıl Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü: Yasa, örgütlenme özgürlüğü hakkını sağlar, ancak hükümet bu hakka her zaman saygı göstermemiştir. 2011 Dernekler Kanunu, bir önceki kanunda yer alan cezaların yanı sıra, tanınmayan veya kapatılan bir derneğe üye olma ve bu dernekte çalışma yasağını kaldırmıştır. Kanun, dernekler için kayıt prosedürlerini kolaylaştırarak, devlet kurumlarının kaydı engelleme veya geciktirme fırsatlarını azalttı. 2011 yasasına göre, bir derneği askıya alma veya feshetme yetkisi olan tek merci yargıdır. Bununla birlikte, birkaç bağımsız izleme kuruluşu, hükümetin, bazen siyasi nedenlerle, hukuka aykırı bir uygulama olan, gereksiz bürokratik engeller nedeniyle derneklerin kaydını ertelediğini iddia etmektedir. Örgütlenme ve barışçıl toplanma özgürlüğü haklarına ilişkin BM Özel Raportörü Clement Nyalitsossi Foley, Eylül 2018'de ülkeye yaptığı resmi ziyaretin sonuçlarını 24 Haziran'da sundu. Sivil toplum kuruluşlarının Ulusal Kurumlar Siciline dahil edilmesinin sivil toplum kuruluşlarına yeni bir kayıt sistemi getirerek sivil toplum için olumsuz bir ortam yarattığından endişe duyduğunu belirtti (Hudákova, 2019). Sivil

toplum, son zamanlarda birbirini takip eden hükümetlerin, derneklerin hareket özgürlüğü ve bağımsızlık tavanını yükseltmesinden sonra, derneklerin hareketini kısıtlama arzusuna hala karşı çıkıyor. Bu arada terör şüphesiyle çok sayıda derneğin feshedilmesi ve faaliyetlerinin durdurulması kararı çıktı. 2017 yılında 50'den fazla derneğin faaliyetleri durdurulmuş, 16 dernek ise dış finansman kaynaklarının netlik kazanmaması nedeniyle kapatılmıştır. Bu, derneklerle ilgili 2011 tarihli 88 Sayılı Kararnamenin hükümete derneklerin çalışmalarını yönetmesine izin verdiği söylenerek doğrulandı. Yasa ayrıca derneklerin, dış finansmana ilişkin açıklama yapılmaması durumunda derneklerin çalışmalarının askıya alınması için Tunus'taki Asliye Mahkemesi'ne bir talepte bulunmak gibi gerekli adli prosedürleri almalarına da izin veriyor (Tonay, 2021).

- Hareket özgürlüğü: 2018'de yerel bir STK olan ODL, "S17" olarak bilinen Sınır Kontrol Sipariş Listesinde 100.000'den fazla kişinin olduğunu tahmin ediyor. Başlangıçta bir "ön danışma" izleme listesi olarak oluşturulan Prosedür S17, güvenlik nedenleriyle sınır kontrol noktalarında ek taramaya ihtiyaç duyan kişileri tanımlar. Liste, bu kişilerin ülke dışına potansiyel seyahatleri hakkında sınır görevlilerini bilgilendirmek için oluşturulmuş olsa da, sivil toplum kuruluşları İçişleri Bakanlığı'nın bazı kişiler için ülke içi seyahatleri kısıtlamaya devam ettiğini bildiriyor. Vatandaşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından gelen geri bildirimlere dayanarak İçişleri Bakanlığı, S17 tedbirinin anayasaya uygun olmasını ve yurt içi seyahatleri kısıtlamak için kullanılmamasını sağlamak için 2018 sonunda yeni yönergeler hazırladı. İçişleri Bakanlığı İnsan Hakları Genel Müdürü Muhammed Ali Khalidi, 7 Şubat'taki meclis toplantısında, yargının bu sınır kontrol tedbirinin uygulanmasıyla ilgili 800 davayı incelediğini belirtti. 51 kişinin bu listeden isimlerini çıkarmayı başardığını doğruladı. Khalidi, bakanlığın yanlılıkla listeye dahil edildiğine inanan kişilerin endişelerini gidermek için yeni önlemler aldığını belirtti. Uluslararası Af Örgütü, İçişleri Bakanlığı'nın S17 ile ilgili prosedürlerini iyileştirme çabalarının ülke içindeki harekette iyileşmelere yol açtığını bildirdi. Hak ve Özgürlükler Gözlemevi'ne göre ve aksine bir mahkeme kararına rağmen, İçişleri Bakanlığı bireylerin S17

listesine dahil edilmelerine yol açan emirleri görmelerine izin vermeyi reddetti (U.S. Embassy Tunis, 2020).

- Kadın hakları: Tunus'ta kabul edilen ve kodlanan kadın haklarını korumak ve daha fazlasını başarmak, Tunus'un siyasi, ekonomik ve sosyal dönüşümünün merkezinde yer aldı. Tunus, Arap ülkeleri arasında kadın hakları açısından en gelişmiş ülke konumunda. Bu ilerleme, öncelikle, örneğin çok eşliliği ortadan kaldıran ve onu hapis ve/veya para cezasıyla cezalandırılan bir suç haline getiren Kişisel Durum Yasasında somutlaşan Bourguiba'nın sosyal olarak ilerici yasal mirasına atfedilir. Aynı kanun ayrıca evlilik için bir asgari yaş, kadınların evliliğe doğrudan ve özgürce rıza gösterme hakkını tesis etmiş ve gayri resmi evlilikleri kaldırmıştır. Bu miras, Kadın Bakanlığı ile Kadına İlişkin Araştırma, Araştırma, Medya ve Belgeleme Merkezi'nin (KAÇDM) bakanlığa bağlı bir araştırma merkezi olarak kurulmasıyla pekiştirildi (Sharaf El din, 2016). Bu ilerleme aynı zamanda insan hakları aktörlerinin çabalarına ve kadın haklarını savunan bir dizi Tunuslu derneğin varlığına da bağlanıyor. Bu dernek 2012 yılından bu yana kadın haklarının anayasada yer alması için uğraşiyor. Bu gereklilik 2014 anayasasında sivil toplum kuruluşları ve dernekler ile siyasi partilerin uzun bir mücadelesinin ardından sağlandı. Son olarak, anayasa, özellikle 34 ve 46. Maddelerde, erkekler ve kadınlar için tam eşitlik ve eşit fırsatlar açıkça şart koşturmuştur. Bu, daha sonra kadınların cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmasına izin verdi, çünkü iki Tunuslu kadın, 15.252 seçmen tarafından önerilen Amna Al-Qaraoui ve 15.000 seçmen tarafından desteklenen Kulthum Kino başkanlık yarışına girdi (Al-Qallal, 2016). Kadınların eşitlik hakkını koruma ve hatta ilerletme savaşı, Kurucu Meclis Yasama Komitesinin anayasa taslağının 28. Bölümünü onaylamasıyla başladı. Bu madde “kadın erkeğin tamamlayıcısıdır” diyor. Kadınların eşit statüsüne yönelik bir gerileme olarak görülen duruma yanıt olarak, savunucular kadın ve erkek arasında tam ve etkili eşitlik çağrısında bulundular ve kadın haklarına yönelik potansiyel bir gerileme dalgası olarak tanımladıkları şeyi kınadılar. Kadınları “tamamlayıcı” olarak görmek, onları özerkliklerinden mahrum bırakıyor ve onlarca yıldır Tunus'ta birçok yönden yasal olarak eşit sayıldıktan sonra onları erkeklere tabi hale getiriyor. Ağustos 2012'de, binlerce Tunuslu kadın ve sivil toplum aktivisti, Tunuslu kadınların

el üstünde tuttuğu büyük bir kazanımı, yani hak ve görevlerde erkeklerle eşitliklerini geri alma girişimi olarak görülen şeye karşı ülke genelinde barışçıl gösterilere katıldı. Kadın haklarını baltalamaya yönelik bu girişim başarısız oldu ve Tunus'un 23 Nisan 2014'te Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) ilişkin çekincelerini resmi olarak kaldırması gibi bir başka başarı izledi. Bu bağlamda, çekincelerin kaldırılmasından sonra kadınların çocuklarına pasaport vermeleri ve babalarından izin almadan seyahat etmelerine izin verilmesi dışında hiçbir ek hakkın garanti edilmediğini söyleyebiliriz. Ardından Tunus'ta siyasi ve insan hakları arenasında büyük tartışmalara yol açan eşit miras yasası geldi ve yasayı sadece 27 milletvekili onayladı. Hükümet bir Ulusal Danışma Konseyi, Kadınlar ve Erkekler için Eşitlik ve Eşit Fırsatlar için Ulusal Akran Konseyi kurdu. Bu kurul, 2014 Anayasası'nın 21. Bölümü hükümlerine uygun olarak her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve eşitliği sağlamak için toplumsal cinsiyet yaklaşımını planlama, programlama, değerlendirme ve bütçelemeye entegre etmek için geldi. Sivil toplum kuruluşları kadın haklarını çeşitli şekillerde savunmaya devam etti. Çeşitli kampanyalar ve savunuculuk çalışmaları devam etti. Örneğin, kadına yönelik şiddetle mücadele için yıllık 16 günlük kampanyalar devam etti. Bu, 2016 yılında, 25 Kasım Kadına Yönelik Şiddete Karşı Uluslararası Mücadele Günü'nden 10 Aralık Uluslararası İnsan Hakları Günü'ne kadar organize eden Tunuslu Kadınlar Ulusal Birliği tarafından organize edildi. Kampanya, Muadsh Noskott'un "Artık susmayacağız" sloganıyla cinsel taciz odaklı radyo ve televizyon kanallarının yanı sıra sosyal medya platformlarında farkındalık yaratılmasıyla başladı. Tüm bu çabalara rağmen, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, Tunus toplumunun bir özelliği ve kadınlara yönelik fiziksel, cinsel, psikolojik, duygusal, ekonomik ve sosyal şiddet biçimlerine karşı insan hakları ve feminist aktivistlerin birincil kaygısı olmaya devam ediyor. Tunuslu kadınların yaklaşık %53,3'ü 2011-2015 yılları arasında Tunus'ta kamusal alanda şiddete maruz kaldı. Burada "kriz zamanlarında kadına yönelik şiddetin arttığını" hatırlamak gerekli olabilir ve Tunus bu gözlemin bir istisnası olmayabilir. Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi 2015'in yıllık raporu, Tunus'u BAE (119) ve Bahreyn'den (123) sonra 127. sırada yer aldı.

Tunus, 2010 yılında Birleşik Arap Emirlikleri'nin (103) gerisinde ve Bahreyn'in (110) önünde 107. sırada yer aldığından bu yana 20 sıra geriledi. Bu nedenle, Tunuslu kadınların devrim öncesi ve sonrasında yerleşik ve yeniden onaylanmış yasal haklarına rağmen, ücretler ve kamusal ve aile alanlarında şiddet içeren saldırılarla ilgili ayrımcı uygulamalar devam etmektedir. Bu, seçimlerde kota ve rotasyon ilkesi de dahil olmak üzere diğer Arap ülkelerine kıyasla bu alanda kaydedilen ilerlemeye rağmen. Bu nedenle Kadın, Aile ve Çocukluk Bakanlığı kadına yönelik şiddetin ortadan kaldırılmasına ilişkin yasa tasarısını sundu. Teklif, 13 Temmuz 2016'da Bakanlar Kurulu'na sunuldu ve 13 gün sonra Meclis'e sunuldu. Yaklaşık bir yıl boyunca hükümet ve parlamento yetkilileri, Ağustos 2017'de yasa geçene kadar bu tasarının çeşitli versiyonlarını tartıştı. Tunuslu feministler nihai sonucu bir ideal olarak görmüyorlar, ancak hukuk alanında hala önemli ilerlemeler ve daha doğru ve güncel şiddet tanımları ve failler için daha sert cezalar talep eden savunuculuk çabalarının başarılı bir şekilde sonuçlanması var. Yeni yasa Şubat 2018'de çıktı. Bu, başta ATFD olmak üzere sivil toplum kuruluşlarını da içeren katılımcı bir yaklaşımla Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı'nın sunduğu kapsamlı yasa tasarısına karşı bakanlık yasasıyla başlayan çekişmeli bir siyasi mücadeleyi sonlandırıyor. Bu taslak, cinsel şiddet suçlarına ilişkin Ceza Kanununda yapılan değişiklikleri de içeriyordu (Mannai, 2018). 27 Temmuz 2017'de Halk Temsilcileri Meclisi, Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılmasına Dair Temel Kanun'u, hazır bulunan milletvekillerinin oybirliğiyle ve çekincesiz olarak kabul etti. Bu yasa, onlarca yıllık sivil toplum mücadelesini ve Tunus kadın hareketlerini taçlandırdı ve Tunus Genel İşçi Sendikası Ulusal Emekçi Kadınlar Komitesi tarafından 8 Mart 2015 Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle yayınlanan araştırmaya başarılı bir tepki verdi. 13 Ağustos 2017 Ulusal Kadınlar Günü'nde, Cumhurbaşkanı Essebsi, anayasa tarafından kurulan eşitliğin tüm eşitliği içermesi gerektiği göz önüne alındığında, kadınlar ve erkekler arasında eşit miras çağrısında bulundu. Ayrıca, Müslüman bir kadının Müslüman olmayan bir yabancıyla İslam'ı seçinceye kadar evlenmesini yasaklayan 5 Kasım 1973 tarihli 73 Genelgesinin kaldırılmasını da talep etti (Cairo Institute for Human Rights Studies, 2018).

3.6. Cumhurbaşkanı Kais Saied'in Görev Süresi

Tunus, tek meclisli ve anayasada belirtilen yetkilere sahip bir cumhurbaşkanı olan çok partili bir parlamenter sisteme sahip anayasal bir cumhuriyettir. Ülke, 2014'teki ilk demokratik seçimlerden bu yana ilk iktidar devrinde yıl içinde parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimleri yaptı. 6 Ekim 2019'da ülkede açık ve rekabetçi parlamento seçimleri yapıldı ve bu da Ennahda partisinin oyların çoğunluğunu kazanmasına ve partiye yeni bir hükümet kurma fırsatı vermesine yol açtı. Bir siyasi partiye üye olmayan bağımsız bir aday olan Cumhurbaşkanı Kais Saied, ülkenin ikinci demokratik cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasının ardından 23 Ekim'de iktidara geldi. 25 Temmuz'da Başkan Caid Essebsi eceliyle öldü ve güç, 13 Ekim 2019'da Cumhurbaşkanı Kais Saied'in seçilmesinden üç aylık bir süre için Başkan Vekili olarak Parlamento Başkanı Mohamed Nasser'e devredildi (US Embassy in Tunisia, 2020).

Sivil toplum, birçok nedenden dolayı kendisini seçim meselesiyle doğrudan ilgilendirirken buldu. Seçimler, vatandaşların sorumluluk ve karar verme pozisyonlarında temsilcilerini seçmelerini sağlayacak bir mekanizmadır. Bu nedenle sivil toplum bu seçimlerle doğrudan ve hayati bir şekilde ilgilenecektir. Bu, ülkeyi seçimlerin sonuçlarını manipüle etme olasılığından kurtarmak içindir. Kendi sahtekarlığını ve dürüst insanların ve seçmenin iradesini fiilen ifade edenlerin yerine yolsuzluk ve dolandırıcıların tırmanmasını engeller. Sivil toplum, iktidarı tekeline alan ve devlet gücüyle herkese kendini dayatan, vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını engelleyen rejimlere ve hükümetlere tabi olduğunda, daha önceki aşamalarda zaten çok acı çekmiştir. Bu nedenle seçimler, iktidarın barışçıl bir şekilde devredilmesi, vatandaşların bilinçlendirilmesi ve seçim gününe katılmaya teşvik edilmesi için çok önemli bir fırsat olarak değerlendirildi. Bu bağlamda Atid Teşkilatı, Gözlemciler Ağı, Gözetmen, Tanık, Sınır Tanımayan Gençlik Derneği ve diğerleri gibi seçim alanında uzmanlaşmış kuruluşların önemi yeniden ortaya çıkmıştır. Yalnızca İzleme Ağı, Tunus içinde ve dışında üç bin gönüllü gözlemci tahsis etti. Tunus Genel İşçi Sendikası da seçim sürecinin şeffaflığını sağlamak için en az 4.000 gözlemci yerleştirerek izleme sürecine dahil olmuştur. Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu seçimleri izledi ve Görsel-İşitsel İletişim Komisyonu ile çok işbirliği yapan bağımsız bir anayasal organdır. On binden fazla gözlemci bu seçimleri başlangıcından kesin sonuçların açıklanmasına kadar izledi. Bu partilerin tümü,

gözlemledikleri ihlallerin seçim suçuna varan oranlarda yer aldığı raporlarını yayınladılar. Bu ihlallerin sonuçlara itiraz edilecek düzeye gelmediği sonucuna varmıştır, ancak çalışmalarının adalet düzeyine yükselmesi için BYSK'i temel gözden geçirmeler ve reformlar konusunda çalışmaya davet etmiştir. Sivil toplum, seçim ihlallerini ve suçlarını azaltmaya çalışan, birkaç ay süren geniş bir seferberlik durumu yaşadı. Böylece, seçmenlerin bazı adayların kimliklerini belirlemelerine ve ihtiyaçlarını karşılayabileceklerini beklediklerini seçmelerine yardımcı olan kamuoyunun amaç ve eğilimlerini izleme fırsatı sağladı.

Seçimler, siyasi sınıf ile toplum arasındaki derin kopuşu ortaya çıkardı. Bu, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde kaydedilen yüksek katılımı karşılaştırıldığında, yasama seçimlerindeki düşük katılım oranı arasındaki önemli farkla ifade edildi. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, siyasi sınıfın vaatlerini yerine getirememesi üzerine iktidarı halka geri vererek yeni bir devrim çağrısında bulunan bir aday seçen gençlik grupları arasında önemli ve istisnai bir seferberliğe sahne oldu. Yasama seçimlerine katılımın düşük olması ve oyların heterojen siyasi güçler arasında dağılması, Halk Meclisi'ne ve mevcut siyasi sisteme olan güven kaybını teyit etti. Bu, halkın utanç verici partizan uygulamaları ve ganimetlerin paylaşımı ile ekonomik ve sosyal tercihler üzerindeki kısır siyasi mücadeleleri reddetmesiyle açıklanıyordu. Gençlerin “Gençler Yeniden Devrim İstiyor” sloganıyla ikinci turu belirlemek üzere cumhurbaşkanlığı seçimlerine göreceli ve ani katılımı ise gözlemcilerin dikkatini çekti. Vatandaşların haklarını, özlemlerini ve güzel değerlerini adamak için devrimin ilk günlerinde saflık anına geri dönme arzusunun varlığını açıkça gösterdi. Bu, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sonuçlarının açıklanmasından hemen sonra gerçekleştirilen bir dizi toplu sivil girişimde açıkça görüldü. Bu inisiyatifler, değişimi sağlamak için kolektif sorumluluk halini çağırarak ve vatana karşı ahlaki bir görev olarak sorumluluk almaktan hareketle “Dönüş Bilinci” sloganı altında gerçekleştirilmiştir.

Toplumsal hareketler bir nüksetmeyi önlemek için seferber olmaya devam etti. Bu kapsamda, 2019 yılı Ekim ayında, Sınır Tanımayan Avukatlar, Al Bawsala ve Tunus Ekonomik ve Sosyal Haklar ve Haklar Forumu işbirliğiyle hazırlanan “Geri Dönüş Yok” ulusal kampanyası başlatıldı. İhlaller sistemine dönüşün önlenmesini amaçlayan kampanya, yargı ve güvenlik sisteminde reform yapılmasının, cezasızlıktan

değil marjinalleşmeye direnmenin gerekliliğini vurguluyor. Özellikle geçiş dönemi adaletinin siyasi diyalog masasına anayasal ve yasal bir hak olarak yeniden dahil edilmesini talep etti. Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun çalışmalarının başlangıcından bu yana pek çok zorlukla karşılaşan bir yolda kurumsal çerçeveyi izleme ve takip etmenin yanı sıra. Bu kapsamda binlerce mağdur komisyondan tazminat kararları aldı. Ancak hala bu kararların yürürlüğe girmesini bekliyorlar ve geçiş dönemi adaleti sürecinde diğer haklar hala askıya alınmış durumda. 2019 yılı, birçok sivil toplum kuruluşunun yanı sıra mağdurları temsil edenlerin eylemlerine sahne oldu (Tonay, 2021).

Tunus'ta devrim sonrası elde edilen kazanımlar tehlikede. Başkan Kais Saied 25 Temmuz 2021'de iktidara geldiğinden beri kendisine geniş yetkiler verdi. Ayrıca, insan haklarının korunmasıyla ilgili kilit kurumları zayıflattı, ifade özgürlüğü hakkını, örgütlenme özgürlüğünü, adil yargılanma hakkını ve diğer hakları tehdit etti. Tanınmış Tunuslu gazeteciler, milletvekilleri ve cumhurbaşkanının eleştirmenleri ve muhalifleri de dahil olmak üzere diğer politikacılar, cumhurbaşkanının iktidarı ele geçirmesine muhalefet ettikleri için hedef alındı. Seyahatlerinin engellenmesi ve hatta bazen tutuklanması için keyfi emirlere tabi tutuldular veya mahkemelerde cezai soruşturma ve yargılamalara tabi tutuldular. Sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmaları, ifade özgürlüğünü barışçıl bir şekilde kullandıkları için yargılananlar da dahil olmak üzere en az 12 sivilin yargılanmasıyla çarpıcı biçimde arttı. Qais Saeed, yargıyı yürütme makamının müdahalesinden korumak için kurulmuş bir organ olan Yüksek Yargı Konseyi'ni feshederken, yargının bağımsızlığına defalarca saldırdı. Qais Saeed ayrıca "kendisine" hakim ve savcıların atanması ve görevden alınmasına müdahale etmesine izin veren geniş yetkiler verdi ve bu da 57 hakimin keyfi olarak görevden alınmasına yol açtı. 2011 devriminden bu yana Tunus, sivil toplum örgütleri için güvenli bir sığınak olmuştur 2011 tarihli 88 Sayılı Kararname, sivil alanın büyümesine ve gelişmesine izin veren bir sivil alan sağlamıştır. Ancak 2022'nin başlarında, 2011 tarihli 88 Sayılı Kararnamenin değiştirilmesiyle ilgili bir yasa taslağı sızdırıldı. Bu proje, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve finansmanına önemli kısıtlamalar getirecek hükümler içeriyordu (Amnesty International, 2022).

Siyasi sistem, 2018 yılında özellikleri başlayan yürütme organının iki başkanı arasında, eski Cumhurbaşkanı Beji Caid Essebsi ile Başbakan Youssef Chahed

arasında güç mücadelesine yol açtı. Bu çatışma, Başkan Kais Saied ile Başbakan Hişam Al-Mashishi arasındaki son dönemde daha da derinleşti. Her iki durumda da Nahda Hareketi ve Parlamentodaki müttefikleri Başbakanı desteklediler; Bu çatışmayı neyin ateşlediği ve son zamanlarda siyasi krizin tırmanmasında kendini gösteren ciddi yankıları oldu. Başkan Kais Saied'in Al-Mashishi tarafından yapılan son kabine değişikliğini reddetmesi, kamu hizmetlerinin normal işleyişini bozan ve devlet kurumlarını birbirinden kopuk ve hasarlı hale getiren bir krize yol açtı. Özetle, bu sistem, gerçekte uygulanması açısından ne uygun ne de geçerliydi ve devletin ve toplumun çıkarlarını sağlamak için gerekli etkinlikten yoksundu. Mevcut sistem, özellikle devlet kurumlarında liderlik pozisyonları ve pozisyonları edinme ve bunlar üzerindeki kontrolü sıkılaştırma konusunda, yönetici siyasi sınıfın çıkarlarını garanti ediyorsa. Bu sınıf, sosyal grupların, özellikle orta ve alt sınıfların ve gençlik gruplarının ekonomik ve sosyal koşullarını iyileştirme isteklerini gerçekleştirecek kadar yetkin değildi. Ennahda hareketi sorumluluğun büyük kısmını taşıyor; Aralık 2011'den beri çoğu hükümete katılıyor ve doğrudan veya dolaylı olarak kamu politikalarını kontrol ediyor. Temel kaygısı, devletin eklemleri ve yönetimin ana güvenlik, yargı ve mali organları üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmaktı. Siyasi eylemi manevra yapmaya, muhalifleri hedef almaya ve rakip partileri zayıflatmak için sızmaya ve kamufle etmek için İslamcı olmayan siyasi gruplarla koşullu ittifaklar kurmaya dayalı bir yaklaşıma indirdi.

Ekonomik ve sosyal koşullar önemli ölçüde ve sürekli olarak bozulmaya devam etmiştir. Arka arkaya gelen hükümetler, ister partizan ister teknokratik olsun, bu bozulmayı önlemek için programlar ve çözümler sağlamada başarısız oldular. Hükümetler ayrıca kalkınma göstergelerinde iyileşme sağlayan bir ekonomik geçişi gerçekleştiremediler. Aksine, ekonomik büyüme oranı 2020'de eksi %8,8'e düştüğü için kriz son iki yılda daha da kötüleşti. Ulusal İstatistik Enstitüsü istatistiklerine göre 2021'in ilk üçte birinde eksi %3'e ulaştı ve işsizlik oranı %17,8'e yükseldi. Devletin kamu borcu, gayri safi yurtiçi hasılanın %100'ünden fazlasına, yaklaşık 30 milyar dolara ulaştı ve bu da devleti iflasla tehdit ediyor ve kredi veren güçler ve kurumlar tarafından yabancı vesayet altına giriyor. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre, Tunus Yolsuzluk Algılama Endeksi'nde dünya çapında 69. sırada yer alırken, yolsuzluk ülkeye de nüfuz etti (Belkacem, 2021). Temmuz 2021'de Başkan Kais Saied, bir kendi kendine darbe yapmak için statükodan halkın memnuniyetsizliğinden yararlandı. On

ay içinde Said, Tunusluların uğruna savaştığı ve inşa ettiği demokratik kazanımların çoğunu geri almayı başardı. Yaptığı hamleler arasında 2014 anayasasının çoğunu iptal etmek, demokratik olarak seçilmiş parlamentoyu feshetmek, Yüksek Yargı Konseyini dağıtmak ve bir dizi siyasi güdümlü tutuklamaya katılmak yer aldı. Ayrıca, Said 2019'da iktidara geldiğinde Tunus'un siyasi reformu tamamlanmamıştı. Tunus'un bir anayasa mahkemesi kuramaması, Said'in otomatik darbesinin başarılı olmasını sağlayan ana faktörlerden biriydi.

Cinsiyet, Tunus'un geçiş sürecinde önemli bir boyut olmuştur ve Tunus, devrimden önce ve sonra toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmeye odaklanması nedeniyle dünya çapında övülmüştür. Ancak Tunus örneğinde, Said uluslararası topluluğa daha yakın olmak için cinsiyet eşitliğini kullandı. Arap dünyasının ilk kadın başbakanı olarak atanması - Başbakan Naglaa Boden - dünya çapında büyük bir memnuniyetle karşılandı. Bununla birlikte, birkaç Tunuslu feminist aktivist, Said'i tamamen güçsüz bir pozisyona son derece niteliksiz bir aday atayarak pembe görünmekle suçladı. Saeed'in kadın haklarını ilerletmek için çok az şey yaptığını gördüler (Yerkes, 2022).

Ülke, Corona pandemisinin bir yanardağ kraterinde yayılmasından kaynaklanan sağlık krizinin yansımaları nedeniyle 2019'un son aylarında ortaya çıktı. Halkın öfkesi ülkenin durumunun daha önce görülmemiş şekilde kötüleşmesi üzerine tırmanırken, bu öfke Parlamento'da ve özellikle hükümette siyasi iktidarın dizginlerini elinde tutanlara odaklandı. 25 Temmuz 2021'de sosyal medya platformlarının gösterilere ve mitinglere tanık olmasıyla bu öfke zirveye ulaştı. Başkent Tunus ve diğer illerde, özellikle Sfax, Sousse, Kairouan ve diğerleri gibi daha büyük vilayetlerde geniş bir katılıma tanık oldu ve toplumsal barışı tehdit eden bir patlamanın habercisi oldu. Protestoların Başbakan ile Nahda Hareketi ve Parlamentoyu hedef alması dikkat çekti. Protestocular, Ennahda partisinin bazı genel merkezlerine ve parlamentoya giderek, partinin kapatılmasını ve yozlaşmış olarak adlandırdıkları kişilerin hesap vermesini talep etti. Sonuç olarak, o akşam, olanlara yanıt olarak, Cumhurbaşkanı Qais Saeed, askeri ve güvenlik teşkilatının liderlerinin huzurunda bir dizi karar açıkladı. Bunlardan en önemlileri "Meclis" in yetkilerinin dondurulması, milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması, hükümeti ve başkanının görevden alınmasıdır.

Cumhurbaşkanı yürütme yetkisini üstlendi ve devlet işlerini cumhurbaşkanlığı kararname ve emirleri ile yürüttü (Belkacem, 2021).

Bu araştırmanın yazıldığı döneme kadar Cumhurbaşkanı Qais Saeed'in cumhurbaşkanlığı döneminde en çok öne çıkan istasyonların şu şekilde olduğunu söyleyebiliriz:

3.6.1. Parlatentonun Kapatılması, Anayasanın Askıya Alınması Ve Yargı Bağımsızlığının Ortadan Kaldırılması

25 Temmuz 2021'de, protestolarla geçen bir günün ardından Başkan Kais Saied, Parlamento'yu 30 gün süreyle geçici olarak askıya alma ve üyelerinin dokunulmazlıklarını kaldırma niyetini açıkladı. Ayrıca Cumhuriyet Savcılığı Başkanlığını bizzat devralacağını da ifade etti. Açıklamasının ardından ordu, milletvekillerinin meclis binasına ulaşmasını engellemek için harekete geçti. Cumhurbaşkanı Kais Saied, hükümeti Tunus'taki insan hakları durumundaki keskin bir kötüleşmeden sorumlu olan Başbakan Hicham Mechichi'yi görevden aldı. Ocak 2021'de gerçekleşen gösterilerde binlerce genç tutuklandı, güvenlik güçleri protestoları şiddetle dağıttı ve tutuklulara işkence yaptı. Hükümet ayrıca eleştirel görüşler ifade eden veya barışçıl gösterilere katılan insan hakları savunucularını ve aktivistleri de hedef aldı. Hükümetin COVID-19 pandemisine verdiği yanıt ve aşılama kampanyasından duyulan hoşnutsuzluk, 25 Temmuz protestolarına yüksek katılım sağladı (Amnesty International, 2021).

3.6.2. Sivil Toplumun Kısıtlanması

Kays Said Meclis'i kapattıktan, anayasayı askıya aldıktan ve yargı bağımsızlığını ortadan kaldırdıktan sonra sivil topluma yöneldi. Qais Saeed, 88 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de yaptığı bazı değişikliklerle gücü sivil toplum kuruluşlarından almaya çalıştı. Bu değişiklikler, sivil toplum üzerindeki devlet kontrolünü artıracak ve Tunuslu derneklerin haklarını ciddi şekilde baltalayacaktı. Bu uygulamanın siyasi partileri finanse etmek için bir kılıf işlevi gördüğünü iddia ederek, sivil toplum kuruluşlarının yabancı fonlara erişmelerini engellemek için yasal çerçeveyi değiştirme sözü verdi. Derneklerin ortaya çıkmasına rağmen, aslında paralarıyla Tunus'u kontrol etmeye çalışan yabancı güçlerin bir uzantısı olduklarını söyledi. Bu değişiklikler arasında şunlar vardı:

- Yetkililere sivil toplum kuruluşlarını yasaklama konusunda geniş yetkiler verilmesi.
- Sivil toplum kuruluşlarının önceden hükümet izni olmadan yabancı fonları kabul etmesini önlemek.
- Yasal sivil toplum kuruluşlarının kurulmasında zorluklar yaşanması.
- Yürütme yetkisine sivil toplum kuruluşlarını feshetme yetkisi verildi. Çeşitli devlet kurumlarının, söz konusu ihlalleri dile getirmeden, örgütün ağır ihlaller yaptığı gerekçesiyle bir örgütün kapatılmasını talep etmesi mümkün hale geldiğinden (Madde 45). Yetkililere ayrıca onları feshetme yetkisi de verildi (Madde 33). Bu, sivil toplum örgütlerinin ancak bir mahkeme kararıyla veya örgütün kendisi tarafından kapatılabileceğini vurgulayan 2011 yasasına aykırıdır.
- Sivil toplum kuruluşlarına devlet müdahalesi üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi.
- Seçimlerden üç yıl önce sivil toplum kuruluşlarındaki görevlerinden istifa etmedikçe sivil toplum kuruluşu liderlerinin aday olmalarının yasaklanması. Sivil toplum kuruluşlarının liderlerinin de siyasi partilerin yerel, bölgesel veya merkezi yapılarına katılmasına izin verilmemektedir (Cole, Hawthorne and White, 2022).

3.6.3. Human Rights

Tunus güvenlik güçleri, birçok Tunus şehrinde sosyal ve ekonomik protestoları engellemek için şiddet kullanmaya devam ediyor. 24 Ağustos 2021'de Saeed, istisnai önlemleri genişletti ve süresiz olarak uzatılacağını duyurdu. Aynı yıl cumhurbaşkanı, AD'yi 2022'nin başına kadar uzattı ve bir dizi terör saldırısının ardından ilk kez uygulandığı 2015'ten bu yana kesintisiz olarak yürürlükte kaldı. Güvenlik güçleri, ekonomik zorluklara karşı gösteri yapan göstericileri bastırmak için aşırı şiddet kullandı. 15 Ocak 2021'de ülkeyi kasıp kavuran protestolar sırasında göstericilerin sosyal adalet ve polis baskısına son verilmesini talep ettikleri yer. Göstericiler de dövüldü, birçoğu reşit olmayan yüzlerce kişi tutuklandı, protestoları dağıtmak için aşırı biber gazı sıkıldı, gazetecilere saldırıldı ve bazıları Facebook paylaşımları nedeniyle tutuklandı (Human rights watch, 2022). Rejim karşıtlarının zorla gözüaltına

alınma vakaları da arttı.Örneğin, 31 Aralık 2021 sabahı Nahda partisi temsilcisi ve eski Adalet Bakanı Nouredine El-Beheiry evinin önünde bir araca konuldu. tutuklama emri olmadan ve açıklama yapmadan. Al-Buhairi birkaç gözaltı merkezine götürüldü ve ailesi ve avukatı birkaç saat boyunca nerede olduğunu bilmiyordu. Daha sonra ev hapsine alındı, ardından sağlık koşulları nedeniyle 2 Ocak 2022'de gözetim altında hastaneye sevk edildi (United nations, 2022).

Sınır Tanımayan Gazeteciler tarafından hazırlanan 2020 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Tunus, 180 ülke arasında 72. sırasını korudu. Örgüt, 2019'da Cumhurbaşkanı Said'in seçilmesinden bu yana medya ve gazeteciler için iklimin bozulması konusundaki endişelerini dile getirdi. Örgüt, hükümetin "gazetecilik ilişkilerine sınırsız yaklaşımı"na ve cumhurbaşkanı yardımcılarının gazetecilere karşı güvensizliğine dikkat çekiyor. Tunus Gazeteciler Sendikası, Şubat 2018 ile Nisan 2019 arasında gazetecilere yönelik 139 sözlü ve fiziksel saldırı ve sindirme olayı saydı ve gazetecilere yönelik kışkırtma ve tehditlerin arttığı konusunda uyardı. ABD Dışişleri Bakanlığı'na göre, medyaya ara sıra hükümet müdahalesi oldu ve medya mülkiyetinin siyasi partilerin veya ailelerin elinde toplanması bazılarında endişelere yol açtı (Tunisia Country Report, 2022).

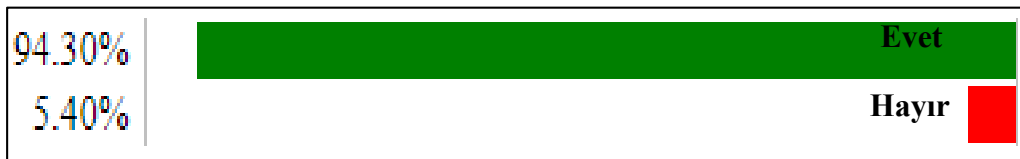
Birleşmiş Milletler uzmanları 6 Nisan 2022'de Tunus Cumhuriyeti'ne yaptıkları ziyaretin ardından Tunus'un etkili bir ulusal önleme kurumu kurarak işkenceyi önlemede ilerleme kaydettiğini, ancak polis şiddeti gibi hala çözülmesi gereken ciddi sorunlar olduğunu söyledi. Alt Komite heyeti 27 Mart - 2 Nisan 2022 tarihleri arasında Tunus'u ziyaret etti. Uzmanlar, Alt Komite'nin 2016 yılında gerçekleştirdiği bir önceki ziyaretten bu yana ve özellikle Tunus'un İşkenceye Karşı Sözleşme'ye Ek İhtiyari Protokolü onayladığı 2011 yılından bu yana ilerleme kaydedildiğini kaydetti. Buna rağmen, ziyaret, tutuklu ve hükümlülerin ayrılmasını engelleyen hapishane aşırı kalabalıklığı ve faillerin cezasız kalması nedeniyle devam eden polis şiddeti de dahil olmak üzere Alt Komite'yi endişelendiren ciddi sorunları ortaya çıkardı (United nations, 2022).

3.6.4. 2022 Anayasası

2014 yılında, iki yıllık taslak sürecinin zirvesinde Tunus, uzlaşmaya dayalı bir anayasa kabul etti. Anayasa, ülkede insan haklarının ve demokrasinin korunmasını güçlendirdiği için memnuniyetle karşılandı. 13 Aralık 2021'de Tunus Cumhurbaşkanı

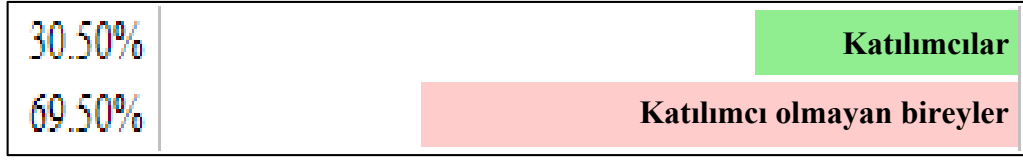
Kais Saied, 2014 anayasasını değiştirmek için bir "yol haritası" açıkladı. 2022'de "milli istişare" ve halk oylamasıyla yapılacağı iddia ediliyor. Ve 2022 boyunca, cumhurbaşkanı tarafından başlatılan sürecin asıl amacının sadece 2014 anayasasını değiştirmek değil, onu yenisiyle değiştirmek olduğu ortaya çıktı. Siyasi partiler, sendikalar ve sivil toplum kuruluşları dahil olmak üzere çoğu ulusal paydaş, bu yeni anayasanın hazırlanma sürecine katılmayı reddetti. Ayrıca, herhangi bir demokratik meşruiyet, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık görüntüsünün olmaması, 25 Temmuz 2022 referandumunun boykot çağrılarına yol açmıştır. Başkan Saied, yasal olarak oluşturulmuş meşru bir anayasal sistemi ortadan kaldırdı. Bu nedenle, eylemleri, Tunusluların kamu işlerinin yönetimine doğrudan katılma ve kendi anayasalarını seçme hakkı da dahil olmak üzere, 2014 anayasasında ve uluslararası insan hakları hukukunda yer alan hukukun üstünlüğünün temel ilkelerini ve insan hakları garantilerini ihlal ediyor (International Commission of Jurists, 2022).

2022 Tunus Anayasası, 25 Temmuz 2022'de anayasa referandumunun ardından ülkenin en yüksek yasal standardı olarak kabul edildi. Tunus'un modern tarihinde 1861 anayasası, 1959 anayasası ve 2014 anayasasından sonra dördüncü anayasayı oluşturan anayasa, 16 Ağustos 2022'de yürürlüğe girdi. Tunus Cumhurbaşkanı Kais Saied, 25 Temmuz'da referanduma sunulan ülkenin yeni anayasasını onayladı. Ve Yüksek Seçim Komisyonu'nun yüzde 94,6 oyla onayladığını açıklamasının ardından resmi başvuruya geçti (Alarabiya, 2022). Bununla birlikte, tanık olunan büyük devamsızlık yüzdesi nedeniyle bazıları bu referandumu yanlış buldu. Oy yüzdesi ve katılım yüzdesi aşağıdaki iki şekilde gösterilebilir.

Şekil 3.4. 2022 Tunus anayasa referandumunun sonuçlarının yüzdeleri
Kaynak: Step News Agency, 2022.

Aşağıdaki şekil, oylamaya katılmayanların sayısına göre bu referandumun yürütülmesine katılanların sayısını göstermektedir.

Şekil 3.5. 2022 Tunus anayasa referandumuna katılım yüzdeleri
Kaynak: Step News Agency, 2022.

25 Temmuz 2021'de Tunus cumhurbaşkanı Kais Saied hükümeti görevden aldı ve Tunus parlamentosunu askıya aldı. Bunu, Tunus'un 2014 anayasasının çoğunu askıya alan 117 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi'nin yayınlanması izledi. O zamandan beri, cumhurbaşkanı büyük ölçüde Tunus'un anayasa taslağını (Anayasa Taslağı) koruyan kanun hükmünde kararname ile yönetti. Anayasa taslağı 30 Haziran 2022'de Resmi Gazete'de yayımlandı ve bir dizi değişiklik 8 Temmuz 2022'de yayınlandı. Ulusal referandum 25 Temmuz 2022'de yapıldı. Yeni anayasa, cumhurbaşkanına otoriter yetkiler vererek ve hem yasama hem de yargı organlarının rolünü ve bağımsızlığını azaltarak kuvvetler ayrılığı ilkesini baltalıyor. Bu, 2014 anayasasının getirdiği ilerici adımların aksine. Anayasa taslağı, cumhurbaşkanına hükümet üzerinde sınırsız kontrol sağlıyor ve Madde 100'e göre devletin genel politikalarını belirlemesine izin veriyor. 2014 anayasası kapsamında kurulan parlamenter gözetim mekanizmaları kaldırılmıştır. Parlamento, Madde (2014 Anayasası'nın 89. Maddesi) uyarınca hükümeti kurma konusunda artık birincil sorumluluğu taşımamaktadır. Aksine, belirlediği politikaları Madde 101'e göre uygulayan hükümeti atayan cumhurbaşkanıdır. Hükümet, 111. ve 112. maddelere göre Başkana karşı sorumludur. Bu, yalnızca demokratik bir perspektiften değil, aynı zamanda insan haklarını korumak için parlamenter gözetim mekanizmalarının gerekli olması nedeniyle de endişe vericidir. Cumhurbaşkanı olarak yaptığı eylemlerden cumhurbaşkanını sorumlu tutma olasılığının ortadan kaldırılması, kaçınılmaz olarak cezasızlık kültürüne katkıda bulunacak ve ülkedeki insan haklarını daha da tehlikeye atacaktır. 2014 anayasasının kaldırılması büyük bir hatadır, çünkü bu anayasaya göre Parlamento, Madde 88'e göre ciddi anayasa ihlalleri durumunda cumhurbaşkanının görevden alınması için önerge verebilir. Bunun yerine, anayasa taslağının 110. maddesi açıkça "başkanın görevlerini yerine getirirken yapabileceği hiçbir işlemde sorumlu olmadığını" belirtiyor. Yeni anayasa ayrıca Parlamantonun bağımsızlığını ve dokunulmazlığını önemli ölçüde zayıflatmakta ve Cumhurbaşkanına geniş yasama

yetkisi vermektedir. Özellikle, cumhurbaşkanının her iki yasama organını (yani Halk Temsilcileri Meclisi ve yeni oluşturulan Ulusal İller ve İller Konseyi) feshetmesine izin verir. Bu, Parlamentonun aynı parlamento döneminde hükümeti izlemek için birden fazla teklif sunması durumunda, Madde 116'ya göre geçerlidir. Ayrıca, geçici cumhurbaşkanına iftira, iftira veya "Parlamentonun normal işleyişinin" engellenmesi gibi geniş istisnalar yaparak parlamentonun her iki kanadını da feshetme ve meclis dokunulmazlığını zayıflatma yetkisi veriyor (Madde 66). Yasama yetkileri ile ilgili olarak, 97. Madde, Cumhurbaşkanının herhangi bir zamanda, kamu yetkilerinin düzenlenmesine ilişkin bir referandum yasa tasarısını sunabileceğini belirtmektedir. Cumhurbaşkanı ayrıca, bu anayasaya göre, devlet kurumlarının çalışmaları üzerinde etkisi olabilecek uluslararası anlaşmaları onaylama yetkisine sahiptir.

Cumhurbaşkanının elindeki gücün daha da pekiştirilmesiyle, anayasa taslağı yargının bağımsızlığını da baltalıyor. Cumhurbaşkanı, Yüksek Yargı Konseyi'ni fesheden 11-2022 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'yi çıkardı. Yüksek Yargı Kurulunun oluşturulması (28 Nisan 2016 tarih ve 2016-34 Sayılı Temel Kanunda yer almaktadır) 2014 anayasasının en önemli başarılarından biriydi. Yargının bağımsızlığı, büyük ölçüde emsalleri tarafından seçilen yargıçlardan oluşan bir organın bağımsız gözetimi yoluyla sağlanır. 11-2022 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, başkana başka şeylerin yanı sıra, Geçici Yüksek Kurulun bazı üyelerini doğrudan atama yetkisi veren Geçici Yüksek Kurulu kurdu. Kanun Hükmünde Kararname'yi, Cumhurbaşkanına yargıçları özet usulle görevden alma yetkisi veren 2022-35 sayılı Kanun Hükmünde Kararname izledi. Anayasa taslağı, 2014 anayasasının yargının bağımsızlığını güvence altına almaya çalışan neredeyse tüm hükümlerini kaldırıyor. Örneğin, "yargı sisteminin işleyişine her türlü müdahale"nin açıkça yasaklanması. Anayasa taslağının 119 ve 120. maddelerinde Yüksek Yargı Konseyi'nden bahsediliyor, ancak üyelerinin nasıl seçildiğini belirtmeden - başkanın Yüksek Yargı Konseyi üyelerini atmasına izin veren yasama kapısı açık bırakılıyor. Böylece cumhurbaşkanı, Yüksek Yargı Konseyi'nin adaylığına dayanarak yargıçları atayan kişi oldu. Anayasa taslağı ayrıca, yargıçların yalnızca "Yüksek Yargı Kurulunun sebep olduğu bir karara" dayanarak (2014 anayasasının 107. maddesinde belirtildiği üzere) yürütme makamları tarafından disiplin cezasına çarptırılabilirliği veya hükümsüz kılınabilirliği gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Bu, yargıçların yürütme makamları tarafından keyfi gerekçelerle disiplin altına alınmasına ve

kaldırılmasına kapı açacaktır. Yeni anayasa ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin, anayasanın ciddi bir ihlali nedeniyle cumhurbaşkanının devlet başkanı olarak görevden alınması taleplerine ilişkin karar verme yetkisini de ortadan kaldırıyor (bkz. 2014 anayasasının 88. maddesi). Daha önce de belirtildiği gibi, cumhurbaşkanının olağanüstü hal ile ilgili kararlarını değerlendirmesi de yasaktır (Anayasa Taslağı'nın 96. Maddesi). Son olarak, tüm yargıçların bu anayasaya göre grev yapmaları yasaklanacak. Hükümetin olağanüstü hal yetkilerini kullanabilmesi için gereken şartlar, anayasa taslağının 96. maddesinde yer alıyor. 96. madde, 2014 Anayasası'nın (Madde 80) maddesinde öngörülen önemli teminatları iptal etmektedir. 2014 anayasasının aksine, bu anayasada resmi olarak "olağanüstü hal" ilan etme zorunluluğu bulunmuyor. Ancak bu, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin "bir taraf devletin resmi olarak olağanüstü hal ilan etmiş olması gerektiğini" belirten 4. Maddesi uyarınca açık bir gerekliliktir (Reuters, 2022). İnsan Hakları Komitesi'nin, en çok ihtiyaç duyulan zamanlarda yasallık ve hukukun üstünlüğü ilkelerini korumak için "gerekli" gördüğü bir gerekliliktir. Ayrıca, 2014 anayasasındaki prosedürlerin devlet kurumlarının "mümkün olan en kısa sürede" normal işlevine geri dönmesini garanti altına alması şartını ve Anayasa Mahkemesi önünde istisnai tedbirlere itiraz etme olasılığını ortadan kaldırıyor. Yeni anayasa da - 2014 anayasası gibi - işkence veya köleliğin yasaklanması gibi bazı insan haklarının olağanüstü hallerde bile sınırlanamaz olduğunu belirtmiyor. Bu, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 4. ve 2. maddesinin gereklerine uygundur. Anayasa taslağı, Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu, İnsan Hakları Komisyonu ve Görsel-İşitsel İletişim Komisyonu da dahil olmak üzere altı kurum için bağımsızlık ve tarafsızlık garantilerini kaldırıyor. Görsel-İşitsel İletişim Komisyonu, Tunus'ta basın özgürlüğü ve medya çoğulculuğunu sağlamak için önemli bir organdı. Bağımsızlık garantileri kaldırılırsa, komisyonun Tunus hükümetinin medya sektörü üzerinde gereğinden fazla nüfuz ve denetim kurması için bir araç haline gelmesi gibi gerçek bir tehlike var. Anayasanın 90. maddesi cumhurbaşkanının her biri beşer yıllık iki dönem görev yapabileceğini belirtiyor. "Savaş veya yakın tehlike" nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçimlerinin zamanında yapılamaması durumunda görev süresinin yasayla uzatılabileceğini söylüyor. 109'uncu madde, cumhurbaşkanının görev süresi boyunca dokunulmazlığa sahip olduğunu ve görevlerinin ifası sırasında yaptığı eylemlerden sorgulanamayacağını belirtir. Anayasa'nın 106. maddesi,

Cumhurbaşkanı'na, Başbakanın teklifi üzerine askerlik ve kamu hizmetlerinde üst düzey atamalar yapma yetkisi vermektedir. 136. madde, cumhurbaşkanının veya Parlamento üyelerinin en az üçte birinin anayasanın gözden geçirilmesini talep etme hakkına sahip olduğunu, ancak değ işliklerin iki ile sınırlı olan başkanlık dönemi sayısında değ işlikleri içeremeyeceğini belirtir (Al Jazeera Center for Studies, 2022). Yasama ve yürütme organlarında olduğu gibi, yargı da bir "otorite"den ziyade bir "işlev" olarak tanımlanıyor ve eleştirilenler bunun öneminin azaldığına işaret ediyor. 120. madde, yargıçların, yetkili Yüksek Yargı Konseyinin adaylığına dayalı olarak cumhurbaşkanının emriyle atandığını belirtir. Mevcut anayasaya benzer şekilde, yeni anayasa siyasi parti kurma ve protesto hakkı da dahil olmak üzere hak ve özgürlükleri korumayı taahhüt ediyor. İnanç özgürlüğünün yanı sıra düşünce ve yayın özgürlüğünün de güvence altına alındığını söylüyor. Devletin kadın erkek eşitliğini güvence altına aldığını, kadınların seçilmiş organlarda temsilini sağlamak için çalışacağını ve kadına yönelik şiddetle mücadele için önlemler alacağını şart koşuyordu (Reuters, 2022).

4. ULUSLARARASI VE BÖLGESEL GELİŞMELERİN MİSİR'DAKİ İNSAN HAKLARI VE SİVİL TOPLUM GELİŞİMİNE ETKİSİ

İnsan hakları.. Mısır'da son yıllarda giderek artan bir şekilde kullanılan bir terim. Özellikle 3 Temmuz 2013'ten sonra, yaygın, sistematik bir baskının ürktücü bir ortamını yaratan olaylar, Bu, üç “yasama, yürütme ve yargı” yetkisine sahip bir devletin politikasına ve sistemine uygundur. Artan ihlal sıklığıyla birlikte, durumun doğasına göre, Mısır'daki insan hakları durumunu izlemek ve belgelemek için çalışan insan hakları çalışma grupları oluşturulmuştur. İzleme, çeşitli hedeflere ulaşmak için sistematik olarak gerçekleştirilir; Bu amaçlardan en önemlisi, bu ihlal ve suçların faillerinin cezatsız kalmaması ve Mısır toplumunun sınıfları arasında genel bir kültürel ortam yaratılmasıdır. Bu bölümde, araştırmacı Mısır'daki insan hakları ve sivil toplumun durumunu izlemeye çalışacaktır. Odak noktası, insan hakları ve sivil toplum için küresel ilginin başlangıcından bu yana kalkınmalarını etkileyen en önemli uluslararası ve bölgesel değişkenler üzerinde olacaktır (doksanların başında ve tek kutuplu bir sisteme geçişle önemli ölçüde başlayan), Bugüne kadar.

4.1. Mısır Ve İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Ve Bölgesel Anlaşmalar

Mısır, bazı istisnalar dışında birçok uluslararası anlaşmaya katılmıştır.

- 1926 Kölelik Sözleşmesi: Mısır, Sözleşmeyi 25 Ocak 1928'de onayladı ve hiçbir hükmüne çekince koymadı.
- Köleliğin, Köle Ticaretinin ve Köleliğe Benzer Kurum ve Uygulamaların Kaldırılmasına İlişkin Ek Sözleşme, Cenevre 1956. Mısır, Sözleşmeyi 17 Nisan 1958'de onayladı ve çekince koymadı. Sözleşme'nin 24. maddesi uyarınca onay belgesinin tevdi edildiği 17 Nisan 1958 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.
- Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme. Mısır, Sözleşmeyi 28 Ocak 1952'de onayladı ve herhangi bir hükmüne çekince koymadı.
- 1930 ve 1957 tarihli Zorla Çalıştırma Sözleşmeleri: (29, 105 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri). Mısır, 29 sayılı ilk anlaşmaya 1955 tarihli 510 Sayılı Kanunla katılmıştır. Sözleşme'nin 28. maddesi uyarınca, onay belgesinin tevdi edilmesinden bir yıl sonra, 29 Kasım 1956

tarihinde yürürlüğe girmiştir. 4/10/1958 tarih ve 1240 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile İkinci Anlaşma'ya da katılmış ve 13 Kasım 1958 tarihli Dışişleri Bakanlığı kararı ile 23 Ekim 1959 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Arap İnsan Hakları Örgütü, 2006).

- İnsan Ticaretinin ve Başkalarının Fahişeliğinin Sömürülmesinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme (1950). Mısır Sözleşmeye 11/5/1959 tarih ve 884 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile katılmış, Mısır 12 Haziran 1959 tarihinde Sözleşmeyi onaylamış ve hiçbir hükmüne çekince koymamıştır. Sözleşme'nin 24. maddesi uyarınca, onay belgesinin tevdi edilmesinden 90 gün sonra, 9/10/1959 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- 1966 Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme: Mısır, 25/1/1967 tarih ve 369 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmıştır. 1 Mayıs 1967'de Sözleşme'yi onaylamış ve Sözleşme'nin uygulanması veya yorumlanmasıyla ilgili herhangi bir anlaşmazlığın karar için Uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmesini gerektiren Sözleşme'nin 22. Maddesi metnine çekince koymuştur (Birçok ülke, Sözleşme hükümleriyle ilgili olmayan, uyuşmazlık çözüm mekanizmasına ilişkin çekinceler koymuş olup, 20. madde, Sözleşmenin konusuna ve içeriğine ilişkin çekincelerin yasaklanmasını şart koştadır). Mısır'da Sözleşme'nin 19. maddesi uyarınca uluslararası olarak yürürlüğe girdiği tarih olan 4 Ocak 1969 tarihinden itibaren 27 ülke tarafından onaylanmasıyla birlikte yürürlüktedir (Abdel Monsef, 2018).
- Apartheid Suçunun Yasaklanması ve Cezalandırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, 1973. Mısır, 1977 tarihli 62 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmıştır ve Mısır Sözleşmeyi 13 Haziran 1977 tarihinde onaylamıştır, Katılım üzerine İsrail ile ilgili bir bildiri yayınlamış ve 18 Şubat 1980'de bu bildiriye geri çekmiştir. Ve Sözleşme'nin 15. Maddesi metnine uygun olarak, tevdi tarihinden itibaren otuzuncu günden sonra 7/15/77 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1951: Mısır, 28 Haziran 1980 tarihli ve 331 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşmeye

katılmıştır. Mısır, Sözleşmeyi 22 Mayıs 1981 tarihinde onaylamıştır. Mısır, aşağıdaki hususlarda çekinceler koymuştur:

- ✓ Kişisel Statü başlıklı (12) Madde (1), Paragraf (1): “Mültecinin kişisel statüsü, ikamet ettiği ülkenin hukukuna, ikametgahı yoksa ikamet ettiği ülkenin hukukuna tabidir.”
- ✓ Karneleme başlıklı 20. Maddede, “Yokluğundan şüphelenilen ve genel olarak nüfusa dağıtılan ürünlerin genel dağıtımını düzenleyen sistemler varsa, mültecilere vatandaş muamelesi yapılır.”
- ✓ Madde 22, “Sözleşmeciler Devletler, mültecilere, temel eğitim konusunda vatandaşlara uygulanan muamelenin aynısını yapacaklardır.”
- ✓ Madde 23, “Akit Devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, yardım ve kamu yardımı konusunda vatandaşlarla aynı muameleyi görecektir” (Arap İnsan Hakları Örgütü, 2006).
- ✓ Madde (24) şöyle der: “Akit Devletler, topraklarında yasal olarak ikamet eden mültecilere, vatandaşlarına uygulanan muamelenin (çalışma saatleri, tatiller, eğitim ve mesleki nitelik, sosyal güvenlik ve tazminat) aynısını yapacaklardır.”

Sözleşme'nin 43. maddesi uyarınca onay belgesinin tevdiinin doksanıncı günü olan 20 Ağustos 1981 tarihinde yürürlüğe girmiş ve çekinceler Resmi Gazete'de yayımlanmamıştır.

- Mültecilerin Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşmeyi Değiştirme Protokolü, 1967. Mısır, 28 Haziran 1980 tarih ve 333 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile bu anlaşmaya katılmıştır. Mısır, Protokolü 22 Mayıs 1981'de onayladı ve hiçbir hükmüne çekince koymadı. 22 Mayıs 1981 tarihinden itibaren yürürlüktedir.
- Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler 1966. Mısır, sözleşmeyi 4 Ağustos 1967'de imzaladı ve 14 Ocak 1982'de onayladı. Üyeliği üzerine “İslam Şeriatı hükümlerini dikkate alarak ve onunla çelişmeksizin” aşağıdaki beyanı yayınladı.

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1966. Mısır, sözleşmeyi 4 Ağustos 1967'de imzaladı ve 14 Ocak 1982'de onayladı. Üyeliği üzerine “İslam Şeriatı hükümlerini dikkate alarak ve onunla çelişmeksizin” aşağıdaki beyanı yayınladı. Mısır, 1981 yılında 536 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile birinci, 1981 yılında ise 537 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile ikinci anlaşmaya katılmıştır. 14.04.1982 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.
- Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1967. Mısır, 1981 tarihli ve 434 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmış ve Sözleşmeyi 18 Eylül 1981 tarihinde onaylamış ve aşağıdaki çekinceleri koymuştur:
  - ✓ Mısır, 9. Maddenin ikinci fıkrası metnine, çocuklarının uyruğu konusunda kadınlara erkeklerle eşit haklar tanınmasına ilişkin çekince koymuştur. Bir çocuk, ebeveynlerinin evliliğinden doğan bir çocuk olduğu sürece babasının vatandaşlığını kazanır. Çocuğun babasının vatandaşlığını kazanması kendisi için en uygun durum olduğundan kadın erkek eşitliği ilkesine hanel getirmez. Bir kadının, bir yabancıyla evlenmesi durumunda, çocuklarının babanın uyruğunda olduğunu kabul etmesi yaygındır.
  - ✓ Mısır, Madde (16) metnini saklı tutmuştur. Bu madde, evlilik ve evlilik süresince ve evliliğin sona ermesinde evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili tüm konularda kadınların erkeklerle eşit olduğunu belirtmektedir. Mısır, bunun İslam hukukunun kadınlara (eşlere) garanti ettiği haklara hanel getirmeksizin yapılması gerektiğini teyit etti.
- Kadınların Siyasi Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1953. Mısır, 17 Haziran 1981 tarihli 345 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmış ve Sözleşmeyi 8 Eylül 1981 tarihinde onaylamıştır. hükümlerinin hiçbirini saklı tutulmamıştır.
- İşkence ve Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Diğer Biçimlerine Karşı Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1984. Mısır, 4/6/1986 tarih ve 154 sayılı Cumhuriyet Kararı ile Sözleşme'ye katılmış ve Sözleşme'yi 25 Mayıs 1986 tarihinde onaylamış ve hiçbir hükmüne çekince koymamıştır.

- Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler 1990. Mısır, 24 Mayıs 1990 tarih ve 260 Sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmıştır. Sözleşmeyi 8 Temmuz 1990'da onayladı. Sözleşmenin 20. ve 21. maddeleri başta olmak üzere “evlat edinmek” ile ilgili tüm hüküm ve maddeleri saklı tuttu. Çünkü İslam hukukunun temel bir yasama kaynağı olduğunu düşünüyorlar ve İslam hukuku birçok yönden çocuklar için koruma ve bakım araçlarının sağlanmasını gerektiriyor. Ama evlat edinme sistemi dahil değil (Abdel Monsef, 2018). Mısır, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Çocukların Silahlı Çatışmalara Katılmasına Dair İhtiyari Protokolü 2007 yılında kabul etti. Ayrıca 2002 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin çocukların satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokolü'ne de katılmıştır (Arap İnsan Hakları Örgütü, 2006).
- Sporda Apartheid'e Karşı Uluslararası Sözleşme, Birleşmiş Milletler 1985. Mısır, 23 Aralık 1990 tarih ve 562 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşmeye katılmıştır. Sözleşmeyi 2 Nisan 1991'de onayladı ve hiçbir hükmüne çekince koymadı.
- Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme. Mısır, 1991 tarihli 446 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile Sözleşme'ye katılmış ve 26 Aralık 1992'de Halk Meclisi tarafından onaylanmıştır. Mısır anlaşmayı 16 Şubat 1993'te onayladı. Mısır şu çekincelerini dile getirdi:
  - ✓ (4) Madde metnine çekince: Bu Sözleşmenin amaçları bakımından, (aile üyeleri) terimi, göçmen işçilerle evli olan kişileri ifade eder. Ve ilgili ülkeler arasında yürürlükteki mevzuat veya yürürlükteki ikili veya çok taraflı anlaşmalar uyarınca aile üyesi olarak tanınan bakmakla yükümlü oldukları çocukları ve diğer bakmakla yükümlü oldukları kişiler.
  - ✓ Mısır, Madde (18, paragraf 6)'ya çekince koydu. Bu paragraf, bir göçmen işçinin veya ailesinden birinin bir suçtan mahkûm edilmesi için nihai bir karar verildiğinde, Daha sonra mahkûmiyeti bozulursa veya yeni veya yeni keşfedilen bir gerçeğin adaletin yanlış olduğunu kesin olarak kanıtladığı gerekçesiyle affedilirse, cezanın verildiği kişi, bu mahkûmiyet kanuna göre tazmin edilecektir. Bilinmeyen gerçeğin zamanında açıklanmamasının nedeninin tamamen veya kısmen o kişiden

kaynaklandığı tespit edilmedikçe. Bu anlaşmanın, anlaşmanın 87. Maddesi metnine göre gerekli sayıda olmaması nedeniyle henüz yürürlüğe girmemiş olması dikkat çekicidir.

Mısır'ın Taraf Olduğu Bölgesel İnsan Hakları Sözleşmeleri:

- Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi, 1980. Mısır, 27 Şubat 1984 tarih ve 77 sayılı Cumhuriyet Kararnamesi ile bu tüzüğe katılmıştır. Şartın 65. maddesi uyarınca onay belgesinin tevdiinden üç ay sonra 21/10/1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Mısır, Madde 8 ve Madde 18/3'e, bunların uygulanmasının "İslami Şariat hükümlerine aykırı olmaması" konusunda çekinceler koydu. Ve Mısır'ın 9/1 Maddesi kavramı, hükmünün Mısır yasaları ve düzenlemeleri kapsamında elde edilmesine izin verilen bilgilerle sınırlı olmasıdır.
- Arap Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1983. Mısır, 1993 tarihli 365 sayılı Cumhuriyet Kararı ile Şart'a hiçbir çekince koymadan katılmıştır. Şartın 51. maddesi uyarınca onay belgesinin tevdi edildiği 11 Ocak 1994 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.
- Afrika Çocuk Hakları Sözleşmesi. Mısır tüzüğü kabul etti ve onayladı, ancak yürürlüğe girmediği için henüz yayınlanmadı (Abdel Monsef, 2018).
- Mısır, 1990 yılında İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı tarafından yayınlanan ve onay gerektirmeyen yol gösterici bir belge olan İslam'da İnsan Hakları Kahire Bildirgesi'ni de kabul etti.
- Mısır, Mayıs 2004'te Tunus'ta düzenlenen Arap Zirvesi'nde kabul edilen, ancak çoğu Arap ülkesi gibi henüz onaylamadığı Arap İnsan Hakları Sözleşmesi'ni de imzaladı (Arap İnsan Hakları Örgütü, 2006).

Mısır'ın Taraf Olmadığı Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri:

- Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin I ve II numaralı Protokolleri. Birincisi, sözleşme hükümlerine göre kurulan komitenin bireysel şikayetleri alması ve incelemesi için yetki sözleşmesine ilişkindir. İkincisi, ölüm cezasının kaldırılmasıyla ilgilidir.
- 1954 tarihli Vatansız Kişilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme.

- 1957 tarihli Evli Kadınların Uyuğu Sözleşmesi.
- Evlilik Rızası Sözleşmesi (Asgari Evlilik Yaşı) 1961.1961'de Vatansız Kişilerin Vakalarının Azaltılması Sözleşmesi.
- 1968 tarihli savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar için kanun dışı sınırlamalara ilişkin sözleşme.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü, Roma 1998'de kabul edildi.
- Tüm Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, 2006 (Abdel Monsef, 2018).

4.2. Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Görev Süresi

Mısır'da sivil toplum ve insan haklarının durumunu anlamak için önemli bir ön koşul olarak Mübarek rejiminin en belirgin özelliklerini belirlemek mümkündür. Bu, önde gelen Mısırlı düşünür Galal Amin'in, Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde Ekonomi Profesörü tarafından atıfta bulunulan üç bakış açısına odaklanarak yapılıyor.

- İlk olarak, yumuşak ülke teorisi: Ünlü İsveçli ekonomist Gunnar Myrdal'ın yumuşak devlet teorisini uygulayarak Mısır'daki durumu anlayabiliriz. Bu yumuşak durum, yoksulluğun ve az gelişmişliğin devam etmesinin önemli bir nedenidir. Yasaların sadece yasal boşluklar nedeniyle değil, yumuşak bir durumda yasalara kimsenin saygı duymadığı için geçerli olmadığı bir ülke. Üstün insanlar, yasaları çiğnediklerinde kendilerini koruyacak paraya ve güce sahiptir. Ve para ve güç sıkıntısı çeken yasaların koruyucuları, yasa ihlaline göz yummak için rüşvet almak zorundadır. Böyle bir durumda, ruhsatlar ve izinler satılıktır ve bu nedenle her yerde yolsuzluk hakimdir. Yolsuzluğun yumuşak bir duruma yol açması ve yumuşak bir durumun daha fazla yolsuzluğu teşvik etmesi ve yol açması anlamında her şey bu şekilde diğerine yol açar.
- İkincisi, yönetici elitin doğası: Başkan Mübarek'i çevreleyen seçkinler ile Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır ve Enver Sedat ile çalışan seçkinler arasında bir fark var. Spesifik olarak, Mübarek döneminde yönetici seçkinlerin iktidarı ele geçirmeden önce hiçbir siyasi deneyimi yoktu. Bu, selefleri Abdel Nasser ve Sedat'tan farklı olduğu için cumhurbaşkanının doğasından kaynaklanıyor olabilir. Örneğin ekonomik alanda açık kapı

politikası veya kapalı kapı politikası benimsememektedir. İsrail ile savaşmıyor ve aynı zamanda onunla yeni anlaşmalar imzalamıyor. Gerçekten de Başkan Mübarek, kendilerinden beklenen görevleri yerine getirmek için, selefleri gibi rejime tam bağlılığı olan üçüncü bir tip adam istihdam ediyor. Ancak siyasete veya halkla ilişkilere ilgileri yok ve Mısır'daki gerçek politika yapımcılar için hiçbir zorluk teşkil etmiyorlar.

- Üçüncüsü, servet dağılımı zayıf: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2008 yılı yıllık raporuna göre, Mısır'daki nüfusun büyük bir bölümünü yoksullar oluşturuyor. Mısır vatandaşlarının en az yüzde 20'si yoksulluk sınırının altında yaşarken, çocukların yüzde 14,7'si okula gitmedi. Birçok bilim adamı, Mübarek döneminin son yirmi yılında yoksulların temel ihtiyaçlarını (yiyecek, giyecek, eğitim, sağlık ve ulaşım) karşılama yeteneklerinin kötüleştiğine dikkat çekti. Aynı zamanda açık kapı ekonomi politikasının ilk yıllarında biriken servet, kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Ve kitleler, döviz tüccarları ve müteahhitler tarafından elde edilen servet hakkında birçok hikayeyi dolaştırdı. Başkan Mübarek'in iktidarı yıllarında servet yolsuzluğunun belki de en önemli tezahürü bu servetin kaynağıdır. Mısır'daki kişisel servet kaynakları, açık kapı politikasının ilk yıllarında olduğu gibi artık arabaluculukla (ticaret, girişimcilik ve aracılık gibi) bağlantılı değil. Aksine, devlet fonlarına el konulması Mısır'daki en önemli kişisel zenginleşme kaynağı haline geldi. Kamu ve özel sektördeki iş uygulamalarını düzenlemedeki eksiklikler kadar aleni yolsuzluklar da kısa sürede büyük servetler için büyük fırsatlar yaratmıştır. Bu, yoksul Mısırlılar arasında artan öfke ve hayal kırıklığına yol açtı.

Böylece, seksenlerde ve doksanların başlarındaki kırılmalı bir siyasi açıklık döneminden sonra, Mübarek rejiminin, gücün fiili rotasyonundan bahsetmeden, cumhurbaşkanının kapsamı dışına yayılma fırsatlarını kademeli olarak sınırladığı söylenebilir (Hassan.2011).

Mısır, yirminci yüzyılın doksanlı yıllarında Mısır siyasi hayatında yaklaşık on yıl siyasi durgunluk yaşadı. Bunu Mısır rejiminin izin verilen düşünce ve ifade özgürlüğü alanını ve genel olarak siyasi eylem özgürlüğünü daraltmak için dayattığı kısıtlamalarla açıklayabiliriz. Bu, şiddet içeren İslami hareketlerin yayılmasından

korkma bahanesiyle yapıyor. Bu kısıtlamalar sivil toplumu ve insan hakları örgütlerini de etkilemiştir. Ancak bazı olay ve değişkenler bu kısıtlamanın hafifletilmesine katkıda bulunmuş ve aşağıda açıklanacağı üzere devleti bazı kolaylıklar yapmaya zorlamıştır.

4.2.1. Uluslararası Sistemin Tek Kutuplu Bir Sisteme Dönüşmesi

Dünya, yaklaşık yarım yüzyıl süren Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana geçen yirmi yılda büyük olaylara tanık oldu. Bu savaş, Washington liderliğindeki batı kampları ile Moskova liderliğindeki doğu kampları arasındaydı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve sosyalist bloğun dağılmasıyla sona erdi. Bu olaylar, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve 1945'te Birleşmiş Milletler'in kurulmasından bu yana uluslararası sistem tarihindeki en önemli değişkenleri oluşturmuştur. Bu olayların en göze çarpanlarından biri, geçen yüzyılın seksenlerinin sonlarında Sovyetler Birliği'nin çöküşüydü. Ardından küreselleşme olgusunun büyük ölçüde yayılması ve buna eşlik eden teknoloji devrimi ve bilgi devrimi olarak bilinen modern teknoloji kullanımının üretimindeki eşi görülmemiş artış.

1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşü, uluslararası haritada önemli bir değişikliğe yol açtı. (Ve ondan önce gelen, Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin çöküşü, Varşova Paktı'nın çöküşü, Berlin Duvarı'nın çöküşü ve Almanya'nın demokratik bir kapitalist devlet olarak birleşmesiydi). ABD'nin 1990'daki ikinci Körfez Savaşı'ndan galip çıkmasıyla birlikte, uluslararası sistemin kendi yapısında büyük değişimler meydana geldi. Bundan sonra, George Bush Sr. dünyaya yeni bir dünya düzeninin doğuşunu duyurdu. Bu yeni sistem ifade özgürlüğü, seçim özgürlüğü ve özel mülkiyete bağlılıkla özetlendi. Yani Batı demokratik modeli, yeni dünya düzeninin benimsediği resmi model haline geldi. Dolayısıyla, bu sistem tarafından benimsenen diğer tüm vakıflar demokrasi tarafından yönetilmektedir (Aljamiyi, 2005: 2). Batı liberalizminin zaferinin ve sosyalizmin yenilgisinin ilanından bu yana, insan hakları, sivil toplum ve diğer reform ve demokratik dönüşüm sorunları, Batı liberal demokrasisinin odaklandığı ana konular haline geldi.

Unutulmamalıdır ki, eski Sovyet Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un yirminci yüzyılın seksenli yılların ortalarından beri izlediği politikaları, bu dönüşümün ve büyük küresel değişimin gerçek başlangıcıdır. Yeniden yapılanma ve dürüstlük politikaları Sovyetler Birliği ve komünist doğu kampı için sonun başlangıcıydı. Bu

politikalar, yetmiş yılı aşkın bir süredir demir yumrukla hüküm süren komünist bir rejimi yok eden ilk kıvılcımdı.

Bu önemli olay dünya siyasetinin seyrini önemli ölçüde etkilemiştir. Geçmişte başta üçüncü dünya ülkeleri olmak üzere dünyanın iki veya iki komşu ülkesi arasında çıkan anlaşmazlıklarda olduğu gibi bazı ülkelerin ihtilaflarını kutuplardan birine dönüştürmek artık mümkün değil. Uluslararası sistemdeki küçük devletler, kutuplardan birinin desteğiyle pazarlık ve manevra yapma avantajını kaybetmişlerdir (Alkarani, 1977:165). Sonuç olarak, Araplar, özellikle Arap-İsrail çatışmasıyla ilgili olarak aldıkları askeri desteği kaybettiler. Bu, ister doğrudan çatışma arenasında isterse uluslararası örgütler arenasında olsun, İsrail'e verilen destek ve destek haline geldi. Ayrıca Araplar ve İsrail arasındaki güç dengesini İsrail lehine bozdu. Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki Batı, dünya sahnesindeki tek oyuncu haline geldi.

Bir bütün olarak Arap bölgesindeki Amerikan politikasının özellikleri, siyasi, kültürel ve güvenlik olmak üzere üç hegemonya sistemine göre tanımlanabilir. Siyasi hegemonya, ABD'nin petrol sektörü üzerindeki kontrolü ve onun finansal getirileri aracılığıyla, Soğuk Savaş sonrası dünyayı yönetmede rolü artan ekonomik yöntemlerle zenginliği sömürmede stratejik bir adım olarak ortaya çıkıyor. Bu, Amerika Birleşik Devletleri için iki stratejik hedefe ulaşmaktır. Birincisi, üretim ve fiyatları kontrol ederek gelecekte petrolün artan küresel önemi nedeniyle bölgenin kapasitesini boşaltmak ve herhangi bir küresel rol oynamasını engellemek. İkincisi, ekonomik güç kriterlerine dayanan yeni dünya düzeni ışığında Batı kampının devam eden ekonomik üstünlüğü, bu da gücünü kargaşa olmadan ve makul fiyatlarla devam eden petrol akışından alıyor. Kültürel hegemonyaya gelince, liberalizm, küreselcilik, laik kültür, insan hakları ve sivil toplum gibi Batı vizyonu ile uyumlu bazı fikirlerin desteklenmesinde temsil edildi. Ayrıca siyasal İslam ideolojisini köktencilik, aşırılıkçılık ve terörizmle ilişkilendirmeye çalıştılar. Güvenlik hegemonyası, Batılı güçlerin bölgedeki güvenlik kavramını tanımlama üzerindeki hakimiyeti ve bu güvenliği askeri mevcudiyet yoluyla sağlamak için gerekli düzenleme ve politikaların seçimini kontrol etmesiyle kendini göstermektedir.

Bu siyasi ve ekonomik boyutların ışığında ve insan haklarıyla ilgili olarak, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, yeni dünya düzeninde ve güç dengesinde önemli bir değişime işaret etti. İnsan hakları, sivil toplum ve demokrasi konularında Batılı

vizyonların ve gündemlerin, özellikle de Amerikan vizyonlarının dayatılmasına yol açtı. Bu, bugün dünyanın tanık olduğu insan hakları ve sivil toplum konularına yönelik bu eşi görülmemiş ilginin gerçek başlangıcıdır (Aloair, 2002:67).

Demokrasi, insan hakları ve sivil toplum, yeni dünya düzeninin önemli bir bileşeni haline geldi. Bu, ABD Başkanı George Bush'un (baba) liberal demokrasinin varlığının Amerika Birleşik Devletleri ile diğer herhangi bir ülke, özellikle Arap ve İslam ülkeleri arasındaki ilişkinin temeli olduğunu doğrulamak için tekrarlanması ortaya çıktı (Aljamiyi, 2005: 18).

Başkan Bill Clinton döneminde, Batı liberalizmi, çoğulculuk, insan hakları sorunları ve sivil toplum, Amerikan dış politikasına öncelik vermenin felsefi çerçevesinin önemli boyutlarından birini oluşturdu. Ekonomik yardım alma, totaliter rejimlerden liberal rejimlere dönüşüm süreçlerinde ne kadar ilerleme kaydedildiği ile bağlantılıdır. ABD dış politika programında demokrasi ve insan hakları sorunları da dahil olmak üzere üç ana konu grubu da belirlendi (Basyoni, 1997:113).

Bu, Mısır dahil tüm Arap ülkelerine yansdı. Arap ülkelerinin başkanları, egemen olan gücü kaybetmemek için Amerika'nın talep ettiği reform dalgasına ayak uydurmak zorunda kaldılar. Amerika Birleşik Devletleri'nin insan haklarını ve sivil toplumu korumak ve geliştirmek amacıyla tahsis ettiği yardımlardan da yararlanmak istediler. Sonuç olarak, Başkan Mübarek sivil toplum ve insan hakları örgütlerine karşı biraz hoşgörülü davrandı. Bunun sonucunda birçok insan hakları kurum ve kuruluşu kurulmuştur. Ancak bu hoşgörü, birçok kısıtlama ve kontrol ve sansür yasalarıyla geldi.

Başkan Hüsnü Mübarek döneminde, Mısır sivil toplum örgütleri sınırlı bir özgürlük ve seçici baskı ortamında çalıştılar. Hükümet, Müslüman Kardeşler'in siyasi ve sosyal etkisini sınırlamak için altmışlı yıllarda kurulan ve Dernekler Yasası'nda (1964 tarihli 32 Sayılı Kanun) düzenlenmiş, sivil toplum üzerinde kapsamlı bir devlet denetimi sistemini miras aldı. Yine de Mübarek, 1990'larda Mısır sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerini yakından izleyip düzenlerken hızla yayılmasına göz yumdu. Hükümet, sektör üzerinde devlet kontrolünü sürdürmek için böl ve yönet taktikleri, sivil toplum yasalarının seçici bir şekilde uygulanması ve güvenlik sektörünün gayri resmi denetiminin bir kombinasyonuna güveniyordu (Abdul Quddus. 2014).

Mısırlı bir insan hakları söyleminin daha erken bir zamanda ortaya çıkmasına rağmen, Mısır'da insan haklarını iyileştirmeye yönelik mücadeleyi kurumsallaştırma, profesyonelleştirme ve yaygınlaştırma yönündeki ciddi girişimler 1983'te Arap İnsan Hakları Örgütü'nün kurulmasıyla başladı. Arap İnsan Hakları Örgütü, Arap ülkelerindeki sivil ve siyasi özgürlüklerin aşınmasını protesto etmek istedi (Crystal.1994:474). Örgütü kuran aydınlar ve aktivistler grubu, Arap ülkelerini karakterize eden birçok eksikliği, egemen rejimlerin otoriter sınıfına ve karar alma sürecine siyasi katılımın genel olarak bastırılmasına bağladı (Hassan.2006:42). Daha sonra, Nisan 1985'te, Arap Örgütü'nün bir kolu olarak Mısır Arap İnsan Hakları Örgütü kuruldu. Başkan Muhammed Enver Sedat'ın silahlı bir İslamcı grup tarafından öldürülmesinin ardından kötüleşen insan hakları durumu ve siyasi çıkmaz bağlamında Mısır'a odaklanmak için kuruldu. Yıllar geçtikçe, güvenlik servisleri ve silahlı İslami gruplar arasında şiddetli çatışmalar patlak verdi. İslamcılara yönelik baskının kapsamı genişledi ve işkence sistematik hale geldi ve resmi tasvip ile uygulandı. Düşünce ve inanç özgürlüğü üzerindeki kısıtlamalar da arttı ve hükümet 1981'de otuz yıl sürecek olağanüstü hal ilan etti. Bu koşullar, toplu tutuklamalar, keyfi uygulamalar ve toplu cezalandırma konusunda güvenlik servisleri arasında giderek bir cezasızlık kültürü yarattı. Bu koşullar altında, 1985 yılında Mısır İnsan Hakları Örgütü'nün kurulması, Mısır'daki sözde insan hakları hareketinin resmi ve en görünür başlangıcı oldu. 1994 yılında genç bir sol insan hakları avukatı olan Hisham Mubarak, İnsan Hakları Hukuki Yardım Merkezi'ni kurdu. Bu örgüt, Mısır'daki insan hakları ihlalleriyle mücadelede ana strateji olarak davaları kullanan ilk ve en proaktif insan hakları örgütüydü. Merkezin ana görevi, insan hakları ihlallerinin mağdurlarına ücretsiz adli yardım sağlamaktı. Ve Mısır'daki insan hakları durumunu ortaya çıkararak savunuculuk amacıyla ileri sürdüğü çok sayıda davadan yararlanmak için (Moustafa. 2006:158). Adli Yardım Merkezi modelinin gücünü kanıtlanması ile birlikte, bu sefer uzmanlaşmış alanlarda da olsa, dava yolunu kamu yararına ulaşmak için ana strateji olarak kullanan başka kuruluşlar kurulmuştur. Kadınların Hukuki Yardım Merkezi, cinsiyete dayalı şiddete odaklanarak, geniş bir ayrımcılık biçimleri yelpazesinde kadınlara ücretsiz adli yardım sağlamak üzere 1995 yılında kurulmuştur. Benzer şekilde, 1996'da kurulan Al-Ard İnsan Hakları Merkezi, çalışmalarını 1990'ların sonlarında topraklarından olası tahliyeyle karşı karşıya kalan çiftçilere adanmıştı. 1996-2000 yılları arasında, Dünya Merkezi 4.000'den fazla davayı savundu. Bir diğer (yasal) sivil toplum kuruluşu,

Mahpuslara Yardım için İnsan Hakları Merkezi'dir. Bu merkez, işkence iddialarına karşı mahpuslara adli yardım sağlama ve cezaevi koşullarını ve sık gözetim altında tutulmaları izleme konusunda uzmanlaşmıştır. İlk beş yılında, İnsan Hakları Mahpuslara Yardım Merkezi yılda 200'den fazla dava açtı ve yılda 7000-8000 mağdura ücretsiz adli yardım ve diğer hizmetler sağladı.

Mısır'daki insan hakları ihlalleriyle mücadele stratejisi olarak yargının seçilmesinde belirleyici faktör, nispeten bağımsız bir Mısır yargısına duyulan güvendi. Bu faktör, 2011 devriminin ardından önemli bir bozulmaya tanık oldu. 1997 yılına gelindiğinde, insan hakları davalarını savunmak ve haklarla ilgili hükümet mevzuatına itiraz etmek, şüphesiz insan hakları savunucularının baskın stratejisi haline gelmişti. Bunun nedeni, baskıcı Mısır rejimi altında geniş bir toplumsal hareket bulmanın zorluğudur. Davalara güvenmek ve yargının bağımsızlığını güçlendirmek, 1997 yılında Mısır İnsan Hakları Örgütü'nün eski hukuk direktörü Nasser Amin başkanlığındaki Arap Yargı Bağımsızlığı ve Hukuk Mesleği Merkezi'nin kurulmasına yol açtı. Arap Yargı Bağımsızlığı ve Hukuk Mesleği Merkezi, yeni kurulan insan hakları örgütleri ağıyla bütünleşmiştir. Arap Merkezi'nin davaya doğrudan katılımı olmamasına rağmen, yargının kullanımını ana strateji olarak benimsediler. Arap Merkezi, uluslararası insan hakları örgütleriyle bağlantılar kurdu ve Mısır hükümeti ve yargısına baskı yapmak için uluslararası bir savunuculuk stratejisi benimsedi. Bu, avukatlar üzerindeki kısıtlamaları azaltmak ve yargının profesyonelliğini sağlamak içindir. Arap Yargı Bağımsızlığı Merkezi ve Hukuk Mesleği dışında, aynı dönemde, uluslararası veya yerel düzeyde önemli bir strateji olarak savunuculuğu benimseyen diğer insan hakları örgütleri kuruldu. Bu kuruluşlar arasında Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Merkezi de bulunmaktadır (Shams eldin. 2015).

1993 yılında El Nadeem Şiddet Mağdurlarının Rehabilitasyonu Merkezi, Ain Shams Üniversitesi Psikiyatri Profesörü Aida Seif El-Dawla tarafından iki psikiyatrist, Suzan Fayyad ve Abdullah Mansour'un katılımıyla kuruldu. Bu merkez, işkence ve cinsel şiddete maruz kalmış kişilere psikolojik ve hukuki yardım sağlamak amacıyla kurulmuştur (Atta Allah. 2015). Kişisel düzeyde, kurucuların arkadaşları arasında, siyasi faaliyetleri nedeniyle işkence gördü ve tıbbi desteğe ihtiyacı vardı. El Nadeem'in kurucuları arkadaşlarına yardım etmeye çalıştığında, Mısır'da işkence mağdurlarının tıbbi rapor almasına veya hapishaneler tarafından işkenceyle ilgili olarak verilen tıbbi

raporlara itiraz etmesine izin verecek bir kurum olmadığını keşfettiler. Böylece, tıbbi raporların düzenlenmesi amacıyla Al-Nadim'i kurmaya karar verdiler. İşkence mağdurlarına tıbbi ve psikolojik destek sağlamakta ve bugüne kadar Mısır'da işkence mağdurları ile çalışan tek insan hakları tıbbi kliniğini temsil etmektedirler. Al-Nadeem Center'ın kurucularının, siyasi faaliyet geçmişi olan insanlarla ilgilenmesi bekleniyordu. Ancak, 1993'ten 2000'e kadar merkezin siyasi nedenlerle tek bir işkence mağduru vakası almamasına şaşırıldılar. Mısır'daki işkence salgınının siyasi faaliyetle bağlantılı olmadığı, daha çok yaygın ve sistematik olduğu ve genellikle en savunmasız ve yoksullara düştüğü onlar için bir keşifti. Bu deneyimden sonra merkez, salt tıbbi çalışmalarla sınırlı kalmak yerine insan hakları savunuculuğunu da kapsayacak şekilde genişledi. 2000 yılında kurucular, merkezi işkence mağdurları için bir psikolojik rehabilitasyon programı ve her türlü şiddete maruz kalan kadınlar için ayrı bir program olarak bölmeye karar verdiler. Şimdiye kadar, yoğun hükümet baskısına rağmen, Nadeem Center işkence vakalarıyla ilgilenen en aktif ve saygın kurum olmaya devam ediyor.

Mısır İnsan Hakları Örgütü'nün kuruluşundan bu yana, Mısır insan hakları hareketi Mısır hükümetiyle sürekli bir hukuk mücadelesi içindedir. Mısır STK yasası 1960'lardan bu yana altı kez değiştirildi, 1960'lardan bu yana STK yasasının çeşitli versiyonları, devletin işbirliği ilişkisini kolaylaştıran yapılar düzenlemek yerine insan hakları örgütlerinin yarattığı alana hakim olma arzusuna biraz ışık tutuyor(Shams eldin. 2015). 1986'dan beri Mısır hükümeti, Mısır İnsan Hakları Örgütü'nü tanımayı reddetti ve sivil toplum olarak kayıt olma başvurusunu görmezden geldi. Paradoks şu ki, STK'lar, sisteme meydan okumak için birincil strateji olarak davaları kullanmanın zirvesine ulaşmalarına rağmen, yasal durumun istikrarından yoksun kaldılar. Bu, Nasır döneminden bu yana yürürlükte olan 1964 tarihli 32 Sayılı Kanun⁸ tarafından getirilen kısıtlamalardan kaynaklanmaktadır.

Mübarek rejiminin insan hakları örgütlerine karşı hoşnutsuzluğu 1998'de çarpıcı bir şekilde tırmandı. Dönemin Mısır İnsan Hakları Örgütü Genel Sekreteri Hafız Ebu Saada, yabancı bir ülkeden para almakla suçlandı. Onu bu fonları ulusal çıkarlara zarar vermek, ülke çıkarlarını etkileyen söylentiler yaymak ve ilgili makamlardan önceden

---

⁸ Bu yasa, sivil toplum kuruluşlarının siyasi veya dini konularda çalışmasını yasaklamaktadır. Görünür amacı dış finansmanı kısıtlamak olan STK'ların finansmanını ve faaliyetlerini gözden geçirmek için hükümet tarafından atanan bir gözetim birimi oluşturur.

izin almaksızın bağış toplanmasını engelleme kararını ihlal etmek amacıyla almakla suçladılar. Ebu Saada olası bir yedi yıl hapis cezasıyla karşı karşıyaydı ve insan hakları örgütlerine verilen ana mesaj, yabancı fonlara tolerans göstermediğiydi. Bunun hemen ardından, Mısır İnsan Hakları Örgütü hükümetin taleplerine uydu ve dış finansman almayı bıraktı. Bir yıl sonra, STK'ların faaliyetlerini düzenleyen yeni bir kanun taslağı hazırlandı ve 1999'da kabul edilen 153 sayılı Kanun, 32/64 sayılı Kanuna getirilen kısıtlamaları artırdı. Yeni yasa, sivil toplum kuruluşlarının siyasi partilerle sınırlı herhangi bir siyasi faaliyette bulunmasını ve sendikalarla sınırlı herhangi bir sendika faaliyetinde bulunmasını engelliyor. Ayrıca milli birliği tehdit eden veya kamu düzenini ve ahlakını ihlal eden her türlü teşkilat kanunla kapatılabilir. Son olarak, çoğu kuruluşun hayatta kalması için ana kaynak olan yabancı fonlarla ilgili olarak, yasa, STK'ların önce hükümeti bilgilendirmeden yabancı kuruluşlarla iletişim kurmasını yasaklamaktadır. Birçok örgütün bu yasaya karşı ayaklanmasına rağmen, o dönemin en ünlü insan hakları merkezi olan İnsan Hakları Adli Yardım Merkezi'nde bile bir bölünme yarattı. Bunun sonucunda İnsan Hakları Adli Yardım Merkezi iki kuruluşa bölündü. Gruplardan biri, yeni yasaya göre "İnsan Hakları İçin Adli Yardımlaşma Derneği" adını verdiği yeni derneğine kaydoldu. Öte yandan avukatların diğer çoğunluğu yeni bir merkez kurdu. Bu yeni merkez, Jasser Abdel Razek liderliğindeki Hişam Mübarek Adli Yardım Merkezidir. İkinci grup, 1999 tarihli yasayı ele alma göreviyle ilgiliydi (Afifi. 2015).

4.2.2. 11 Eylül Olayları Ve Irak'ın İşgali

Terörizm konusu, hem teorik hem de pratik düzeyde ortaya çıkardığı büyük ihtilaf nedeniyle büyük bir sorunu temsil eden en önemli uluslararası değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olgu, uluslararası sistemin gündemindeki ilk konu haline gelmek üzere ortaya çıkmıştır ve içindeki tek süper güç, teröre karşı sözde uluslararası kampanyaya öncülük eden ABD'dir (Mahmud.2004:124).

Washington ve New York'u sarsan 11 Eylül 2001 olayları geldi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana uluslararası siyasi arenaya girmeye karar vermesinden bu yana Amerikan topraklarında Amerikan ulusal güvenliğine yönelik ilk tehdidi temsil etti. 11 Eylül olayları, Amerika Birleşik Devletleri'nin hegemonya kurmasına ve ulusları arkasında toplaması ve terörizme karşı uluslararası bir kampanyaya milyarlarca dolar tahsis etmesi için ona güçlü bir

gerekece vermesine yardımcı oldu. Burada George Bush'un vizyonu, 9/21/2001'de Kongre'de her bölgedeki her ülkenin ya bizimle ya da teröristlerle birlikte olmaya karar vermesi gerektiğini ilan ettiğinde ortaya çıktı. İlk andan itibaren, Mısır da dahil olmak üzere çoğu Arap ülkesi, Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik terör eylemlerini reddettiğini teyit etti. Bu nedenle, Washington bölgedeki demokrasi meselesine bakışını değiştirmeye başlayınca, Arap ülkeleri üzerindeki Amerikan baskısı demokrasi, insan hakları ve sivil toplum alanlarında tırmandı. Washington, Arap ve İslam dünyasında demokrasinin yokluğunun, ABD'yi vuran aşırılık, şiddet ve terör gruplarının büyümesine elverişli bir ortam yaratılmasına katkıda bulunduğunu görmeye başladı (Al-Ashaal. 2002:29). Böylece Amerika, bölge ülkelerini demokrasiye ulaşma yolunda ciddi adımlar atmaya çağırdı. Bu, dini eğitim sistemlerinde ve müfredatta reform ve ekonomik reform yoluyla yapılır. Aynı zamanda siyasi katılımın genişletilmesi, sivil toplumun güçlendirilmesi ve kadınların rolünün ve diğerlerinin güçlendirilmesi çağrısında bulundu (Al Neyadi. 2008: 164).

Bu olayların en belirgin yansımalarından biri, Amerika'nın Irak'ı işgal etmesiydi ve bu gelişme Arap ulusal güvenliğinin ihlali anlamına geliyordu. Ve yirminci yüzyılın son yirmi yılında ortaya çıkan, özellikle insan hakları ve sivil toplum meselesi olmak üzere, bölge ülkelerinin küresel endişe yaratan meselelerle uğraşmaya başlaması. George Bush yönetimi, ABD'nin Mısır rejimini insan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirmesine ek olarak, Mübarek hükümetine reform yapması için kasten baskı yaptı. Bush, Mübarek rejiminden bağımsız demokrasi ve iyi yönetim programlarına ve kuruluşlara para vermeye başladı, ancak bu çaba Obama yönetimi tarafından büyük ölçüde askıya alındı. 2009'da yönetim, Mısır'da demokrasiyi desteklemek için tahsis edilen fonları hemen yarıya indirdi. Mısır'da sivil topluma tahsis edilen fonlar yaklaşık 7 milyon dolar olmak üzere %60 oranında azaltıldı. Doğrudan sivil toplum gruplarına verilecek fonlar da kaldırıldı ve sadece Mübarek'in onayını almış kurumlara verilmesi kararlaştırıldı (Pierce. 2014: 70).

11 Eylül saldırılarından sonra demokrasiyi teşvik etmek ve insan haklarını korumak, teröre karşı çok seviyeli savaşın bir parçası haline geldi. Mısır, uluslararası imajını geliştirmek için çalıştı ve bu çabanın bir parçası olarak, bu tür konseylerin kurulmasını isteyen Paris İlkeleri doğrultusunda Ulusal İnsan Hakları Konseyi'ni

(UİHK) kurdu. 2003 yılında, Madde (1)'de⁹ belirtilen Ulusal İnsan Hakları Konseyi'ni kurmak için 94 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Bu konseyin merkezi Kahire şehrinde bulunan ve valiliklerde şubeler ve ofisler açma hakkına sahip olan ve işlevlerini, faaliyetlerini ve yetkilerini yerine getirirken bağımsızlığa sahip olan bir tüzel kişiliğe sahiptir. Yasaya göre, Ulusal İnsan Hakları Konseyi ve oluşumu Mübarek döneminde Parlamento'nun iki odasından biri olan Şura Konseyi'nin denetimi altındaydı. Konseyin bağımsızlığını ve çalışma alanını azaltan bir düzenlemedir. Ulusal İnsan Hakları Konseyi'ni kuran yasanın, çalışmasını kolaylaştırmak için başka bir yasa tarafından takip edilmesi gerekiyordu. Ona önceden haber vermeksizin hapishaneleri ziyaret etme yetkisi vermek gibi ama bu asla olmadı. Konseyin rolü tavsiye niteliğindedir ve hükümeti veya Bakanlar Kurulunu tavsiyelerine göre hareket etmeye, Konsey'e danışmaya ve hatta Ulusal İnsan Hakları Merkezi'ne görevini yerine getirmesi için gereken bilgileri sağlamaya zorlayamaz. Ancak, Ulusal İnsan Hakları Konseyi'nin tavsiyeleri, Ulusal İnsan Hakları Konseyi ilk kurulduğunda daha duyarlı olan İçişleri Bakanlığı'nı çok fazla etkilememektedir. Bunun nedeni muhtemelen yirmi birinci yüzyılın ilk on yılında ülkenin imajını uluslararası alanda iyileştirmek istemeleridir.

Konseyin bileşimi, her zaman egemen siyasi sistemin doğasını ve onu oluşturan gruplar arasındaki dengeyi yansıtmıştır. 2003 yılında kurulduğundan bu yana, konseyin bileşimi birkaç kez değişti, örneğin 25 Ocak devriminden sonra ilk kez seçilen üyeleri arasında birçok bağımsız insan hakları savunucusu vardı. Bu, Konseyin Kahire'deki Maspero protestosu olayları hakkındaki rapor gibi alışılmadık derecede güçlü raporlar yayınlamasına neden oldu ve Ulusal İnsan Hakları Konseyi'nin raporu protestonun resmi versiyonuna ciddi şekilde meydan okudu. 2012'de konsey içinde iki ana grup, laik grup ve İslami hareket arasında bir çatışma yaşandı. Aralık 2012'de, eski Cumhurbaşkanı Mursi'nin geniş çaplı tartışmalara yol açan ve bir dizi konsey üyesinin istifasına neden olan bir anayasa bildirgesi yayınlamasının ardından tartışmalar patlak verdi. Bu, İslamcıların konseyin öngörülen insan hakları rolünden daha büyük bir siyasi rol oynaması gerektiğine karar vermesinden sonra oldu. Mursi'nin devrilmesinden iki aydan kısa bir süre sonra, Başbakan Hazem el-Beblawy'nin İslamcılarının yerine hak aktivistleri ve eski İslamcılardan oluşan bir karışımla yeni

---

⁹ Madde, konseyin insan haklarının korunmasını ve farkındalığını teşvik etmeyi ve geliştirmeyi ve bunların uygulanmasının sağlanmasına katkıda bulunmayı amaçladığını belirtmektedir.

üyeler getirmesi kararını vermesiyle konsey yeniden değişti. Bazı hak savunucuları konseye katılmayı reddederken, diğerleri denemeye değer olduğuna karar verdi, diğerleri katıldı, ancak birkaç ay sonra, avukatlar Nejad Al-Borai ve Rajaei Attia'da olduğu gibi çeşitli nedenlerle çekildi (Hammama. 2015). 11 Eylül olaylarını takip eden dönem birçok insan hakları kurum ve kuruluşunun kuruluşuna sahne olmuştur. 2004 yılında, insan hakları avukatı Gamal Eid, Arap İnsan Hakları Bilgi Ağı'nı kurdu. Örgüt, savunuculuğu ana strateji olarak benimsedi ve öncelikle Mısır ve Arap dünyasındaki ifade özgürlüğü ihlalleriyle ilgilendi.

Benzer şekilde Düşünce ve İfade Özgürlüğü Derneği de 2006 yılında, öğrenci haklarını savunmak ve dijital platformlarda akademik özgürlük için mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. 15 yıl sonra Düşünce ve İfade Özgürlüğü Derneği bu konularla ilgilenen en önde gelen kuruluşlardan biri oldu.

Nazra for Feminist Studies, Mısır'da kadın haklarına odaklanan söylemi değiştirmek amacıyla 2007 yılında Mozn Hassan tarafından kuruldu ve kadınları siyasi hayata katılmaya teşvik etmek için çalıştı. 2009 yılında, önde gelen insan hakları avukatı Khaled Ali, Mısır Sosyal ve Ekonomik Haklar Merkezi'ni kurdu. Merkez, Mübarek tarafından atanan işadamlarının hükümeti altında özelleştirme sözleşmeleri imzalayarak devlet yolsuzluğuna karşı yasal mücadeleler verdi. Merkezin en önemli başarılarından biri, 2010 yılında çıkarılan ve devleti asgari ücrete tabi olmaya zorlayan yargı kararıydı. 2008 yılında, ünlü Mahalla işçi grevi gerçekleştiğinde, Mısır Protestocularını Savunma Cephesi kuruldu. Bu cephe, vatandaşların toplanma ve onlara hukuki yardım sağlama haklarını savunmak için aktivistlerin ve ulusal STK çalışanlarının resmi olmayan bir toplantısıydı (Shams eldin.2015).

Tüm bu bağımsız insan hakları örgütlerinin kurulması sırasında, özellikle 2002 tarihli 84 sayılı STK'lar hakkındaki üçüncü yasanın serbest bırakılmasından sonra hükümet baskısı artıyordu. 2002 yasası, önceden izin almadan sivil toplum faaliyetlerinde bulunan kuruluşlara ağır hapis cezaları verdiği için, yürürlükten kaldırılan 1999 yasasının restorasyonundan başka bir şey değildi. Hükümet, bu örgütlerin kapatılmasına izin verir ve örgütlerin, örneğin sendikal hakları savunmak veya kadınların seçimlere katılımını sağlamak için geçerli olabileceği için tanımları belirsiz ve geniş olan siyasi veya sendikal faaliyetlerde bulunmalarını yasaklar. Bu kararın sonucunda adı geçen kuruluşların birçoğu sivil toplum ve kar amacı gütmeyen

kuruluşlar olmak yerine hukuk firması veya ticari şirket olarak kayıt yaptırarak yasayı atlatmaya başvurdu (Atallah. 2015).

2004 yılında, 2002 yasasına göre kayıtlı kuruluşların çoğu, Bakanlığın bazı programlara itiraz etmesi ve bazı programların askıya alınmasıyla karşı karşıya kaldı. Bakanlığa gönderilen evraklar doğrudan Devlet Güvenliğine aktarıldı, bu nedenle kuruluşlar Devlet Güvenlik görevlileri ile arabulucu olmadan muhatap oldular. Bu, herhangi bir verimli faaliyeti imkansız kılmayı amaçlayan bir bürokrasi düzeyine ektir. Böylece yeni kuruluşlar kayıt sürecinin bir tuzak olduğunu anladılar. Kuruluşlar, Bakanlığa kaydolmamayı tercih ettiler ve 2000'lerin ortalarında, STK'ları kurma eğilimi, Bakanlığın erişiminin ötesinde sağlam bir şekilde kurulmuştu.

4.2.3. 2000 Yılı'nın İkinci Filistin Ayaklanması

Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in cumhurbaşkanlığı döneminde çok sayıda protesto yaşandı. Mısır'da 25 Ocak öncesi dönemde yaşanan bu protesto hareketi iki ana türe ayrılabilir. İlk tip, siyasi reform ve dış politika konuları gibi genel konularla ilgilenen siyasi protesto hareketleridir. İkinci tip, ücretler ve ikramiyeler gibi sektörel konularla ilgilenen sosyal nitelikteki hizip hareketleridir.

Siyasi protestolar, onunla dayanışma amacıyla 2000 yılındaki ikinci Filistin intifadasıyla başladı. Mısır rejiminin Filistin meselesi, 2003'te Irak'a yönelik saldırganlık veya İsrail ile gaz anlaşması konusundaki tutumları protesto edildi. Mısır Halkının Filistin Halkının İntifadasını Destekleme Komitesi 13 Ekim 2000'de kuruldu. Ardından Mısır hapisanelerinde siyasi zorbalık ve işkence yöntemlerine karşı mücadele etmeyi amaçlayan 20 Mart Hareketi kuruldu (Bishara. 2016: 23).

2004 yılında Mısır Değişim Hareketi " كفاية " " kifaya" (Yeter)in kurulmasıyla siyasi protestolar iç meselelere taşındı. Talep tavanının yükseltilmesinde ve protesto kültürünün yayılmasında kuruluşunun açık bir etkisi olduğu yadsınamaz. Hareket, anayasal ve yerel siyasi değişim konularına yöneldi. Bu dönem, "Değişim İçin Gençlik" ve "06 Nisan" hareketi gibi bağımsız gençlik hareketlerinin kurulmasına yönelik ilk girişimlere tanık oldu. Bu hareketler sosyal ve politik meseleleri birbirine bağladı. Yükselen işçi hareketiyle ilişkiler de güçlendirildi, böylece 2010 yılında, özellikle cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin yaklaşmasıyla, artan sayıda bağımsız gençliğin seferber edilmesiyle siyasi meselelerin geri dönüşü sağlandı.

2000'den 2008'e kadar olan dönemde, siyasi alanda yeni nesil genç aktivistler ortaya çıktı. Bu nesil, o dönemde ortaya çıkan protesto hareketlerinin çoğuna farkındalık ve katılım ile ayırt edildi. Bu nesil aktivistler kendilerini ifade etmeye ve internet üzerinden bloglar, posta grupları ve Facebook aracılığıyla birbirleriyle etkileşime girmeye başladılar. Bu nesil, önceki nesillerden büyük ölçüde bağımsızlık ve katı ideolojik çerçevelerden uzaklığı ile karakterize edildi (Shehata. 2010). Bu dönemde bu hareketlerin en önemli hedefleri arasında şunlar vardı: Olağanüstü halin kaldırılması için çalışın, yeni bir başkanlık dönemi için Başkan Mübarek'e aday olmayın ve oğluna miras bırakmaya yönelik her türlü girişimi reddedin. Ayrıca parti, sendika ve dernek kurma özgürlüğünü savunmak, gösteri yapma hakkını tanımak, barışçıl oturma eylemi yapmak ve ifade ve medya özgürlüğünü serbest bırakmak istediler. Özgürlükleri güvence altına alan yeni bir anayasanın hazırlanmasını denetleyecek bir ulusal kurucu meclisin oluşturulması ve tekel gücünü sınırlayan bir parlamenter cumhuriyetin kurulması. Kuşkusuz, 11 Eylül olayları ve Amerika Birleşik Devletleri'nin demokrasiyi destekleyen konumu, rejimin bu hareketlerle baskı, hapis ve askeri yargılamalara dayanan olağan yöntemleriyle başa çıkma kabiliyetini felç etmesine büyük katkı sağlamıştır. Ancak, bu hareketler kitleleri harekete geçiremediler ve elitist bir yapıya sahiptiler, bu nedenle gösterileri sadece birkaç yüz kişiyi içeriyordu ve kitleleri harekete geçirme yetenekleri sınırlıydı. Hareketlerin “Yeter yolsuzluk” " كفاية فساد " ve “Yeter işsizlik” " كفاية بطالة " gibi bir dizi sosyal ve ekonomik sloganı daha fazla taraftar çekmek için gündemlerine sokma girişimlerine rağmen, bu sloganların eylem alanı elitist olmaya devam etti ve taşıyıcıları onları sokağa çıkaramadı.

Sosyal hareketler güçlü bir şekilde ortaya çıktığından ve 25 Ocak hareketinin önünü açan sayısız protestoyla 2005 yılı aktif vatandaşlık düzeyinde önemli bir yıldır. Bu, bu yıl 1971 Anayasası'nın 76. maddesinde bir değişikliğe tanık olduktan sonra. Bu, 2005 yılında cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin yapılmasına yol açtı ve sonuçları seçimler yoluyla siyasi değişimin imkansızlığını doğruladı.

Bu yıl Mısır, yargı bağımsızlığı için hakimlerin ayaklanması olgusuna tanık oldu. Bu, iki yargıcın Disiplin Kurulu'na sevk edilmesinden ve gösterilerini engellemek ve yargıçlara ve kulüplerine destek vermelerini engellemek için Yüksek Yargı Kulübü ile Gazeteci ve Avukat Sendikalarının güvenliğini kuşattıktan sonradır.

Bir dizi yargıç Mısır rejimine meydan okudu ve anayasal olarak denetleme yetkisine sahip oldukları seçimlerin yolsuzluğunu protesto etti. Ancak Mübarek rejimi onları izlemelerini engelledi ve protesto hareketleri aydınlardan öğrencilere, aktivistlere, işçilere ve ılımlı İslamcılara kadar Mısır toplumunun tüm kesimlerini kendine çekti. Mısır rejiminin ulaştığı ve Mısırlıların hoşnutsuz olmasına neden olan çürümüşlük ve yolsuzluk derecesini ifade etti (Bradley. 2012: 39). Özellikle bu dönemde öne çıkan talepler ve emekçi hizip protestoları, ekonomik liberalleşme ve özelleştirme politikası süreçleri aracılığıyla devletin işçilerle olan sosyal sözleşmesinden geri çekilmesinin ve Mısır toplumunda büyük gerilimler yaratan sonuçlarının bir ifadesidir. 2007'de dondurulan ücretler, eksik istihdam ve sendika yetkililerinin rejimle suç ortaklığı üzerine geniş çaplı bir işçi protestoları dalgası patlak verdi. Mısır ayrıca, 2005 ve 2010 yıllarında iki binden fazla greve tanık oldu ve bu, işçi ve profesyonel toplumsal kesimler arasında artan toplumsal gerilim ve kolektif öfke duygularının göstergesidir. Dolayısıyla, grevler, daha sonra 25 Ocak hareketine zemin hazırlamaya yardımcı olan protesto ve talep tatbikatlarının bir parçası haline gelen, sürekli birikimleri yansıtan artan kolektif memnuniyetsizliğin bir ifadesiydi. Tablo 4.1 (2004-2010) döneminde Mısır'daki işçi protestolarının gelişimini göstermektedir.

Yıl	Grevler	Toplama	Protestolar	Gösteriler	Toplam	Katılımcı Sayısı
2004	43	87	90	46	266	386.346
2005	46	81	59	16	202	141.175
2006	47	69	81	25	222	198.088
2007	110	264	197	43	614	474.838
2008	122	253	174	60	609	174.187
2009	130	90	191	81	492	1.350.000
2010	135	83	209	80	507	/

Tablo 4.1. Dönem boyunca (2004-2010) Mısır'daki işçi protestolarının gelişimi

Kaynak: Abdel Qader Yassin, "Accumulation of Economic and Social Conditions", Ahmed Bahaa El Din Shaaban ve diğerleri, 25 Ocak: Soruşturmalar ve Tanıklıklar, 1. Baskı Beyrut: Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, s. 60.

Mısır, çeşitli sosyal kesimleri içeren, bazen de emlak vergisi yetkilileri tarafından yönetilen çalışanlar gibi protesto kültüründen tamamen uzak grupları etkileyen, artan mezhepsel protesto dalgalarına tanık oldu. Mısır'daki gelenek, Mısır'daki sosyal ve politik protesto kültürünün öğrenciler ve işçilerle sınırlı olmasıdır. Emlak vergisi yetkililerinin protestosu bu dönemde Mısır'daki en belirgin protesto hareketlerinden birini temsil etti ve ilk bağımsız sendikanın kurulmasıyla ve protestocuların taleplerinin çoğunu almasıyla sonuçlandı. Emlak vergisi memurlarının grevi, Mısır'daki işçi sınıfının bilincinde önemli bir geçiş aşaması olarak görülüyor. Mısır'ın işçileri ve çalışanları, 1952'den beri ilk kez kendilerini devlet kurumlarından bağımsız olarak örgütlemeye çalıştılar. İşçi kesiminin geldiği kötüleşen durumun bir göstergesidir ve protesto liderlerinin siyasallaşma biçimlerinden uzaklaştığını ortaya koymuştur. Ve tarafların bunları sömürmesine izin vermediklerini ve barışçıl oturma eylemlerinin baskıcı araçları ortadan kaldırma ve üstesinden gelme yeteneğini ortaya çıkardıklarını. Emlak çalışanlarının grevinden önce, Mayıs 2007'de Toplu Taşıma Kurumu'ndaki işçilerin grevi gibi diğer grupların çeşitli grevleri yaşandı. Ve Mısır'daki toplumsal hareketlerde kilit bir faktör olarak çalışanların girişinin bir göstergesi olan demiryolu işçileri ve diğerlerinin grevi. 2005-2010 döneminde, gösteriler ve grevler 25 Ocak 2011 hareketinin yavaş bir birikimini oluşturduğundan, Mısır'da emek protestolarına paralel olarak siyasi nitelikte toplumsal hareketlerin büyümesine tanık oldu. 25 Ocak'tan önce Mısır halkı kötüleşen yaşam koşullarından, yetersiz beslenmeden, sağlık hizmetlerinden yoksunluktan, ağır sınıftan, yüksek cehaletten ve Mısır halkının çoğunun mahrum bırakıldığı diğer temel haklardan muzdaripti. Gençler ayrıca marjinalleşmiş, dışlanmış ve dışlanmış hissediyor, Yoksulluk ve işsizlik nedeniyle güvenlik yetkilileri tarafından her zaman suçlandıklarını hissettiler (Azbaly. 2016: 88).

25 Ocak'ın Polis Günü olduğu için seçilmesi, polis ve devlet güvenlik birimlerinin vatandaşlara yönelik uyguladığı şiddetli baskı ve işkence uygulamalarının reddedildiğinin ifadesiydi. Mısır, 2006 yılında iç güvenliğe bir buçuk milyar dolar harcadığı için güvenlik hizmetlerinde bir enflasyona tanık oldu. Uluslararası Af Örgütü'ne göre, 2008'de Mısır cezaevlerinde yaklaşık 18.000 tutuklu ücretsiz olarak tutuldu. Bloomberg Haber Ajansı'na göre, diğer tahminler Mısır'da yargılanmayan 22.000 tutuklu olduğunu gösteriyor. Böylece işkence, varlığı yasalarla desteklenen bir olgu haline gelmiştir (Bradley. 2012: 40). Bu nedenle, Mısır'da işkence, onu

cezalandırmayan, olağanüstü hal yasasıyla desteklenen bir kültürün ortasında, uzun süredir endemiktir. O kadar yerleşiktir ki, kolluk kuvvetlerinin amacından kopmuştur, böylece işkence başlı başına bir amaç haline gelmiştir. Devrimin nedenlerinden biri, Halid Saeed ve Sayed Bilal'in öldürülmesinin ardından İçişleri Bakanlığı'nın üslubuna itiraz edilmesi idi. Ayrıca devrimin sebeplerinden biri de çoğu polis memurunun kötü muamelesi sonucu Mısırlıları etkileyen işkence, zorlama, baskı ve aşağılama vakalarının artmasıydı. Tüm bunlar, temel vatandaşlık haklarının inkarına ek olarak, Mısır'da devlet güvenlik aygıtının toplumsal ve siyasi alan üzerindeki egemenliğine dayanan bu rejime duyulan kırgınlığı ve nefreti daha da artırdı. 25 Ocak hareketine ve Mısır rejiminin bekasını reddeden yaygın halk hareketine yol açan dış siyasi nedenlere gelince, bunlar rejimin dış politikalarından, özellikle İsrail ile ilişkiler konusunda halkın memnuniyetsizliğinde temsil ediliyorlar (2005'te İsrail ile gaz anlaşması). Mısır halkı, Mısır rejiminin Filistin davasına boyun eğmesi ve Refah kapısının kapatılmasından memnun değildi. Ve Mısır rejiminin, özellikle Irak savaşındaki destekleyici duruşunda Amerika Birleşik Devletleri'ne tabi olduğu ve onu takip ettiği görüşünün yaygınlaşması. Üçüncü faktör, Tunus'taki siyasi hareketten etkilenir. İsrail ile QIZ anlaşması ve normalleşme, memnuniyetsizlik, eleştiri, reddedilme ve popüler öfke alanını artırdı. Bu rejimin dış politikasına yönelik eleştiriler Filistin ve Irak halkıyla dayanışma şeklinde başladı. Özellikle 28 Eylül 2000'de patlak veren El Aksa İntifadası'ndan sonra, 12 Ekim 2000'de Mısır Filistin Halkı İntifadası ile Dayanışma Komitesi'nin kurulmasıyla sonuçlandı.

Mübarek'in cumhurbaşkanlığı döneminde olağanüstü hal kanunu galip geldi ve bu kanun keyfi tutuklamalar ve adil olmayan yargılamalar için ortam sağladı. 2009'da İnsan Hakları Örgütü, suçlama olmaksızın gözaltına alınan 5.000-10.000 Mısır vatandaşının olduğunu ve polis ve güvenlik güçlerinin sürekli olarak vahşet ve işkence yöntemlerini kullandığını tahmin ediyor. Mısır İnsan Hakları Örgütü'ne göre, 1985'ten 2011'e kadar karakollarda 651 işkence vakası kaydedildi. Mübarek döneminde ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü kısıtlandı. Basın, Cumhurbaşkanı eleştirmek için hapis ve para cezası gerektiren Basın ve Yayın Kanunları ve Ceza Kanunu ile düzenlendi (Alasar. 2011).

Bu çoklu uluslararası ve iç baskılar, rejimi insan hakları ve sivil toplumla ilgili bazı reformlar yapmaya yönlendirmede rol oynadı.

- Ceza Muhakemesi Kanunu, 28 Temmuz 2006 tarihinden itibaren yürürlükte olan 2006 tarihli 145 sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Bu yasa, Ulusal Haklar Konseyi'nin (yargılama öncesi tutukluluğun kötüye kullanılması olgusu) adlandırması sonucunda başlı başına bir cezaya dönüşmesinin ardından tutukluluk sisteminde reform yapmak için yapılmıştır. Değişiklik, ister soruşturmalar sırasında ister davanın çeşitli aşamalarında olsun, yargılama öncesi tutukluluk için azami süre belirledi.
- Düşünce ifade suçlarında Ceza Kanununda değişiklik yapılması Değişiklikler üç alanı kapsıyordu. Birincisi: Bazı suçlarda hapis cezasının kaldırılması ve para cezası ile değiştirilmesi. İkincisi: Suçlulaştırma standartlarında disiplin ve doğruluk elde etmek için bir dizi makalenin formülasyonunu kontrol etmek. Üçüncüsü: Gazetecilere verilebilecek para cezalarının yükünün azaltılması. Ancak, gazeteler ve diğerleri tarafından verilen hürriyetten yoksun bırakan cezaları muhafaza ettiği kanundan alınmıştır. Bunlardan en önemlisi, cumhurbaşkanına hakaret etmek veya bir krala veya yabancı bir devlet başkanına hakaret etmektir. Ancak, devlet güvenliğine karşı işlenen suçlarla ilgili bir dizi ifade suçu için hapis cezası caiz hale getirilmiş ve hürriyetten yoksun bırakıcı cezalar muhafaza edilmiştir. Hapis cezasının kaldırıldığı suçlarda da var olmayan suçlar ve cezalar getirildi ve abartılı para cezaları getirildi. 14 Eylül 2007'de bir Mısır mahkemesi, 5'i genel yayın yönetmeni olmak üzere 7 gazetecinin bir yıl hapis cezasına çarptırılmasına karar verdi. Mahkeme ayrıca 5 genel yayın yönetmenini üst düzey yetkililere hakaret etmek ve dönemin Cumhurbaşkanı Mübarek'in sağlık durumu hakkında yanlış haberler yaymaktan suçlu buldu.
- Bu yasal değişikliklerle birlikte hükümet, Ulusal Nitelikli Eğitim Otoritesini kuran bir yasa ve tüketicinin korunması için başka bir yasa çıkardı.
- Mısırlı kadınlar, yargı makamlarını işgal ederken kendilerine karşı var olan ayrımcılığın üstesinden gelerek yeni bir başarıya imza attılar. İdari Savcılık'ın çok sayıda kadın üyesi, önceki sembolik karakterin ötesine geçen bir adımla yargıya atandı. Kadınlar daha önce Anayasa Mahkemesi'nin yargı organları arasında gördüğü idari kovuşturma ve devlet davalarında görev almışlardı (Arab Organization for Human Rights. 2006).

Mübarek rejimi, sosyal ve ekonomik haklar için muazzam sonuçları olan açık bir neo-liberal yönelime doğru belirsiz bir geçiş sürecinde bocalıyordu. Bölge, özellikle 2005-2010 yılları arasında, çökmekte olan bölgesel güvenlik sisteminin sona ermesine ve yoğun iç ve dış baskılara maruz kalan hastalıklı devletlerin çözülmeye başlamasına tanık oluyordu. Mobil teknolojilere ve sosyal medya platformlarına erişimin artmasıyla birlikte kişisel iletişim alanındaki muazzam teknolojik gelişmeler, örgütlenme biçimlerinin ve bilgi dolaşımının artmasında rol oynamıştır.

4.3. Küreselleşme Ve İnsan Hakları Ve Sivil Toplum Üzerindeki Etkisi (25 Ocak Devrimi)

Uluslararası bilgi teknolojisi ve modern anlık iletişim araçları, demokratik değerlerin yayılmasına büyük katkı sağlamıştır (Francis. 1993:23). Bilgi devrimi, Arap ülkelerindeki siyasi sistemlere iç organlardan gelen baskıların gücünü artırmıştır. Mısır'da oluşan (blog yazarları) hareketi ve onları yargılayan Mısır yargısı, teknolojinin ve bilgi devriminin bu bağlamdaki etkisinin en iyi kanıtıdır. Bilgi ve iletişim devriminin otoriter yönetim rejimleri üzerinde baskı oluşturması, demokratik gelişme sürecini hızlandırması ve otoriter rejimlerin otoriter uygulamalarını gizleme yeteneklerini kısıtlaması gibi çeşitli etkileri olmuştur. Vatandaşların kendi devlet sınırları dışında neler olduğunu görmelerini ve kendi durumlarıyla karşılaştırmalarını sağlar. Bu devrim, otoriter rejimleri, muhalif güçlerin yararına olan bilgi kaynaklarını tekelleştirme avantajından mahrum eder (Aljamiyi, 2005:40).

Tunus ve Mısır arasındaki nesnel koşulların benzerliği, hareketin enfeksiyonunun bulaşmasına katkıda bulundu. Simülasyon faktörünün etkisiyle olayın bir ülkeden diğerine yayılması olgusu Tunus'ta başladı. Simülasyon mantığı, Tunus'tan Mısır'a, Mısır'dan Libya'ya aktarılan sloganlarda, bazen de yerel tatlarla boyanırken ortaya çıkıyor. Öte yandan, siyasi hareketin Mısır'a taşınmasında Tunus'un etkisi iki düzeyde olmuştur:

Birincisi: Tunus'ta ki devrimci olayın psikolojik etkisi, Bu, ciddi bir tıkanıklık hali ve yapısı henüz tamamlanmamış devrimci bir devletle dolup taşan Mısır durumunu devrime getirdi. Tunus olayı Mısır devrimini ateşledi ve Mısırlılar Tunus'un Mısır'daki başarısını tekrarlamak istediler.

İkincisi: Yöntem ve sloganlar düzeyinde, “ekmek, özgürlük, sosyal adalet” ve “halk rejimin düşmesini istiyor” sloganının içeriğini taşıyan sloganlar, Tunus'tan Mısır

ortamına taşınarak devrimci yolu ifade ediyor, aşamaları, istasyonları ve talepleri. Tüm bu koşullar ve Tunus'taki hareketin siyasi fırsatların yapısı teorisine göre Cumhurbaşkanı Zine El Abidin Ben Ali'yi görevden alma kabiliyeti, Mısır'daki protesto ve toplumsal hareketlere yardımcı olan siyasi ortamı sağladı. Ve geniş bir seferberliğe ve büyük siyasi sonuçlara ve etkilere ulaşmasına yardımcı olun (Ashkar. 2015:157).

25 Ocak 2011'de Mısır toplumu geniş bir siyasi harekete tanık oldu. Mısır'ın kentlerinde vatandaşların “ekmek, özgürlük, sosyal adalet” sloganını yükselttiği ve günlük sorunlarını dile getirdiği ve ekonomik haklarını “ekmek, “siyasi “özgürlük” ve sosyal “sosyal adalet”. Tahrir Meydanı'ndaki ve Mısır'ın diğer bölgelerindeki göstericiler siyasi reform, nefret edilen olağanüstü hal yasasına son verilmesi ve özgür ve adil seçimler talep etti. Müslüman Kardeşler, ılımlı ve laik Müslümanlar, birçok kadın ve birçok Kıpti Hristiyan dahil olmak üzere çeşitli grup ve kişiler bu davayı desteklemek için bir araya geldi. Kıpti göstericiler ile İhvan destekçileri arasında birlik ve destek belirtileri vardı. Kıptiler meydana Cuma namazını kılarken Müslümanlarla birlikte durdular ve Müslümanlar Kıpti Pazar ayininde nöbet tuttular (Pierce. 2014: 73). 25 Ocak hareketinde, Avukatlar Sendikası, Gazeteciler Sendikası ve Mısır Sendikaları Genel Federasyonu gibi sendikaların rolü büyüktü. İşçiler, 25 Ocak hareketine erken katıldılar ve özellikle Mısır'da sendikalara daha önce uygulanan baskılar nedeniyle gösterilere ve grevlere katkıda bulundular. Mısır Sendikaları Genel Federasyonu, kurulduğu 1957 yılından bu yana, Nasırcı otoritenin kurumlarından biriydi. Birliğin liderleri rejimin sosyal seçkinlerine ve iktidar partisine aitti ve işlevleri, işçi sınıfını kontrol etmek ve işçilerin çıkarlarını savunmaktan çok sistemin yararına onu çerçevelemektir. Mısır'daki emek mücadeleleri rastgele kaldı, ancak yeni bin yıl emek mücadelelerinde yeni bir yükselişe tanık oldu. Bu yeni dalga, Aralık 2006'da Mahalla'daki tekstil fabrikalarında çalışan 20.000'den fazla erkek ve kadın işçinin başarılı ve yankı uyandıran greviyle ivme kazandı. Emlak vergisi çalışanları, 2007 sonbaharında oturma eylemleri ve grevler düzenlediler ve bu, yarım yüzyıldan uzun bir süredir ilk bağımsız Mısır sendikasının, 2009'da Emlak Vergisi Çalışanları Sendikasının kurulmasına yol açtı (Ashkar. 2015: 160).

Özellikle Mübarek'in adamlarından işadamı "Ahmed Ezz" in sahip olduğu fabrikalarda en şiddetli çatışmalara sahne olan Süveyş Valiliği'nde işçi protestoları

başladı. Harekete katılan en önemli işçi örgütleri arasında 9 Mart hareketi, Değişim İçin İşçiler, Haksız Doktorlar, Muhafızlara Karşı Mühendisler ve Yargı Bağımsızlığı Hareketi vardı. Mısır hareketinin olaylarının ortasında, 25 Ocak'tan önce kurulan bağımsız sendikalar, yani “Emekliler Sendikası”, “Sağlık Teknisyenleri Sendikası”, “Emlak Vergi İşçileri Sendikası” ve “Bağımsız Öğretmenler Sendikası”. Sendika”, sanayi sitelerinde işçileri temsil eden bağımsız kuruluşlarla bir araya gelerek, ilk bağımsız işçi sendikası olan Mısır Bağımsız Sendikalar Federasyonu'nun kuruluşunun başladığını duyurdu. 9 ve 10 Şubat 2011'de Mübarek'in istifa konuşmasından önce çok önemli bir sektör, tüm toplu taşıma sektörü protestolara katıldı ve genel grev ilan etti. Özellikle ulaşım sektörlerinde, fabrikalarda ve çağrı merkezlerinde işçilerin genel grevi, Mübarek'i devirme baskısını artırmada önemli bir etkiye sahipti.

Bu gençlik hareketlerinin rolü, Mısır'daki sivil toplum kuruluşlarının dış finansmanı konusunda şüphe uyandırdı. Amerika Serbest Cumhuriyetçi ve Demokratik Enstitüsü ve Freedom House gibi STK'lar tarafından yapılmıştır. Mısır'daki siyasi hareketin boyutlarını ve sınırlarını gözlemleyen, başta insan haklarını savunmak üzere çeşitli alanlarda çalışan STK'ların niceliksel artışının boyutunu kolaylıkla ve kolaylıkla algılayabilir. Çünkü son on yılda Mısır'da faaliyet göstermeye başlayan ve uluslararası bağışçıların yardımlarından yararlanan birçok sivil toplum kuruluşu ve insan hakları örgütü, Mısır rejiminin kamu politikalarındaki eksiklikleri ortaya çıkarmıştır. Ekonomik, sosyal ve politik protestolara yeni katılım biçimlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulundu. Sivil toplum iktidardan ne kadar yapılandırılmış ve bağımsız olursa, o kadar etkili ve dinamik olacaktır. Ancak, bu kuruluşların bazılarının finansman yöntemleri ve kaynakları nedeniyle, çeşitli boyutlarıyla ulusal güvenliğe tehdit oluşturan unsurları bir dereceye kadar içerebilecekleri gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu, bu tür organizasyonların ülkelerin hükümetleriyle olan ilişkilerinde güvensizlik, gerginlik ve tutarsızlık ilişkilerini açıklar.

2011'in başlarında Mübarek'in istifasına yol açan kitlesel halk seferberliğinin ardından, birçok Mısırlı, kuşatma altındaki Mısır'daki sivil toplumun baskı korkusu olmadan nihayet gelişecek bir alana sahip olacağı umudunu dile getirdi. Olağanüstü hal yasasının kaldırılması, yerel ve yabancı STK'ların seçmen kayıt kampanyaları ve parlamento eğitim programları gibi siyasi konulara odaklanmaları için yeni fırsatlar yarattı. Bu dönemde, uluslararası bağışçılar demokrasi ve insan hakları programlarını

büyük ölçüde finanse etti. Sivil toplum örgütleri, devrimin ilerleyişini belgeledikleri, yetkinin kötüye kullanıldığını vurguladıkları, adli yardım sağladıkları ve devlet yapılarının hızla yeniden düzenlenmesinin yarattığı boşlukları doldurdukları için sonraki geçiş aşamasında çok önemli bir rol oynadılar. Mısır siyaseti ve toplumu değişim içindeyken, Mübarek döneminde var olan kırmızı çizgiler silinmiş gibi görünüyor. Mübarek'in düşüşünden sonra iktidara gelen Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi, Mısırlı insan hakları ve demokrasi gruplarının artan popülaritesinden korktu. Aktivistler, sivilleri yargılamak için uzun süredir askeri mahkemelerin kullanılmasını kınamaya ve ordunun daha fazla sivil gözetimi için çağrıda bulunmaya başladılar. Daha önce birbirinden izole olan örgütler, kaynakları paylaşmak için güçlerini birleştirdi ve aniden iktidar konseyini istifa etmeye ve gücün kötüye kullanılmasına karşı dava açmaya çağıran bir birleşik cephe oluşturdu. İnsan hakları örgütleri fon ve yeni personel çekti; örneğin, Mısır Kişisel Haklar Girişimi yirmi çalışandan yetmiş beşten fazla çalışana ulaştı. Yeni yönetici makamlar sivil toplum aktörlerinin talep ve tavsiyelerini tekrar tekrar görmezden geldiğinden, 2011 baharı boyunca gerginlikler tırmandı (Abdel Quddus. 2014). Dönemin Başbakanı Essam Sharaf başkanlığındaki Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu'nun ilk hükümeti, sivil topluma STK kayıt gerekliliklerini kolaylaştırmak gibi bazı tavizler verdi. Bununla birlikte, 2002 STK Yasası da dahil olmak üzere Mübarek rejiminin temel baskı araçları sağlam kaldı. Birçok kuruluş projeleri onaylama ve finansman sağlamada gecikmelerle karşılaşmaya devam etti ve devrimle birlikte resmen dağılan devlet güvenlik aygıtı radar altında çalışmaya devam etti. Bu aygıt, sivil toplum aktivistlerine hâlâ gözetim altında olduklarını söylemeleri için sessiz bir baskı uyguladı. Aynı zamanda, askeri konsey sivil topluma, aktivistleri istikrarsızlık ve kargaşayı teşvik etmeye kararlı yabancı ajanlar olarak gösteren bir karalama kampanyasıyla yanıt vermeye başladı. Geçiş dönemi yetkilileri bunu yaparken, Ocak ayaklanmasını takip eden aylara damgasını vuran yükselen milliyetçilikten ve istikrarsızlık korkusundan yararlandı. ABD'nin 2011'in başlarında Mısır'daki demokrasi yanlısı gruplara doğrudan 65 milyon dolar tahsis edeceğini açıklaması, bu iddiaları besledi. Mısırlı yetkililer, hükümeti devre dışı bırakmanın ve doğrudan sivil topluma (kayıtsız kuruluşlar dahil) fon sağlamanın ulusal egemenliğe hakaret olduğunu savundu. Temmuz 2011'de, eski Uluslararası İşbirliği Bakanı Fayza Abul-Naga, sivil toplum kuruluşlarının dış finansmanını araştırmakla görevli bir soruşturma komitesinin kurulduğunu duyurdu (McInerney.

2011). Takip eden aylarda, soruşturmanın sonuçları hükümete yakın gazetelere sızdırıldı ve bu gazeteler bazı kuruluşların yasadışı çalışmaları nedeniyle yargılanabileceklerini bildirdi. Kasım 2011'de Kahire Ceza Mahkemesi, bankalara 63 kuruluş ve insan hakları savunucusunun özel hesaplarındaki tüm işlemleri ifşa etmelerini emretti.

Aralık 2011'de Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu tarafından sivil topluma karşı onaylanan kampanya doruk noktasına ulaştı. Güvenlik güçleri Ulusal Demokratik Enstitü, Freedom House ve Konrad Adenauer Vakfı da dahil olmak üzere on yedi Amerikan, Alman ve Mısır kuruluşunun ofislerine baskın düzenledi. Çalışanlarından kırk üçü, Mısır makamları ile Mısır'ın uluslararası ortakları arasında diplomatik bir krize yol açan gerekli lisans olmadan yabancı fonları işletmek ve almakla suçlandı. Mısırlı kuruluşlara yapılan dış finansman, Mısır siyasetinde uzun süredir oldukça hassas bir konu olsa da, baskın, iç tehdit olarak görülen kuruluşları kapatmaya yönelik benzeri görülmemiş bir hareketi temsil ediyordu.

Birkaç yıl boyunca, STK davası Mübarek sonrası Mısır'da sivil toplumu yönetecek yasal çerçeve konusundaki daha geniş tartışmayı gölgede bıraktı. 2012'nin başlarında ordu tarafından atanan kabine, Mübarek dönemi yasasından daha katı kısıtlamalar getiren yeni bir yasa tasarısını meclise sunarak sivil toplum aktivistlerinin geniş çaplı protestolarına yol açtı. Müslüman Kardeşler tarafından kontrol edilen yasama organı, uluslararası insan hakları standartlarına büyük ölçüde uygun olan daha yumuşak bir yasa tasarısı ile karşılık verdi. Ancak, o sırada güç dengesi Kardeşler lehine değildi ve öneri, Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nin Haziran 2013'te eski Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin seçilmesinden önce Temsilciler Meclisi'ni feshetmesinin ardından gündeme getirildi (Al Sarjani. 2013).

Politikacılar, gazeteciler, TV sunucuları ve Mübarek rejiminin eski yetkilileri, sivil toplumla çatışmalarında güvenlik servislerini desteklediler. Bu propaganda savaşında, devrimin, sivil toplum örgütlerinin ve yabancı güçler tarafından yönetilen insan hakları gruplarının bir komplosundan başka bir şey olmadığını anlatan bir anlatı özenle inşa edildi ve propaganda edildi. Güvenlik hizmetleri, 2011 yılı sonuna kadar yabancı ve yerli STK'ları çökertti. 19'u Amerikalı, diğer bazı milletlerden ve birkaç Mısırlı da dahil olmak üzere kırk üç yabancı sivil toplum çalışanı, 2011 tarihli 173 No'lu Davada, STK'ları siyasallaştırmak ve devlet izni olmadan dış finansman elde

etmek suçlamasıyla yargılandı. Hükümet, sivil toplumun çalışmalarıyla çelişmediği görüşünü savunmaya çalıştı. Danıştay Başkan Yardımcısı ve Sosyal Dayanışma Bakanlığı Hukuk Danışmanı Hakim Mohamed El-Demerdash, Ekim 2012 başlarında bakanlığın 281 derneğin ilk yedi ayında 600 milyon sterlinlik dış fon alma taleplerini onayladığını duyurdu. Aynı yıl toplam 96 milyon liralık talepleri reddederken. Oysa son 34 yılda (1975-2009) Mısır hükümetinin kendisi, sivil toplum örgütleri değil, ABD yardımının en büyük alıcısı oldu. Yerel Kalkınma ve İdari Kalkınma Bakanlıkları gibi devlet kurumları, bazı sivil toplum kuruluşlarının işbirliği yaptığı sağlık ve eğitim projeleri için bu fonların bir kısmını aldı. Mısır'a defalarca yardımları kesmekle tehdit eden özellikle Amerika tarafından Mısır'a artan Amerikan ve Avrupa baskıları ile yabancı örgütler krizi kısmen çözüldü ve 16 sanık yabancı işçi kefaletle serbest bırakıldı. Yabancı işçilerin ülkeyi terk etmelerine izin verildi, ancak çoğu daha sonra mahkum edildi ve gıyaben mahkum edildi. Rejim, onları ülkeyi istikrarsızlaştırmak için yabancı gündemler uygulamakla veya Mısır toplumu ve karmaşıklıklarıyla çelişen değerleri teşvik etmekle suçlayarak onlara karşı düşmanca söylemini tırmandıkça sivil toplum örgütlerinin korkuları arttı.

Mısır rejiminin 25 Ocak hareketini yönetme şekli, nihayetinde Mübarek'in iktidardan düşmesine katkıda bulundu. Rejim, krizi yönetmek için üç araca güveniyordu. Bu araçlar güvenlik yönetiminde ve siyasi ve ekonomik yönetimde temsil edildi ve ordu denkleme dahil edildi ve bu olumsuz yönetim hareketin yayılmasında rol oynadı. Protestoların başlangıcından bu yana, siyasi otorite (Mısır İçişleri Bakanlığı), özellikle genç nesille ilgili olanlar olmak üzere büyük protestolarla başa çıkabilecek bir güvenlik stratejisine sahip değil. Böylece güvenlik politikasında insan hakları ihlalleri ve cinayetlerin eşlik ettiği bir tür açmaz ortaya çıktı. Bu, devletin politikalarını protesto etmekten, yönetimine meydan okuma ve siyasi otoriteye karşı direnişe geçiş ve bileşenleri güvenlik hizmetlerine dayanan bir siyasi sistemin kaldırılmasına yol açtı. Mısır rejimi, korku yaymak ve hareketi durdurmak için savunmasızları öldürme noktasına kadar baskı makinesine ve şiddete güveniyordu. Bu stratejinin tezahürleri arasında polis ve merkezi güvenlik güçleri tarafından yürütülen uygulamalardan bazıları şunlardır: Tutuklanan, dövülen ve işten atılan blogcular ve dayaklarla protestocularla yüzleşmek, İnsan hakları aktivistlerinin ve medyanın tutuklanması ve göstericilerle çatışmaların başlaması, Göstericileri dağıtmak için cop, rastgele tutuklama, tazyikli su, göz yaşartıcı gaz ve plastik mermi kullanımı, 26'dan

fazla gazetecinin tutuklanması ve onlarca avukatın sendika merkezinde tutuklanarak Tahrir Meydanı'na gitmelerinin engellenmesi, Güvenlik ve göstericilerin yanı sıra keskin nişancılar tarafından canlı mermi kullanımı, Zırhlı araçlarla protestocuları şehrin sokaklarında kovalamak ve ayırım gözetmeksizin ezmek, Güvenlik güçlerinin sokaklardan kaybolması ve mahkûmların halkı korkutmak için serbest bırakılması sonrası güvensizlik, Bazı eylemciler kaçırıldı ve dövüldü ve protestoculara saldırmak için atlar ve develer kullanıldı (Khalidi.2016:270-272).

Siyasi yönetim ise üç gün boyunca gösterileri görmezden geldi. Ardından, Mübarek tarafından Mısır halkına, yaşananlardan tecrit olduklarını ve krizin derinliğine dair gerçek bir siyasi takdirin bulunmadığını gösteren bir dizi konuşma yapıldı. OHAL'in kaldırılması, Halk Meclisi'nin ve Şura Meclisi'nin feshedilmesi, İçişleri Bakanı'nın sevk edilmesi ilk günün talepleri özetlenirken, rejimin yok sayılmasıyla birlikte talepler tırmanışa geçti. 28 Ocak'ta slogan "Halk rejimin yıkılmasını istiyor" oldu. Ve cumhurbaşkanının ayrıldıktan sonra yargılanmasını talep ederek oturma eylemi ve insan hakları ihlallerinin gelişmesiyle gelişti. Mısır rejimi ayrıca göstericileri izole etmek, onlara baskı yapmak ve rejimin verdiği bazı tavizleri kabul etmeye zorlamak için ekonomik aracı kullanmaya çalıştı. Rejim bankaları ve borsayı kapattı ve uzun saatler sokağa çıkma yasağı getirdi. Göstericileri yormak ve hareketten, fiyatların yükselmesinden, bazı temel malzemelerin piyasadan kaybolmasından, maaşların kesilmesinden ve bankaların kapatılmasından şikayet etmeleri amacıyla bir yakıt krizinin işaretleri de başladı. Ancak bu stratejiler, durumu daha da kötüleştirdiği ve öfke ve protesto döngüsünü artırdığı için tam tersi bir etkiye sahipti. Rejim ayrıca telefon dinleme, muhalif web sitelerini hackleme, sosyal medya sitelerini engelleme, internet ve cep telefonu hatlarını kesme ve bazılarını casusluk ve devlet güvenliğini tehlikeye atma suçlamalarıyla tutuklama gibi iletişim stratejilerini izledi, gösteriler de karartıldı ve web siteleri kapatıldı (Alasar. 2011).

4.3.1. Amerika Birleşik Devletleri'nin Devrime Bakışı

Mısır'ın protestoları Obama yönetimini hassas bir duruma soktu.ABD, Mübarek'i on yıllardır önemli bir stratejik müttefik olarak görüyor. Bu, Amerika'nın ideallerinin "ekmek, özgürlük ve haysiyet" talep ve değerlerini savunan gençlerle daha uyumlu olmasına rağmen. Bu nedenle, Mısır'daki siyasi hareketteki gelişmelere ilişkin Amerikan tutumu, bu hareketin dinamizmi ile Amerikan tarafının şaşkınlığını yansıtan

tereddüt, sabır ve ihtiyatla karakterize edildi. Mısır'da 25 Ocak hareketinin başlamasıyla birlikte, ABD yönetimi kendisini iki seçenikle karşı karşıya bulduğu için seçenekler sınırlıydı. Birincisi, Cumhurbaşkanı Mübarek'in ayrılmasını açıkça ve erken talep etmektir ve burada, rejimine karşı halk ayaklanmasının arkasında yabancı eller olduğu iddiasını destekleyecek ve böylece bölgedeki dost rejimlerin güvenini kaybedecektir. İkincisi, olup bitenlere sessiz kalmak ve burada Amerika, içeriden ve dışarıdan bir eleştiri dalgasına maruz kalacak. Bunun nedeni, bir yandan özgürlük ve demokrasi sloganları atması, diğer yandan bölgedeki kendisine müttefik olan baskıcı rejimleri desteklemesi nedeniyle çifte standardıdır. Mısır'daki hareketin olaylarını ele alırken Amerikan ihtiyatlılığı, bu hareketin en önemli bileşenlerinden birini, popüler referansı ve her türlü dış etkiden tam bağımsızlığını korumasını sağladı. ABD'nin pozisyonu, protestocular 28 Ocak'ta durumu kontrol edebilene kadar belirsiz kaldı. O sırada Washington, Mısır'daki iktidar rejimine karşı tavrını sertleştirdi. ABD yönetiminin açıklamaları, zaman zaman siyasi reformların gerekliliği ile Mübarek'in durumu kontrol etme kabiliyetine sahip olduğu arasında dalgalandı. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketin dinamiğinden kaynaklanan stratejik kafa karışıklığını, Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik çıkarları ve temel değerleri nasıl uzlaştıracığını ve dengeleyeceğini inceleme arzusunu yansıtıyor. Amerika'nın acil öncelikleri, İran'ın nükleer dosyası, yeni saldırılar planlayan El Kaide, ticaret için hayati bir yol olan Süveyş Kanalı ve esas olan İsrail'in güvenliği başta olmak üzere bölgedeki güvenlik çıkarlarıdır. Mübarek, halkının Amerikan ve İsrail karşıtı duygularına rağmen tüm bu alanlarda Amerika'nın ortağıydı. Ve Amerika, şiddetin durdurulması, özgürlüklerin ve hakların korunması ve barışçıl gösteri özgürlüğüne izin verilmesi için çağrıda bulunurken, bunun içindeki değerler tarafından motive edilmedi. Aksine, imajını parlatmayı ve onu dünyada bir demokrasi ve özgürlük vahası ve Arap devrimlerinin ve bu devrimlerdeki değişim hareketinin bir destekçisi olarak göstermeyi amaçladı.

ABD yönetimi önce rejimin yanında yer aldı, ardından rejimden reform ve Başkan Mübarek'i siyaset sahnesinden çıkarmak için düzenli bir yetki devri talep etmeye başladı. Hareketi kontrol altına almak ve sokağın öfkesini dışarı atmak için onun yerine istihbarat direktörü Omar Süleyman'ı getirmeye çalıştı. Ancak Mısırlı gençlerin farkındalığı bu planı engelledi ve ABD yönetiminin Mısırlıların güvenini kazanan Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'nde bir müttefik bulması da bu oldu. Bu

nedenle ABD Savunma Bakanlığı, Mısır askeri teşkilatını protestolarla mücadelede itidalli olmaya çağırıldı. Ve askeri kurumda, geçiş aşamasının yönetimini koordine etmek için en uygun müttefiki gördü. Bu nedenle Amerika, Mübarek'in iktidara gelmesinden bu yana 50 milyar dolar yatırım yaptığı Mısır ordusuyla bağlantısını kaybetmemeye odaklandı. Amerika Birleşik Devletleri'nin müttefikleri, İsrail ve Suudi Arabistan, Amerika'nın Hüsnü Mübarek'i terk etmesi konusundaki derin endişelerini ve öfkelerini gösterdiler (Salman. 2019: 500-504). Mısır, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in Şubat 2011'de devrilmesinden bu yana geçiş dönemi adaleti arıyor. Mübarek ve bazı bakanlar da dahil olmak üzere üst düzey siyasi liderler, başta cezai kovuşturmalar olmak üzere, 2011 devrimi sırasında mali ve siyasi yolsuzluk ve masum protestocuların öldürülmesini içeren suçlamalarla mahkemelere sevk edildi. Mübarek ilk olarak Haziran 2012'de protestocuların öldürülmesine karışmaktan ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Ancak, diğer iki davadan sonra ceza bozuldu ve Mübarek, yolsuzluk suçlamalarıyla bir süre hapiste kaldıktan sonra Mart 2017'de serbest bırakıldı. Bazı polis memurları dışında, Mısır'da hiç kimse, on yıllarca süren otoriter yönetim sırasında işlenenler bir yana, 2011 devrimi sırasında işlenen insan hakları ihlallerinden sorumlu tutulmadı. Bunun yerine, mevcut cumhurbaşkanı Abdel Fattah al-Sisi döneminde binlerce siyasi muhalif, aktivist ve gazeteci keyfi olarak tutuklandı, işkence gördü ve zorla kaybedildi. Sonuç olarak, Mısır'daki siyasi ve adli kurumlar, otoriter yönetimi güçlendirmek ve önceki rejimden tam bir ayrılık yanılması yaratmak için geçiş dönemi adaletini kullandı (Miller. 2015).

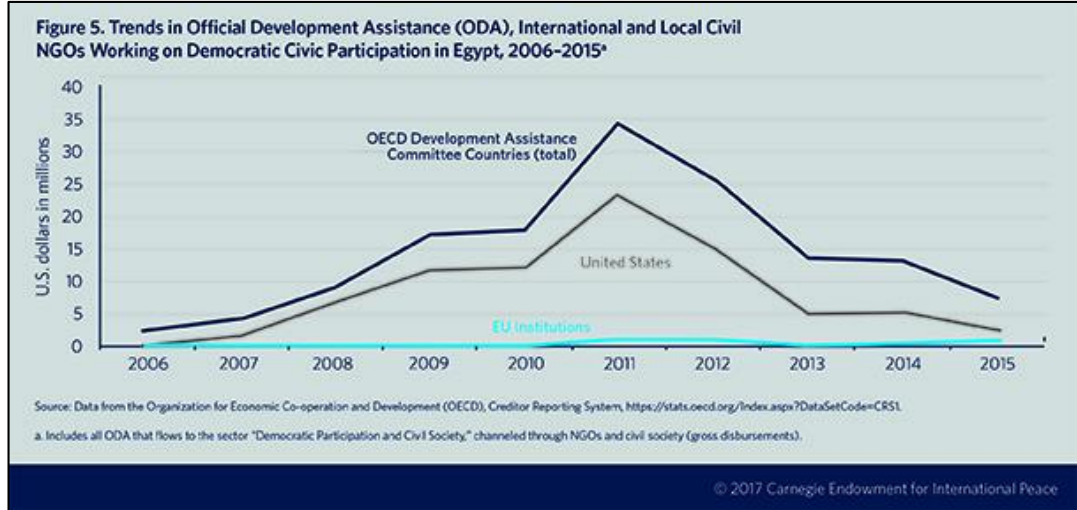
4.4. Müslüman Kardeşler Kuralı

Devrimin patlak vermesiyle, Amerika'nın Müslüman Kardeşler'e dahil olmasının bir nedeni vardı, çünkü onlar diğer İslami gruplardan daha ılımlı kabul edildiler. Selefilere aksine, amaçlarına ulaşmak için şiddetten kaçındılar. Müslüman Kardeşler için Mübarek'e karşı yapılan devrim, aynı zamanda onları göreve gelmekten alıkoyan ve siyasi eşitlikten mahrum bırakan baskıcı siyasi sisteme karşı bir devrimdi. 2012 ortasından 2013 ortasına kadar iktidara gelen Mursi ve ekibi, genel baskıcı eğilimleri tersine çevirmek için çok az şey yaptı. İktidara gelmeden önce, Müslüman Kardeşler'in Özgürlük ve Adalet Partisi, STK'lara karşı siyasi güdümlü her türlü baskıyı alenen kınadı. Sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve tescil edilmesine getirilen kısıtlamaların derhal kaldırılması çağrısında bulundu. Birçok sivil toplum

lideri, Müslüman Kardeşler'in istikrarsız durumunun ve uzun süreli zulmün onu daha liberal bir duruşa iteceğini umuyordu.

Ancak Mursi cumhurbaşkanlığına yükseldikten sonra, Özgürlük ve Adalet Partisi daha gelişmiş bir hukuk sistemi için çabalarını iptal etti. Bunun yerine önde gelen Müslüman Kardeşler liderleri, ordunun yabancı grupların Mısır'ın istikrarını baltalamaya çalıştığına dair anlatısını tekrarladılar. Özgürlük ve Adalet Partisi ayrıca, dış finansman ve büyük ölçekli sivil toplum faaliyetleri üzerinde önemli kısıtlamalar getiren yeni bir STK yasa tasarısı da sundu. Özellikle, güvenlik hizmetleri de dahil olmak üzere çeşitli bakanlık ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan, dış finansman ve yurtdışından finanse edilen kuruluşlarla ilgili tüm konularda karar verecek bir koordinasyon komitesi kurulmasını önerdi. Yaygın bir geri çekilmenin ardından Mursi yönetimi, tüm STK varlıklarının kötüye kullanım için ağır cezalara tabi olacak şekilde "kamu fonları" olarak ele alınması kuralı gibi özellikle tartışmalı bazı hükümleri yürürlükten kaldırmayı kabul etti. Ancak, Mayıs 2013'te Şura Konseyi'ne gönderilen yeni taslak, bu sektör üzerinde sıkı bir hükümet kontrolü uygulanmasını şart koşuyor (Shea. 2013).

Bu arada, Silahlı Kuvvetler Yüksek Kurulu tarafından 2012 yılı başında başlatılan sivil toplum kuruluşlarının yargılanmasına hız kesmeden devam edildi. Mahkeme birçok STK'nın kapatılmasına karar verdi ve Mısırlı örgütler hükümetin tepkisinden korktukları için yabancı fonları reddetmeye başlayınca bu dava caydırıcı bir etki yaptı. Devrim sonrasında siyasi eylemi benimseyen örgütler, daha az tartışmalı faaliyetlere geri döndüler. Ayrıca, devrimden sonra Mısır'a yatırım yapan birçok yabancı bağışçı, politikayla ilgili faaliyetlerini dondurdu veya Mısır'dan tamamen çekilmeyi tercih etti ve ülkedeki faaliyetlerini açıklama konusunda daha temkinli davrandı.

Şekil 4.1. Mısır'da STK'lara yapılan mali yardım eğilimi 2006-2015

Kaynak: Carnegie Endowment for International Peace

Bu dönem boyunca STK'lar Sosyal Dayanışma Bakanlığı'na kaydolmak için mücadele ettiler. Gruplar, nispeten tartışmasız sağlık ve eğitim projeleri için bile aylarca yeşil ışık bekledi. Mısır sivil toplumunun büyük bir kısmı, Mursi'nin tavizsiz liderlik tarzı ve siyasi katılım için anlamlı yolların eksikliğinden giderek daha fazla hayal kırıklığına uğramaktadır. Açıkça hükümet aleyhine dönen ve güvenlik güçlerinin desteğiyle yeni sivil aktörler ortaya çıktı. Çok çeşitli STK'lar, iş dünyası liderleri ve siyasi güçler Mısırlıların Mursi'ye karşı birleşmeye teşvik etti. Hatta Temmuz 2013'ün başlarında ordunun iktidarı ele geçirmesini desteklediler. Birçok laik lider, orduyla yeni bir anlaşmanın sonunda daha fazla çoğulculuk ve düzenli sivil katılımı sağlamak için gerekli yönetim altyapısını oluşturacağını umuyordu (Al-Adawy, 2014).

İki yıllık görece oynaklık ve belirsizlikten sonra, ordunun müdahalesi, eski rejimin Mısır siyasetinin ön saflarına net bir şekilde geri dönüşünü işaret etti. Yeni yetkililer, sivil toplum üzerinde devlet kontrolünü yeniden kurmak için hızla harekete geçti ve o zamandan beri Mısır sivil toplumuna yönelik baskı, genişlik ve yoğunluk açısından farklı bir karakter kazandı.

4.4.1. Rabaa Katliamı 14 Ağustos 2013

2013 darbesinden kısa bir süre sonra Mısır makamları, Mısır hükümetinin Aralık 2013'te terör örgütü ilan ettiği Müslüman Kardeşler de dahil olmak üzere tüm siyasi yelpazedeki muhalifleri ve barışçıl muhalifleri sistematik olarak hedef aldı. Ayrıca

aktivistleri, siyasi şahsiyetleri, gazetecileri, öğrencileri, avukatları, dini azınlık hakları aktivistlerini, sivil toplum personelini ve insan hakları savunucularını hedef aldı. Siyasi muhaliflerin aile üyeleri ve yurt dışında ikamet eden insan hakları savunucuları ve siyaset, ekonomi veya sosyal koşulları eleştiren kişiler de dahil olmak üzere genel halk hedef alındı. 14 Ağustos 2013'teki Rabaa katliamı, Mısır'daki insan hakları açısından korkunç bir dönüm noktası oldu. Kahire'deki Rabaa Al-Adawiya ve Al-Nahda Meydanı'ndaki protestolara katılan en az 900 kişi, en az 19 kadın gösterici de dahil olmak üzere devlet kurumları tarafından öldürüldü. 9 yıl sonra Mısır makamları 2013 katliamına katılanlardan hesap sormadı. Bunun yerine Mısırlı yetkililer, aralarında gazeteciler ve fotoğrafçıların da bulunduğu 739 kişinin katıldığı toplu bir gösteri duruşması gerçekleştirdi. Birkaç kişi ölüm cezasına çarptırıldı ve yüzlerce kişi protestolara katıldıkları için uzun hapis cezalarına çarptırıldı. Devletin Rabaa'a katliamına tepkisi, devletin güvenlik güçlerini hesap verebilirlikten koruma konusundaki siyasi iradesinin sembolik bir örneğidir. Ceza adaleti sistemi, hayatta kalanlardan, mağdurların ailelerinden ve Mısır'daki insan hakları durumunu barışçıl bir şekilde eleştirmeye cesaret eden herkesten intikam almak için kullanıldı. Mısır Cumhurbaşkanı Abdel Fattah el-Sisi, binlerce silahlı adam olduğu için Rabaa Meydanı'nda (savunma bakanı olarak nezaret ettiği) yüzlerce protestocunun öldürülmesinin haklı olduğunu söyledi. Ancak İçişleri Bakanı, dağılmanın ardından düzenlediği basın toplantısında güvenlik güçlerinin Rab'a oturma eyleminden 15 silaha el koyduğunu duyurdu (Cairo Institute for Human Rights Studies and others.2022: 1-3). Ordunun Müslüman Kardeşler'e yönelik ilk baskısı, Mursi'nin en acil siyasi tehdidi temsil ettiği çekirdek siyasi çevrelerini hedef aldı. Mursi'nin devrilmesini takip eden yıl içinde 40.000'den fazla kişi siyasi nedenlerle tutuklandı. Mursi yanlısı protestoculara karşı doğrudan şiddetin damgasını vurduğu bir yazdan sonra, Eylül 2013'te Kahire Acil Durum Mahkemesi Müslüman Kardeşler'in tüm faaliyetlerini yasakladı ve varlıklarının dondurulmasına karar verdi. Dört ay sonra, askeri destekli hükümet, İslamcı hareketi resmi olarak terör örgütü ilan etti (Al-Adawy. 2014). Bu kararname o zamandan beri hayır kurumlarını ve STK'ları kapatmak için kullanıldı ve çoğu zaman Müslüman Kardeşler ile gerçek bağları olduğuna dair çok az kanıt bulundu (Daily News Egypt. 2015).

Ancak kısa süre sonra hükümetin baskısının Müslüman Kardeşler'in ötesine geçtiği anlaşıldı. Kamu düzenini veya ulusal güvenliği tehdit etme bahanesiyle artan

sayıda gazeteci, aktivist ve protestocu da hedef alındı. Kasım 2013'te Geçici Başkan Adly Mansour, halka açık toplantılar, yürüyüşler ve barışçıl gösteriler (genellikle Protesto Yasası olarak anılır) hakkını düzenleyen yeni bir yasa çıkardı. Bu yasa, güvenlik hizmetlerine, ciddi bilgi veya kanıtlara dayalı olarak herhangi bir gösteriyi iptal etme veya erteleme yetkisi verir. Yasanın muğlak dilini kolaylaştırdı ve sokak protestolarına yönelik bir yasağın uygulanmasına yardımcı oldu. 2011 ayaklanmasından bu yana yaygın olarak kullanılan oldukça etkili bir siyasi araçtır. Güvenlik güçlerinin göstericilere karşı şiddet kullanmasına ve kamu kurum ve kuruluşları önünde keyfi gösterileri engellemesine de izin verildi. Yasa, öğrenci protestolarının bastırılmasında ve önde gelen birçok aktivist de dahil olmak üzere binlerce Mısırlının tutuklanması ve yargılanmasında önemli bir rol oynadı. Ekim 2014'te bir cumhurbaşkanlığı kararnamesi, sivil altyapının büyük bir bölümünü ordunun yetkisi altına soktu. Bu, sivil bir hükümet binasının dışında izinsiz gösteri yapan herkesin askeri mahkemede yargılabileceği anlamına geliyor (Cash.2014).

4.5. Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi'nin Görev Süresi

2014 yılında Cumhurbaşkanı Abdel Fattah el-Sisi'nin seçilmesinden bu yana, Mısır makamları da organize bir sivil toplumu örgütlemek ve zayıflatmak için yeni çabalar başlattılar. İlk olarak, Sisi yanlısı medya, çeşitli STK'ların teröristlerle ittifak kurduklarını veya ülkeyi mezhepler arasında bölmek için yabancı güçler adına hareket ettiklerini iddia ederken, hükümetin sivil topluma karşı yürüttüğü medya kampanyası tüm gücüyle devam etti. Hükümet yanlısı televizyon kanalları düzenli olarak STK'ları casusluk yapmak veya Müslüman Kardeşler'e gizli destek vermekle ve yerel ve uluslararası savunucu grupları ulusal güvenliğe tehdit olarak göstermekle suçladı. Hükümet, Sisi'nin seçilmesinden kısa bir süre sonra yeni STK yasasının serbestleştirilmesini beklemek yerine, tüm STK'lara 45 gün içinde STK yasasına göre yeniden kaydolmalarını veya kapatılma ve kovuşturma riskine girmelerini emretti. Bu uyarı, özellikle hukuk firmaları, limited şirketler veya tıbbi klinikler olarak resmi kayıt veya kayıttan kaçınarak Mübarek rejimi altında faaliyet gösteren kuruluşları hedef aldı. Hükümet yetkilileri, bir son tarih belirlemenin STK'ların finansmanında ve faaliyetlerinde daha fazla şeffaflık sağlamaya yardımcı olacağını savundu. Aktivistler, 2011 sonlarında başlayanlar gibi daha fazla kapatma ve toplu davalardan korkuyordu. Hak grupları kararnameyi protesto etmek için birleşerek, kaydın kendilerini

bağımsızlıklarından vazgeçmeye zorlayacağını ve bakanlığın programlarını istediği zaman dondurmasına izin vereceğini savundu. İç ve dış muhalefet karşısında, Mısır makamları başlangıçta süreyi uzatmayı kabul etti ve sonunda ultiyatomu uygulamadı (Cash.2014).

Sisi yönetimi, Mısır'daki en tanınmış 41 insan hakları örgütünü hedef alan 173 No'lu Davayı yeniden canlandırdı. 173 No'lu Davanın kökeni, 2011 yılında STK'lara yapılan devlet baskınlarına ve ardından gerçekleşen davaya dayanmaktadır. O dönemde sadece yabancı STK çalışanları ve uluslararası örgütlerdeki Mısırlı personel suçlanıp mahkûm edilirken, Mısırlı örgütler aleyhine açılan dava askıya alındı. 2015 yılından bu yana Mısır makamları, davayla bağlantılı olarak yeni bir baskın, sorgulama, malvarlığının dondurulması ve seyahat yasakları dalgası başlattı. Eylül 2016'da bir ceza mahkemesi, önde gelen beş insan hakları savunucusu ve üç STK'nın, Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü'nün, Hişam Mübarek Hukuk Merkezi'nin ve Mısır Eğitim Hakkı Merkezi'nin kişisel varlıklarının dondurulmasına karar verdi (Abu El-enein. 2016). Dört ay sonra, kadın hakları savunucusu Azza Soliman, yetkililerin kişisel ve örgütsel varlıklarını dondurup yurtdışına çıkmasını engellemesinden birkaç hafta sonra, davayla ilgili olarak tutuklanan ilk kişi oldu. Yükselen bir başka adımda, Mısır polisi Şubat 2017'de El Nadeem Şiddet Mağdurlarını Rehabilitasyon Merkezi'ni kapattı (Al Jazeera. 2017). 2021'de Mısır'daki İdari Adalet Mahkemesi, yaklaşık 4 yıllık bir davanın ardından bu duyuruyu iptal etmeye karar verdi (The New Arab. 2021) . Mısırlı yetkililer, Dava 173'ü önde gelen aktivistler üzerindeki baskıyı kademeli olarak artırmak ve çalışmalarını aksatmak için etkili bir araç olarak görüyor gibi görünüyor. Ve Mısırlı bir yargı komitesi, tüm yerel medyanın davayı haber yapmasını yasaklayan bir yayın emri çıkardı.

Sisi hükümeti, siyasi muhalifler ve eleştirmenler peşinde koşmasını meşrulaştırmak için terör tehditlerini ve devlet dışı aktörlerin artan şiddetini etkili bir şekilde kullandı. 2015 yılında Sisi, herhangi bir kamu düzeni ihlalinin devlet tarafından belirlenen terörist faaliyetlerle karıştırıldığı “terörist oluşumların ve teröristlerin listelerini düzenlemek” için bir yasa çıkardı. Bir kez daha, muğlak hukuki kavramların kullanılmasının sivil toplum örgütlerinin, aktivistlerin ve siyasi partilerin teröristler ve terörist oluşumlar listesine dahil edilmesine bir kez daha kapı açtığını

görüyoruz. Bu yasa, yeni protesto yasası ve Ceza Yasası'nda yapılan değişikliklere ek olarak, 2016'nın başlarındaki ilk meclis oturumunda gözden geçirilmeden veya tartışılmadan onaylandı. Bu, Temsilciler Meclisi'nin yürütme yetkisine ne ölçüde tabi olduğunu gösterdi. Buna ek olarak, Ağustos 2015'te Sisi, terör saldırıları veya terörle mücadele operasyonları hakkında yanlış raporlar yayınlamak için para cezası uygulayan ikinci bir terörle mücadele yasasını onayladı. Bu yasa, bu yasayı uygulamaktan sorumlu makamları ihlaller için hesap verme sorumluluğundan korur. Bu yasaların yargı tarafından geniş çapta uygulanmasına açık bir örnek olarak, Ocak 2017'de bir Mısır ceza mahkemesi, Müslüman Kardeşler'e yardım ettiği iddiasıyla 1.538 vatandaşı terörist olarak belirledi. Sınıflandırma, seyahat yasaklarını, mal varlıklarının dondurulmasını, pasaport iptallerini ve siyasi hakların kaybını içerir. Yasa, etkilenen bireylerin kendilerine karşı kanıtlara itiraz etme hakkını sağlamaz.

İnsan hakları örgütlerine ek olarak, dini gruplar da Mısır devleti tarafından şiddetli baskıyla karşı karşıya kaldı. Sisi rejimi, Müslüman Kardeşler'in yerel düzeyde sosyal hizmetler sunarak kendi destekçi ağını kurduğunun çok iyi farkında. Bu seferberlik yolunu kapatmaya ve örgütlerin yoksulluğu siyasi kazanç için kullanmasını engellemeye karardır. Sosyal Dayanışma Bakanlığı, çoğu Müslüman Kardeşler ile bağlantılı olduğu iddia edilen 1.500'den fazla dini kuruluşu kapattı. Mayıs 2016'da El-Buhaira Valiliği'nde Bakanlık, Müslüman Kardeşler'e bağlı olduğunu iddia ettikleri 75 STK ve 121 kreş ve çocuk bakımevini kapattı. Bu kapatmalar, yetkililerin ili herhangi bir yabancı sermayeli dernekten arınmış ilan etmesine neden oldu (Linn. 2015).

Mısır toplumunun diğer alanları, maruz kaldıkları yaygın baskıya rağmen siyasi seferberlik yaratmaya devam ediyor. Örneğin, öğrenci hareketi kitlesel tutuklamalardan, yeni idari kurallardan ve öğrenci birliği seçimlerini kontrol etme girişimlerinden kurtuldu. Güvenlik güçlerinin müdahalesi konusunda yetkililerle tekrar tekrar çatıştıkları için bir dizi sendika ve meslek örgütü de aktif rol oynamak için ortaya çıktı. Tıp Sendikası 2013 darbesinden bu yana en büyük halka açık toplantılarda bireysel doktorlara yönelik sistematik polis saldırılarına karşı protestoları harekete geçirirken hem gazeteciler hem de doktor sendikaları protestolara öncülük etti. Vatandaşlar da sivil toplum kuruluşlarının doğrudan katılımı olmadan birçok kez protesto için toplandı. Bu protestolar, ihlallere karışan güvenlik görevlilerinin

tutuklanması ve mahkum edilmesiyle sonuçlandı, ancak vatandaşların öfkesi nedeniyle artan hesap verebilirlik vakaları, kuraldan ziyade istisna olmaya devam ediyor (Carnegie Endowment for International Peace. 2017).

4.5.1. Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi Döneminde Sivil Toplum

Kuruluşlarının Ve İnsan Hakları Örgütlerinin Durumu

4.5.1.1. 2017 Tarihli 70 Sayılı Sivil Toplum Kuruluşları Kanunu

2017 Dernekler Yasası'nın sonuçları arasında insani gelişme ve hayır girişimlerinin olmaması, medya çalışmalarının karartılması ve hükümet ihlalleri için hesap verme sorumluluğunun kaldırılması yer alıyor. Savunmasız Mısırlılar ve Mısır topraklarındaki mülteciler, bu yasanın hedeflediği bu dernekler aracılığıyla sağlanan desteğe ve temel hizmetlere ihtiyaç duyuyor. Mısır sivil toplum kuruluşları üzerindeki artan hükümet kontrolü, güvenlik tehditleri ve terör saldırıları hakkında yeterli bilgi eksikliğine yol açıyor. Ayrıca, faille devlet ile silahlı aşırılık yanlıları arasındaki mücadele hakkında kendi anlatılarını dayatma fırsatı veriyor. Bu yasa, Mısır parlamentosu tarafından 29 Kasım 2016'da onaylanan ve daha sonra yaygın uluslararası eleştirilerin ardından dondurulan önceki yasalarla eşleşiyor.

2017 tarihli 70 sayılı Kanun, “Yabancı Sivil Toplum Kuruluşlarının Çalışmalarını Düzenleyen Ulusal Otorite”nin kurulmasını öngörmektedir. Bu organ, Mısır'daki başlıca ulusal güvenlik kurumlarının temsilcileri, Genel İstihbarat, Savunma ve İçişleri Bakanlıklarının yanı sıra Dışişleri Bakanlığı ve Merkez Bankası temsilcilerini içermektedir. Ajans, Mısır dernekleri ve yabancı kuruluşlar arasındaki herhangi bir finansman veya işbirliği de dahil olmak üzere STK'ların çalışmalarını denetler. Yasa, Mısır devlet kurumlarının, kurumun onayı olmadan sivil toplum örgütleriyle anlaşma yapmasını yasaklıyor.

Bu yasa, STK'ların finansmanını sıkı bir şekilde kontrol ediyordu. Yasa, derneklerin Mısır'daki kuruluşlardan ve Mısır'daki bireylerden bağış almadan 30 gün önce yetkililerden onay almalarını şart koşuyor. Fonlar alındığında Sosyal Dayanışma Bakanlığı'na bildirilmelidir. Ayrıca, derneklerin, fonları topladıktan sonraki 30 gün içinde yetkililere bildirilmesi koşuluyla, Mısır içindeki yabancı kuruluşlardan veya Mısır dışındaki Mısırlı veya yabancı kuruluşlardan bağış ve hediye alabileceklerini de şart koşuyor. Daha sonra yetkililer, bildirimden sonraki 60 gün içinde finansmanı reddetme hakkına sahiptir. Derneklerin 60 günlük inceleme süresi boyunca bu fonları

kullanmaları yasaktır. Yasa ayrıca hükümete, liderlerin seçilmesinden iç toplantıların planlanmasına kadar derneklerin günlük faaliyetlerini izleme ve durdurma yetkisi veriyor. Karargahın yetkililere haber verilmeden başka bir binaya taşınması gibi idari değişiklikler bile kanunen cezalandırılır. Kanun, Mısır makamlarına yabancı STK'ların lisanslarını herhangi bir zamanda iptal etme hakkı veren genel ve muğlak bir madde öngörüyor. Bu, yetkililerin, örneğin bir Mısır sivil toplum örgütünün yabancı bir hükümet tarafından kapatılması durumunda olduğu gibi, örgütün faaliyetinin ulusal güvenliğe, kamu güvenliğine, kamu düzenine veya karşılıklılık ilkesine göre zararlı olduğunu tespit etmesi durumunda geçerlidir.

Kanun, bir dizi ihlali bir yıldan beş yıla kadar hapis ve 50 bin ila bir milyon Mısır lirası, yani 2760 dolardan 55.349 dolara kadar para cezası ile cezalandırıyor. Hapis cezasına yol açabilecek yasaklanmış faaliyetler arasında şunlar yer almaktadır:

- Milli birliğin bozulmasına, milli güvenliğe zarar verilmesine, kamu düzeninin veya genel ahlakın bozulmasına yol açacak bir sivil toplum örgütü kurmak.
- Yabancı bir kuruluşa izin almadan Mısır'da sivil bir faaliyet yürütmesinde yardımcı olmak.
- Kanun hükümlerine uyulmaksızın sivil faaliyette bulunan bir teşekkül kurmak veya yönetmek.
- Kanun hükümlerine aykırı olarak bir sivil toplum başkanı veya üyesi olarak yabancı fon göndermek veya almak.

Faaliyetleri yasayı ihlal eden veya hükümetin dernek evrak ve belgelerini doğrulamasını engelleyen bir sivil toplum kuruluşuna izin veren kişi cezalandırılır. Aynı şekilde, kamuoyu yoklaması veya alan araştırması yapan veya bir sivil toplum kuruluşunun genel merkezini onaysız olarak taşıyan kişi de cezalandırılır. Cezası bir yıldan fazla olmamak üzere hapis ve 20.000 ila 500.000 Mısır lirası arasında (1104-27.624) dolara denk gelen para cezasıdır. Bu yasa, Mısır'ın Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları hukukuna bağlılığını ihlal ediyor. Bu yasa, örgütlenme özgürlüğü hakkına yasada öngörülenler dışında herhangi bir kısıtlama getirilemeyeceğini belirtmektedir(Human Rights Watch and others. 2017).

4.5.1.2. 2019 Tarihli 149 Sayılı Kanun

20-07-2019'da Mısır parlamentosu, sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını düzenleyen yeni bir yasa tasarısını onayladı. Sivil toplumun çalışmalarını düzenlemek için 2017 yılında çıkarılan kanuna alternatif olmak, yerel ve uluslararası insan hakları kuruluşlarının bu kanunu yayımlandığı günden bu yana eleştirmesi gibi. Bu eleştiriler, özellikle uluslararası eleştiriler, Cumhurbaşkanı Abdel Fattah Al-Sisi'yi, ilgili taraflarla toplumsal bir diyalog sağlamak için yasayı tartışmak ve değiştirmek için Parlamento'ya geri göndermeye zorladı (Salih. 2018). Kanun, 2017 tarihli 70 Sayılı Kanun hükümlerinin büyük çoğunluğunu herhangi bir değişiklik yapmadan koruduğu için, çok fazla önemli değişiklik içermemiştir. Bazı uluslararası ve Mısırlı sivil toplum kuruluşları ve insan hakları çalışmaları, değişiklikleri yüzeysel ve resmi olarak gördü. Özellikle baskı dalgalarının artması ve kamu işlerinin tamamen kapatılmasıyla birlikte, yalnızca mevcut rejimin uluslararası toplum nezdindeki itibarını iyileştirmeye çalıştı (Amnesty International. 2019). Öte yandan, bazı parlamenterler, yeni yasa tasarısının metinlerinin, devletin demokratik dönüşüm sürecinde bir ortak olarak sivil iş kurumlarına saygısını açıkça ifade ettiğini gördüler. Mısır'da sivil işlerin doğal olarak ve anayasanın örgütlenme özgürlüğünü ve sivil kurumları koruyan hükümlerine saygı çerçevesinde sürekliliğinin sağlanması olumlu bir adımdır.

Bu kanun, 2017 tarihli 70 Sayılı Kanun hükümlerinden daha esnek olduğu düşünülen bazı değişiklikleri içermektedir. Bu kanun, bir önceki kanunun 87. maddesinde belirtilen hürriyetten yoksun bırakıcı cezaları kaldırmış ve bunun karşılığında para cezalarıyla yetinmiştir. Öte yandan, para cezasının asgari cezasını 20.000 liradan(cinayh) 100.000 liraya, üst sınırı ise 500.000 liradan bazı durumlarda bir milyon liraya yükseltti. Bu, STK'ların faaliyetlerinden herhangi birinin bu kanun hükümlerine aykırı olarak uygulanması durumunda yapılır. Ayrıca, yönetim organının derneğin çalışmalarını takip ve inceleme yetkisine sahip olmaması veya dernek merkez birimine haber vermeden dernek merkezinin değiştirilmesi durumunda, bu küçük ihlaller için büyük bir para cezasıdır. Yeni genel merkezin adresinin yönetim organına bildirilmemesi durumunda derneğin bu tutarları ödemesi mantıklı değildir ve eylem ile ihlal eden kişiye verilen para cezasının değeri arasında orantı yoktur. Ayrıca kanun, STK'ların faaliyetlerinin kar amacı gütmeyeceğini ve diğer taraflardan alınan hibe ve fonlara dayalı olduğunu göz ardı etmektedir. Bu, fonunun sınırlı olduğu ve bu

nedenle para cezası gibi bir miktarın imzalanmasının, özellikle ödeyemediği durumlarda, sürekliliğini tehdit edebileceği anlamına gelir. Kanun koyucu, STK'ların çalışmalarının niteliğine ilişkin hususlar belirlemeli ve onları karşılaştırmamalı veya yasal olarak, küçük ihlaller durumunda bu tür meblağları ödeyebilecek kâr odaklı kurumlar olarak görmemelidir.

Buna ek olarak, kanun sivil toplumun kuruluş ve kuruluşunun, sivil işlerle ilgili bakanlık olan idari makama yapılacak bir bildirimde göre olacağını öngörmektedir. Böylece işletme bildirim üzerine tüzel kişiliğe sahip olur ve Mısır Anayasası'nın 75. Maddesi metnine uygun olarak faaliyette bulunabilir ve üye olmayı kabul edebilir¹⁰. 2017 tarihli 70 Sayılı Kanun "tebligat" öngörmüş, ancak içeriğinde "izin" öngörmüştür. İdareye altmış gün içinde faaliyeti durdurma veya tescili engelleme hakkı veren mevcut yasanın izlediği yaklaşımın aynısıdır. Bu, derneğin amaçları arasında anayasaya aykırı, yasaklanmış veya Ceza Kanunu veya başka bir kanunla cezalandırılabilir bir faaliyet varsa, dernek temsilcisinin bildirim tarihinden itibaren altmış gün içinde mahkemeye başvurması gerekir. Yönetim organının tebligata dayanarak dernek kurma hakkını tanınması halinde derneği feshetmek için mahkemeye başvuracağına şart koşulması gerekiyordu. Yasa ayrıca yabancıların Mısır'da faaliyet gösteren dernekte yüzde 25'i geçmemek üzere yönetici pozisyonlarında bulunmalarına izin verdi. Bu, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarının önemini ve Mısır'da çalışmak isteyen yabancıların düzenleyici kurallar dahilinde dahil edilmesinin gerekliliğinin bir kabulü olarak kabul edilir (Massad. 2019).

Ayrıca yasa, geçici varlıklar fikrine ilk kez izin veren yeni bir madde getirdi. Yeni kanununun 14. maddesi ise, gerçek veya tüzel kişilerin, belirli bir faaliyeti veya sivil iş faaliyetlerinden birini uygulamak için, idare makamından (Dayanışma Bakanlığı) bir izin kapsamında bir girişim veya kampanya başlatmasına veya uygulamasına izin verilmesini öngörmektedir¹¹. Girişimin bir yılı geçmemesi ve yenilenebilir olması koşuluyla, tanınan yasal forma ihtiyaç duymadan bireysel kampanyaların veya girişimlerin başlatılmasına izin verilir. Bireysel girişimler ve kampanyalar başlatmak için çalışmak, finansman sıkıntısı çeken küçük kurumlara hizmet eder ve yasal olarak saygın dernek veya kurumlardan biriyle doğrudan

---

¹⁰ Daha fazla bilgi için Mısır Anayasasına bakınız <https://www.presidency.eg/media>.

¹¹ Bak <https://hrightsstudies.sis.gov.eg/media/3009>.

çalışmayan kişilere hizmet eder. Önceki değişiklikler, sivil işleri düzenlemek için çıkarılan en kötü kanun olarak kabul edilen 2017 tarihli 70 sayılı önceki Kanun hükümleri ile karşılaştırıldığında doğru yolda atılmış bir adım olarak kabul edilir. Ancak yasa, idareye kurumların çalışmalarına müdahale etmek için geniş yetkiler verdiği için, bunlar yalnızca hayali değişikliklerdir. Yeni yasa, iç kısmında, 2017 tarihli 70 Sayılı Kanunda izlenen yasama felsefesini korudu. Kanun, önümüzdeki dönemde sivil toplum kuruluşlarının ve sivil çalışmaların faaliyetlerini tam olarak kontrol edecek olan yönetim organı olan Sosyal Dayanışma Bakanlığı'na bir yetki paketi öngörmüştür. Kanun'un 26. maddesi, yurt içinden veya yurt dışından kaynak temini veya bağış toplamak istenmesi halinde idareden izin alınması gerektiğini düzenlemektedir. Kanun, dernek veya kurumun fon sağlayan kuruluşları, adlarını ve derneğin üstleneceği faaliyetleri açıklamalarını gerektiriyordu. Ve idareye, kurumun şu veya bu taraftan bağış veya yardım almasını kabul veya reddetme hakkını, bu kabul veya ret için mantıklı sebepler bile sunma zorunluluğu olmaksızın verdi. Kanun, idari makamdaki çalışanlara bildirim yapıldıktan sonra STK ve kurumların genel merkezlerine girme yetkisi verdi. Bu, faaliyetlerin kanun hükümlerine uygun olarak uygulanmasını takip etmek, ayrıca idari ve mali işlerin kanun hükümlerine uygunluğunu sağlamak için incelemektir. Herhangi bir ihlalin kanıtlanması halinde, yönetim organı çalışanları derneğin faaliyetinin durdurulmasını veya derneğin tamamen kapatılmasını talep edebilir. İdare Mahkemesinde karar verilinceye kadar Yönetim Kurulunun Cumhuriyet Savcılığından çıkarılmasını talep etme hakları vardır.

Kanunun 77'nci maddesinde, Sosyal Dayanışma Bakanlığı bünyesinde Dernekler ve Sivil İşler Merkez Birimi adı verilen özel nitelikte bir birimin kurulması öngörülmüştür. Bu birim, derneklerin, STK'ların ve yabancı sivil toplum kuruluşlarının izlenmesiyle ilgilidir. Bu sivil varlığın faaliyetleri hakkında çalışmalar ve istatistikler yaparak, Mısır'ın gönüllü çalışma stratejileri ve onu organize etme ve denetleme politikaları üzerinde çalışarak çalışmalarını yürütür. Bu komite, gönüllüler, gönüllü kuruluşlar, uygulanan faaliyetlerden oluşan bir veri tabanı oluşturur ve gönüllü formlarını kamu yararının gerekliliklerine uygun olarak düzenler. Kanunun 80 inci maddesi, Adalet Bakanı kararıyla belirlenen merkez birim ve alt birimlerde görev yapanlara adli görevli statüsü vermektedir. Cumhurbaşkanı Abdel-Fattah El-Sisi göreve geldiğinden beri, birçok kamu görevlisine adli polis statüsü verilmesi yönünde genel bir eğilim olduğunu belirtmekte fayda var (Samir. 2020).

Yasa, merkez birime sivil toplum kuruluşlarının türlerini inceleme ve hangilerinin sömürüye karşı terörist gruplardan daha savunmasız olduğunu belirleme hakkı verdi. Ayrıca, bu kurumlardaki riskleri belirlemek için masa başı ve saha gözetim sistemleri kurmalarına ve terörün finansmanı tehdidini ele almak için en iyi uygulamaları incelemelerine izin verdi.

Kanunun 15. ve 16. maddeleri sivil toplum kuruluşlarına bir takım yasaklar getirmektedir. Bu yasaklardan biri de yetkili mercilere haber verilmeden ve onay alınmadan yurt dışından para alınmaması veya yasaklanmış faaliyetlerden birinin yapılması halinde milli güvenlik ve genel ahlaka aykırı faaliyetlerde bulunulmamasıdır. Bu iki maddede belirtilen diğer yasaklı alanlara ek olarak, sınır bölgelerinde idareden izin alınmadan yapılan faaliyetler de yasaklanmış faaliyetler arasındadır (Madde 15). Sivil toplum kuruluşlarının siyasi, parti veya sendika faaliyetlerine katılması yasaklanmıştır. Ayrıca bu kurumların finansmana katılmaları, partileri desteklemeleri ve hatta tanıtımını yapmaları engellendi. Ayrıca, Kamu Seferberliği ve İstatistik Merkez Kurumu'nun onayı olmadan kamuoyu yoklaması yapılması, sonuçlarının yayımlanması veya açıklanması, alan araştırması yapılması veya sonuçlarının sunulması da yasaktır. Son olarak, kamu düzenini, ahlakı, milli birliği veya milli güvenliği bozan her türlü faaliyet yasaktır. İnsan hakları alanında çalışan kuruluşların bu maddelere dahil edilebileceğini not ediyoruz. Örneğin, ağırlıklı olarak işçi hakları ve mesleki ve sosyal durumları üzerine çalışan sivil toplum kuruluşları, bu işçilerin sendikal haklarıyla açık ve doğrudan ilişkilidir. Aynısı, yürütme yetkisi ihlallerini ve zorla kaybetmeleri izlemek için çalışan veya bilgi özgürlüğü ve şeffaflık standartlarıyla ilgili faaliyetlerde bulunan kuruluşlar için de geçerlidir. Bu, hükümetin yayınladığı raporlardan daha tarafsız raporlar yayınlamaya çalışan araştırma kurumlarının yanı sıra. Kanun, yayımı maddelerinde, yerel veya uluslararası tüm sivil hizmet kuruluşlarına, İkinci Madde uyarınca hukuki statülerini uzlaştırmaları için bir yıllık süre tanımıştır¹². Yetkili mahkeme, idarenin talebi üzerine, herhangi bir kurum veya derneği feshetme, fonlarını toplama ve STK ve STK'ların Projelerini Destekleme Fonuna dahil etme hakkını verdi. Bu, yeni yasadaki şartlara ve

---

¹² Eki sözleşmenin ikinci maddesinde, sivil iş yapan tüm dernek, kurum, yerli ve yabancı sivil örgüt, birlik ve kuruluşların (ekteki kanunda belirtilen tanıma göre) statülerini bu Kanun hükümlerine göre uzlaştırmaları gerektiği belirtilmektedir. ekteki yürütme düzenlemelerinin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yasa, aksi takdirde yetkili mahkeme onu çözmeye karar verir.

kurallara uyulmaması durumunda geçerlidir. Bu, insan hakları alanında çalışan kurumların kolayca ve hukuka uygun olarak feshedilebileceği anlamına gelir (Massad. 2019).

Hakim örgütlenme modelinden ayrılarak, insan hakları savunuculuğunda, sivil toplum kuruluşlarından çok sokak kampanyalarına ve örgütlerine daha yakın yeni bir eğilim ve biçim ortaya çıktı. Bir örnek, "Al-Jadaan'a Özgürlük" ve "Wiki-Thawra" ile güçlerini birleştiren ve Mısır'daki siyasi tutuklular hakkında ana bilgi kaynağı haline gelen Mısır Protestocularını Savunma Cephesidir. Al-Jadaan'a Özgürlük, kendisini 2013'te 25 Ocak devriminin yıldönümünü kutlayan gösterilerin ardından kitlesel ve benzeri görülmemiş keyfi tutuklama dalgasına yanıt olarak başlatılan bir kampanya ve elektronik ağ olarak tanımlıyor. Kampanya, siyasi mahkumların ve tutukluların haklarını belgelemek ve savunmak için tasarlanmıştır. Ülke genelinde yasal temsil ve dokümantasyon sağlar ve en önemlisi herhangi bir siyasi tutuklunun haberlerini internet üzerinden yayımlar. Al-Jadaana Özgürlük, işi kendi zaman ve çabası pahasına kendi pahasına yapan bir gönüllüler ağıdır. "Askeri Yargılamalara Hayır" kampanyası, 2011 yılında Mona Seif tarafından, yargılanan sivillerin veya askeri mahkemelerin davalarını belgelemek ve savunmak için kuruldu. Buna karşılık, çoğu askeri hapishanelerdeki tutukluların anneleri ve akrabaları olan kurucu gönüllülerin bir kampanyası. Kampanya çok esnek bir yapıya sahip ve sivillere askeri mahkemelerde yargılandıklarında ücretsiz yasal temsil imkanı sunuyor. Bu yeni örgütlenme biçimleri, kapalı örgütlenme modelini veya resmi üyelik modelini takip etmeden gerçek ihtiyaçlara cevap veriyordu. Üyelerinin çoğu, diğer insan hakları örgütleriyle önceden bağlantılıdır ve bu nedenle gönüllü olarak kampanyalardaki çalışmalarını diğer kuruluşlardaki insan hakları çalışmalarıyla birleştirebildiler. Dolayısıyla, insan hakları örgütlerine doğrudan bağımlılıkları göz önüne alındığında, bu kampanyaların artık Mısır'da yeni bir insan hakları uygulaması biçimi olarak görüldüğü söylenebilir. Görünen o ki bu kampanyalar, iç baskı zamanlarında açığı geçici olarak doldurabiliyor, ancak bunların Mısır'daki insan hakları çalışmalarının yeni yüzünü temsil ettiklerini varsaymak zor(Omar. 2017).

4.5.1.3. İnsan Hakları Örgütlerinin Ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlet Tarafından Kendilerine Uygulanan Kısıtlamalarla Başa Çıkmadaki En Önemli Stratejileri

- Devlet kaydını atlamak (şirketler aracılığıyla çalışmak): Pek çok kuruluş STK olarak kayıt yaptırmamış, aksine, insan hakları savunucularına STK yasasının getirdiği kısıtlamalar olmaksızın düzenli bir şekilde çalışmalarını için meşru bir alan sağlayan başka yasalar altında çalışmayı seçmiştir. Bu nedenle, çoğu bağımsız insan hakları STK'sı artık özel veya yasal şirketler olarak kayıtlıdır.
- İttifaklar ve ağlar oluşturmak (ortak eylem): Birçok kuruluş, ittifakın önemini ve sivil toplumda ağlar ve özel ittifaklar kurma ihtiyacını yeniden gözden geçirme ihtiyacını gördü. Örneğin, Mısır'daki "Göstericilerin Savunması" cephesi, ağların fizibilitesi ve etkinliği için bir modeldir. Cephe, iletişimdeki esnekliği nedeniyle Ocak 2011 devriminden önce ve sonra dinamik ve organizasyonel avantajlardan yararlanmaya devam etti. Kendisini, grevler, oturma eylemleri, protestolar ve gösteriler gibi barışçıl toplantılara katılan Mısırlılara yasal destek ve medya desteği sağlamaya gönüllü üyelerden oluşan bir koalisyon olarak tanımlıyor. Ocak 2011 devriminden önce, gazeteci ve avukatların profesyonel sendikalarındaki veya Tagammu Partisi ve Wafd Partisi gibi siyasi partilerdeki Hisham Mübarek Hukuk Merkezi, Nadeem Merkezi ve Özgürlük Komiteleri dahil olmak üzere insan hakları savunucuları ve kuruluşlar tarafından kuruldu. 2011 devriminden sonra, Halk İttifakı, Ekmek ve Özgürlük ve Mısır Sosyal Demokrat Partisi gibi yeni siyasi partilerin destekçileri de katıldı. Cephe, insan hakları ihlallerine maruz kalanlara başta barışçıl toplanma olmak üzere meşru haklarını kullanmaları için hızlı bir şekilde hukuki destek vermiş, bu vakalarda devlet tarafından yapılan ihlalleri belgeleyerek bilgi desteği sağlamıştır. Cephe, çalışmalarına gönüllü olmak ve katkıda bulunmak isteyen tüm avukatların, örgütlerin ve bireylerin katılımını memnuniyetle karşıladı ve üyeliğine çok sayıda gönüllü ve aktivistin yanı sıra 34 insan hakları ve yasal örgüt ve kurumdan üye vardı (Abdelsattar. 2011).
- Dava: İnsan hakları ve diğer sivil toplum kuruluşlarının Ocak 2011 devriminden önce bile birbirini takip eden hükümetlerle mücadelelerinde

dava açma en önemli stratejilerinden biridir. 1999 tarihli 153 sayılı STK Kanununun anayasaya aykırı olduğuna yargı karar verdi. Ve bu tür örgütlerde çalıştıkları için tutuklanan eylemci ve çalışanların serbest bırakılmasını emretti. Bu, birçok insan hakları kuruluşunun birçok davada yargı kararlarını eleştirmesine rağmen. Bunun nedeni, prosedürlerin, özellikle tiranlığın 2013'ün sonunda yeni bir yüzle geri dönmelerinden sonra, asgari adil yargılama standartlarından yoksun olmasıdır. Örneğin, devletin Yüksek Yargı Konseyi'nden, kötü şöhretli yabancı finansman davasıyla ilgili soruşturmanın tüm aşamalarına katılmasını istediler. Bu, davayı araştırmak için belirli yargıçların seçilmesinden ve yanlış veya yanlış gizli bilgilerin sızdırılmasından veya yargı dosyalarının iktidar rejimine yakın olduğu bilinen medya platformlarına sızdırılmasından sonradır. Bu sızıntılar, sanıkları ve insan hakları örgütlerini ülkenin istikrarını bozmak için komplo kurmakla suçlayarak karalamak için kullanıldı (Elagati. 2018).

Mısır'da yargının bağımsızlığı, yürütme organının yargı atamaları ve diğer yargı meseleleri üzerindeki kontrolü tarafından sorgulanıyor. Yürütme makamı, yasal görüşleri yürütme makamı tarafından her zaman dikkate alınmayan Yüksek Yargı Konseyi'nin oluşumunu kontrol etmiştir. Cemal Abdül Nasır hükümeti tarafından kurulan devlet güvenlik aygıtı, Savcılığın kamu sektörü yetkilileri ve devlet güvenlik görevlileri tarafından işlenen suçları soruşturmasını engelledi(Moustafa. 2014). Yargıçlar Kulübü, Mısır'da yargı bağımsızlığı mücadelesinin en güçlü aktörüdür. 1939'da gayri resmi bir yargıçlar birliği şeklinde kurulan Yargıçlar Kulübü, özellikle Yargı Otoritesi Yasası'nda önerilen değişiklikler yoluyla yargı sisteminin yürütme denetimini sona erdirmek için onlarca yıldır lobi faaliyeti yürütüyor. Bu çabalar 1990'larda ve 2000'lerin başında devam etti ve 2005'te bir yargı devriminin patlak vermesiyle sonuçlandı. Bu devrimle yargıçlar seçimlerde hileyi ortaya çıkarmaya çalıştılar. Medya üzerinden boykot, oturma eylemi ve karalama yoluyla yargının bağımsızlığını talep ettiler. Savcılık, adil yargılama beklentilerini boşa çıkaran polisle suç ortaklığı nedeniyle de eleştirildi. Örneğin, polisin sıklıkla işkence suçları işlemesi nedeniyle, Savcılık tutukluların işkenceden kaynaklanan yaralarının iyileşmesine zaman tanımak amacıyla adli tıp çalışmalarını geciktirmekle suçlanmıştır. Ayrıca, Savcılığın İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı da dahil olmak üzere devlet güvenlik

kurumlarıyla güçlü siyasi ilişkileri vardır ve bu da yargı sisteminin mahkeme kararları verme kabiliyeti konusunda ciddi endişeler doğurmaktadır.

Ancak Mısır'daki yargı sisteminin siyaseti bundan çok daha karmaşıktır. Örneğin, Tamer Moustafa, 1990'lar boyunca ve 2000'lerin başlarında Yüksek Anayasa Mahkemesi aracılığıyla sürekli olarak yasaya itiraz eden avukatların, rejimin hukukun üstünlüğünü savunan söylemi ile mahkemelerin fiili çalışmaları arasındaki çelişkileri nasıl ortaya çıkarmayı başardıklarını gösteriyor (Moustafa. 2011). Nathan Brown, Yüksek Anayasa Mahkemesinin sistem politikalarının lehinde ve aleyhinde karar verme eğilimine atıfta bulunarak, Yüksek Anayasa Mahkemesinin pozisyonlarını aktif ve esnek olarak tanımlıyor. Ancak mahkeme kararının rejim aleyhine olduğu durumlarda bile, rejimin temel çıkarlarını tehdit etmeyecek şekilde bunu yapıyor. En önemlisi, mahkemeler Mübarek rejimi, Sisi rejimi ve muhalifleri tarafından kullanılıyordu ve kullanılmaya devam ediyor. Mübarek ve Sisi rejimleri, mahkemeleri siyasi hayata kısıtlamalar getirmenin ve muhaliflerini kısıtlamanın bir aracı olarak kullandılar. Mübarek ve Sisi rejimleri mahkemeleri siyasi hayata kısıtlamalar getirmek için bir araç olarak kullanırken, muhalifleri devlete meydan okumak için kullandı. Dolayısıyla Mısır'da mahkemelerin irili ufaklı davalarda kullanılması, otoriterliğin ve onun direnişinin büyük ölçüde yasal bir şekil aldığını göstermektedir (Khalil. 2009). Cumhurbaşkanı Sisi döneminde de bu eğilim benzer sonuçlar vermeye devam etti, toplanma özgürlüğüne ve sivil toplum kuruluşlarına ciddi kısıtlamalar getiren kanunlar hızla çıkarıldı. Mısır mahkeme sisteminin yürütme organından belirli bir düzeyde bağımsızlık gösterdiği doğrudur. Ancak birçok durumda rejimin kendisine yönelik bir tehdide ulaşmadı, bu da yargının hala derin devletin saygıdeğer bir kurumu olduğu anlamına geliyor (Abu Al-dhahab. 2017).

- Uluslararası koordinasyon: Ulus devletlerin sınırlarını zaman zaman sadece haritalardaki çizgiler haline getiren küreselleşme bağlamında, devlet artık sınırları aşan tüm eylemleri kontrol edemez. Sonuç olarak, ulusal kuruluşlar ile yurtdışındaki muadilleri arasındaki koordinasyon artmış, deneyim alışverişi ve maddi ve manevi desteğe erişim artırılmıştır. Uluslararası kuruluşlar, STK'larla işbirliği için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bu işbirliği resmi veya gayri resmi olabilir. Bu, ilgili STK'lar için çeşitli BM kuruluşlarıyla işbirliği, BM Sekreterliğine güvenme veya uluslararası

STK'larla işbirliği de dahil olmak üzere birçok seçenek açtı. Bu işbirliği bazen yerel kuruluşların ortaklarının uluslararası statüsü ışığında bir dereceye kadar koruma elde etmek için kullandıkları yöntemlerden biri olarak görülmektedir.

- Aktiviteyi veya yabancılaşmayı azaltmak: Büro baskınları, aktivistlerin ve bu kurumların çalışanlarının keyfi ve yasa dışı olarak gözaltına alınması, seyahat riski ve mal varlıklarının dondurulması da dahil olmak üzere insan hakları STK'larına yönelik devlet kovuşturması arttı. Bu, Mısır'da faaliyet gösteren bazı kuruluşların hayatta kalmalarını sağlamak için faaliyetlerini azaltmalarına neden oldu. Öte yandan, bölgesel operasyonlarını Tunus'a taşıyan Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü gibi bazı kuruluşlar merkezlerini veya bazı faaliyetlerini yurtdışına taşıdı (Elagati. 2018).

4.5.2. Mevcut Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi'nin Başkanlığı Sırasında İnsan Haklarının Durumu

Eski Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin Temmuz 2013'te devrilmesinden bu yana, Mısır makamları, yetkilileri ve fiili ve algılanan muhalifleri on binlerce eleştirmeni tutukladı. Son yıllarda Mısırlı yetkililer, insan hakları hareketine yönelik kısıtlamaları sıkılaştırarak ifade özgürlüğünü ve internetteki ve internet dışındaki eleştirel sesleri bastırmaya devam ediyor. Gazetecileri tutukladı ve haber ve insan hakları konusunda uzmanlaşmış birçok web sitesini engelledi. Ayrıca insan hakları kuruluşlarında çalışan bu kişileri kısıtlamaya da odaklandı. Bazılarının seyahat etmesini engelledi, mal varlıklarını dondurdu ve vatandaşların birçok hak ve özgürlüğüyle çelişen birçok cezai soruşturma yürüttü. 25 Ekim 2021'de Cumhurbaşkanı Sisi, 24 Ekim'de sona eren ve Kıpti kiliselerine yönelik terör saldırılarının ardından 2017'den beri ülke genelinde neredeyse kesintisiz olarak yürürlükte olan olağanüstü hali yenilemeyeceğini açıkladı. 11 Kasım'da Başkan El-Sisi, cumhurbaşkanına, bir doğal afet veya terör olayı durumunda sokağa çıkma yasakları veya belirli alanların tahliyesi gibi kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak için altı ayı geçmemek üzere uygun önlemleri almasına izin veren bir yasayı onayladı. Hükümet, yolsuzluğa karışanlar da dahil olmak üzere, güvenlik hizmetlerinde veya hükümetin başka yerlerinde suistimaller gerçekleştiren yetkilileri cezalandırmada veya kovuşturmada başarısız oldu. Çoğu durumda, hükümet, cezasızlık ortamına katkıda bulunan, güvenlik güçlerinin uyguladığı şiddet vakalarının çoğu da dahil olmak üzere,

insan hakları ihlallerine ilişkin iddiaları kapsamlı bir şekilde araştırmadı. Bu dönemdeki insan hakları durumu şu şekilde açıklanabilir:

- Yaşamdan yoksun bırakma: Hükümetin ve ajanlarının keyfi veya yasa dışı cinayetler işlediğine dair çok sayıda rapor olduğu için, siyasi güdümlü yasa dışı öldürme uygulamaları. Kuzey Sina'daki askeri operasyonlar sırasında sivil ölümleri de rapor edildi. İnsanların ölümüne işkence edildiğine dair haberler de var. Güvenlik güçlerinin cezaevlerinde ve gözaltı merkezlerinde cinayet işlediğine dair başka iddialar da var. Hükümet bazen failleri suçladı, kovuşturdu ve bazı durumlarda onları mahkum etti, ancak etkin hesap verebilirlik eksikliği sorunun özü olmaya devam etti (Embassy of the United States of America in Egypt. 2021).
- Kaybolma: Uluslararası ve yerel bir insan hakları grubu, yetkililerin bu taktiği eleştirmenleri korkutmak için kullandığını iddia ederek çok sayıda zorla kaybetme vakası bildirdi. Yetkililer, kişileri tutuklama veya arama emri sunmadan gözaltına aldı ve yetkililer bu kişilerin birçoğunu NSS ofislerinde ve kimliği belirsiz karakollarda gözaltına aldı. Ancak resmi kayıtlarda yer almamış ve yetkililer tutukluları tecritte tutarak yakınları ve avukatlarıyla görüşme taleplerini reddetmiştir. Örneğin, foto muhabiri Hamdi Al-Zaim, ailesi veya avukatı nerede olduğunu bilmeden 4 Ocak 2021'de tutuklandı. Onun nerede olduğu, 17 Ocak'ta, Cumhuriyet Savcılığının güvenlik tehditlerine ilişkin ulusal soruştırmada uzmanlaşmış bir şubesi olan Yüksek Devlet Güvenlik Savcılığı önüne çıkana kadar bilinmiyordu. Bu da, asılsız haber yayma, belirtilmeyen yasaklı bir gruba katılma ve sosyal medyayı kötüye kullanma suçlamalarıyla tutuklanmasına karar verdi. Bu gazeteci, 2021'in sonuna kadar tutuklu yargılanmaya devam etti. Zorla veya Gönülsüz Kaybetmeler Çalışma Grubu (WGEID), zorla kaybetmenin Mısır makamları tarafından sistematik olarak uygulandığını ve buna kısa süreli kaybolma örüntüsü olarak adlandırıldığını belirledi. Ayrıca Mısır'da son beş yılda 2.700'den fazla kişi zorla kaybetmeye maruz kaldı. Birleşmiş Milletler mekanizmalarının tecrit gözaltılarını sona erdirmek için tekrarlanan tavsiyelerine rağmen, şubat 2020'de terörle mücadele için 2015 tarihli 94 sayılı Kanunda yalnızca bazı değişiklikler yapıldı. 2020'nin ilk yarısında,

terörle mücadele merkezleri en az 8.311 sanığın duruşma öncesi tutukluluğunu yeniledi. Sadece yaklaşık 122'sinin veya toplam sanık sayısının yaklaşık %1,5'inin serbest bırakılmasına karar verildi (Cairo Institute for Human Rights Studies and others. 2022).

- İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza: Anayasa, hiç kimsenin yetkililer tarafından gözaltına alınan hiç kimseye işkence, yıldırma, zorlama veya fiziksel veya manevi zarara maruz bırakılmayacağını belirtir. Ceza Kanunu, gözaltına alınan veya tutuklanan bir şüpheliden itiraf almak için işkence yapılmasını yasaklar, ancak yetkililer tarafından resmen suçlanmayan kişilere yönelik zihinsel veya psikolojik istismarı veya itiraf almaktan başka nedenlerle meydana gelen istismarları hesaba katmaz. Ceza Kanunu ayrıca tüm kamu görevlilerinin veya memurların hiçbir koşulda gaddarlık yapmalarını veya fiziksel zarar vermelerini yasaklamaktadır, ancak devlet yetkililerinin bunu yaptığına dair haberler bulunmaktadır. Yerel insan hakları örgütleri işkencenin sistematik olduğunu bildirdi Yerel ve uluslararası insan hakları örgütlerine göre, polis ve gardiyanlar küçük sanıklar da dahil olmak üzere tutuklulardan bilgi almak için işkenceye başvurdu. Bildirilen yöntemler arasında dayak, elektrik çarpması, psikolojik taciz ve cinsel saldırı yer aldı. 4 Nisan'da Yargıtay, altı polis memurunun 2017'de bir vatandaşa işkence yaparak ve karakolda resmi belgede sahtecilik yaptıkları iddiasıyla 2019'da beraat etmelerini nihai karar olarak onadı. 10 Nisan'da Ceza Mahkemesi, 2016 yılında bir vatandaşa işkence yapmaktan gıyabında iki astsubayın yeniden mahkûm edilmesine karar verdi. Aralık ayında bir ceza mahkemesi davada bir polis memurunu ve diğer sekiz astsubayını üç yıl hapis cezasına çarptırdı ve davada suçlanan bir polis çavuşu beraat etti. New York Times ayrıca polis, gardiyanlar ve devlet memuru doktorlar tarafından cinsel saldırıya uğradığını iddia eden kadınların ifadelerini de yayınladı. Zorla soyunma, istilacı muayeneler, sözde bekaret testleri ve diğer tutukluların önünde zorla anal muayeneler dahil (Embassy of the United States of America in Egypt. 2021). Cumhuriyet Savcılığı tarafından bireylere yönelik ilk suçlamalar, zorla kaybetme sırasında Milli Güvenlik tarafından yürütülen soruşturmalara dayanmaktadır. Maddi delil sunmadan işkence altında alınan itiraflara dayanabilir. Çoğu durumda, Mısır

makamları, mağdurların savcıya zorla kaybetme ve işkenceye maruz kaldıklarını bildirdiği davalar da dahil olmak üzere, zorla kaybetme vakaları ve işkence iddiaları hakkında herhangi bir soruşturma yürütmedi. Mısır hukuk sisteminde işkence tanımı uluslararası standartları karşılamıyor ve Mısır, bir insan hakları avukatı tarafından hazırlanan bir işkence karşıtı yasa önerisine karşı çıktı. Yetkililer sadece öneriyi reddetmekle kalmadı, aynı zamanda avukata disiplin cezası hazırlamasında yardımcı olan iki yargıcı da sevk etti ve ardından onları görevden aldı. İnsan hakları avukatı, seyahatten men edilmeden önce yasadışı bir grup oluşturmak ve yabancı kuruluşlardan para almakla suçlandı.

- Hapishane ve tutukluluk koşulları: BM Özel Prosedürleri, aile ziyaretlerinin reddedilmesi, hukuk müşavirliği ve tıbbi bakımın reddedilmesi de dahil olmak üzere insanlık dışı hapishane koşulları hakkında ciddi endişeler dile getirdi. Mısırlı insan hakları örgütlerinin gözetiminde ölenlerin sayısında artış olduğunu belgelediği gibi, tüm bunlar birçok mahkûmun ölümüne katkıda bulundu. Bazı durumlarda mahpuslar, salıverilmelerinden birkaç gün sonra ölümlerine yol açan tehlikeli sağlık koşullarında salıverilirler. Adalet Komitesi, 30 Haziran 2013 ile 1 Aralık 2019 arasındaki dönemde 9'u çocuk 958 tutuklunun ölümünü belgeledi. Endülüs Şiddetle Mücadele Araştırmaları Enstitüsü de Haziran 2013'ten Ekim 2020'ye kadar gözetiminde 1.058 ölümü belgeledi. 2021'de ikisi cezaevinden çıktıktan kısa bir süre sonra ölenler de dahil olmak üzere 49 ölüm meydana geldi (Cairo Institute for Human Rights Studies and others. 2022). Hapishane koşulları, yaygın aşırı kalabalık, tıbbi bakıma yeterli erişimin olmaması, yeterli sanitasyon eksikliği ve havalandırma, yiyecek ve içme suyuyla ilgili sorunlar nedeniyle sert ve yaşamı tehdit ediyor. Çocuklar ve yetişkinler genellikle ayrı tutulmaz ve cezaevlerinde tıbbi ihmal, hücre hapsi ve mahkûmların ve tutukluların ziyaret ve telefon görüşmelerinden mahrum bırakılması yer alır (Embassy of the United States of America in Egypt. 2021).
- Keyfi tutuklama veya gözaltı: Yasa, polislin şüphelileri Ceza Kanunu veya Askeri Yargı Kanunu uyarınca çıkarılan bir yargı emrine dayanarak tutuklamasını şart koşuyor, ancak çok sayıda tutuklama emri olmaksızın

tutuklama raporları var. Sanıkların tutuklandıktan hemen sonra avukat tutma hakkı vardır. Yetkililer genellikle aile üyelerine erişime izin verir ve mahkeme yoksul sanıklar için bir avukat sağlamakla yükümlüdür. Ancak, sanıklar genellikle idari ve bazı durumlarda siyasi veya yasal engellerle karşı karşıya kaldılar ve avukatlara veya aile ziyaretlerine düzenli erişim sağlayamadılar. Bu haklar, sonuncusu Ekim 2021'de sona eren olağanüstü hal sırasında askıya alındı. Aktivistler ve yerel insan hakları grupları, yetkililerin yasal süreç yasalarına uymadığı yüzlerce tutuklama olduğunu bildirdi. Örneğin, yetkililer tutukluları belirli suçlarla itham etmemiş, onları Cumhuriyet Savcılığına sevk etmemiş ve avukatları ve aileleriyle temas kurmalarını engellemiştir. Gözaltına alınanların ayrıca mahkeme önünde tutukluluğun yasallığına itiraz etme hakları da reddedildi. 11-13 Temmuz 2021 döneminde, Kahire Ceza Mahkemesi 128 tutuklunun serbest bırakılmasına karar verdi ve 2.100'den fazla tutuklunun tutukluluğunu yeniledi (Amnesty International. 2022).

- Deneme Prosedürü: Kanun, adil ve kamuya açık bir şekilde yargılanma hakkını garanti ediyor, ancak yargı bu hakkı çoğu zaman yerine getirmedi. 2021 boyunca yetkililer, mahkeme duruşmalarına ve tutuklu yargılanmaya katılmaya çalışan sivil toplum temsilcilerinin, medyanın, yabancı büyükelçiliklerin ve aile üyelerinin girişine izin vermedi. 15 Haziran'da Başkan el-Sisi, mahkeme başkanının ve başsavcının önceden izni olmaksızın ceza mahkemesi oturumlarının filme alınması ve kaydedilmesi için para cezası öngören 2021 tarihli 70 sayılı Kanun'u onayladı. Aynı yılın 11 Kasım'ında, cumhurbaşkanı ayrıca, herhangi bir terör suçunu içeren mahkeme duruşmalarının önceden onay alınmaksızın filme alınmasını, kaydedilmesini veya canlı yayınlanmasını yasaklayan 2015 Terör Yasasında yapılan değişiklikleri de onayladı. 14 Ekim 2021'de sona eren olağanüstü hal ışığında yetkililer, sivilleri ve ulusal güvenliği tehdit etmekle suçlananları yargılamak için askeri mahkemelere başvurdu. Askeri davalarla ilgili bilgilere halkın erişimi sınırlıydı ve medya genellikle kısıtlayıcı emirlere tabi olduğundan askeri davaları izlemek zordu. Askeri mahkemeler halka açık değildir ve askeri mahkemelerdeki sanıklar sivil mahkemelerdekiyle aynı adil yargılanma güvencelerinden yararlanır. Ancak askeri yargı, kamu güvenliği nedeniyle bu hakları kısıtlama konusunda geniş bir takdir yetkisine sahiptir

ve bunu düzenli olarak yapmıştır. Askeri mahkemeler sanıkları genellikle saatler içinde, çoğu zaman gruplar halinde ve bazen bir avukata erişimleri olmadan yargıladı, avukatları ve STK'ları temel yasal süreç standartlarını karşılamadıklarını iddia etmeye yönlendirdi. Bu nedenle, askeri mahkemelerin hızlı kararları bazen sanıkların yasal süreç haklarını kullanmalarını engelledi ve adil yargılanma güvencelerini baltaladı. Askeri mahkemelerde sanıkların bir avukata danışma hakkı vardır, ancak bazen yetkililer zamanında bir avukatla iletişim kurmalarını engellemiştir (Human rights watch. 2022).

- Mülk rezervasyonu ve geri ödeme: İnsan Hakları Yüksek Daimi Komitesi ve Ulusal İnsan Hakları Konseyi, Nisan ve Şubat aylarında, kısmen Kuzey Sina sakinlerinin 2018'deki hükümet terör operasyonlarının ardından karşı karşıya kaldıkları şikayetleri gözden geçirdiğini belirten raporlar yayınladı. Bu, Kuzey Sina Valiliği'nde bir tampon bölge oluşturmak için evlerin ve ticari binaların yıkılması ve tarım arazilerinin tahsis edilmesiyle sonuçlandı. Yetkililer, Gazze Şeridi'ne gidiş gelişler de dahil olmak üzere yıldırma ve silah saldırılarını durdurmanın gerekli olduğunu söyledi. 17 Mart'ta İnsan Hakları İzleme Örgütü, Kuzey Sina'daki silahlı çatışma sırasında ordunun devam eden ev yıkımlarının ve zorla tahliyelerinin uluslararası insancıl hukukun ihlali anlamına geldiğini ve muhtemelen savaş suçu teşkil ettiğini iddia etti (Human rights watch. 2019).
- keyfi seyahat yasağı: Mısır, sivil toplumdaki üyeleri ve önde gelen şahsiyetleri hedef almak için (keyfi seyahat yasağı) kullandı ve hala kullanıyor. Bunun nedeni, insan hakları avukatları, gazeteciler, feminist aktivistler ve araştırmacılar dahil olmak üzere barışçıl çalışmalarıdır. Yetkililerin resmi olarak açıklamadığı ve mahkemede onlara itiraz etmek için net bir yol sağlamayan yasaklar, aileleri ayırdı, kariyerlerine zarar verdi ve bunlara maruz kalanların ruh sağlığına zarar verdi. Bazı varlıklar da dondurulur, bu da bankacılık sisteminden tamamen izole olmalarına neden olur. Her ikisi de Mısır'ın onayladığı Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Afrika İnsan¹³ ve Halkların Hakları Sözleşmesi uyarınca,

---

¹³ Bak, <http://primena.org/admin/Upload>.

herkes kendi ülkesi de dahil olmak üzere herhangi bir ülkeden ayrılma özgürlüğüne sahiptir. Her iki sözleşme de devletlerin bu özgürlüğe kısıtlamalar getirmesine izin verir, ancak bunlar kanunla açıkça belirlenmeli ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığını veya ahlakını veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olmalıdır. Bu yasağın eşitlik ve ayrımcılık yapmama dahil olmak üzere diğer haklarla uyumlu olması ve seyahat yasağına maruz kalan herkesin yasağı mahkemede itiraz edebilmesi şartıyla. Mısır anayasası, 62. maddede¹⁴ serbest dolaşım hakkını garanti ediyor ve bu tür kısıtlamaların getirilmesini haklı kılan bir mahkeme kararının gerekliliğini şart koşuyor. Bu durumda bile, yalnızca belirli bir süre için olmalıdır ve bu koşullar hiçbir durumda karşılanmamıştır (Cairo Institute for Human Rights Studies and others. 2022).

- İzleme: Mısır yasalarına göre, yargı makamları, mahkeme öncesi gözetim altına alternatif olarak polis gözetimi dayatılmasını emredemez. Polis gözetimi, hapis cezalarına ek olarak, ancak yalnızca mahkeme kararlarıyla ek bir ceza olarak verilebilir. Denetimli serbestlik altındaki kişilerin, belirli bir süre boyunca evlerinde veya karakollarda günde belirli sayıda saat geçirmeleri gerekmektedir (Amnesty International. 2017). Siyasi aktivist veya insan hakları savunucusu olduğunu düşündükleri kişiler, polis karakollarındaki NSS ofislerine haftalık veya aylık olarak rapor vermek zorunda kalıyor. 15 dakika ile 6 saat arasında kalıyorlar ve bu süre içinde sorgulanıyorlar. Bu tedbirlerin süresi, yargı kararına dayanmadığı için sınırsızdır ve tamamen bu uygulamaya atıfta bulunmak için takip terimini kullanan Milli Güvenlik Sektörünün takdirine bırakılmıştır. Ulusal güvenlik sektörü tarafından yasal bir dayanağın yokluğunda gözetim ve tebligata konu olan kişi sayısının tespit edilmesi mümkün değildir. Bu uygulamalar adli makamlardan emir alınmadan gerçekleştirilmekte olup, bunların resmi yazılı kayıtları bulunmamaktadır. Bu prosedürler yargı dışı olduğundan, mağdurların kendilerini ihbar etmek veya yasallıklarına itiraz etmek için yasal yolları yoktur. Mağdurlar ayrıca bu güvenlik sektörünün elinde bir tür misillemeye maruz kalacaklarından korkuyorlar. Bu sorgulamalar sırasında bazılarının

---

¹⁴ Bak, <https://www.presidency.eg>.

Milli Güvenlik Teşkilatı görevlileri tarafından darp, işkence ve tehditlere maruz kaldığı bildirildi. NSA görevlileri, arama izni olmadan hayatları ve sevdikleriyle ilgili müdahaleci sorularla ve telefonları aranarak sorgulanan kişilerin mahremiyetini sistematik olarak ihlal ediyor (Amnesty International.2021).

4.5.1.4. 2022 Dünya İklim Zirvesi'ne Ev Sahipliği

Cumhurbaşkanı Sisi, Mısır'ın 2021'de açıkladığı yeni insan hakları stratejisinin bir parçası olarak 2022'yi sivil toplum yılı ilan etti. Bu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi'nin 32 üye devletinin Mısır'ın insan hakları sicilini eleştirmesinin ardından geldi. Bunun nedeni, 2022 yılı boyunca Kasım 2022'de Dünya İklim Zirvesi'ne ev sahipliği yapması nedeniyle uluslararası incelemeye tabi olmasıdır. Mısır'ın Şubat 2022'de iklim konferansına ev sahipliği yapacağı açıklandığında, aktivistler Mısırlı yetkililerin insan hakları sicilinin Cop27'yi baltalamasının muhtemel olduğu konusunda uyardılar. Bu uyarılar doğrulanmıştır. Mısırlı yetkililer özellikle Mısırlı STK'ları incelemiş ve COP27'ye kaydolmalarına izin verecek olanları seçmiştir. Açıklanmayan seçim kriterlerini kullanarak gizli bir kayıt süreciyle hükümeti eleştiren kuruluşların geri kalanını filtreledi. Bununla birlikte, bu küresel konferans sırasında sivil toplum katılımının doğrudan azaltılması, konferansın Mısır makamları tarafından nasıl baltalandığının birkaç boyutundan sadece bir tanesidir (Cairo Institute for Human Rights Studies. 2022).

5. SONUÇ

Bölgenin tanık olduğu ve hem Mısır'ı hem de Tunus'u benzer şekilde etkilediği birçok uluslararası ve bölgesel değişiklik oldu. Doksanların başından beri tek kutuplu sistem başladı ve Amerika Birleşik Devletleri küresel sistemin başına geçti. Başından beri Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin bıraktığı mirastan kalan sosyalist fikirleri ortadan kaldırmak amacıyla demokrasi ve özgürlük değerlerini dünyaya yaymakla ilgilendi. Bu değişken, Tunus'ta Bin Ali ve Mısır'da Hüsnü Mübarek'in başkanlık ettiği yeni rejimlerin başlangıcına tanık olan hem Mısır'ı hem de Tunus'u etkiledi. Her iki sistem de olaylara ve yeni uluslararası eğilime tepki vermede aynı yaklaşımı benimsemiştir. İnsan haklarına olan ilgileri ve sivil toplumun rolünün önemi hakkında göz alıcı vaatler vererek yönetimlerini kasıtlı olarak içeride ve dışarıda güçlendirdiler. Gerçekten de, her iki sistem de, özellikle 1995 Barselona sürecinin ortaya çıkmasıyla birlikte, bu hak ve özgürlükler için bir ölçüde özgürlük sağlıyor gibiydi. Sivil toplumu teşvik ettiler, bu da çok sayıda sivil toplum kuruluşunun ortaya çıkmasına neden oldu. Ancak daha sonra uluslararası sahnede tüm dünyayı sarsan ve her iki ülkede de insan hakları ve sivil toplum gelişimini önemli ölçüde etkileyen yeni bir değişken ortaya çıktı. 11 Eylül olayları, küresel terör ve terörist korkusunun artmasında büyük rol oynamıştır. Bu büyük ülkelerin demokrasi ve üçüncü dünya ülkelerinin özgürlüklere ve haklara bağlı kalma ihtiyacı konusundaki baskılarını artırsa da, aynı zamanda bu ülkelerin rejimlerinin bu hak ve özgürlükleri reddetmesi için altın bir gerekçe sağladı. 11 Eylül olaylarından bu yana, hem Mısır hem de Tunus'taki siyasi sistemler, insan haklarına ilgi göstermeyi ve sivil toplumun rolünü teşvik etmeyi benimsemiştir. İçeride rejimler, terörü ve teröristlerle mücadeleyi, düşünce özgürlüğünü kısıtlamak ve ona karşı çıkan tüm sesleri ortadan kaldırmak için bahane olarak kullandılar. Özellikle Tunus'ta, Cezayir'deki iç olaylar ve Cezayir rejimi ile İslamcılar arasında yaşanan savaş, rejimin korkusunun artmasında, tüm imkânları sıkılaştırmasında ve her türlü muhalif sesi reddetmesinde büyük rol oynadı. Toplumları etkileyen baskılar ve kısıtlamalar artmış, bu da halk öfkesinin giderek şiddetlenmesine yol açmış, bu da doğal olarak Tunus'tan başlayıp Arap bölgesindeki diğer ülkelere yayılan keskin bir halk patlaması ile sonuçlanmıştır. Mısır, okyanus ortamının rejimler üzerindeki etkisi nedeniyle David Easton'un teorisine göre Tunus devriminden en hızlı etkilenen ülkelerden biriydi. Mısır devrimi, Tunus devrimini simüle etmeye, hatta Tunus'ta kullanılanlara benzer sloganlar

kullanmaya dayanıyordu. Böylece bu iki ülke arasında durum farklılaşmaya başladı. Her iki ülkede de devrim, partiler veya kurumlar tarafından değil, sıradan insanlar tarafından yürütülen bir halk devrimi olarak başladı. Ardından Tunus'taki sivil toplum kuruluşları, birçok hakkın verildiği bir geçiş adaleti döneminde ülkeye girmek için müdahale etti. Tunus'taki bu devrim, sivil toplum için önemli bir rolün altını çizdi ve birçok insan hakları aktivisti yüksek liderlik pozisyonlarında taklit edildi. Mısır, devrimin bitmesi ve Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesiyle başından beri karışıklığa tanık olurken, insan hakları ve özgürlükleri konusundaki önceki sözleri değişti. Görünen o ki Müslüman Kardeşler, önceki rejimin elinde çektikleri zulüm günlerini unutmuş ve böylece Mısır halkının umutlarını boşa çıkarmıştı. Mısır halkı önceleri, uzun süre zulme maruz kaldıkları sürece, bu hak ve özgürlüklere en iyi şekilde ulaşabileceklerini, çektiklerinin ve ıstıraplarının en farkında olacaklarını düşündüler. Ancak ülke, Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in döneminde olduğu gibi aynı boğaza tekrar girdiğinde tam tersi oldu. Yavaş yavaş insan hakları ihlalleri artmaya, işkencecilerin sesleri yükselmeye, sivil toplumu sınırlayan ve kuşatan yasalar çıkmaya başladı. Sivil toplum, yine tüm başkanların toplumu kısıtlamak için her zaman oynadığı kart, yani kuruluşlar için dış finansman kartı kullanılarak kısıtlandı. Burada Mısır ve Tunus, iyi geçiş dönemi adaletine yönelik bazı tökezlemelere ve zorluklara tanık olmasına rağmen, kendinden emin bir hızla ilerleyen Tunus arasında bir gelişme farklılığına tanık oldu. Kısmen özgür bir ülke olarak tanımlanmaya başlandı ve daha sonra özgür bir ülke olarak sınıflandırıldı. Ve kafa karışıklığı, gösteriler, zorla kaybetmeler ve sonunda Rabaa katliamına yol açan işkenceden muzdarip Mısır arasında. Ardından, iki ülke, devrimden önceki rejimlerin adamlarının iktidara geri döndüğü yeni bir aşamaya girdiler. Sanki iki ülke, yönetimi altında birçok trajedi yaşanan önceki iki rejimi özlemiş gibiydi. Tunus, Mısır'dan daha iyi durumdayken, Mısır, ordu ve Cumhurbaşkanı Abdel Fattah El-Sisi liderliğindeki rejimle birlikte birçok ihlale ve sivil toplumun kısıtlanmasına tanık oldu. Mısır'da da sivil toplum özgürlüğünü önemli ölçüde sınırlayan birçok yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar o kadar adaletsizdi ki tüm uluslararası toplum bu yasaları ve tekrarlanan bu ihlalleri kınadı. Tunus, Tunus'taki devrimden sonra insan hakları meselesinin, geri çekilmenin hiçbir yolu olmadığı kaçınılmaz bir mesele haline geldiğini tam olarak anladığı için, Tunus acı çekiyordu, ancak daha az derecede. Tunus'taki rejim de sivil toplumun kolayca engellenemeyen güçlü bir toplum haline geldiğini fark etti. Bu

nedenle rejim, örneğin halktan şeriatı kazanmak için kadın haklarını savunmak gibi daha fazla hak vermek ile göstericileri caydırmak ve onlara şiddet uygulamakla temsil edilen insan hakları ihlalleri arasında bir tür denge kurmaya çalıştı. Bundan sonra, mevcut cumhurbaşkanı Kais Saied'in iktidarı üstlenmesi, Tunus'ta geçiş dönemi adaletinin sıfır aşamasına düşeceği korkularını artırıyor. Özellikle tüm hayati görevleri üstlendikten, parlamentoyu dondurduktan ve anayasayı feshettikten sonra. Uluslararası Af Örgütü, Qais Saeed'in cumhurbaşkanlığı döneminde işkence oranlarının oldukça düştüğüne tanık olmasına rağmen, muhaliflerinin keyfi olarak tutuklanması karanlık bir geleceğin habercisi. Başkan Kais Saied, yürütme ve yasama organlarının dizginlerini elinde tutarak eyaletteki hükümetin tüm kollarını da kontrol etti. Başkan Kais Saied, yargı ve yargının büyüklüğü üzerinde kontrol uyguladı. Cumhurbaşkanı ayrıca, devletin sivil toplum çalışmalarına müdahale etme konusundaki kısıtlamalarını azaltacak ve hareketini sınırlayacak sivil toplum dernekleri yasasında değişiklik yapmakla tehdit etti. Cumhurbaşkanı'nın "kendisine" tüm yetkileri verdiği ve hak ve özgürlüklere katkıda bulunacak ve koruyacak diğer tüm yetkileri kısıtladığı yeni anayasa, Tunus'ta geçiş dönemi adaletinin tanık olduğu korkunç düşüşün en büyük kanıtı. Bütün bunlar ve daha fazlası, Tunus'taki durumu takip edenleri Tunus'taki geçiş dönemi adaletinin akıbeti konusunda endişelendiriyor. Aynı zamanda Mısır'ın durumunu gözlemleyen kişinin, Mısır'ın insan hakları alanında gerçek bir dönüşüm gerçekleştirip sivil topluma daha büyük bir rol verip vermeyeceğini veya durumun şu anda olduğu gibi devam edip etmeyeceğini merak etmesine neden oluyor. Bugün hem Mısır'da hem de Tunus'ta insan hakları ve sivil toplum gerilemeye devam ediyor. Sivil toplumun rolünün kısıtlanması ve ağızların susması her iki ülkede de norm haline geldi. İki ülke, devrime yol açtığı ve önceki rejimleri istikrarsızlaştırdığı için birbirinden olumlu etkilendikten sonra, bugün etkinin olumsuz olduğunu görüyoruz. Örneğin, Cumhurbaşkanı Qais Naguib'in 2020'de Mısır'daki rejimi ziyaret etmesinden sonra, Tunus, sivil toplumu bastırmak ve dış finansman bahanesini daha fazla kullanmak için Mısır'ın adımlarını izlemeye başladı. Dolayısıyla, uluslararası ve bölgesel gelişmelerin insan hakları ve sivil toplumun gelişimi üzerinde nispeten olumlu bir etkisi olmasına rağmen, diğer gelişmelerin bunların gelişimi üzerinde olumsuz bir rolü olduğunu görüyoruz. Bu, elbette, rejimlerin bu arzu edilen gelişmeye ulaşmak için samimi ve gerçek bir niyetinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir de bundan sorumlu kurum ve kuruluşların

bulunmaması ve varsa bu cihazların kısıtlanmasından dolayı. Tüm bunlar, Arap Baharı devrimlerine ve bunun sonucunda ortaya çıkan geçiş dönemi adaleti aşamalarına rağmen, insan hakları ihlallerinin ve kısıtlamaların sivil topluma geri dönmesine katkıda bulundu. Bu nedenle, insan haklarına sağlam bir destek temeline dayalı temiz bir çevre ve güçlü bir devlet elde etmek ve sivil toplumun katılımını sağlamak için, insan hakları ve sivil toplum konularıyla ilgilenecek özel organlar kurulmalıdır. Bu kurumlar olmadan insan haklarını savunma alanında bir rönesans gerçekleştirilemez ve onlar olmadan sivil toplumun sahada etkin bir rolü olamaz. Bu kurumlar olmadan, insan haklarının savunulması ve sivil toplumun güçlendirilmesi, rejimlerin uluslararası düzeyde kendi imajlarını iyileştirmek ve ülke içinde devrimleri ve gösterileri bastırmak için kullandıkları sloganlar ve söylenmiş ve uygulanmamış sözler olarak kalacaktır. Sadece bu kurumların kurulması yetmez, iktidar rejiminin etkilerinden uzak, özel yetki verilen denetim organlarının da kurulması gerekir. Bu kurumlar ayrıca, bu kurumlara halkın çıkarlarına uygun olarak hareket özgürlüğünü garanti eden yasalarla desteklenmelidir. İçten değişim arzusu ile arzulanan gelişme gerçekleşir ve bunun gerçekleşmesi için başkaldıran halkların arzuları yerine getirilir.

KAYNAKLAR

- ABD Büyükelçiliği Mısır, (2021), Mısır'da İnsan Hakları Raporu 2021, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://eg.usembassy.gov>.
- Abdel Monsef. A, (2018), Mısır'ın insan hakları anlaşmaları konusundaki tutum, Mısır Araştırmaları Enstitüsü, Erişim tarihi: 11-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://eipss-eg.org>.
- Abdul Razzaq.S, (2020), John Locke'a göre sivil toplum, (Mohamed Boudiaf Üniversitesi, yüksek lisans tezi, yayınlandı), Erişim tarihi: 10-08-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://dSPACE.univ-msila.dz>.
- Abhari. J.M, (2015), Vatandaşlık ve sivil davranış değerlerini teşvik etmede sivil toplumun rolü, (Mohamed Boudiaf Üniversitesi, yüksek lisans tezi, yayınlandı), Erişim tarihi: 08-09-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.theses-algerie.com>.
- Abu Dahab. N, (2017), Otoriter bağlamlarda geçiş dönemi adaleti politikaları: Mısır örneği, brookings, Erişim tarihi: 14-12-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur <https://www.brookings.edu>.
- Abu Hazeem. T. Z, (2017), Sivil toplum ve demokratik bir sivil devlet inşası: siyasi bir yaklaşım, (Al-Manara Dergisi, Cilt:23, Sayı:1), Erişim tarihi: 09-08-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://repository.aabu.edu>.
- Açıl. M, (2017), Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci, (Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.25, S.1), <https://dergipark.org.tr>.
- Adlı. H, (2022), Sivil toplum ve insan hakları kültürünün pekiştirilmesi... (Mısır örneğine dair düşünceler), Ulusal Sosyal ve Kriminolojik Araştırma Merkezi, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://hrightsstudies.sis.gov.eg>.
- Adly. A, (2018), Mısır'da İnsan Hakları Hareketi ve Çatışma Politikaları (2004-2014), Arap Reformu Girişimi, Erişim tarihi: 10-11-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Al- Bar. A, (2017), Uluslararası STK'lar ve Tunus'ta insan hakları sorunu (2000-2015), (Hadj Lakhdar Üniversitesi, doktora tezi, yayınlandı), Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://dSPACE.univ-batna.dz>.
- Al Neyadi. A.R, (2008), Arap Devletleri Ligi çerçevesinde uluslararası ve bölgesel değişikliklerin insan hakları ve sivil toplumun gelişimi üzerindeki etkisi, (Orta Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, yayınlandı), Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://archive.org/details/0003pdffile>.
- Al-Jourshi. S, (2020), Tunus: Sosyal Hareketler ve Sivil Alan, Arap STK Kalkınma Ağı, Erişim tarihi: 01-01-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.annd.org>.
- Al-Malouki, S. (2018), Modern Batı felsefesinde insan hakları, Erişim tarihi: 20-01-2022, Bağlantıda Arapça referans <http://dSPACE.univ-msila.dz:8080/xmlui/bitstream/handle>.
- Al-wasat, (2003), İnsan hakları hukukunun kaynakları, Erişim tarihi: 18-10-2021, Bağlantıda Arapça referans, <http://www.alwasatnews.com/news/333258.html>.
- Amnesty International, (2021), Tunisia: Human rights must be respected after parliament is suspended, Erişim tarihi: 20-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.amnesty.org>.

- Amnesty International, (2022), End the degradation of human rights in Tunisia, Erişim tarihi: 06-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.amnesty.org>.
- Arap İnsan Hakları Örgütü, (2022), İnsan hakları durumu: Mısır, Erişim tarihi: 01-09-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://assets.publishing.service.gov>.
- Ardıç.N, (2012), Understanding the "Arab Spring": Justice, Dignity, Religion, and International Politics, (Afro Eurasian Studies, Cilt: 1, Sayı: 1), Dergipark ,Erişim tarihi: 01-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://dergipark.org.tr>.
- Belkacem. F, (2021), 25 Temmuz 2021'den Sonra Tunus: Üçüncü Cumhuriyete Doğru, Trends Araştırma ve Danışmanlık, Erişim tarihi: 12-12-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://trendsresearch.org>.
- Bertelsmann Stiftung, (2022), Tunisia Country Report 2022 , Erişim tarihi: 20-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://bti-project.org>.
- Birdane. M, (2017), Arap Baharı sürecinde Tunus'ta demokrasiye geçişte sivil toplumun rolü, (Sakarya Üniversitesi, yüksek lisans tezi, yayımlandı), <https://acikerisim.sakarya.edu.tr/handle/20.500.12619/69304>.
- Birleşmiş Milletler, (2012), 16/21 sayılı İnsan Hakları Konseyi Kararı ekinin 5. paragrafı uyarınca sunulan ulusal rapor, A/HRC/WG.6/13/TUN/1, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://cedhd.org> .
- Bishara. A, (2012), Sivil toplum eleştirel bir çalışma, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi, Altıncı Baskı, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.dohainstitute.org>.
- Bozatay. A.Ş, Editör. Kutlu. Ö, Siyaset Bilimine Giriş, (Lisans Yayıncılı, 1. Baskı, 2012), 157.
- Brown. N, (2018), Mısır Devriminde İslam ve Siyaset, Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı, Erişim tarihi: 01-11-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://carnegie-mec.org>.
- Cairo Institute for Human Rights Studies and others, (2022), Joint NGO presentation on the plight of human rights defenders in Egypt for 'List of Issues and List of Issues Before Reporting' on Egypt , İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://tbinternet.ohchr.org>.
- Cole, S. Hawthorne, A. ve White. Z, (2022), Kais Saied's next target in Tunisia: civil society, Pomed, Erişim tarihi: 10-20-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://pomed.org>.
- Cooper.R, (2018), What is Civil Society, what is its role and value in 2018?, K4D Helpdesk Report, Erişim tarihi: 10-09-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur. <https://assets.publishing.service.gov>.
- Cop. B, (2015), Ortadoğu'da Diktatörlük Sonrası Seçim Sistemi Tasarımı: Mısır ve Irak, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, <https://dergipark.org.tr>.
- Çakar. A, (2018), Sosyal Hakların Gerçekleştirilmesinin Amerikan Devletleri Örgütü Sisteminde Denetimi, Erişim tarihi: 23-09-2022, <https://dergipark.org.tr>.
- Çeçen. A, İnsan Hakları, (Gündoğan yayınları, 3. Baskı, 2000).
- Çiftçioğlu. C, Bozkurt.Ö, (2021), İnsan Haklarının Etik İle İlişkisi, (Türk Akademik Araştırmalar Dergisi, Sayı: 2, Cilt: 6), <https://dergipark.org.tr>.
- D'Amato. A,(2010), Human Rights as Part of Customary International Law:A Plea for Change of Paradigms, Erişim tarihi: 21-09-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu>.

- Dargan. S, (2021), How did human rights come about? A Brief History Overtime, Erişim tarihi: 20-09-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.linkedin.com>.
- Deane. S, (2013), The Role of Civil Society in Tunisia's Transition, International Alert, Erişim tarihi: 01-01-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.international-alert.org>.
- Değerli. S.K, (2020), Uluslararası teamül kurallarının gelişiminde uluslararası yargı kararlarının rolü, Erişim tarihi: 21-09-2022, <http://acikerisim.ybu.edu.tr>.
- Dunn. M, Revkin. M, (2011), Mısır: Siyasi Reformun Eksikliği Ekonomik Reformu Zayıflatıyor, Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://carnegieendowment.org>.
- El Agati. M, (2018), The State and Human Rights Organizations in Egypt: A Problem of Political Culture or a Structural Crisis? , Erişim tarihi: 01-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Fox. L, (1995), Civil society: a conceptual framework, World Bureau of Democracy Center, Erişim tarihi: 11-24-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <http://pdf.usaid.gov/pdf>.
- Geneva Center for International Justice, (2017), Human rights review in Tunisia, Erişim tarihi: 10-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.gicj.org>.
- Goodale. M, Merry.S, (2007), Human Rights Practice: Following the Law Between Global and Local, Erişim tarihi: 13-03-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net/publication/292351957>.
- Gürbüz.R, İnsan hakları ve Demokratikleşme, (Kuram Kitap, 3. Baskı, 2018).
- Hamdoush. R, (2014), İnsan haklarının küreselleşmesi ışığında uluslararası müdahale kavramının evrimi, (Beşeri Bilimler Dergisi, Sayı 41, Cilt A), Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://revue.umc.edu.dz/index.php/h/article/view/1517>.
- Hassan. H, (2011), Civil Society in Egypt Under the Mubarak Regime, Afro Asian Journal of Social Sciences, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://papers.ssrn.com>.
- Holmes. A. A, (2017), Kahire dışında sivil topluma saldırı, Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı, Erişim tarihi: 02-11-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://carnegie-mec.org>.
- Hudáková. Z, (2019), Civil Society in Tunisia: From Islands of Resistance to Waves of Political Change, Journal of North African Studies, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://doi.org/10.1080/13629387.2019.1702532>.
- Human Rights Watch, (2022), Egypt's civil society campaign, Erişim tarihi: 01-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.hrw.org>.
- Ibrahim.K.E, (2007), Uluslararası hukukta insan haklarının düzenlenmesi, (Al-Rafidain Hukuk Dergisi, Sayı 34, Cilt 9), Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://search.emarefa.net>.
- International Commission of Lawyers, (2022), Fundamentally Flawed: Tunisia's 2022 Constitution Making Process, Erişim tarihi: 25-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net>.
- Issa. B, Reda. M, (2017), Katılımcı demokrasiyi harekete geçirmek için bir mekanizma olarak sivil toplum, (Zian Ashour Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, yayımlandı), Erişim tarihi: 09-08-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://dspace.univ-djelfa.dz>.

- İnsan Hakları İzleme Örgütü, (2017), Mısır: Yeni Kanun Sivil Toplumunu Ezecek, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.hrw.org>.
- İnsan Hakları İzleme Örgütü, (2022), Mısır: Keyfi Seyahat Yasağı Sivil Toplumunu Boğuyor, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.hrw.org>.
- Jamil. D, (2015), Tunus Sivil Toplumunu: Asiden Barış Muhafızı'na, Dünya Bankası Blogları, Erişim tarihi: 01-05-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://blogs.worldbank.org>.
- Jawani. N, (2015), Arap hareketinin ışığında geçiş dönemi adaleti - Model olarak Tunus, (Larbi Ben M'hidi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, yayınlandı), Erişim tarihi: 17-12-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <http://bib.univ-ueb.dz>.
- Jensen. G.L, (2016), Civil Society: A Strong Concept , (Aalborg University, Master Thesis, published), Erişim tarihi: 01-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://projekter.aau.dk>.
- Jim. I, İnsan Hakları Ve Sosyal Hizmet, (Nika Yayınevi, 1. Baskı, 2017).
- Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü (CIHRS), (2022), Mısır Evrensel Periyodik İncelemesi (UPR) Üzerine Bireysel Rapor, Erişim tarihi:20-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.ohchr.org>.
- Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü, (2018), Rapor: Arap Dünyasında İnsan Haklarının Durumu 2017-2018, Erişim tarihi: 13-12-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://cihrs.org/arab-region-annual-report-2017-2018/>.
- Kahire İnsan Hakları Araştırmaları Enstitüsü, (2022), COP27 ve Mısır'daki İnsan Hakları Krizi, Erişim tarihi: 09-10-2022 Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://cihrs.org/cop>.
- Kaya. Ö, (2008), Sivil toplum ve kuruluşları kalkınma, (içişleri bakanlığı, yeterlilik tezi, yaylandı), Erişim tarihi: 10-09-2021, <https://oka.ka.gov.tr>.
- Kéfi, R, (2015), Tunisia: Civil Society, Driving Force Behind the Democratic Transition, IEMed, Erişim tarihi: 22-06-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.iemed.org>.
- Khallaf. M, (2007), Civil Society in Egypt: A Literature Review, Academia, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.academia.edu>.
- Khashan. A, (2018), Uluslararası belgelerde ve anayasalarda insan hakları, Erişim tarihi:11-09-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.academia.edu>.
- Kherigi. I, (2022), Civil Society in the Transition Period, iemed, Erişim tarihi: 02-05-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.iemed.org>.
- Kingsley. C.W, (2014), The Concept and Nature of Civil Society, University of Nigeria, Erişim tarihi: 11-24-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net>.
- Mannai. A, (2018), The Impact of the Human Rights Movement in Tunisia: Between Legislation and Practice (2010-2016), Arab Reform Initiative, Erişim tarihi: 02-03-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Marks. P.S, (2016), Human Rights: A Brief Introduction, Erişim tarihi: 24-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://cdn1.sph.harvard.edu>.

- Massad. H, (2019), Yeni Sivil Toplum Yasası: Mısır'ın Uluslararası İmajını Geliştirmek İçin Resmi Değişiklikler mi? , Parlamenter Gözlemevi, Erişim tarihi: 02-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://legal-agenda.com>.
- Mısır Araştırmaları Enstitüsü, (2022), Darbeden 9 yıl sonra: Mısır - korkunç bir gerçek ve belirsiz bir gelecek, Erişim tarihi: 09-11-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://eipss-eg.org>.
- Nawira.A, (2017), Tunus'ta insan hakları hareketinin ortaya çıkışı, gelişimi ve zorlukları, Arap Reformu Girişimi, Erişim tarihi: 28-10-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Nickel. J,(2019), Human rights, Erişim tarihi: 14-09-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://plato.stanford.edu/entries/rights-human/>.
- Nişancı. T.Ş, (1891), İnsan- Siyaset- İktisat, (Yeni Asya Ajans, 1. Baskı, İstanbul, 2011).
- Nweke. O, (2020), Understanding human rights, Erişim tarihi: 15-01-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net>.
- Omar. M, (2017), Mısır'daki insan hakları hareketinin doğuşu, gelişimi ve zorlukları, Erişim tarihi: 01-09-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Özkoç. Ö, (2019), Tunus'ta demokrasiye geçiş süreci ve En- Nahdanın ideolojik dönüşümü, Ankara Üniversitesi, (SBF Dergisi, Cilt 74, No. 3), <https://dergipark.org.tr>.
- Öztekin. A, (2013), Siyaset Bilimine Giriş, (Siyasal Kitabevi, 8. Baskı, 2013).
- Paffenholz. T, Spurk. C, (2006), Civil Society. Civic Participation and Peacebuilding, Academia, Erişim tarihi: (13-08-2021), İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net>.
- Pierce. A.R, (2013), The US “Partnership” with the Egyptian Muslim Brotherhood and Its Impact on Civil Society and Human Rights, Springerlink, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov>.
- Pratt.N, (2008), Human Rights NGOs and the 'External Financing Debate' in Egypt, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://warwick.ac.uk>.
- Refle. J, (2016), Tunisian civil society and international links, searchgate, Erişim tarihi: 06-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.researchgate.net>.
- Salman. H, (2019), Mısır'da iç talepler ve dış etkiler arasındaki siyasi hareket (2011-2016), (Cezayir Üniversitesi, doktora tezi, yayımlandı), Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://dspace.univ-alger3.dz>.
- Saral. M, (2019), Transition Protection of Human Rights in Tunisia, Muslim world, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.degruyter.com>.
- Saral. M, (2021), MENA Bölgesinde Geçiş Süreci ve İnsan Hakları Gelişmeleri: Mısır ve Tunus Örnekleri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, dergipark, <https://dergipark.org.tr>.
- Saral.M, (2019), Protection of Human Rights in Transitional Tunisia, De Gruyter, Erişim tarihi: 12-12-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://eprints.soas.ac.uk>.
- Saraya. A, (2019), Geçiş aşamalarındaki insan hakları sorunları, Erişim tarihi: 10-11-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, https://jpsa.journals.ekb.eg/article_86894.html.

- Shukair. H, (2017), Tunus'taki İnsan Hakları Hareketi'nin Yönetişim Sorunları, Arap Reformu Girişimi, Erişim tarihi: 12-12-2021, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.arab-reform.net>.
- Swinder. Mathew. Dolly, (2020), The concept and role of civil society, Indira Gandhi National Open University , Erişim tarihi: 01-11-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur. <http://egyankosh.ac.in/handle/123456789/68791>.
- Tamer. M. G, (2010), Tarihsel Süreçte Sivil Toplum, (Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Sayı:1), Erişim tarihi: 14-08-2022, <https://kutuphane.dogus.edu.tr>.
- Tonay. N, (2021), Arap Baharı Sürecinde Tunus: Otoriterlikten Demokrasiye Geçiş Sürecinin Analizi, (Aydın Üniversitesi Adnan Menderes, Yüksek Lisans Tezi, yayımlandı), <http://adudspace.adu.edu.tr>.
- Uluslararası Af Örgütü, (2022), Uluslararası Af Örgütü: Tunus'taki insan hakları dosyası ciddi endişeler uyandırıyor, Anadolu Ajansı, Erişim tarihi: 10-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.aa.com.tr>.
- Uluslararası Af Örgütü, Mısır 2021, Erişim tarihi: 30-09-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.amnesty.org>.
- Uluslararası Barış için Carnegie Vakfı, (2017), Mısır'da Kurumsal Baskı, Erişim tarihi: 01-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://carnegie-mec.org>.
- United Nations, (2015), Universal Declaration of Human Rights, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
- United nations, (2020), Human rights, Erişim tarihi: 23-09-2021, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.un.org/en/global-issues/human-rights>.
- United nations, (2022), OHCHR voices concern over “suffocating opposition” in Tunisia, Erişim tarihi: 20-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://news.un.org/ar/story/2022/01/1091382>.
- United Nations, (2022), TUNISIA: UN experts say judges' right to organize and protest must be respected, Erişim tarihi: 01-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.ohchr.org>.
- US Embassy in Tunisia, (2019), Tunisia Human Rights Report 2019, Erişim tarihi: 15-10-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://tn.usembassy.gov>.
- Yaman. Y, (2018), Tunus'ta İstikrarın Formülü: Üç Sacayağı, (Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1), <https://dergipark.org.tr>.
- Yeni Arap, (2021), Mısır, Nadeem Şiddet Mağdurlarını Rehabilitasyon Merkezi'ni kapatma kararını iptal etti, Erişim tarihi: 02-10-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.alaraby.com>.
- Yeni Arap, (2022), Mısır'da insan hakları Eleştiriler tırmanıyor ve rejim çıkış arıyor, Erişim tarihi: 05-09-2022, Referans Arapça olarak linkte mevcuttur, <https://www.alaraby.com>.
- Zarrouki. A, (2021), Tunisia Events in 2021, Human Rights Watch, Erişim tarihi: 07-01-2022, İngilizce referans linkte mevcuttur, <https://www.hrw.org/world-report/2022/>.
- إبراهيم. ك. إ, (2007), تنظيم حقوق الإنسان في القانون الدولي , (مجلة الرافدين للمحاماة ، العدد 34 ، المجلد 9) <https://search.emarefa.net>.
- أبهاري. ج.م ، (2015) ، دور المجتمع المدني في تعزيز قيم المواطنة والسلوك المدني ، (جامعة محمد بوضياف ، رسالة ماجستير ، منشورة) ، تاريخ الدخول: 2022-09-08 ، <https://www.theses-algerie.com>.

أبو دهب. ن ، (2017) ، سياسات العدالة الانتقالية في السياقات السلطوية: مثال مصر ، بروكنجز ، تاريخ <https://www.brookings.edu> :الدخول: 2021-12-14 ،

أبو هزيم. ت.ز ، (2017) ، المجتمع المدني وبناء دولة مدنية ديمقراطية: مقارنة سياسية ، (مجلة المنارة ، المجلد: <https://repository.aabu.edu> ، 23 ، العدد: 1) ، تاريخ الدخول : 2022-08-09 ،

الأمم المتحدة ، (2012) ، التقرير الوطني المقدم عملاً بالفقرة 5 من مرفق قرار مجلس حقوق الإنسان 21/16 ، <http://cedhd.org> ، A / HRC / WG.6 / 13 / TUN / 1 ،

البار. أ ، (2017) المنظمات غير الحكومية الدولية وقضية حقوق الإنسان في تونس (2000-2015) ، (جامعة الجورشي. س. ، 2020) ، تونس : الحركات الإجتماعية والفضاء المدني، شبكة المنظمات العربية غير الحكومية للتنمية، تاريخ الدخول: 2022-01-01 ، <https://www.annd.org> .

السفارة الأمريكية في مصر ، (2021) ، تقرير حقوق الإنسان في مصر 2021 ، تاريخ الدخول: 2022-10-01 <https://eg.usembassy.gov> .

العربي الجديد ، (2021) ، مصر تلغي قرار إغلاق مركز النديم لتأهيل ضحايا العنف ، تاريخ الدخول: 2022-10-02 <https://www.alaraby.com> .

العربي الجديد ، (2022) ، حقوق الإنسان في مصر تصاعد الانتقادات والنظام يسعى للخروج ، تاريخ الدخول: 2022-09-05 <https://www.alaraby.com> .

الملوكي ، س. (2018) ، حقوق الإنسان في الفلسفة الغربية الحديثة ، تاريخ الدخول: 2022-01-20 ، <http://dspace.univ-msila.dz:8080/xmlui/bitstream/handle> .

المنظمة العربية لحقوق الإنسان ، (2022) ، حالة حقوق الإنسان: مصر ، تاريخ الدخول: 2022-09-01 <https://assets.publishing.service.gov> .

النيادي. أ. ر. (2008) ، أثر المتغيرات الدولية والإقليمية على تطور حقوق الإنسان والمجتمع المدني في إطار جامعة الدول العربية ، (التعليم العالي في جامعة الشرق الأوسط، رسالة ماجستير، منشورة) ، <https://archive.org/details/0003pdffile> .

الوسط ، (2003) ، مصادر قانون حقوق الإنسان ، تاريخ الدخول: 2021-10-18 <http://www.alwasatnews.com/news/333258.html> .

براون. ن. (2018) ، الإسلام والسياسة في الثورة المصرية ، مؤسسة كارنيجي للسلام الدولي ، تاريخ الدخول: 2021-11-01 <https://carnegie-mec.org> .

بشارة. أ ، (2012) ، دراسة نقدية للمجتمع المدني ، المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات ، الطبعة السادسة، <https://www.dohainstitute.org> .

بلقاسم. ف ، (٢٠٢١) ، تونس بعد 25 يوليو 2021: نحو الجمهورية الثالثة ، تريندز للبحوث و الإستشارات، تاريخ <https://trendsresearch.org> :الدخول: 2021-12-12 ،

جميل. د. (2015) ، المجتمع المدني التونسي: من متمرّد إلى حارس السلام ، مدونات البنك الدولي ، تاريخ الدخول <https://blogs.worldbank.org> : 2022-05-01 .

جواني. ن ، (2015) ، العدالة الانتقالية في ضوء الحركة العربية - تونس نموذجًا ، (جامعة العربي بن مهيدي <http://bib.univ-oeb.dz> ، رسالة ماجستير ، منشورة) ، تاريخ الدخول: 2021-12-17 ،

حمدوش ر ، (2014) ، تطور مفهوم التدخل الدولي في ضوء عولمة حقوق الإنسان ، (مجلة العلوم الإنسانية ، <http://revue.umc.edu.dz/index.php/h/article/view/1517> ، العدد 41 ، المجلد أ) ،

خشان. أ ، (2018) ، حقوق الإنسان في الوثائق والداستاتير الدولية ، تاريخ الدخول: 2021-09-11 <https://www.academia.edu> .

دن. م ، ريفكين. م ، (2011) ، مصر: الافتقار إلى الإصلاح السياسي يقوض الإصلاح الاقتصادي ، مؤسسة <https://carnegieendowment.org> :كارنيغي للسلام الدولي ، تم الوصول إليه في 2022-10-01 ،

سرايا. أ ، (2019) ، مشاكل حقوق الإنسان في المراحل الإنتقالية، تاريخ الدخول: 2021-11-10 https://jpsa.journals.ekb.eg/article_86894.html .

سلمان. ح ، (2019) ، الحركة السياسية بين المطالب الداخلية والتأثيرات الخارجية في مصر (2011-2016) ، <https://dspace.univ-alger3.dz> (جامعة الجزائر ، أطروحة دكتوراه ، منشورة) ،

شقيير. ه ، (2017) ، إشكاليات حوكمة حركة حقوق الإنسان في تونس، مبادرة الإصلاح العربي، تاريخ الدخول: 2021-12-12 <https://www.arab-reform.net> .

عبد الرزاق. س ، (2020) ، المجتمع المدني بحسب جون لوك ، (جامعة محمد بوضياف ، رسالة ماجستير ، <http://dspace.univ-msila.dz> ، منشورة) ، تاريخ الدخول: 2022-08-10 ،

عبد المنصف أ. ، (2018) ، موقف مصر من معاهدات حقوق الإنسان ، معهد الدراسات المصرية ، تاريخ <https://eipss-eg.org> :الدخول: 2022-10-11 .

عدلي. أ. ، (2018) ، حركة حقوق الإنسان وسياسات الصراع في مصر (2014-2004) ، مبادرة الإصلاح ، <https://www.arab-reform.net> :الدخول: 2021-11-10 .

عدلي. ه. ، (2022) ، المجتمع المدني وترسيخ ثقافة حقوق الإنسان... (تأملات في الحالة المصرية) ، المركز القومي للبحوث الاجتماعية والجنائية ، تاريخ الدخول : 2022-10-01 ، <https://hrightsstudies.sis.gov.eg> .

عمر. م. ، (2017) ، ولادة وتطور وتحديات حركة حقوق الإنسان في مصر ، تاريخ الدخول: 2022-09-01 ، <https://www.arab-reform.net> .

عيسى. ب. ، رضا. م. ، (2017) ، المجتمع المدني كألية لتعبئة الديمقراطية التشاركية ، (جامعة زيان عاشور ، <http://dSPACE.univ-djelfa.dz> رسالة ماجستير ، منشورة) ، تاريخ الدخول: 2022-08-09 .

مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان (2022) ، مؤتمر المناخ 27 وأزمة حقوق الإنسان في مصر ، تاريخ <https://cihrs.org/cop> :الدخول: 2022-10-09 .

مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان ، (2018) ، تقرير: حالة حقوق الإنسان في العالم العربي 2017-2018 ، <https://cihrs.org/arab-region-annual-report-2017-2018/> .

مركز القاهرة لدراسات حقوق الإنسان ، (2022) ، تقرير فردي حول الاستعراض الدوري الشامل المصري ، <https://www.ohchr.org> ، تاريخ الدخول : 2022-10-20 (UPR 2022)

مسعد. ح. (2019) ، قانون المجتمع المدني الجديد: تعديلات رسمية لتحسين صورة مصر الدولية؟ ، المرصد <https://legal-agenda.com> :الدخول: 2022-10-02 .

معهد الدراسات المصرية ، (2022) ، بعد 9 سنوات من الانقلاب: مصر - واقع قائم ومستقبل مجهول ، تاريخ <https://eipss-eg.org> :الدخول: 2021-11-09 .

منظمة العفو الدولية ، (2022) ، منظمة العفو الدولية: قضية حقوق الإنسان في تونس تثير بواعث قلق خطيرة ، <https://www.aa.com.tr> :الدخول: 2022-10-10 .

منظمة العفو الدولية ، مصر 2021 ، تاريخ الدخول: 2022-09-30 ، <https://www.amnesty.org> .

مؤسسة كارنيغي للسلام الدولي ، (2017) ، القمع المؤسسي في مصر ، تاريخ الدخول: 2022-10-01 ، <https://carnegie-mec.org> .

نويرة. أ. ، (2017) ، ظهور وتطور وتحديات حركة حقوق الإنسان في تونس ، مبادرة الإصلاح العربي ، تاريخ <https://www.arab-reform.net> :الدخول: 2021-10-28 .

هولمز. أ. أ. ، (2017) ، الهجوم على المجتمع المدني خارج القاهرة ، مؤسسة كارنيغي للسلام الدولي ، تاريخ <https://carnegie-mec.org> :الدخول: 2021-11-02 .

هيومن رايتس ووتش ، (2022) ، مصر: حظر السفر التعسفي يخنق المجتمع المدني ، تاريخ الوصول: 2022-10-01 ، <https://www.hrw.org> .

هيومن رايتس ووتش ، (2017) ، مصر: قانون جديد سيسحق المجتمع المدني ، تاريخ الدخول: 2022-10-01 ، <https://www.hrw.org> .

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BAAKER, Wiam Ezzi Tayeb
Uyruğu : Yemenli

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2022
Lisans	Hafsa Bint Omar	2013
Lise	Sanaa Üniversitesi	2017

Yabancı Dil

Arapça, İngilizce, Türkçe.

